

518.494

1985

9

SZOCIÁL- POLITIKAI ÉRTESÍTŐ

1985

1

MTA · SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZET

AZ ÁLTALÁNOS (EGYSÉGES)
SZOCIÁLPOLITIKAI KONCEPCIÓ
KIALAKÍTÁSÁT SZOLGÁLÓ
KUTATÁSOK PROGRAMJÁNAK
OKKFT B/3. PROGRAM ÉRTESÍTŐJE

KÉSZÜLT A MTA SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZET
TÁRSADALOMPOLITIKAI OSZTÁLYÁN
FELELŐS KIADÓ: CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZETE
Társadalompolitikai Osztálya

SZOCIÁLPOLITIKAI ÉRTESÍTŐ

1985/1

A SZOCIÁLIS MUNKÁRÓL

- elvek és színterek -

Budapest

1985

ISSN-0236-9834

Hozott anyagról sokszorosítva

8515565 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM

	old.
Pályázati feltételek	5
A kötetről röviden	7
Előszó /FERGE ZSUZSA/	9
 <u>I. Konceptiók a szociális munkáról</u>	
Dr. GAYER GYULÁNÉ: Családgondozás Magyarországon	29
GONDOS ANNA - HEGYESI GÁBOR: Preventív családgondozás	54
Dr. RATKÓCZI ÉVA - Dr. SZENTESI PÉTER- Dr. PETŐ KATALIN - Dr. BOGNÁR SZABOLCS: Javaslat egy ujtípusu pszichoszociális és családgondozó intézet létrehozására	75
 <u>II. A szociális munka helye a mai intézményi gyakorlatban</u>	
ROZGONYI JÁNOSNÉ: A családgondozás helye a tanácsi szervezetekben, a szakmai hierarchiában	97
Dr. HORÁNYI GYÖRGYNÉ: Családgondozás a fővárosi neve- lési tanácsadóknak	125
Dr. BÉK ÁGNES: Családvédelem a helyi tanácsok szak- igazgatási szerveinél	132
GAÁLNÉ ANGYAL ELEONÓRA: Családvédelem a területi szociális gondozás tükrében	158
 <u>III. A mai gyakorlat szinterei - esettanulmányok</u>	
Dr. BÁLINT TIBOR: A váratlanul nehéz helyzetbe került szociálpolitikai alany	173
CSIZMADIA FERENCNÉ: Családgondozás mint pozitív stratégia	180
TÁTRAI ALFRÉDNÉ: A gyermekvédelem érdekében végzett családgondozás	208
KOVÁCS ANDRÁS NÉ: Családgondozóink egy óvónő szemével	224
KISSNÉ SZELE PIROSKA: Családgondozás egy óvodában	235

Dr. KÁLMÁN ZSÓFIA: Családgondozás a gyermekvédelemben	246
KÜRTINÉ HALÁSZ ERZSÉBET: Esetmunka egy gáléri tagjaival	276
GHYCZY GYÖRGYNÉ - KRIZSÁN GYÖRGY: Az utógondozás és a családgondozás kapcsolata	293
Dr. LÁZÁR FERENCNÉ: Családgondozás a nevelőotthoni utógondozásban	363
Dr. TRINGER LÁSZLÓ - HORVÁTH JULIANNA: Laikus sze- mélyek részvétele a mentálhigiénés gondozásban	373
DIÓSI JÁNOSNÉ: Az alkoholisták érdekében végzett családgondozói munka	384

FÜGGELÉK

ADRIAN SIENFIELD: Merrefelé haladjon a szociális munka /ford.: FERGE Zsuzsa/	393
LEA SHAMGAR-HANDELMANN: A családsegítő programok rejtett költségei /ford.: HÁBER Judit/	403
AGGÁLYOS UTÓSZÓ /Háber Judit - Horváth Ágota/	415

Pályázati feltételek

A Hazafias Népfront Országos Tanácsa és a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézete 1983-ban pályázatot hirdetett a szociális gondozás és a családgondozás tárgykörében. A felhívás úgy szövelt, hogy a pályamunkák a szociális gondozás, a családgondozás egyes szakterületeinek, vagy egészének jelenlegi helyzetével, problémáinak elemzésével, a szükségesnek ítélt változtatásokra vonatkozó elképzelésekkel foglalkozzanak. Ajánlotta, hogy ezen belül olyan kérdéseket tárgyaljanak, mint:

- a családgondozó munka szerepe, helye az adott szakterületen belül;
- a szociális családgondozás képesítési követelményei és azok realizálása, a képzés és továbbképzés helyzete;
- a családgondozók megbecsülése és munkafeltételei, a munkájukat gátló, illetőleg segítő tényezők;
- a családgondozás helye a tanácsai szervezetekben;
- a családgondozók és a szociális ügyintézők kapcsolata, a munkamegosztás problémái;
- a szakképzetlen, ún. társadalmi segítőmunka helyzete és problémái;
- a családgondozás, mint pozitív stratégia, lehetőségei és határai;
- mire lenne szükség a családgondozó munka hatékonyságának fejlesztéséhez.

Pályázhatott minden olyan családgondozó, akinek a szociális-, és a családgondozó munkában vagy a szociális ügyintézői munkakörben tapasztalatai vannak.

A kötetről röviden

Ebben a kötetben a szociális munkás és ügyintéző munkakörök feladataival, valamint a családsegítő humánszolgáltatásokkal foglalkozó, az utóbbi időben készült írásokat gyűjtötték össze.

A tanulmányok megrajzolják a hagyományosan családgondozásnak nevezett tevékenység helyének, lehetőségeinek tisztázására vonatkozó elképzeléseket, és a fejlesztés érdekében szükséges tevékenységet. Az olvasó nyomon tudja követni a hazai családgondozás megteremtése érdekében tett kezdeményezéseket, a hazai "social work" rövid történetét.

Ennek a tevékenységnek egyik része a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának és a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézetének közös, 1983. évi pályázata is. A pályázati felhívás szerint a pályamunkáknak a szociális gondozás egészének vagy egyes szakterületeinek jelenlegi helyzetével, problémái elemzésével, a szükségesnek tartott változtatásokra vonatkozó elképzelésekkel kellett foglalkozniuk.⁺ A kötet írásainak többségét e pályázatra beérkezett munkák képezik. Ugy gondoltuk, hogy a szociális gondozás, családgondozás mai helyzetének és problémáinak bemutatására leginkább az e területeken dolgozó szakemberek az illetékesek - még akkor is, ha szemléletükkel, javaslataikkal a kötet szerkesztői nem minden esetben értenek egyet.

Nem foglalkozik a kötet a magyar szociálpolitika néhány, a családgondozással kapcsolatos régebbi kísérletével. A történeti

⁺ Részletesebben ld. e bevezető után.

tárgyu írásokat a hazai szociálpolitika történetével foglalkozó kiadványban fogjuk megjelentetni.

A szociális munkának külföldön igen gazdag irodalma van, hiszen a "social work" tevékenység számos országban évtizedes hagyományokkal rendelkezik. Kötetünkben a nemzetközi szakirodalmat azonban csak két tanulmány képviseli. Megjelentetésükkel néhány, a magyar helyzet szempontjából is átgondolásra szoruló alapvető kérdésre kívántuk felhívni a figyelmet.⁺

A szociális munka szakma, amelynek megvannak a maga elszámoltató elméleti és gyakorlati tudnivalói. Szociális munkások képzése külföldön évtizedek óta folyik. Mivel hazai tapasztalat e téren nincs, a Szociálpolitikai Értesítő egyik későbbi száma ad nemzetközi szakirodalmi áttekintést a szociális munkás képzés problémáiról.

Az itt szereplő írások nehézségeket, problémákat tárnak fel, és a szociálpolitika különböző területein dolgozók reagálását munkájuk körülményeire, valamint munkavégzésük során nyert tapasztalataikra. A tapasztalatok, a megítélések, az indulatok - mint ez az írásokból világosan kitetszik - különbözőek. És ebben a különbözőségükben - helyenként rövidítve, az általunk szükségesnek tartott nyelvi javításokkal, de az írás karakterét sehol sem megváltoztatva - adjuk őket közre.

Ezuton mondunk köszönetet dr. Gayer Gyulánénak, aki e kötet alapjául szolgáló írásos anyagokat összegyűjtötte, válogatta, és a szerkesztésben is aktivan részt vett.

A szerkesztők

⁺ Bővebb áttekintést ad majd a szociális munka külföldi szakirodalmából e sorozat ilyen tárgyú önálló kötete.

ELŐSZÓ

A magyar szociálpolitika egyik nagy adóssága, hogy eddig nem tisztázta a szociális munka helyét, szerepét. A ma sűrűsödő társadalmi problémák - az öregedés, mind több egyedülálló, segítségre szoruló idős emberrel; az iparosodás, városiasodás, nagy mobilitás és sok egyéb ok miatt szaporodó, ún. "társadalmi beilleszkedési zavarok"; a gazdasági válság hatására növekvő abszolút és relatív szegénység és néhány hasonló jelenség - mind megoldást követelnek. Néhány más eszköz mellett - mint amilyen a segélyezés kiszélesítése, amelynek problémáiról másutt szólnunk - egyre erősödik az a jogos felismerés, hogy szükség van a személyes szociális szolgáltatások, szolgálatok bővítésére, javítására. Igaz, léteznek ma is szociális hálózatok. Ezek többnyire a hatvanas évektől kezdve jelentek meg - részben háboru előtti hagyományokat felélesztve, részben új kezdeményezések nyomán. Ám számos - mennyiségi, minőségi és szervezeti - hiányosság miatt a szociális munka messze nem elég hatékony. A helyzet javításához többféle feladatot kell elvégezni.

1. Világosan kellene látni, melyek a mai hiányosságok, és ezek miből adódnak. E kérdések kutatása még folyik, bizonyos elemek azonban már az eddig rendelkezésre álló anyagokból kiolvashatók.

a/ A legszembetűnőbb, legismertebb probléma a hálózatok szétदारaboltsága, elkülönültsége, s a köztük lévő együttműködés hiánya. Egymástól függetlenül, alkalmasint egyidejűleg foglalkozhatnak a család egyik vagy másik tagjával a gyámhatóság és a /börtönutógondozó/ pártfogó felügyelet, a szociális gondo-

zó vagy a védőnő, az alkoholgondozó és a nevelési tanácsadó gondozói, pártfogói. Ebből egyrészt pazarló párhuzamosságok adódhatnak /hiszen például mindenkinek kell "környeznie", jelen-
tenie stb./. Másrészt - és ez a nagyobb baj - többnyire senki sem jut el a bajok igazi gócéhoz, ahhoz, hogy az adott családban miért termelődött ki egyik vagy másik probléma, esetleg több is együtt. Ennek sokféle oka lehet, korai szocializációs nehézségektől a rossz lakásviszonyokig, egy-egy családtag súlyos betegségétől a környezet előítéletességéig, anyagi nehézségektől a helyzet javítására irányuló ismeretek hiányáig, az ilyen erőfeszítésekre való képtelenségig /amiben ismét okok egész szövevénye játszik szerepet/. Az okok "objektivek" és "szubjektivek", társadalmiak és egyéniek, anyagiak és szellemiek, fizikaiak és pszichológiaiak. Mégis - és ez nem a szociológus elfogultsága - ha a "társadalom", vagy egyes képviselői felfigyelnek a családra illetve egyes tagjaira, akkor valamilyen társadalmilag definiált zavarról, működési nehézségről van szó, olyasmiről, ami beleütközik az éppen érvényes társadalmi normákba, sérti az éppen érvényesülő társadalmi érzékenységeket. Legalább ennyiben tehát végső fokon minden problémának van társadalmi összetevője, társadalmi beágyazottsága. Ha más nem, ez mindenképpen indokolná a komplex közelítést, s azt, hogy a családot és társadalmi környezetét együtt tekintse az, aki segítő szándékkal közelít. A szétdarabolt, csak körülhatárolt területen kompetenciával rendelkező szakhálózatoktól ez a komplex szemlélet nem várható el. Ebből viszont következik, hogy az okok rendszerint felderítetlenek maradnak, és ezért a terápia hatékonysága is többnyire csak korlátozott lehet. A hálózatok

szétdaraboltsága végül az eszközök szétdaraboltságát is jelenti, méghozzá kettős értelemben. Szétdaraboltak, felapróztak a források, egy-egy hálózat lehetőségei - például anyagi hiányok pótlására - annyira korlátozottak, hogy legfeljebb ha enyhíthetik, de radikálisan meg nem oldhatják a bajokat. És szétdaraboltak, egymástól függetlenül működnek a kompetenciák, a jogi, a pszichológiai, a mentálhigiénés stb. eszközök vagy gyógymódok, holott gyakran együttműködésükre lenne szükség.

b/ Lassan felismertté válik: kevés a hálózatok és a rendelkezésükre álló eszközök mennyisége, és általános az alulfinanszírozottság a szociális szolgálatok terén. Az okok részben történetiek, részben gazdaságiak. Viszonylag későn, a hatvanas években kezdtek a hálózatok fejlődni, és a fejlesztési források mindig is szűkösek voltak. Ezek mellett azonban van egy eddig is, a jövőbeni fejlesztés szempontjából is perdöntő harmadik tényező: a szemlélet. Teljesen tisztázatlan kérdés, mibe kerülhet a szociális munka, "mennyit ér" ez meg a társadalomnak. Ebből a szempontból összehasonlíthatatlanul jobb az egészségügyi, mint a szociális ellátás helyzete.

Az egészségügyi hálózat is sokféle hiánnyal küszködve működik. Ám legalább elvben elismert, hogy vannak egészségügyi ellátást igénylő szükségletek, s ezeket az egészségügynek, "kerül amibe kerül", ki kell elégítenie. Így megütközést nem az kelt, ha egy bonyolultabb műtét vagy egy hosszabb kórházi ápolás több tízezer, esetleg több százezer forintba kerül /e számításokat - talán szerencsére - az egyénre nézve etikailag elfogadhatatlannak is tűnik elvégezni/, hanem az, ha a szükséges műtétet vagy ápolást az egyén nem kapja meg. A /fizikai/ egész-

séghez való jog társadalmilag elismert. Nem ez a helyzet a szociális szükségletekkel, a szociális "egészséggel", a szociális gyógyuláshoz való joggal. A szükségletek körvonalazotlanak, a társadalom többnyire csak akkor vesz ezekről tudomást, amikor a baj már igen súlyos. És nem létezik a "szociális gyógyuláshoz való jog". A mai szemlélet /és a tegnaphoz képest ez is haladás/ legfeljebb addig megy el, hogy a már nyilvánosság elé kerülő baj tüneteit kezelje, fájdalomcsillapítókkal vagy altatókkal. A hatékony és radikális terápia - azt jelentene esetleg lakást, esetleg szakképzést és más munkahelyet, talpraállási segílyt vagy kölcsönt, hónapokon át tartó, több szakember együttműködését igénylő mentálhigiénés ellátást - költségei elfogadhatatlannak, elképzelhetetlennek tűnnek.

Az egészségügyi és szociális ellátás elismertsége közötti különbség okainak boncolgatása túl messzire vezetne. E különbségekben szerepet játszhat az élet egyáltalán vett, közvetlenül megfogható, visszafordíthatatlanul elveszthető értéke, aminek megmentésében az egészségügy szerepe kézenfekvő és pótolhatatlan; a történelmi előzmények; az eszközök eltérő fejlettsége és sok más tényező. De e helyzet magyarázatához valószínű az is hozzátartozik, hogy a betegséget a társadalom olyan fátumnak tekinti, aminek bekövetkezésében az egyén vétlen, nem tehető betegségéért felelőssé: a fizikai szenvedést enyhíteni kell. Megint csak tulmenne e kereteken annak végiggondolása, hogy melyik társadalom, mikor jutott el oda, hogy a gyógyítás kötelezettségét függetlenné tette az egyén társadalmi állásától, korától, nemétől, anyagi helyzetétől, vagy hogy mégis hol vannak a korlátai a szenvedéssel szembeni korlátlan toleran-

ciának - mert vannak. Legfeljebb annyi sejthető, hogy e korlátok nem egyszerűen ott húzódnak, ahol az egyén felelőssége vélelmezhető, hanem ott, ahol az egyéni "felelőtlenség" mögött kivehetők a szociális okok, az anyagi vagy szellemi nyomorúság. De ezek szélsőséges helyzetek az egészségügyben.

A szociális bajoknál viszont mind a mai napig az a helyzet, hogy - ha csak nem egyértelműen fizikai a szociális baj oka - az általános megítélés szerint az egyén a felelős saját rossz helyzetéért, saját szociális "betegségéért", önhibájából van rossz helyzetben. Érdekes társadalmi tudathasadás észlelhető e tekintetben.

A társadalomstatisztika, a történeti és szociológiai kutatások óriási anyagot gyűjtöttek már egybe annak láttatására, hogy a társadalom sokféleképpen rétegezett, súlyos egyenlőtlenségekkel terhelt. Az így kialakuló rossz helyzetek jelentős részben - például cigányok, szakképzetlen munkások esetében - nehéz a mult öröksége. Egy legutóbbi vizsgálatunk szerint az 1930 körül születettek között mintegy 5% a többféle szempontból súlyosan hátrányos helyzetűek, depriváltak csoportja, de közöttük az átlagosnál jóval magasabb a rossz feltételekkel, súlyosan deprivált helyzetből indulók aránya. Ez nem azt jelenti, hogy a történeti hátrányokat nem lehet egy-két generáció alatt ledolgozni, legalább részben. Ugyanezen vizsgálat adatai - és minden köznapi ismeret - szerint ez a többségnek sikerült. Ám, /és ez az, ami a köznapi tudatba nem épült be/ a rossz helyzetből való kikerüléshez nem csak és talán nem is elsősorban egyéni erőfeszítések kellettek, hanem az a két-három évtizedes történelmi sodrás, ami az embereket magával ragadta, és

ami előbb-utóbb talpraállási lehetőséget is nyújtott, azaz lehetővé tette, hogy az egyéni erőfeszítés tartós eredményt hozzon. Ugyanakkor a sodrás nem ért el mindenhová. Maradtak területi és társadalmi fehér foltok. És akik ide, a területi-társadalmi perifériára születtek, azoknak nagy esélyük volt arra, hogy külön egyéni erőfeszítések nélkül - amire semmi nem képesítette őket - ne tudjanak felemelkedni, s hogy ők töltsék be ma is a társadalmilag determinált rossz helyeket. Van tehát a rossz helyzeteket jelentős részben történelmi és strukturális okokra visszavezető tényismeret - és van ezeket értelmezni segítő marxista elméleti keret. És mégis, amikor a hivatalos értékelés - akár egyéni, akár makroszinten - szembetalálkozik a rossz helyzetekkel, akkor elmélet és tényismeret háttérbe szorulnak, s a rossz helyzetért az egyént hibáztató klisék lépnek elő. Az elemzés megintcsak túl hosszadalmas lenne. De annyi biztosan mondható, hogy szerepe van a "tudathasadásban" annak, hogy a mai magyar társadalom soha nem értékelte át tudatosan az "önsegély", a "segíts magadon, és Isten - vagy a társadalom - is megsegít" ideológia érvényességét, és nem tisztázta azt, hogy ebből mennyi a tőkés versenyt legitimáló individualista ideológia, és mennyi a minden gazdaság működtetéséhez szükséges magatartási szabály - ha ilyen örök szabály egyáltalán van. Szerepe lehet továbbá a már sokszor emlegetett, Marx által leírt hivatalnoki magatartásnak is, annak, hogy a hivatalnok "azt hiszi, az a kérdés, hogy vidékén jól van-e minden, egyértelmű azzal a kérdéssel, hogy ő jól igazgatja-e?" E szokásos hivatalnoki magatartás nálunk még sajátosan fel is erősödött, mert a tulcentralizált irányítás objektíve magára vállalt egy

sor - valójában központi eszközökkel jól meg nem oldható - feladatot, és ilyen módon felelősnek érezte vagy érzi magát olyan jelenségekért és folyamatokért is, amelyek rövid távon az adott forrásokkal nem oldhatók meg, vagy központilag nem szabályozhatók. Ám ha már a központ vállalta a felelősséget, s bizonyos folyamatok nem alakulnak a kívánt módon, akkor nehéz szembenézni ezzel a ténnyel. Így alakulhatnak ki olyan következmények, hogy a negativumokról a központ nem vesz tudomást /pl. az ötvenes évek voluntarista vezetése idején/, vagy hogy végülis a felelősséget áthárítja - de nem az elvben jól irányított "társadalomra", hanem az egyénre. Ma már egyébként jól ismert probléma az, hogy a felelősségáthárítás mechanizmusa kétirányú. Az előző, felülről lefelé ható áthárítás fordítottja is megtalálható: az állampolgárok is komolyan veszik a hatalom korlátlan felelősségét, s olyan jelenségekért is a hatalmat hibáztatják, amelyek tisztán külső, a vezetés által nem befolyásolható tényezők miatt jöttek létre /mint pl. a gazdasági válság begyűrűzése/. Valójában a bünbak-teremtés társadalmi mechanizmusairól van itt szó, amely mechanizmusok nemcsak tulcentralizált irányítás mellett működnek.

További kérdés, hogy milyen gazdasági és politikai feltételek szükségesek ahhoz, hogy egy társadalomban meggyengüljenek azok a reflexek, amelyek az egyént teszik felelőssé saját rossz helyzetéért, illetve, hogy elismerhetővé válják az egyéni felelősség mellett a társadalmi meghatározottság is. Magyarországon ez a tolerancia szociális bajokat illetően kevésbé alakult még ki. Ahhoz, hogy a szociális prevenció és "gyógyítás" létjogosultsága elismertessék, s ennek megfelelően bővüljenek

is az e célra fordítható /közös/ források, szemléletváltásra volna tehát szükség, ez azonban - sokféle mögöttes oka miatt - nem egyszerű.

c/ Az előbb említett problémák már utalnak a mai szociális hálózatok egy harmadik hiányosságára, arra, hogy szemléletük, s az ezt formáló képzés maga sem korszerű. Pontosabban: lényeges különbséget kell tenni a háboru előtti hagyományokat is felélesztő és a teljesen új hálózatok között. Ez utóbbiak mögött a legfigyelemreméltóbbak a nevelési tanácsadók, az alkohellelenezes mozgalom, a börtönutógondzást végző hivatásos pártfogók és a legújabban megjelenő mentálhigiénés szolgálatok. Szakmai profiljuk különbségei ellenére e hálózatok egyik közös sajátossága, hogy többnyire nem "felülről", hanem "alulról" kezdtek kiépülni, néhány lelkes szakember kezdeményezésére, s e szórványos kezdeményezések fokozatosan alakultak át hivatalosan elfogadott és továbbfejlesztett szervezetrendszeré. Ez az újító jelleg hosszú időre lendületet adhat az ilyen szervezetekben dolgozóknak. A másik, ebből a szempontból fontosabb közös vonás az, hogy minden új hálózatban központi jelentőségű a magas színvonalu, modern szakképzettség. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy elfogadottá vált az utóbbi évtizedekben a pszichológia mint tudomány, terjedt a pszichológiai kultúra; létjogosultságot nyertek olyan tudományközi területek, mint a szociálpszichológia vagy a pszicho-pedagógia, kriminál-pszichológia. Ezen az alapon került aztán sor számos, a gyakorlatban is alkalmazható tudományos eszköz bevezetésére, a munkaterápiától a mentálhigiénéig. A pszichológia-középpontu képzés nagy előnye az empátia-érzék kifejlesztése, ami - éppen, mert tole-

rancianövelő - segít a fentebb igényelt szemléletváltásban. Ugyanakkor a pszichológiára helyezett túl nagy hangsúly maga nem egyértelműen pozitív. A pszichológiai közelítés ugyanis - éppen, mert a pszichológia legitimálódását az könnyítette meg, hogy a lelki egészség kezelőjeként a már elfogadott orvostudomány modelljét követte - hajlamos arra, hogy a szociális problémákat "elmedikalizálja", vagyis, hogy lelki vagy mentális egészségi-betegségi okokra vezesse vissza. Az egyén problémája így elveszíti az "önhiba" stigmáját, s átkerül a szálnalmat és kezelést érdemlő "vétlen betegség" kategóriájába. Ez kétségtelenül javít ugyan az egyén helyzetén, mert ily módon segítségre nem méltó "vétkesből" segítséget joggal váró "beteggé" válik; viszont - ha igazunk van abban, hogy a szociális jellegű egyéni problémák mögött közvetlen vagy közvetett társadalmi okok is vannak, s a helyzet javításához ezek felismerése és valamiféle kezelése is hozzátartozik - akkor a pszichológia eszközei általában nem lehetnek elégségesek - bármennyire is szükségesek legyenek.

Ennél rosszabb a helyzet a szociális szolgálatok azon típusainál, amelyek valamilyen formában léteztek már a háboru előtt is. Ma például a gyámhatósági előadók közel felének nincs semmilyen szakmai képesítése, holott ennek szükségessége kézenfekvő. És nem sokkal kedvezőbb a kép a szociális gondozóknál sem, legyenek főhivatásuk vagy önkéntes ill. tiszteletdíjas társadalmi munkások. Ez a hálózat az időse emberek otthoni ellátását végzi, amihez tapintaton, esetleg valamennyi egészségügyi képzettségen kívül elégnek tűnik - és sokszor elég is - a házimunkákra való felkészültség. Ám még ehhez a munkához is szükség lenne sokszor gerontológiai ismeretekre, vagy olyan szociál-

pszichológiai szemléletre és felkészültségre, hogy könnyebb legyen elfogadtatni a külső segítséget olyan emberekkel, akik önállósághoz szoktak és félnek a szegénység vagy rászorultság stigmájától. Még nehezebb a helyzet, ha ez a hálózat komplex egyéni-családi problémákkal, többszörösen hátrányos helyzetekkel találkozott: nincs felkészülve ezek társadalmi és pszichológiai megértésére, továbbá anyagi eszközei is igen korlátozottak. Végül nem marad más lehetősége, mint hogy "önhibában", "érdemtelenységben" keressen magyarázatot, s ehhez igazítsa megoldásait.

Összefoglalva a mai főbb problémák: a hálózatok széttagoltsága, az összehangolás lehetőségének, kereteinek a hiánya; az alacsony létszám és a segítség eszközeinek nyomasztó szükséglete; a megfelelő képzettségek és részben a szemlélet hiányai.

2. Világosabban kellene látni, hogy egyáltalán milyen és mennyi szociális munkára van szükség, s egyértelműbben kellene tisztázni mind a hálózatok működési feltételeit, mind a szolgáltatásokhoz való hozzájutás módjait. Eltekintve most a hatósági jellegű szolgálatoktól /amelyeknél gyengíteni kellene a "hatósági", erősíteni a "szolgálat" jelleget/, és az intézményektől is - amelyeknek problémáira máshol térünk vissza -, a szociális alapellátásnak legalább a következő típusú feladatokat kellene ellátnia:

- a/ rendszeres segítség az otthonukban egyedülélő időseknek, korlátozottan cselekvőképeseknek;
- b/ rendszeres segítség azon családoknak, amelyek a szokásosnál nagyobb terheket vállalnak pl. fogyatékos gyer-

- mek vagy idős, beteg hozzátartozó otthoni gondozásával. Erre a gyermekét egyedül nevelő szülőnek is szüksége lehet, még egészséges gyermek/ek/ esetén is;
- c/ alkalmi segítség a fentihez hasonló, de átmeneti helyzetekben, a gyermekek otthoni ellátásában, például ha az anya szül, vagy ha egyik szülő súlyosan megbetegszik, stb.;
- d/ komplex segítség krízishelyzetekben, válás, halál, baleset, egyik családtag börtönbekerülése, hazakerülése, súlyos alkoholizmusa stb. esetén. A komplex segítség többféle és összehangolt cselekvést jelent, egyik-másik családtag átmeneti elhelyezésétől a mentálhigiénés kezelésig, jogi tanácsadásig, munkahelyváltoztatás segítségével, pénzbeni gyorssegélyig. Igen gyakran természetesen a lakáshelyzet javításában vagy rendezésében kellene segíteni, ami sajnos ma tulmegy az elképzelhető lehetőségeken;
- e/ hasonló jellegű, de tartós segítség deprivált, többszörsen hátrányos helyzetű családoknak, ahol voltaképp állandósult krízishelyzetről van szó;
- f/ hátrányos helyzetű közösségek segítése, amelyek révén a közösség - pl. cigánytelepi lakosság, majorok lakossága stb. - képessé válhat bizonyos közös érdekek érvényesítésére.

Az első három /a,b,c/ esetben a szociális munka nem beavatkozó jellegű. Célja csak annyi, hogy a család olyan maradjon, amilyen, hogy a szokatlanul nagy vagy hirtelen terhek ne ropantsák össze. Sem a környezetet, sem a feltételeket, sem a családot, sem a családtagokat nem kell "megváltoztatni" - csak némi terhet le kell venni róluk. Az utolsó három /d,e,f/ esetben más a helyzet. A család nem tud a társadalmi elvárásoknak, normáknak megfelelően funkcionálni, - akár mert a "családban", akár mert a "társadalomban" van hiba. Nem elég tehát besegíteni - változtatni is kell. És ehhez a változtatáshoz a pusztá segítő szándék kevés - sok eszköz, sok és sokféle szakértelem, sokféle érzékenység szükségeltetik.

Mindenekelőtt azt kell megérteni, hogy valóban a családban vagy közösségben van-e a baj gyökere, vagy inkább arról van szó, hogy a társadalom nem adja meg a családnak vagy közösségnek azt a lehetőséget, hogy, Bourdieu szavával, "bűntudat és szenvedés nélkül vállalhassa önmagát", saját habitusait. Ha viszont ez a helyzet, akkor - minthogy a legjobb szociális munkás sem képes a társadalmat vagy közeget megváltoztatni, bár a szűkebb környezet befolyásolására némi reménnyel törekedhet - meg kell találni azokat az eszközöket, amelyek a szenvedést és bűntudatot csökkentik, s ezzel felszabadítanak, más irányba terelnek önpusztító energiákat.

A helyzet megértése veheti továbbá elejét annak a szociális munkában nagyon is általános hibának, ha nem bűnnek, hogy a család számára tőle tökéletesen idegen normákat irnak elő, amelyeket nem tud/hat/ teljesíteni - s így a szociális "segítés" csak újabb bizonyítékot szolgáltat a családnak arról, hogy

alkalmatlan, működésképtelen. Így pedig még messzebb kerül attól a lehetőségtől, hogy saját helyzetén változtasson.

További, sajátos szakértelmet és szemléletet igénylő kérdés az, hogy igen gyakran nem egy családdal, hanem egy kisebb közösséggel kell a szociális munkásnak együtt dolgoznia - akár azért, mert a közösség egészének van szüksége segítségre, akár azért, mert a közösségen belül a legrosszabb helyzetűeken alapvetően csak az segíthet, ha megváltozik a közöttük és a közösség közötti viszony. E "közösségi szociális terápiának" Magyarországon egyáltalán nincs, és a világ más tájain sem túl sok a hagyománya - ezt ki kell még kísérletezni.

Világos, hogy egy sor újfajta képzettségre, a mainál több és jobb szakemberre van szükség. Hogy hány új szakember kell a meglévők mellé, erről csak nagyon óvatos becslés tehető - de mindenképpen többes nagyságrendről van szó. Ez pedig azt jelenti, hogy az alapellátást biztosító hálózat, a tervbevetett "családgondozó központok" csak fokozatosan építhetők ki.

Itt jegyezzük meg, hogy a magunk részéről szívesebben látunk a "gondozás" helyett valamilyen más kifejezést. Igaz ugyan, hogy a családok egy részében betegek, magatehetetlenek gondozásában kell segíteni - de ez csak a munka egyik része. Legáltalább ilyen fontos a szociális munkának az a része, amikor a családokkal együtt kell dolgozni - a paternalizmus leghalványabb árnyéka nélkül. A paternalista gondozói szemlélet alapján nem lehet partneri, egyenjogú viszonyt kialakítani - ami pedig a tényleges változtatás feltétele. A paternalizmus legjobb esetben addig juthat el, hogy a "pártfogoltak", "gondozottak" követik a kapott tanácsokat, elfogadnak kívülről datált

szabályokat, "jól viselkednek". Ez a módszer azonban nem képes öntudatos állampolgárok formálására. Az új hálózat elnevezése egyébként - noha országos hálózatról lesz majd szó - esetleg lehet területenként változó, s attól is függ, hogy a szociális alapellátás összekapcsolódik-e az egészségügyi alapellátással, s hogy a meglévő szakhálózatok milyen viszonyt alakítanak ki a még megteremtendő szociális alapellátó rendszerrel. /Nem javaslatként, csak ötletként, olyan elnevezésekre gondolunk, mint pl. "Családsegítő szolgálat", "Közösségi Központ", "Családvédelmi Központ", "Szociális és Egészségügyi Központ" stb. Számkra legvonzóbb valamilyen, a "Közösségi Központ"hoz hasonló címke./

Nem tudunk itt részletesen foglalkozni a szervezeti, hozzájutási követelményekkel. Legfeljebb ismételten hangsúlyozzuk az "általános" szociális munkás hálózat és a szakemberek vagy szakhálózatok együttműködésének szükségességét, és azt, hogy a szociális ellátás - az egészségügyhöz hasonlóan - nem "szegényellátás". Az egészségügyhöz képest a különbség talán annyi, hogy - legalábbis az a/ és b/ esetben - /esetleg a család fizetőképességétől függően differenciált/ térítési díj fizettetése elképzelhető. Ez, főként ha az ellátottaknak van saját jövedelmük, csökkenti a paternalizmus veszélyét, a "gondozott" kiszolgáltatottsági érzését stb. Egyébként minden - itt csak érintett, vagy épp mellőzött - kérdés további tanulmányozást, kísérletezést igényel.

3/ Pillanatnyilag igen nagy remények fűződnek a "család-gondozás" megszervezéséhez. Nem akarunk ünneprontók lenni, s magunk is szükségesnek tartjuk az előző pontban említett szol-

gálatok létrehozását ill. bővítését. De roppant fontosnak tartjuk, hogy nézzünk szembe néhány előre látható veszéllyel, amelyek részben logikailag kikövetkeztethetők, részben fejlettebb országok tapasztalataiból kiolvashatók. Nem tudunk ezekkel részletesen foglalkozni itt - de a figyelmet szeretnénk felhívni rájuk, abban a reményben, hogy egyikük-másikuk megelőzhető, vagy kellő felkészültséggel fokozatosan kijavítható.

A szociális munka az esetek jelentős részében /legalábbis az említett d,e,f esetek többségében/ önmagában nem elég. A helyzet tényleges javításához jobb lakás, jobb munka, jobb kereset, jobb képzettség, rehabilitáció vagy rehabilitáció stb. lehet szükséges. De ha létezik a szociális hálózat, s erre jelentős forrásokat fordít a társadalom, akkor fennáll az a veszély, hogy az ezen tulmenő szociális szükségletekről elterelődik a figyelem. Ebben - akarva-akaratlanul - a szociális hálózat maga is közrejátszhat: hogy saját fontosságát igazolja, azt sugallja, hogy tevékenysége nem csak szükséges, de elégséges is. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a szociális munka legfeljebb az egyént, családot, kis közösséget tudja kisebb-nagyobb mértékben változtatni, a társadalmi létfeltételeket és társadalmi viszonyokat nem - holott azoknak is folytonosan változniuk kell.

Sem hagyománya, sem elmélete nincs annak, hogy milyennek kellene lennie a szociális munkának egy szocialista elkötelezettségű társadalomban. Egyelőre ennél jobban tudjuk, hogy milyennek nem szabad lennie. De a negativumok olyan erősen élnek és hatnak /nálunk vagy másutt/, hogy érdemes tudatosan fellépni ellenük. Mindig kísért a paternalizmus és a pszichologizmus veszélye, erről már szoltunk. Reális az a veszély is, hogy a

helyi vagy lokális hatalom a szociális munkásokat nem úgy tekinti, mint segítőtársakat a társadalom megváltoztatásában, hanem a szociális "rendet" akarja segítségükkel erősíteni, fenntartani. A szociális munkások e kontrollfunkciót, ami a problémákat csak elfedi, de meg nem oldja, előbb-utóbb elutasítják. Egészenben, úgy tűnik, a szociális munka akkor lehet hatékony, ha minél kevésbé aszimmetrikusak a viszonyok mind a "hatalom" és a szociális munkások, mind pedig a szociális munkások és klienseik között.

Uj hálózat új konfliktusokkal járhat. Konfliktusok adódhatnak a még ezután létrehozandó, és a már működő szociális hálózatok között. Feszültségekkel lehet terhes az egészségügyi és a szociális ellátás viszonya, részben a forrásokért való versengés miatt, részben azért, mert nehéz lesz egyenjoguként elismertetni az új kompetenciákat. Feszültségek alakulhatnak ki a szociális munkások és az őket megbízó szociális igazgatási szervek között szemléleti és egyéb kérdésekben. Célszerű, ha e lehetőségekre a szociális munkások legalább gondolatilag felkészülnek.

- . -

Mindent egybevetve: baj, ha nincs elég megfelelő szociális munkás, és abból is baj lehet, ha van. Két rossz között nincs mit választani. Ugy kellene tehát az új hálózatot létrehozni, illetve a meglévő rendszereket fejleszteni, hogy legalább az előre belátható problémákra fokozatosan kidolgozódjanak a megoldások. Reméljük, hogy e folyamathoz lesz elég pénz, elég idő, és elég türelem. Abban a reményben teszünk itt közzé néhány ha-

zai és külföldi tapasztalatot ill. tervezetet, hogy segítsenek a nehézségek megértésében, jó tapasztalatok megismerésében, gondolkodásunk gazdagításában.

Ferge Zsuzsa

I.

KONCEPCIÓK A SZOCIÁLIS MUNKÁRÓL

CSALÁDGONDOZÁS MAGYARORSZÁGON⁺

1. Rövid előtörténet

A "családgondozás" kifejezés és az a munkatartalom, amelyet e fogalom mögé sorolunk, az 1970-es években fogalmazódott meg a Munkaügyi Minisztériumban folyó családpolitikai⁺⁺ tevékenység keretében. A kezdetben némi értetlenséggel fogadott tevékenységi forma néhány év alatt igen népszerű igénnyé vált mind a szociálpolitikában, mind a különféle devianciák elleni küzdelemben.⁺⁺⁺

A nevelési tanácsadóknak önálló családgondozói státusok jöttek létre; a gyermek- és ifjúságvédelem egyéb területein - a nevelőotthonokban, a megyei, fővárosi gyermek- és ifjúságvédő intézetekben /GYIVI/ - a legkülönbözőbb feladatokhoz kapcsolódva megjelent a családgondozás /pl. nevelési segélyben részesülők folyamatos felügyelő jellegű gondozása, a nevelőott-

+ A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium megbízásából készült 1983-ban. Rövidített változatát közöljük.

++ A Kormány a Munkaügyi Minisztériumra bízta a 3097/1975.MT. sz. határozattal az állam családpolitikai tennivalóinak koordinálását és irányítását.

+++ Érdekes, hogy ez az 1970-ben megindult fejlődés szinte semmit se merített a múlt tapasztalataiból. Mindenütt újra felfedeztek egyes feladatokat. Nem tekintették át a magyar settlement kísérleteket pl. Dr. Hilscher Rezső Ujpesten, Dr. György Julia Józsefvárosban végzett komplex családgondozói munkájának tapasztalatait. A védőnői munkának, a fiatalok pártfogó gondozásának is voltak korábbi hagyományai. Ezek azonban elfelejtődtek, feldolgozatlanok, jórészt ismeretlenek a szakközvélemény előtt. A nemzetközi tapasztalatok sem álltak rendelkezésre.

honokból nagykorúságuk miatt kikerültek pártfogó jellegű gondozása stb./ Lényegében pártfogó, megelőző és utógondozó feladatok mentén kezdték egyre többféle intézményben kiépíteni a családgondozást.

A gyámügyi valamint a gyermek- és ifjúságvédelmi feladatokon kívül megindult a családgondozás olyan speciális területeken is, mint a cigány-családok, az alkohol betegek, és az öngyilkosságot megkísérlők gondozása. Az e kérdésekkel foglalkozó szervek családgondozó szervezetüket saját megelőző-gondozó-utógondozó tennivalóikat figyelembe véve kezdték fejleszteni. Ez a folyamat ma is tart, és ennek során a nagylétszámu, minden községben működő egészségügyi alapellátási munkát végző védőnői gárda feladatai közé is felvették a családgondozást. Az idős népesség szociális gondozására megalakult hazai szociális gondozói hálózat feladataiba is beleértik a családgondozást. Megjelentek az első családgondozók a kórházak gyermekosztályain, és a gyógypedagógiai intézményekben is. A szabadságvesztés büntetéséből szabadultak pártfogó tevékenysége is fejlődésnek indult a 70-es években. Egy megjegyzést szükséges előrebocsájtani. Már e helyt tisztázni kellene, hogy valóban családgondozás-e az a fajta tevékenység, amely a tünetet felmutató személyre vonatkozóan, a tünet kapcsán indul meg, és csak jó esetben - és korántsem szükségszerűen - terjed ki az illető családjára is. Az effajta szakági gondozómunka most a családgondozás iránt megnövekedett figyelem közepette egyrészt fejlődésnek indult, másrészt megkísérli átlépni önmaga határait. Bár csak a tünehordozókra felkészülten, de igyekszik tevékenységi körébe vonni annak egész családját, családi problematikáját.

A családgondozás iránti növekvő igény szükségessé tette a fogalom alá sorolt különféle tevékenységek áttekintését, az egymástól függetlenül kiépülő és tevékenykedő családgondozó rendszerek koordinációjára való törekvést. A Munkaügyi Minisztérium kezdeményezésére a Hazafias Népfront Országos Tanácsa 1979-ben az előbbi célok jegyében hívta össze az érintett Egészségügyi Minisztériummal, Művelődésügyi Minisztériummal, Igazságügyi Minisztériummal, Munkaügyi Minisztériummal közösen: a családgondozók első hazai konferenciáját. A tanácskozás után a Hazafias Népfront Országos Tanácsa családgondozói klub szervezésének és működésének adott teret. A klub azóta is él, és második konferenciáját 1983-ban rendezte a Pszichiátriai- valamint a Család- és Nővédelmi Tudományos Társasággal közösen.

A klub tevékenységében részt vesz valamennyi szakterület családgondozó szervezetének képviselője, és mindazok, akik munkájukat vagy annak egy jelentős részét "családgondozás"-ként definiálják.

Amennyire örömdetes annak felismerése, hogy a családgondozás sok szakterületen szükséges, annyira fontossá vált magának a családgondozásnak mint tevékenységnek a lehetőségeire és korlátaira, főbb elveire és módszereire, továbbá szervezeti fejlődésére, egyáltalán helyére és szerepére vonatkozó elméleti tisztázás.

2. Az elnevezés és ami mögötte van

A nemzetközi gyakorlat azt a tevékenységi formát, amely nálunk családgondozásként terjedt el, "social-work"-nek nevezi,

és a szociálpolitika fontos módszereként alkalmazza.

A családgondozás elnevezés mögött kezdetben az a szándék huzódott meg, hogy deklarálja a komplex, a családban való gondolkodást, a nálunk elterjedt, csak a tünetre és hordozójára összpontosító foglalkozással szemben. Ismeretes, hogy a "gondozás" pl. az alkohol betegre, az állami gondozásba vett gyermekekre, a bűnözőre stb. korlátozódott. Éppen ebben rejlett az eredménytelenség egyik fontos oka. Ettől kívántunk tőle elhatárolódni a családgondozás elnevezéssel. Jóllehet ez az elnevezés egy idő után - amikor már nem az apparátusok szemléletét érinti csupán, hanem azokét, akik az igénybevevők, vagy potenciális igénybevevők - taszító. Egyetlen állampolgár, vagy család se veszi jónéven, ha őt "gondozzák": ez pejorativ, önállóságukban, függetlenségükben, önbecsülésükben sértheti azokat, akiken tulajdonképpen segíteni akar.

Ha tehát már nem szükséges az elnevezéssel az apparátusokat orientálni - indokolttá válik a családgondozás helyett a tényleges munkatartalomnak megfelelő elnevezésben megállapodni. Ehhez azonban az szükséges, hogy világosabban megfogalmazzuk mit értünk családgondozáson.

3. Mely családok részesüljenek a szolgáltatásban?

Vagyis kit gondozunk? Azt hiszem, azzal önmagában nem jutunk túl messzire, ha leszögezzük, hogy a családgondozás /social-work/ világszerte a szociálpolitika keretébe tartozó, annak fontos munkamódszereként definiált tevékenység. De azzal sem, ha a jelenlegi gyakorlatot követve eljutunk ahhoz az álta-

lánosan elfogadott értelmezéshez, amely szerint a hátrányos helyzetű, a kevésbé iskolázott stb. személyek és családjaik, továbbá a szociálpolitika egyéni elbíráláson alapuló ellátásaiban részesülő személyek, ill. családok szorulnak rá leginkább a családgondozásra. A tényleges helyzet ennél bonyolultabb.

Célkitűzés kérdése ugyanis, hogy miként vonjuk meg a cselekvés határait. Az azonban bizonyos, hogy arra a szolgáltatásra, amit családgondozáson értünk, nem csupán az említett, valamilyen szempontból problematikus családokban, hanem az ugynevezett jól működő családokban is szükség lehet. Ez szolgálná ugyanis a lehető leghatékonyabb megelőzést.

Tekintsük át, melyek azok a jellegzetes élethelyzetek, amelyekben a családi feladataikat egyébként jól teljesítő családok számára is szükség lenne a családgondozás különféle szolgáltatásaira. Előbb azonban egy gondolatnyi kitérő a félreértések elkerülése érdekében: amikor családi feladataikat teljesítő családokról szólunk, akkor a családok döntő többségére gondolunk. E családok élete egymástól nagyon eltérő. Más-más jövedelmi, kulturális, lakás, települési stb. feltételek között élő családokat csak azon az alapon vontunk egy csoportba, hogy családi feladataikat teljesítik, bár gazdasági-kulturális adottságaiknak megfelelően eltérő szinten. Egyszerűen szólva, ahogyan ez az életben lejátsszódik: szeretik egymást a szülők és a gyerekek, megtesznek mindent adott feltételeik, tudásuk szerint családjuk érdekében. Olykor nagy erőfeszítést vállalnak egymásért, számíthatnak egymásra. ... Bár az egyes családok szempontjából véletlenszerű, hogy mely család normális, megszokott életvezetését zavarja meg valami súlyos fordulat, ese-

mény, társadalmi szinten jól kirajzolódnak azok a főbb veszélytényezők, amelyek az egyébként jól működő családok életét is felboríthatják és hatásukra e családok széthullanak, tönkremennek, olykor pedig deviáns karrierek /alkoholizálás, öngyilkosságba menekülés, pszichés zavarok, gyermekek veszélyeztetetté válása stb./ következnek be.

/.../

A főbb, tömeges veszélyhelyzetek: válások, előzvegyülés, tartósan beteg családtag /egy béna férj vagy feleség, egy súlyosan fogyatékos gyermek stb./.

A megelőzés igényét éppen az indokolja, hogy az említett események részben maguk is csökkenthetőek, részben pedig kivédhetőek súlyos következményeik. Ha ebben a felfogásban végig gondoljuk a szociálpolitika, a családpolitika tennivalóit, kitűnik, hogy mindegyik veszélytényezővel kapcsolatban rengeteg társadalmi tapasztalat szűrődött már le, és igazán nem nehéz bizonyítani új intézkedések szükségességét.

A megelőzést jól szolgálná pl. egy tényleges, nem formális házasság előtti tanácsadás; egy házassági /krízisintervenció/ tanácsadás; a családok mindennapi konfliktustermelő helyzetei mentén kiépülő ún. humán szolgáltatásrendszer.

Lényegében arról van szó, hogy a családi feladatok ellátásához kapcsolódó eddigi ismert és bevált szociálpolitikai rendszert /a bölcsődétől az óvodáig és iskolai napköziig/, át kell tekinteni olyan szempontból, hogy kielégítik-e a mai családok igényeit, illetve, hogy mi hiányzik ebből a rendszerből, mire lenne szükség a mai életviszonyok ismeretében. Mindez azt szolgálná, hogy a családok mindennapi terhei mérséklődjenek és

ezzel maguk a veszélyhelyzetek is csökkenjenek. Amennyiben pedig mégis bekövetkeznek ilyen helyzetek, legyen mód azok lehető optimális megoldására /gazdasági- és emberi támasz révén/, hogy ne roppanjanak össze olyan sokan az erőn felülinek érzett nehézségek hatására, az általános közöny és segítségihiány, vagy/és a durva, szakszerűtlen beavatkozások következtében, hogy a családi feladataikat teljesítő, jól működő családok az előzőekben vázolt és egyéb veszélytényezők hatására ne menjenek tönkre és ne kerüljenek át a feladataik teljesítésére nem képes családok közé.

/.../

Milyen családok és milyen problémák miatt válnak a feladataikat nem, vagy nem megfelelően teljesítő családokká? Ez a csoport éppugy heterogén, mint az előbbi. Annyi mégis elmondható: nagy számban találjuk köztük a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetűeket, azok különböző jellegzetes csoportjait. Közülük nagyon sokan már "örökölték" a hátrányos helyzetet, belezülettek, és sokuknál a kikerülés esélyét csak személyre, családra szóló családgondozói stratégiával, taktikával és különféle gazdasági eszközökkel együtt lehet megoldani. Különösen fontos, hogy utódaik kikerülési lehetőségeit intézményesen biztosítsa a társadalom.

Az ingyenes oktatásnak, az egészségügyi ellátásnak, és a szociálpolitikai szolgáltatásnak ezt kellene garantálnia. Azt, hogy ezek nem kellően eredményesek, már látni lehet. Hatásukat az egyéni életekre figyelő, a társadalmi beilleszkedést segítő családgondozás javíthatná.

Természetesen kedvezőtlen helyzetekből is van kiút, ren-

deződhetnek élethelyzetek. Amíg azonban a jól működő családok közül nagyobb gyakoriságu a lesüllyedés, kedvezőtlen helyzetek tartós rendeződése csak a körülmények ritkább, szerencsés egybeesése esetén jön létre. Egy nagyon erős személyiség a családban, a külső feltételek /lakás, anyagiak stb./ szerencsés változása teremtheti meg a kikerülést.

/.../

A családgondozás feladata abban segíteni, hogy:

- a veszélyhelyzetek megelőzhetőek legyenek;
- a lecsuszás elkerülhető legyen, és ne legyen adott helyzetekben szinte törvényszerű;
- a felemelkedés útjait szervezett intézményes szolgáltatások tegyék biztosabbá, hatékonyabbá.

Ezek után már jobban összefoglalható, hogy a családgondozás önmagában nem, hanem csak egy értelmesen felépített szociálpolitikai rendszerben hasznosíthatja tényleges lehetőségeit, értékeit.

4. Mik ezek az értékek és lehetőségek, és hogyan élhetünk velük?

Az előzőekből talán már kitűnt, hogy a családgondozás - feltételezésünk szerint - komplex tevékenység, amelybe gazdasági, jogi, emberi problémák megoldására alkalmas szolgáltatások is beleértendők, vagyis egészen másfajta tevékenység mint amit ma családgondozásnak nevezünk.

Ami talán a legfontosabb: objektív, egyenrangú kapcsolati bázisra épül, ezért mellőzhetővé teheti a mai erős függőségi

viszonyokat, amelyek egyik tényezője a "hivatalból kötelező" hatósági jelleg, az anyagi és egyéb pozitív intézkedések valamilyen szoros kapcsolata. A gondozottnak - fogcsikorgatva is - el kell viselnie, hogy őt gondozzák, hogy lakásába szinte bármikor benyithatnak, ellenőrizendő, mit ad enni a családnak, tiszta-e a lakása, mit vett a kapott segélyből stb. Elviseli, mert az, hogy hová helyezik el a gyermekét /pl. állami gondozásba-e vagy nála marad/, hogy az apának, vagy az anyának ítélik-e a válás után a gondozás jogát, hogy kap-e és mennyi segélyt stb., az ezektől a családgondozóktól is függ. Ez a családgondozás nagy csapdája, amivel számos fejlett szociálpolitikai rendszerrel rendelkező ország social-worker hálózata sem volt képes teljesen megbirkózni. De talán Magyarországon, ahol a szociálpolitikai rendszer megújítására, a társadalmi beilleszkedési zavarok mérséklésére most készülnek különféle programok, lehetne módot találni arra, hogy a családgondozás szervezetrendszerét, működési mechanizmusát úgy alakítsuk, hogy lehetőleg teljesen elkerülhető legyen a szubjektív, függő és kiszolgáltatott alaphelyzet. Rossz tünet a "szociális hivatal"-ba bejáratos, hízélgésszel, panaszkodással operáló, több illetményt kisorsó réteg. Egyesek ügyeskedésként, a hivatal becsapása örömeivel, mások önmaguk teljes feladásaként élik meg a szociális ellátásokhoz jutás utjait.

A családgondozást meg kell szabadítani a különféle címkéző, megbélyegző és ezáltal a pozitív hatásokat is visszafogó jellegétől.

/.../

Hogyan működhetne a családgondozás, milyen értékekkel és

milyen feltételek mellett járulhatna hozzá a családok mindennapi problémáinak megoldásához? Mit lehet a családgondozástól elvárni? Sokan - és nem is alaptalanul - azt is kérdezik, hogy jó-e az, ha az emberek ügyeibe kívülről rendszeresebben, gyakrabban beavatkoznak majd a családgondozók?

A "gondozás" kifejezés eleve pejorativ, "kisebbitő" értelmű lehet annak, akire vonatkozik: a személyiségüket, szuverenitásukat, a saját életük feletti rendelkezést, döntéseik önállóságát féltik. Nem kérnek holmi gyámolításból, sem abból, hogy más mondja meg számukra, hogy mit tegyenek, hogyan éljenek. A családgondozás, a social-work valóban rejt magában ilyen csapdát is.

A családgondozás iránti növekvő érdeklődésnek /és egyben a fejlesztésének is/ egyik magyarázata abban rejlik, hogy nőtt a gyermekek veszélyeztetettsége, az alkoholizmus, magas az öngyilkosságok, a válások száma stb. Az ezek mérséklését célzó intézkedések nem hoztak kielégítő eredményt. Ráirányult a figyelem az alacsony jövedelmű, a hátrányos, a halmozottan hátrányos helyzetű rétegek sajátos problémáira, valamint a hátrányok átöröklésének folyamatára. Sokan azt várják, hogyha több lesz az alkoholbetegeket, a veszélyeztetett gyermekeket stb. gondozó social-worker, úgy segítségükkel eredményesebben lehet majd e súlyos társadalmi problémákat megoldani.

A családgondozás valóban képes lehet személyre szóló munkára. Emberi közelséget, megértő közelítést jelent a megszott és ilyen helyzetekben hatástalan, személytelen ügyintézésel szemben. Nem minősít, nem értékeli, de megpróbál megérteni, és érzékelhető, hogy ezt mindig az adott család érdekében te-

szi, de nem kegyként, és nem is azért, mert jószívű, hanem azért, mert ez a szakmai feladata, szerepe, választott hivatása.

Jelentős érdekérvényesítő szerepet tölthet be, hozzásegítheti azokat, akik ebben nem járatosak, hogy "megtanulják" érdekeik, jogaik érvényesítését. A családgondozó feladata tehát nem az, hogy helyettük eljárjon, elintézzzen különféle ügyeket. /Ez csupán a kapcsolat kialakulásának első lépéseiben lehet szükséges./ Célja az, hogy "kliensei" maguk legyenek képesek érdekeik érvényesítésére és ügyeik intézésére. Azonban e tanulási folyamat a riadt vagy agresszív, a tanulatlan vagy csak járatlan stb. emberek számára egész életvezetésükben is jelentős változást hozhat.

Jelentős a családgondozók közvetítő szerepe is. Az iskola, a lakókörnyezet stb. gyakran nem érti, idegenül és elutasítóan szemléli a szokásostól való eltérést, a "másságot".

/.../

Szólnunk kell a családok megítélésének egy igen általános kategorizálásáról, amely alapvetően eldönti a hivatali apparátusok magatartását. Jogszabályokban is használt megkülönböztetés és minősítő értékelés, hogy "önhibájából" vagy "önhibáján kívül" került a család kedvezőtlen helyzetbe.

A kérdés megközelítése sajnos eleve hibás. Szerencsésebb lenne azt kérdezni, milyen az egészségügyi, a szociális stb. állapota az illető családnak és annak megfelelő eszközökkel és módszerekkel kell segíteni. Az orvoslásban a gyógyítás is abból indul ki, hogy a beteg állapota mit tesz szükségessé.

Nem a jutalmazás vagy büntetés tehát a helyes alternatíva, hanem mindkét esetben az adekvát segítségnyújtás. A különböző

helyzetegyüttesben, különböző szociális szinten, társadalmi beilleszkedési képesség, -készség állapotában levőket nem érdekük vagy érdemtelenségük, hanem bajaik, problémáik szerint kell megkülönböztetni és segíteni.

Amennyiben elvetjük az "eredendően rossz" hipotézisét, könnyen belátjuk, hogy mindegyikkel törődni kell, persze más-más eszközök, felkészültség igénybevételével.

Talán csak adalék a kérdéshez, hogy az a fajta megkülönböztetés, amely embereket ekként minősít, nem bizik eléggé abban, hogy körülményeik megváltoztatásával az emberek maguk is megváltoztathatóak. Pedig ez az elv már az igazságszolgáltatási gyakorlatban is alapelveként deklarált. Igaz, eredményt elérni azokkal, akiket elmarasztalunk ma e kategóriába sorolással - valóban nagyon nehéz. Egymásra épülő szociálpolitikai, mentálhigiénés, egészségügyi, oktatási, közművelődési stb. programokra lenne ehhez szükség. Ezek hiányában e réteget mint "javithatatlan" tömeget a társadalom peremén csak ide-oda tologatjuk a börtön és a gyógyintézmények, a tanulatlan-munka világa és a munkakerülés között.

Eszközeink, módszereink fogyatékoságával is összefügg, hogy e réteg létszámát nem tudtuk csökkenteni. E tény is elgondolásra késztet. Miután az ilyen "önhibával" összefüggő esetekben is segítenie kell a társadalomnak az illetők gyermekeit, szüleit... ez igazságtalan kedvezésnek tűnik a felületes szemlélő számára. Sokan felvetik ezért, hogy azokat az összegeket, amelyeket az un. lumpen személyekre, ill. helyettük a családjukra fordítunk, inkább azoknak kellene adni, akik szintén hasonlóan kedvezőtlen körülmények között élnek, ám ebből a

helyzetből társadalmi segítséggel és saját igyekezetükkel megpróbálnak kikerülni. Minden tőlük telhetőt megtesznek ennek érdekében. Így voltaképpen szembeállítunk két más-más állapotban és fejlődési fokon álló csoportot ahelyett, hogy azt látnánk be, hogy mindkét rétegen kell és lehet segíteni, csak eltérő módszerekkel és eszközökkel.

A jól felépített szociálpolitikai rendszer, beleértve a családgondozást is, képes lenne a kérdések értőbb kezelésére.

Milyen tehát a kívánatos új családgondozási rendszer, amely a hozzá kapcsolódó egyéb rendszerekkel együttműködve kellő komplexitású eszköztárral, potenciális lehetőséggel rendelkezik?

5. Szociális igazgatás - szociális szolgáltatás.

A családgondozó rendszer fő partnerkapcsolata a területi szociális közigazgatás.

Milyen legyen a szociális igazgatás és milyen legyen a kapcsolata a családgondozással? A tanácsí szakigazgatásnak a közelmúltban történt átszervezése, az összevont ún. MESO osztályok⁺ létrehozása azt a régóta hangoztatott igényt tükrözte, hogy a családok problémáival komplexen foglalkozzanak: az eszközök és erőforrások ne legyenek szétdarabolva és szétforgácsolva, sem az irányítás, sem a végrehajtás szintjén. Az átszervezés eredményei még nem értékelhetők, de bizonyosra vehető, hogy nem elégséges a meglévő, eddig művelt feladatokat és az

⁺ Az összevont művelődési-, egészségügyi-, sportosztály betűneve.

azokat megvalósító intézményeket egymás mellé - egy osztálykeretbe - helyezni, hanem ennél jóval többre van szükség: olyan tevékenységre, amely az adott területen élő családok helyzetéből, igényeiből, szükségleteiből indul ki, és amely nem felejtkezik meg arról, hogy az előbbiek felderítésére milyen fontos a helyes módszerek kialakítása. /Pl. hiába kérdezi meg a fiatal szülőket esetleg arról, hogy kell-e baby-sitter, ha azok nem tudják, hogy mi az, hogyan működik egy ilyen szolgálat, kik, hogyan, mennyiért vehetik igénybe és milyen céllal./ A tanácsai szociális szakigazgatásnak a hozzá tartozó tanácsadó intézmények /család- és nővédelmi, nevelési, pályaválasztási stb./ mellett ki kellene építeni saját családsegítő humán szolgáltató bázisát is. Az állampolgárok által vásárolható szolgáltatásoknál gondoskodni kellene arról, hogy ezek igénybe vehetőek legyenek, akár úgy is, hogy a megfelelő anyagi feltételekkel nem rendelkezőktől a tanács - részben vagy teljesen - átvállalja a költségeket.

Fontos, hogy a szolgáltatás ne legyen eltérő színvonalu, minőségű a tehetősek és a szegényebbek számára, és a szolgáltatónál sem kell differenciálni aszerint, hogy ki fizeti a számlát.

A családgondozás és a szociális adminisztráció viszonya is egészen más lenne, ha lenne köztük átjárás, azaz csak egy bizonyos ideig végzett családgondozói munkakör után lehetne a szociális adminisztrációban dolgozni. A megfáradt családgondozó néhány évig válthasson adminisztrációra, ha akar stb.

6. A családgondozás háttérintézményei

A családgondozásnak megfelelően kialakított kapcsolatrendszerrel kell rendelkeznie minden olyan intézményhez, amely a családok ügyeivel foglalkozik. Itt nemcsak azokra az intézményekre gondolunk, amelyek ma léteznek /bölcsőde, óvoda, iskola, napközi, munkahely, szociális otthon stb./, hanem felrajzolható egy sor olyan intézmény is, amely nem áll rendelkezésre. Átmeneti, azonnali elhelyezést szolgáló intézményekre éppugy szükség van, mint egyszeri gyors segílyt, vagy hosszulejáratu "családi kölcsönt" nyújtó ellátásra, a gazdasági segítségnyújtás külföldre új formáira. Így valamilyen értékhatárig azonnali hitel nagycsaládoknak, amíg a gyermekek keresővé nem válnak, egyszeri segíly egy toldalék építkezéshez, egy háztartásgépesítéshez stb. Szükség van speciális jogi-gazdasági és tartós emberi kapcsolatrendszer működtetésére olyan rétegek esetében, mint a fogyatékosok, ezen belül az értelmi fogyatékosok és családjaik, árvák, volt állami gondozottak stb.

A családgondozás szervezete nyitott ajtaju, bárki által beutalás nélkül, mindenféle családi problémával felkereshető intézményekből állana. Ha úgy tetszik, megőrizhető az inkognitó is. Az esetek jelentős hányadában könnyebb pl. jogi problémával egy intézményhez fordulni. A beszélgetés során többnyire kiderülnek a kísérő egyéb gondok, amelyekről nehezebb beszélni. Sokszor nem is nevezzük nevén szívesen bajainkat, de ha jó "meghallgatóra" találunk, önmagunk előtt sem kellően tisztázott kérdések is előkerülnek. Így gyakran időben megnyugtató kiutat találhat az a személy, aki már iszik, de még nincs megbélyegez-

ve alkoholistaként, vagy az, aki válás, előzevegylés után életvezetési problémákkal küszködve öngyilkossági gondolatokkal foglalkozik.

A mentálhigiénés szemléletű szociális szolgáltatási rendszer segítheti élettechnikák közvetítését, kulturált magatartás-minták elsajátítását. Segíti az egyént válságos helyzetekben, hogy azokat a maga és környezete számára a lehető legkedvezőbben tudja megoldani.

De nem szakosodik csak a "lélekre". Az egyéni, családi, egyéb problémákban is segít: felvilágosít, ha kell gazdasági segítség szerzését kezdeményezi, vagy egyéb szükséges lépést tesz, sürget, elintézi ügyeket.

Ez a nagy különbség az egysíki segítségre beállított egészségügyi intézményrendszerhez képest. Egy pszichiátriai osztályra általában már akkor kerül az egyén, amikor állapotát kellően súlyosnak találja a környezete, az orvosa, és ő maga is elfogadja, hogy beteg. De nyilvánvaló, hogy az orvos "csak" az egészségi állapotával foglalkozhat. Pedig jól látható, hogy az egészségi állapot csak tünete megoldatlan élethelyezeteknek, és adott esetben jogi, szociális, munkahelyi, lakás, családi stb. problémák megoldására lenne szükség. Ezekben azonban az egészségügyi szervezet nem illetékes. De nem illetékes pl. a nevelési tanácsadó sem, ha a gyermek nevelési problémái kapcsán kibomlik előtte a gondok mélyenfekvőbb oka, magyarázata. /.../ A szociálpolitika, a családgondozás kellene, hogy kiegészítse komplex szemlélettel és eszközökkel a szakjellegű beavatkozásokat, segítségformákat.

A szociális szolgáltatás /családgondozás/ közvetítő szere-

pe különösen a hátrányos helyzetű családok számára fontos. Közvetít köztük és az iskola, a hivatali szervek között. Megíratja, ha kell a kérvényt, ha azt tapasztalja, hogy az illetőt állampolgári jogainál, helyzeténél fogva egy juttatás megillet, valamilyen ellátásban, ami járna, nem részesül. Normákat is közvetít. Oda és vissza is türelemre hangol. Megértőbb légkört teremtetve az iskolában, a lakókörnyezetben stb. segítheti egyfelől a befogadást, másfelől a társadalmi normák, szabályok értelmét, célszerűségét, hasznosságát teszi nyilvánvalóvá a másik oldalon.

A rendszer működése csak úgy lehet következetesen eredményes, ha az emberek saját elhatározásukból, maguk keresik fel.

Kell-e attól félni, hogy így azok maradnak ki a szolgáltatásokból, akik még nem látják maguk sem, hogy erre szükségük lenne? Azt hiszem, a kedvező tapasztalatok, a szervezet eredményes működése rövid idő után áthidalná e problémát. Azt viszont kevés ember hiszi el, hogy neki jó az, amit "muszájból" kell tennie.

A családgondozó mentálhigiénés központok területük problémáit nemcsak a nyitott ajtón besétáló ügyfeleiken keresztül érzékelik, gondozóik ott vannak a házakban, az utcán, az iskolában, az üzletekben, a munkahelyeken. Munkájuk különböző fázisaiban ezért nemcsak egy-egy esettel foglalkoznak, hanem az adott környék, lakóház, réteg gondjaiba is belelátnak. A szomszédok, a rokonok, a barátok kapcsán egy családdal foglalkozva egész csoportra hatnak, egész népes kört informálnak. Szervezhetik, tudatosíthatják, hogy mit tehet, mire számíthat, miben kaphat segítséget az, akinek hasonló problémája van.

Ez a működési forma bizonyos értelemben visszanyulás a

settlement munka értékeihez: szerves területi kapcsolatai révén összeköti a ma egymástól független, elszigetelt, intézményesült szférákat; a művelődési házat, a klubot, az iskolát és óvodát, a nevelési-, a pályaválasztási-, a család- és nővédelmi tanácsadót, az alkoholelvonót stb. No és azokat is, amelyek nem sorolhatók fel, mert még nem működnek.

Az eddigiek alapján felmerül a kérdés, hogy az elképzelt mentálhigiénés-családgondozási területi központok tevékenységében milyen lesz az általános és speciális szakgondozás közötti viszony.

7. Általános és szakgondozás

Mint az előzőekből kitűnt, a mai egészségügyi, igazságügyi, stb. szakintézmények munkája jóval eredményesebb lehetne, ha a körülálló vagy háttérproblémák nem terhelnék annyira, mint ma. Látják ugyanis a megoldatlan problémákat, de sem illetékességük, sem eszközük nincs a megoldáshoz. Kiinduló gondolatmenetünk szerint szükséges egy olyan - ma még nem létező -, területileg szervezett intézmény, amelyet bármilyen problémával fel lehet keresni. Ez az intézmény az általa felvett problémákat úgy oldja meg, hogy az ügyek menetében megkeresi, ha kell, a specialistákat, szakintézményeket is. Tehát eljár pl. társadalombiztosítási panaszügyekben, de akár óvodai elhelyezés vagy szociális segély ügyben is, ha kell családterápiás kezelést ajánl, vagy orvosi kivizsgálásra tesz javaslatot a család valamelyik tagjával kapcsolatban. Ha szükséges, a munkahellyel teremti meg a kapcsolatot. Rugalmas, mozgékony szervezet, eleven, sok-

águ kapcsolattal. A kapcsolatok ápolói az esetek nagy hányadában a szó szerinti családgondozók, a social-workerek.

Ehhez azonban az szükséges, hogy az átfogó szociálpolitikai rendszer kereteibe illeszkedjék a központok és a kapcsolódó intézmények tevékenysége. /.../

Mivel pedig új intézményrendszer kialakításával foglalkozunk, a külföldön működő hasonlóak hibáit eleve megkísérelhetjük kiszűrni. Ezt - többek között - az biztosítaná, ha eleve kevésbé csak a "lelki" bajok megoldására orientált intézményként jönne létre. Erős jogi tanácsadási és szociálpolitikai bázison állna. Aligha kell bizonyítanunk, hogy mindkettőre milyen nagy szükség van. Évek óta leggyengébb pontja mai szétdarabolt, részekből álló szociálpolitikai rendszerünknek, hogy nem kielégítő a felderítő, megelőző munka, hogy nem mindig - és főként nem időben - jutnak ellátásokhoz a rászorulóknak. Ez egyaránt igaz, ha az alkoholistákról vagy a veszélyeztetett gyermekekről van szó, de igaz az öregek szociális ellátását tekintve is.

8. A területi és munkáltatói családgondozás

Sokak számára már a gondolat is taszító: még csak az hiányzik, most már a munkahelyen is "beavatkozzanak" a családi ügyekbe, vagy más szempontból: még mit nem várnának el a munkáltatótól...

Valójában pedig akár tetszik ez, akár nem, a munkáltató lényegében ma is rákényszerül a beavatkozásra, a szociális problémák egy részének átvállalására. Nem lehet teljesen közömbös, és nem kizárólag szocialista humanizmusa, vagy emberbaráti ér-

zelmei miatt, hanem a termelés jól felfogott érdekeit követve sem. /.../

A jelenlegi munkáltatói szociálpolitikáról és az emberi ügyekkel való törődésről is elmondható, hogy kusza, végiggondolatlan, szétforgácsoltságában nem kellően eredményes. A meglevő erők ésszerű együttműködésével és egységes szociálpolitikai koncepcióra építve lényegesen javítani lehetne az emberek közérzetét és a munka hatékonyságát. /.../

Ma azt látjuk, hogy az emberi problémák különböző vállalati szobákban és funkciók szerint jelennek meg. Átfogó munkáltatói program nem ötvözi egységes egészzé, a különféle helyeken, intézményekben /szakszervezeti bizottság, üzemorvosi rendelő, szakszervezeti jogsegély szolgálat, munkaügyi, munkavédelmi, személyzeti és oktatási osztályok, vöröskeresztes titkár, KISZ szervezet, közvetlen munkahelyi vezetők stb./ lecsapódó családi problémákat és a megoldásukra hivatott intézményes feltételeket. Hiányzik a cselekvések koncepcionális alapja: a szétforgácsolt szervezet, a sok külön probléma-fellevő csupán saját lehetőségeire van utalva. Közös, hatékony beavatkozásokat nem biztosítanak.

Néhány példát a mai helyzet fonákságaira. A gyermekét egyedül nevelő szülő már évek óta elfogadottan szociálpolitikai kedvezményeket élvező réteg. A zömében nőkől álló csoport helyzetén segélyekkel, üdülőbeutalókkal igyekeznek könnyíteni. Egyéni helyzetüket nem vizsgálják. Egyik esetben a kapott segélyre ugyanis nincs szükség, mert anyagi helyzete kedvező, a másik számára viszont a kapott összeg csak csepp a tengerben. Az a gondolat fel sem merült, hogy esetleg nyomasztó emberi problé-

mái közepette, a gyermeknevelési, valamint saját női szerepkonfliktusai, önbizalmának megingása és számos hasonló ok miatt életvezetési tanácsra lenne szüksége. Pedig közismertek e réteg gondjai, a magánytól való szorongatottság és félelem, baráti, partner-kapcsolatok hiánya stb. Gyakran ilyen és hasonló családi problémák szinte majd "kiszurják" az üzemi orvosok szemét. Ott van előttük a fejfájásaival, vagy gyomor panaszaival visszavisszajövő ember és nyilvánvaló az orvos előtt is, hogy a szomatikus panaszok mögül, ha "megvakarná", előjönnének a családi krízisek, a házassági kapcsolati sérelmek, a házastársi brutalitás vagy közöny, a kapcsolat kiürülése miatti bizonytalanság, a gyerekek nevelési csődje, anyagi gondok stb. - szinte mindenféle feszültséggel találkozhatna, ha feladata lenne egyáltalán tulmenni azon, hogy a tünet alapján nyugtatót ad. Persze egyesek megteszik, hogy tullépnek szorosan vett orvosi feladatukon, és ha idejük, feltételeik lehetővé teszik, alkalmazzák a szociális medicinát is. Ez azonban teljesen esetleges. A jogsegélyszolgálatot is sokan keresik fel családi gondjaikkal, de többnyire már későn, amikor már csak "vágni, bontani lehet", megelőzésre alig van mód.

Tulajdonképpen mindezek miatt a munkáltatónál a szociális feladatokkal foglalkozók team-szerű együttműködése, a családgondozó munka kifejlesztése lenne célszerű. Így egy összehangolt, a területi szociálpolitikai, családgondozói szervezetrendszerrel együttműködő vállalati tevékenység lehetősége körvonalazódik. Nem kellene, hogy a vállalati szakemberekre háruljon számos intézkedés, vizsgálat, feladat, hanem munkamegosztás, együttműködés jöjjön létre a munkáltatói és a területi szociálpolitikai intézményrendszer között.

A kapcsolat kétirányú. A vállalat is küldi különféle ügyekben dolgozóját a területi rendszer intézményeihez, és a területi intézmény is keresheti a munkáltatót, ha egy-egy dolgozójával kapcsolatosan hozzá futott be olyan ügy, amelyben a munkáltatónak lenne konkrét feladata. /.../

9. A családgondozás a maga teljességében

Mint az már az eddigiek alapján is kitűnt, az általunk - a szociálpolitikai rendszer szerves részeként - kialakítandó családgondozás területi, munkahelyi, és szakágazati /specializálódott/ családgondozást feltételez. A területi családgondozó szervezet nem oldja meg pl. az alkoholbetegek komplex gondozását, nem helyettesíti a pszichiátriai osztályokat sem, és nem veszi át a nevelési tanácsadóktól a gyermekek nevelése ügyében szükséges folyamatos lépések megtételét, ahogy az elhagyott idősek személyek tartós napi látogatásának feladatát sem veszi át a házi szociális gondozóktól.

Szerepét, jelentőségét egyfelől az adja, hogy sokkal szívesebben keresik fel olyanok, akik a címkével ellátott szakgondozórendszerhez nem fordulnának, ezért azok ellátásainak pozitív tartalmát, előnyeit sem élvezik.

Másfelől a különféle esetekkel, problémákkal nem idült, hanem korai állapotukban találkoznak, így elkerülhetőek, megelőzhetőek a súlyosabb beavatkozások, az ügyek egyszerűen rendezhetőek. Ez nagy előny az érdekelt személyek, és a túlterhelt szakhálózatok szempontjából egyaránt, és mind társadalmi, mind egyéni szinten ez a korszerű és egyben az olcsóbb megoldás. /.../

10. Hivatásos és laikus családgondozó

Még egy kérdéscsoportot kell említeni. A hivatásos és laikus családgondozás kapcsolatát, lehetőségeit. Kétségek nélkül jelentős az a társadalmi erőforrás, amely az emberi együttérzés alapján kibontakoztatható és hasznosítható. A Hazafias Népfront mozgalom, a Vöröskereszt, a szakszervezeti aktívák stb. igazán sokat tehetnek.

Nagyon nyilvánvaló azonban, hogy igazán eredményes munkát csupán a jól működő hivatásos hálózatokhoz kapcsolódva lehet elvárni. Ma már elfogadhatatlan, hogy céltudatos előkészítés nélkül jószándéku, de teljesen felkészületlen társadalmi munkásokat "rászabadítsanak" a családokra. /.../

Nem szükséges azonban, hogy komoly szakképzésre és felkészítésre gondoljunk. Alapelvek, szemléleti alaplétszerek tisztázása és főként a hivatásos szakgárda példája, esetmegbeszélésekbe való bevonásuk stb. elegendő lehet, ha a laikus személyi alkalmassága adott. Fontos, hogy megvonjuk a feladatok határait: mit láthat el a társadalmi aktívák önállóan, és melyek azok a kérdések, amelyekben a hivatásos gondozó az illetékes. Ez azonban jól felkészült hivatásos gárda mellett különösebb nehézség nélkül kialakítható.

Nagyon fontos, hogy szociális érzékenység, tapintat, empátia készség, tolerancia adott és fejleszthető legyen. A nem professzionális segítők helye és szerepe leginkább a kölcsönös segítség, az önszorgató érdekképviseleti- védelmi csoportok keretében bontakozhat ki.

11. Önsegítő csoportok

Az elmúlt évek tapasztalatai bőven adtak arra vonatkozóan tanulságot, hogy milyen nehezen sikerült a legindokoltabb esetekben is az alulról jövő önszerveződést kialakítani az állami felelősök gyakran igazán nem indokolt félelmei miatt. Így volt ez pl. az értelmi fogyatékosok szüleinek érdekvédelmi szerveivel, a mozgásszervi fogyatékosokkal. Pedig hát ezek önmagukért beszélnek, aligha vonható kétségbe jelentőségük és szociálpolitikai tartalmuk.

Ez annál inkább elgondolkodtató, mert más, gazdasági érdekekhez fűződő ügyekben a helyi tanácsok kezdeményezték is különféle helyi infrastruktúrát létrehozó lakossági érdekek érvényesülését, s megfelelő formák /pl. kötvénykibocsájtás, társadalmi munka szervezése/ kialakítását.

Ma megfelelő gazda, felelős híján elhalnak gyakran egészséges lakossági szociálpolitikai kezdeményezések is. Nincs, aki szervezze, kezdeményezze a szükséges feltételek megteremtését.

Családgondozó Klub se jött volna létre ha a Hazafias Népfront Országos Tanácsa nem ad fedezet, ahol rendszeresen összejöhet, eszmét cserélhet a különféle szakterületen dolgozó családgondozó.

A különféle lakossági csoportok sajátos igényeire legnagyobb érzékenységgel a népművelési intézményrendszer, a művelődési házak irányítói reagáltak. Átfogó megoldás azonban nem született. Az érdekképviselő, érdeklőköztetés, érdekvérvényesítés folyamata jellemző iskolája a demokratizmusnak általában, de egyénileg is fontos tanulási mintákat ad a benne résztvevők számára.

Mindezek együtt vannak jelen potenciális lehetőségként egy, a korszak színvonalán kialakítható szociálpolitikai rendszerben és családgondozásban.

PREVENTIV CSALÁDGONDOZÁS⁺

1./ A jelenlegi családgondozási területek erősen széttagolva működnek mind tárgyuk, mind intézményi háttérük szempontjából. A megoldás az lenne, ha a koncepció és az intézményhálózat lenne alkalmas preventív munkára, hiszen egyesek személyes munkája önmagában kevés. Az egységes családpolitikai, szociálpolitikai rendszer még hiányzik. /Ld. 1.sz. függelék/

A prevenció fogalma is történeti képződmény. Legkorszerűbb meghatározását a WHO ajánlásából meríthetjük, amely a prevenció három szintjét különbözteti meg:

- Elsődleges prevención azt a tevékenységet érti, amely a betegség előfordulásának esélyét csökkenti, illetve hozzájárul a szükségszerű krízisek öngyógyító megoldásához.
- Másodlagos prevención érti a korai kórismézést, felismerést, és az időben, célzottan történő beavatkozást, amely megfékezi a betegségfolyamatot.
- A harmadlagos prevenció a szövődmények és a krónikussá válás folyamatát gátolja meg.

A másodlagos és harmadlagos prevenció a jelenlegi intézményrendszer optimális működésében elképzelhető, az elsődleges prevenció azonban új munkamódot, szervezetet, sokféle változtatást követel. A családgondozás továbbfejlesztésének lehetséges iránya ezért a családi életciklusok törvényszerű krízisére felkészítő, mentálhigiénés karbantartó tevékenység kiépítése lenne.

⁺ Társadalmi Beilleszkedési Zavarok Kutatási Főirány keretében készült írás alapján.

ne, amelynek önálló intézményrendszere jelenleg nincs. Leginkább talán a Nevelési Tanácsadó munkája hasonlít ehhez, amelyben az akut gyermeki problémák miatt odakerülő szülők saját gondjaikról, családon belüli személyes konfliktusaikról is beszélnek, s ezzel lehetőség nyílik egy esetleg még súlyosabb krízis megelőzésére. Vagyis, mivel az elsődleges prevenció tartalmazza a családok életét jellemző ciklikus problémák megismerését, ok-okozati feltárását, a segítség lehetőségének a kidolgozását, ezért a másodlagos prevenciót végző intézmények munkája is kiterjed ezekre a feladatokra - csak később, gyakran megkésve. Emellett munkájukat még nehezíti az is, hogy a jelenlegi gyakorlat szerint a szülők nem maguktól, önként mennek a tanácsadóba, hanem valamilyen intézmény küldi őket. A családgondozók is tapasztalják, hogy a családok mentális színvonala a krízisek idején jelentősen romlik. A beavatkozás célja ilyenkor: a családot visszajuttatni saját szintjére - legalább utólag. A magukra hagyott családok, illetve a nagyobb traumát elszenvedő családtagok könnyebben válnak premhelyzetűvé és esetleg deviánssá.

A fentiek miatt az eredményes elsődleges prevenció nemcsak segíti az akut esetek gondozási munkáját, hanem tőle elválaszthatatlan is. Az alapigénynek a tömegszükségletet kell tekintenünk: abból kell kiindulnunk, hogy a családok életében a ciklusváltásoknál jelentkező problémák se nem réteg-, se nem jövedelem-specifikusak, ezért széles körben azonos megoldást igényelnek.

A tömegkiszolgálás elvén alapuló "karbantartó" munkának szakmai hatásában homogénen, ám a tagok felkészültségében, mód-

szereiben változatosan kell működnie. A családok felől jövő jelzések értékelése, kódolása azért kíván nagy szakértelmet, mert a családok nem mindig tudják a ciklus problémáit adekvátan jelezni. Ez azért is elválaszthatatlan a másodlagos prevenció munkájától, mert az egészség és betegség kategóriái az egyes élethelyzetekben nem különülnek el. Ma sokszor azért kell valakit betegnek nyilvánítani, hogy munkaképességét segítsük megőrizni, hiszen a gondozói feladat csak betegekre terjeszthető ki.

A családok ma még gyakran nem ismerik fel, hogy a ciklusok menetrendszerűen bekövetkező gondjaitól küszködnek. A tömegki-
szolgáláshoz megfelelő számú és szakszerűen működő területi bázisra van szükség. Erről írta dr. Paneth Gábor főorvos /lásd még függelék 2./: "Annak ellenére, hogy a teljes populáció mentálhigiénés kontroll alá vétele megvalósíthatatlannak látszik, mégis alapelvünk, hogy erőfeszítéseinket ebbe az irányba összpontosítsuk. Ez különben következik a mentálhigiéné fogalmából is, amikor a mentálhigiéné kifejezést a közegészségtanból áthozzuk a pszichiátria vonalára. Ennek konzekvenciája, hogy az egyén pszichés jólétén túlmenően az egész populáció pszichés-mentális állapotával törődnünk kell. Ez különben mind a szociális medicina, mind a gondozás elvéből is következik."

Az a területi bázis, amelyből egyáltalán elindulhat egy szélesen alapozott mentálhigiénés családgondozás, családokkal való foglalkozás, csak olyan intézmény lehet, amely nem fiktív kategóriákra alapozza a programját, hanem tudomásul veszi a családok fejlődésének, alakulásának törvényszerűségeit és a családi élet variánsainak létezését, továbbá, amely nem normatív, és ugyanakkor valamelyest be tud rendezkedni a ciklusokra. Ilyen

területi bázisintézmények jelenleg a szabadidős központok, a jól működő művelődési házak. /Nevezhetjük Humán Szolgáltató Központok-nak is, jelezve ezzel szogáltatásai tág határait./ Nagyon fontos tény, hogy a szabadidős központok, egyszerűen azért, hogy dolgozni tudjanak, kénytelenek voltak már eddig is átállni a családi ciklusokra olyan szabadidős programokat terveznek, amelyek tudomásul veszik, hogy a családok valamilyen ciklusban vannak, és ehhez igazítják munkájukat. Mivel ez az egyetlen ilyen intézményhálózat a területen, a területi munkát erre kell alapozni. Van azonban egy másik szempont is: az elmúlt évtizedekben sajnálatos módon olyan generációk nőttek fel, amelyek nélkülözik a családi élet hétköznapijaihoz szükséges mintákat, az átörökitett hagyományokat, viszont az egyéni önmegvalósítás programjának nehézségei tulajdonképpen a következő generációra is áthárulnak. Ezt a folyamatot nem lehet bárhol megszakítani, tehát nem lehet a termelő munka területén beavatkozni, de nem lehet az iskolai életbe se anélkül, hogy magát az iskolarendszert megváltoztatnánk. Akkor kell ezeknek a családoknak a mentális gondozását, támogatását végezni, amikor ezek a folyamatok szünetelnek - tehát az ugynevezett szabadidőben. Az a lehetőség, amit a szabadidős központok már a jelenlegi programjukban is nyújtanak, nyitottságuk és érdekeik révén jön létre. Attól még messze vannak felkészültségben, hogy mentálhigiénés bázisintézménnyé váljanak, szándékukban azonban sok helyen már közel. Az a lényege ennek az intézménynek, hogy képes az életvitel nehézségein könnyíteni, egyrészt ugyanis a család bármely ciklusban igénybe veheti, másrészt pedig tevékenysége szolgáltatás jellegű. A tömegkiszolgálásban eddig nem

volt elég hangsúly a szolgálaton. A mentálhigiénés gondozás szolgáltatás. A jelenlegi gondozómunkának nemcsak az a hátránya, hogy sok esetben párhuzamos tevékenység, hanem az is, hogy a rászoruló családok és a gondoskodó intézmény közötti kapcsolat mindig asszimetrikus. Azáltal, hogy a család lenne a kezdeményező, ez a függőség csökkenne. A szabadidő centrumok nyitottságából továbbá az is következik, hogy azok a családok is igénybe veszik vagy vehetik bármely életciklusban a szolgáltatásokat, amelyek a kríziseket önerejükől is meg tudják oldani. De igénybe vehetik egyszerűen öngyógyító vagy megelőző módon azok a családok is, ahol nem alakulnak ki krízisek. És megtalálható a krízis megoldására segítséggel sem képes, de jelzéseket adni tudó család is. Feltételezzük, hogy a népművelők napi tevékenységétől, képzettségétől és érdeklődésétől - kapcsolódva pszichológus szakemberhez - nem áll távol az a munka, amit az odaforduló emberek mindennapi problémáival való foglalatosság töltene ki. Továbbképzésük pedig megoldható lenne egy általános social-worker képzés keretében. A családgondozás szempontját kell tehát belevinni a szabadidős centrumok munkájába. E folyamattal párhuzamosan vagy ennek alternatívájaként természetesen az is elképzelhető, hogy a jelenlegi intézmények bővítik tevékenységüket, szolgáltatásaikat. A nevelési tanácsadók-nál maradva: a gyerek problémája miatt idekerülő szülők gyakran fordulnak a pszichológushoz válsági, személyes, személyközi problémákkal is, ami tulajdonképpen meghaladja a nevelési tanácsadó profilját. Ez az intézmény a 3-18 éves koru gyerekekkel foglalkozik, és elvileg csak a gyerekevelési problémák kapcsán foglalkozik a szülőkkel. Elképzelhető, hogy a nevelési tanács-

adó kitágítja a korhatárt, és felnőtt embereknek is szolgálatára áll majd lelki problémáik megoldásában. De más intézményeknél is elképzelhető ez az út. Végiggondolandó, hogy a szakember- és intézményi ellátás mai szintjén melyik a hatékonyabb megoldás.

2./ Csak röviden jelezzük, hogy milyen módon képzeljük el azt a segítséget, amit a felvázolt módon működő szabadidős centrum nyújtani tud:

- a/ A legelső ciklushoz kapcsolódna a párválasztási, ill. a házassági tanácsadás. A cél az lenne, hogy a különböző élethelyzetű párok, illetve emberek egymásnak is nyújthassanak mintát, segítséget, szakemberek vezetésével. Tehát egyidőben jelen lennének olyan párok, akik már házasságkötés után vannak, akik próbaházasságban élnek, és olyanok is, akik nem gondolnak házasságra. Működhetne pszichológiai tanácsadás, amelyen a párszituációban törvényszerűen jelentkező problémák megfogalmazása és ciklusnehézségekként való tipizálása történe. A tanácsadó hozzásegítené a párokat ahhoz, hogy módjuk legyen a kudarcokat tompítani, esetleg megtanulhatnak konfliktusmegoldó mechanizmusokat is. A kötelező házassági tanácsadás jelenleg csak a nőgyógyászati tanácsadásra korlátozódik, ezt - főleg a fiatalok esetében - feltétlenül ki kellene bővíteni. A tanácsadás preventív jellegű lenne, megelőzendő későbbi családi problémákat. Nagyon sokszor ugyanis a szülői családból való kikerülés a fiatalok házasságkötésének fő motívuma, hogy az ottani, elsősorban érzelmi terhektől megszabaduljanak. A fiatalok számára nem világos e motívum sulya és hatása, nem tudják, hogy ezzel maga a párkapcsolat terhelődik meg. Ha azonban ezt tudatosítani lehet, akkor a következő ciklus - az önként választott másik család - mentesülhet a problémáktól. Ugyancsak fontos a gyerek érkezésére való felkészülés is. Ezt se-

giti elő pl. az a terhestorna és szülőcsoport, amelyet a Budapesti Művelődési Központban szerveztek az ELTE közművelődés-szakos hallgatóinak részvételével a Közművelődési Tanszék munkatársai: Talyigás Katalin és Vankó Ildikó.

- b/ A következő életciklus, amelyben szintén nagyon sok segítségre van szükség: az 1-3 éves koru gyereket nevelő családok. E téren már jelenleg is érdekes kísérletek folynak a szabadidős centrumokban. Az ujjpalotai szabadidő központban például GYES-csoportok szervezésével foglalkoznak, de a Budapesti Művelődési Központ és a Fővárosi Művelődési Ház is indított hasonló csoportokat.
- c/ A következő életkor az óvodásoké. Ekkor az a fő feladat, hogy segítsenek megragadni azokat a szabadidős lehetőségeket, amikor a család együtt lehet. Egy óvodáskorú gyerekek rendkívül nagy szüksége van arra, hogy a szülei újra megtanuljanak játszani. Ehhez máris komoly segítséget nyújtanak a szabadidős központok. Olyan programokat kell tehát kínálni, amelyek a gyerekek és felnőttek sajátos szükségleteit felváltva elégítik ki. Így az egész család együtt járhat a Művelődési Házba.
- d/ Az iskolába készülődés, iskolaérettség és a beiskolázás körüli nehézségek különösen gyakran, szinte robbanásszerűen okoznak krízist. Különböző okok miatt azonban az iskola ma még felkészületlen a gyerekek különböző iskolaéretlenségi problémáira. Egyetlen eset kivételével: ha a gyerek elégtelensége "elért" egy szintet, korrekciós osztályba teszik őket. A másik megoldás már tudniillik az általános iskolán belül van: a gyereket áttelepítik kiegészítő iskolába. Nem szabadna azonban a megoldásoknak ennyire egyformáknak lenniük, hanem az egyéni szükségletekhez kellene jobban igazodniuk. Szükség lenne a szabadidős centrumokban is olyan korrekciós foglalkozásokra, amelyek megfordítják a jelenlegi helyzetet: a nevelési feladatok egy részét is levinnék a családok válláról, az oktatásról nem is beszélve. Tehát a különböző tanulási nehézségekkel küszködő gyermekek

számára sokrétű foglalkozásokat szerveznének, bevonva a szülőket és a pedagógusokat is, akik esetleg ily módon ismereteiket is kiegészíthetnék a korrekciós technikákkal. Szűrés, tolerancia és egyedi megoldások keresése - ez az a három elv, amely a foglalkozások szervezését irányítaná. Ez a háromféle - szemléletében közös, intézkedéseiben különböző - művelődéspolitikai elv azonban ma még szintén nem érvényesül a tömegkiszolgálásban, hiszen nem foglalkozik egyedileg a családokkal és a gyerekekkel. Intézkedéseit durvább tipizálásra alapozza, nem tudja értelmezni és figyelembe venni a családok egyéni nehézségeiből fakadó jelzéseket, és nincsenek a különböző problémák megoldására alkalmas intézmények sem. Ez nagyon nagy terhet ró a családokra, amelyek erre azonnali életszínvonal-eséssel reagálnak. Az elszigetelt házasságokból származó szexuális és egyéb párkonfliktusok után a nem körültekintően végrehajtott beiskolázás a leggyakoribb krízis, továbbá az ezt követő tehetetlenség a segítségben. Nagyon sok mindent lehetne tanulni a külföldi tapasztalatokból. Keleten és Nyugaton egyaránt sok olyan kezdeményezés van, amelyik - felismerve, hogy ez az életkor a családok életében kiemelten nehéz - sokféle segítséget nyújt. Az egyedi segítség persze nem mindig elég. A jelenlegi iskolarendszer hibáit és alapvető strukturális hiányosságait, szemléleti lehetetlenségeit, az iskolák zsúfoltságát ez nem oldja meg. Ezek az alapvető kérdések azonban nem ennek a tanulmánynak a kérdései, mi csak megpróbáljuk jelezni az érintkező pontokat. Így pl. azt, hogy az iskolai oktató-nevelő munka rengeteg jätrogén, magából az eljárásból eredő károsító mozzanatot tartalmaz, s ezeket a családban vagy észlelik, vagy nem. Ha igen, akkor plusz terhet, plusz feladatokat jelent, olyan funkciók ellátására kényszerítik a családot, amelyekre nincs felkészülve, és amelyekhez nem kap szakszerű segítséget. Ha nem észlelik, mentesülnek ugyan a fentiek alól, ettől azonban még hatnak e negatív tényezők. Fog-

lalkozni kell még a tanítási időn kívüli gyermekfelügyelet kérdéseivel is. Valaha az volt a természetes, hogy a család maga gondoskodott a gyerek tanítási időn kívüli felügyeletéről, de az egyéni megoldásokat a szülők munkaideje, gazdasági helyzete ma kevésbé teszi lehetővé. A gyerek délutáni, azaz tanítási időn kívüli foglalkoztatása önmagában hátrányképző tényező, mert olyan rossz a napközi. Ez az je-lenti, hogy némely család - szerencsés körülményei miatt - megengedheti, hogy a gyerek ne legyen napközis. Nagyon sok család azonban nem, és közülük sok helyen nem is tudják, hogy a felügyelet nem kielégítő. A napközi azonban a mai formájában akkor sem lenne kielégítő megoldás, hogyha a gyerekek ott jobb étkeztetésben és több szabad levegős foglalkozásban részesülnének. Többek között azért sem, mert nem nyújtanak modellt a szülőknek ahhoz, hogy hogyan tölts-e el a gyerekekkel a szabad időt. A napközi lényegében a tanítás ismétlésének egy rosszabb változata. Fölépítésében, tematikájában is sok a fogyatékoság. Nagyon ritka például a tanítási időn kívüli klubszerű foglalkoztatás. Az alsó tagozatban is szinte csak kivételek vannak, általában nem nyújtanak segítséget ahhoz, hogy a szülő otthon, a szabad időben /két és fél nap a hétvégén/, hogyan oldja meg az iskolás gyerekekkel kapcsolatos feladatokat. A felügyelet önmagában nem kielégítő gyereknevelés akkor sem, ha az iskolában, és akkor sem ha otthon történik. A szabadidős tevékenységet teljesen az iskolai módszertől elütő módon kellene megszervezni. Nem tanteremben, hanem nagy csoportokban, nem padban üldve, nem az eredeti csoportbeosztás /tehát tanulmányi osztály/ szerint, hanem lehetőleg heterogén kormegoszlásban stb.

Az ELTE Népművelési Tanszékének Talyigás Katalin és Vankó Ildikó által vezetett szociálpedagógiai tréningje a Molnár utcai Ifjúsági Házban⁺ figyelemre méltó

⁺ ld. F.Vankó Ildikó - B.Talyigás Katalin tanulmányát a "Társadalomismereti dolgozatok" c. kiadványban, Népművelési Intézet, 1981.

tó ebből a szempontból is. Egyrészt megoldja a gyerekek délutáni felügyeletét, ennél azonban lényegesen több is történik: a nap folyamán szervezett szocializációs programrendszer modellt nyújt egy egésznapos nevelőiskolához. E kísérlet megfelelő anyagi eszközökkel, esetleg önköltséges alapon szervezve kiterjeszthető lenne tulajdonképpen az összes iskolára. Az itteni foglalkozások a gyerekekkel, és a gyerekeken keresztül a családokkal, közel hozza egymáshoz a szülőket és az iskolát. Segítenek megoldani olyan problémákat, amelyeket az iskola és a család jelenleg még nem képes: a minden gyerek esetében valamelyest különböző, sajátos szocializáció esetleges megakadásának továbblendítését, a kölcsönös egymásra figyelemmel megvalósított egyéniesített nevelést. Egy, a kísérlettel megismerkedő finn szociálpolitikus mondta el, hogy náluk a lakóházakban fellelhető, gyakran eredetileg lakás céljára épült kisebb helyiségeket alakítják át napközivé. A házban lakó gyerekek számára pedagógusokat alkalmaznak, akik a család kereteit kitágító közösségben, az iskolai foglalkozásoktól eltérő helyszínen, eltérő módokon és létszámban foglalkoznak a gyerekekkel. Finnországban tehát egy, az egésznapos iskola és a szabadidő központ közötti köztes megoldást találtak ki. Integrálni kellene az ilyen és ehhez hasonló jó külföldi tapasztalatokat, egyidejűleg pedig bátorítani kell a további kísérleteket, egyéni megoldásokat is, a gyerekek színvonalas, megbízható egésznapos nevelése érdekében.

- e/ A serdülőkor nagy megterhelés mind az ifjúság, mind pedig a szülők, illetve az iskola számára. Minden résztvevőnek segítenek a korosztály különböző rétegei számára szervezett programok: önismereti csoportok, csöves klubok, a szülők és tanárok részére felkinált, neveléssel foglalkozó tanfolyamok, tréningek. A prevenciónak ebben az időben különösen jól kellene működnie, mert e korszak növekvő számu deviáns tünete életre szóló kibicsaklásokat eredményezhet a statisztikai adatok mögött megbuvó fiataloknál.

- f/ A pályaválasztás elősegítésére működik ugyan külön intézmény, a felkészülést, önkipróbálást azonban éppen az ilyen szabadidős központok vállalhatnák magukra. Az iskolákkal összefogva, hosszabb idő alatt kiderülnek a gyerekeknek azok a speciális képzettségei, különleges adottságai, amelyekre támaszkodva könnyebben és nagyobb önismerettel indulhatnának el szakmai életutjukon.
- g/ A felnőttkor megannyi krízise /válás, elvadult családi élet, alkoholizmus, magányosság, szeretett személy elvesztése, baleset okozta foglalkozásvesztés, pályakorrekció stb./ kimeríthetetlen tárháza az elsődleges prevenciónak és a rehabilitációnak. Kapcsolódik ugyanakkor a másod- és harmadlagos prevencióhoz is, csak sajátos eszközökkel, nem pedig gyógyszerrel gyógyít: a közösség nevelésével, tanácsadással állíthatja helyre az egyensúlyt a social-worker - népművelő, és - természetesen - a pszichológus. Adott esetben például nemcsak új foglalkozást kell választania az illetőnek, hanem egyúttal súlyos családi problémákat is okozhat megváltozott állapota. Tehát az összes problémájával és egész családjával kell foglalkozni - ez lehet a vezérelve a mentálhigiénés szolgálatnak.
- h/ Az öregkoruk segítése is tartogat lehetőséget egy ilyen intézménynek. Fenntarthat házi szociális gondozó hálózatot, lelki tanácsadót a nyugdíjazásra felkészítés és az utána következő krízisek kivédésére, az idős korban gyakran megromló családi kapcsolatok, vagy éppen a magány elviselésére, de jogi tanácsadót és érdekvédelmi szolgálatot is - a felsorolást még hosszan folytathatnánk.

3./ Joggal vádolhatnának átgondolatlansággal, ha az összes családi ciklust segítő munkát, mentálhigiénés preventív tevékenységet a szabadidős centrumba javasolnánk telepíteni, és a szakemberellátást az itt dolgozók családgyógyászává képzettségével akarnánk megoldani. Ez csupán részmozzanat egy erős mentálhigiéné-

nés támogató hálózat kiépítésében, de nagyon lényeges szerepet tölthet be a centrum, és nem is csupán a már eddig felsorolt területeken. Néhány felsőoktatási pedagógiai intézményben például elterjedt egy olyan oktatási-képzési forma, amelynek segítségével a diákok a felkészülés időszakában megismerkednek a mentálhigiénés szemlélettel és gyakorlattal. Abban, hogy ez széleskörűvé váljon, szintén közreműködhetnének a szabadidős centrumok, mint gyakorló terepek. Egy további lehetőség, amelyből a közművelődés és a pszichológia szerencsés találkozásaként a pedagógia is sokat profitálhatna: a gyermeknevelési esetmegbeszélő csoportokban, a felnőtt önismereti szociodráma csoportokban kölcsönös és szimmetrikus kapcsolatba kerülhetnének a pedagógusok és a szülők. E módszerek felhasználhatók különféle életciklusokban. Az alatt az idő alatt, amíg a szülők /akik esetleg pedagógusok is/, és a pedagógusok /akik esetleg szülők is /"dolgoznak" a csoportokban, gyerekeiknek a szabadidős centrum mindenképpen színvonalas felügyeletet vagy programot biztosíthatna.

/.../

Mit nyújthat még a szabadidős központ?

Ahogy a Molnár utcai kísérletet bekapcsolták az egyetemi felkészülési folyamatba, és eredményei visszacsatolódnak abba, ugyanugy ezeknek az esetmegbeszélő csoportoknak az anyagát is be lehetne vinni a pedagógusképzés felsőoktatási intézményeibe a tananyag részeként. Ez igen közel áll egy olyan - a pedagógusok önismeretét célzó, önismeretfejlesztő - kurzushoz, amelynek egy változatát, az un. T.A.T.-t /Teachers Affectivness Training/, már sokszor kipróbálták. /.../

Az esetmegbeszélő munka azért is fontos volna, mert a nevelő iskola kialakításához nyilván még több generáció munkája kell. Ugyanakkor a jelenleg oktató pedagógusok "technikai" problémái súlyos ártalmakat okoznak. A pedagógusok pedagógiai technikájának emelése, ill. mentálhigiénés védelmük elvezetne oda, hogy emberi oldalról alkalmassá váljanak arra, hogy egyenrangú kapcsolatra lépjenek a családdal. A problémákról nem tudomást venni, az itt keletkezett indulatokat a gyerekekre, rajtuk keresztül pedig a családokra áthárítani azért nagy hiba, mert a családokon amúgy is nagy teher van, amit a jelenlegi területi ellátás nem tud átvállalni. Ugyanakkor a pedagógusok is éppugy megszenvedik a jelenlegi iskolarendszer fogyatékoságait, mint a szülők, s éppen úgy igénylik a "segítő kapcsolatokat".

4./ Eddig csupán az elsődleges prevencióról beszéltünk. Azokat az intézeteket is meg kell azonban reformálni, ahová a szülői alkalmatlanság miatt, a gyermekvédelem kötelezettsége révén kell a gyereket elhelyezni. A jelenlegi korszerű szükséglet tehát az - és itt ismét utalunk a svéd, finn és egyéb tapasztalatokra -, hogy a családok fogadhassák magukhoz állami támogatással más családok gyermekeit, és létezzenek olyan gyermekpanziók, ahová hétközben vagy baj esetén el lehet helyezni a gyereket, miközben ugyanugy járnak iskolába, mint otthonról, a krízisek megoldódásakor pedig a gyerek visszamenne a családba. Ezáltal alaposan lecsökkenne az intézeti gyerekek száma. Ez volna talán a jövő gyermekvédelmi konstrukciójának az egyik olyan pontja, amit a társadalmi szervek kontrolljával kellene megvalósítani. Az erre a "szolgáltatásra" vállalkozó családok vagy magánszemélyek pályázati úton kaphatnának pénzt az állam-

tól vagy a tanácstól. Ezeket a pályázatokat társadalmi bizottságok bírálnák fölül.

Az előbbi javaslatok feltételezik, hogy a lakosság eloszlása egy adott területen heterogén: vagyis egy-egy területen egyaránt laknak olyan családok, akik ilyen pályázatokat benyújtanak, és olyan családok, akik erre rászorulnak. A jelenlegi új lakótelepek egy részén azonban, vagy az előregedő falvakban nem ilyen heterogén a lakosság. A lakótelepeken - éppen a tanácsok kiutalási rendszere révén - erősen érvényesül egyfajta szegregáció. Ezen változtatni kellene, hogy ne forduljon elő az, hogy három falunyi területen csak hátrányos helyzetű családok élnek egymás mellett. Ez a helyzet ugyanis lehetetlené teszi az összes kezdeményezést a maga tehetetlen tömegével. Másrészt pedig, nincsen olyan lakossági erő, amelyre ebben a mentálhigiénés munkában támaszkodni lehetne.

Összefoglalva mondanivalónk lényegét: szükség lenne egy olyan intézményhálózatra, amelynek fő feladata az elsődleges prevenció. Ezt szolgáltatásszerűen, bárki által szabadon felkereshetően nyújtaná a lakosságnak, például a szabadidő központokban. Pszichológusokból, népművelőkből, családgondozókból, szociológusokból, pedagógusokból kiképzett social-workerek foglalkoznának a különböző életciklus-problémák miatt betérő emberekkel. A munka megfelelő szintjeire laikusokat is beállíthatnának, így a területen lakók mentálhigiénéjét is óvnák az öngyógyító munka lehetővé tételével. Ugyanigy a social-workerek is felcserélhetnék egymás között időről-időre munkájukat, ez pedig az ő védelmüket szolgálná. Ez a rendszer, véleményünk szerint, egy lépés lenne a tömeges szociálpolitikai szolgálta-

tások kiépítése felé. Elképzelésünk szerint ebben a munkában az állami és a társadalmi intézmények, egyletek, ill. magán-, és társasági kisvállalkozások vegyesen lennének jelen. Így a szolgáltatások részben ingyenesek, részben pedig önköltségesek lennének. Elképzelhető lenne olyan konstrukció is, amely a szolgáltatások árát a családok havi keresetétől tenné függővé. Nem kizárt egy olyan vegyes formának a kialakítása sem, amely lehetővé tenné, hogy ezt a csökkentett árat is átutalhassák a területi tanács vagy a munkáltató számlájára, illetve egy új típusú társadalombiztosítási rendszer költségvetésébe, és kidolgozható a fentiek bármilyen vegyes változata is. S ezzel egy új típusú szociális teherviselési forma alakulna ki.

F ü g g e l é k

1. Dr. Gayer Gyuláné: Családpolitikai szempontok a gyermek- és ifjúságvédelemben. /Magyar Pedagógiai Társaság kiadványa, 1978. Budapest./

A családpolitika kérdéskörei

"Tisztázásra szorul, mi tartozik - tartozzék - a családpolitika kérdéskörébe. Mi legyen a családpolitika tárgya? A végleges és megnyugtató lezárást nyújtó válasz helyett - melyet széleskörű szakmai vitával lenne kívánatos kialakítani - kiinduló javaslatként ajánlunk egyfajta rendszerezést.

Mielőtt a tematikus csoportosításokra áttérnénk, röviden annak elvi alapjáról kell szólni. Rendezőelvként abból indultunk ki, hogy:

- mindazon kérdések, amelyek a családok életét, helyzetét, jogi státuszát, életszinvonalát, kulturális és az életmódra vonatkozó minőségi jellemzőit érintik, helyet kell kapjanak, amikor a tényeket /intézményeket, intézkedések hatását/ vizsgáljuk;

- amikor a családpolitika címszava alá a családok életére ható különböző intézkedéseket, intézményeket stb. csoportosítunk, tulajdonképpen a családpolitikát mint rendszert kíséreljük meg leírni. De tudomásul kell venni azt, hogy az általunk leírtak más szempontú válogatásban más rendszerek részei, esetleg alrendszerei. Például a gyermekvédelmet a családpolitika részeként fogjuk fel és tárgyaljuk, de tudomásul vesszük, hogy az egyben része a köznevelés rendszerének is. Hasonló a helyzet a gyermekintézmények stb. tekintetében.

A családpolitikai feladatokat /területeket/ csoportosíthatjuk aszerint, hogy azok milyen funkciót töltenek be: általános megelőző és speciális intézkedések sorolhatók ide.

a/ Általános megelőző intézkedések területei:

- a családalapítás elősegítését célzó ellátási formák;
- a gyermekszüléssel, gondozással, gyermekgondozási segélyen lévőkkel kapcsolatos feladatok;
- családi pótlék ügyek;
- gyermekintézmények fenntartása, fejlesztése, férőhelyek elosztása;
- lakásjuttatást segélyező különböző formák;
- tudatformáló, nevelő munka a családi élet szocialista normáinak az erősítésére. /Példás családi élet társadalmi elismerése alkalmat adhat a lakóhelyi és munkaközösségeknek arra, hogy demokratikus közvéleményt alakítsanak, értékeljék és deklarálják, hogy a szocialista társadalom nagyobb közösségei elismerik és méltányolják a családok sokirányú társadalomépítő szerepét. Egyes családok nehéz feltételek között kiemelkedően szép, példás családi életre, életvezetésre képesek/;
- nyugdíjasokkal való foglalkozás;
- gyermek-szülőtartási ügyek.

b/ Speciális intézkedések területei:

- három és többgyermekes családok érdekében történő speciális szolgáltatások, gondozási munka;
- az egyedülálló anya, apa, nagyszülő gyermeknevelését segítő intézkedések és gondozómunka, stb.;
- szellemi fogyatékos, mozgássérült, ill. állandó felügyeletet, gondozást igénylő beteg gyermek, férj, feleség,

anya, apa, stb. esetén a közös háztartásban élő családtagok számára nyújtandó szolgáltatások;

- balesetet szenvedettekkel kapcsolatos gondozómunka;
- az elhalt családfenntartó gyermekeiről, árváiról való gondoskodás és gondozómunka;
- rehabilitációs munka;
- segélyezési ügyek;
- állami gondozásból kikerültek utógondozása;
- pályakezdő fiatalok segítése;
- iszákos, alkoholista életmódot folytatókkal és családtagjaikkal kapcsolatos intézkedések;
- súlyos lakáshelyzetben lévők és munkásszálláson lakók családi problémáinak gondozása;
- börtönből szabadultakkal kapcsolatos családgondozói tevékenység;
- csökkent munkaképességű, rokkant, védőmunkahelyen dolgozókkal kapcsolatos gondozómunka;
- hosszú betegségen átesettek és családjaik érdekében szükséges tennivalók;
- egyedülálló, előzvegyült, beteges, idős nyugdíjasokkal kapcsolatos gondozómunka;
- egyes házasságok felbomlása esetén a válások következtében felmerült súlyos személyi-családi problémák segítése, tanácsnyújtás, fokozott gondoskodás;
- az arra rászoruló cigánycsaládok beilleszkedésének segítése.

A tanácsok tényleges családpolitikai feladatait, a tanácssi szintek sajátosságait és eltéréseit is bemutatja: a Munkaügyi Minisztérium, a Minisztertanács Tanácsai Hivatala és a szaktárca közreműködésével reprezentatív statisztikai felmérést hajtott végre annak érdekében, hogy tájékozódjék a különböző szín-

tü tanácsoknál és a vállalatoknál folyó családpolitikai tevékenység jellegéről, tartalmáról és eredményeiről.

A fővárosban és a városokban a családpolitikai problémák között magas az alacsony családi jövedelmekből, a nagy gyermekszámból, a családi megélhetési gondokból adódó feladatok aránya /21-18%/. A nyugdíjkorhatáron túliak, az egyedülállók, a megfelelő jövedelmet nélkülözők anyagi, megélhetési problémái kiemelkedőek a községekben /az összes problémák 10,5%-át teszik ki/. Az ellátatlan gyermekek problémái leginkább a megyei tanácsoknál jelentkeznek. /Az általuk felsorolt problémák 10,4 %-át teszik ki./

A három és többgyermekes családok gondjai a megyei és községi tanácsok gyakorlatában jelentkeznek leginkább. /Családpolitikai gondjai között 20,3% ill. 25,5%./

A képezhető és képezhetetlen értelmi fogyatékos gyermekek ellátásának gondjai a megyei és fővárosi tanácsok gyakorlatában jelentkeznek leginkább.

A gyermekeiket egyedül nevelő anyák problémái legnagyobb sulyal a községi tanácsok gyakorlatában jelentkeznek. /Összproblémáik 10,3%-a./ A válások szintén a községi tanácsoknál jelentenek leginkább családpolitikai problémát. Tartósan beteg hozzátartozók terhei ugyancsak a községi tanácsoknál érzékelhetők leginkább. /Családpolitikai gondjaik 10,8%-át teszi ki./

Az alkoholista családok gondjai elsősorban a városi és a községi tanácsoknál jelentősek /8,2 illetve 7,8% a problémák között/. Lakásproblémával küzdő családokról a fővárosi kerületi tanácsok számolnak be a legmagasabb arányban /70,9%-a problémáinknak/, de a városi tanácsoknál is jelentős /46% a lakásproblémák sulya.

Az erkölcstelen életmódot folytató családok a fővárosi tanácsoknál jelentenek leginkább gondot.

Feltevéseink szerint az a tény, hogy az eddigiek során egymástól elszigetelten szemlélt jelenségeket rendező elv szerint csoportosítjuk, új összefüggések felismeréséhez vezethet.

A családpolitika kérdéskörébe tartoznak tehát összefoglalóan:

- a munka szerinti elosztáson kívüli pénzbeni és természetbeni - családokat, a családokban élőket érintő - juttatások;
- az intézményes ellátási formák, gondozási formák;
- a jogrendszer családjogi vonatkozásai."

2. Dr. Paneth Gábor tanulmánya egy preventív mentálhigiénés intézményrendszer létrehozásának szükségességéről szól. A szerző - aki a XX. kerületi Idegpszakrendelő Intézet vezető főorvosa - 1972-ben az Ideggyógyászat című folyóiratban tette közzé egy évtized tapasztalatait.

Ez irányu elméleti és gyakorlati tevékenységét három szempont szerint rendszereztük, és saját koncepciónkba is beépítettük:

- a/ A tömegkiszolgálás elvén alapuló, szolgáltatás jellegű gondozó tevékenység.
- b/ Az "egészséges" és "beteg" fogalom kitágítása a "fennyegtetett" vagy "nehéz helyzetű" és az "öngyógyulásra képes" fogalompár irányába. A cikk által bemutatott gondozói területeken még "a beteg nem egyenlő a munkaképtelennel" felfogás sem elterjedt!

c/ A szerző által vezetett intézmény nyilvántartási rendje és a területi gondozás adminisztrációja önálló tanulmány tárgya lehetne. Középkáderek ilyen színvonalu munkája rendszeres belső továbbképzést és önismeretet tételez fel.

Dr. RATKÓCZI ÉVA - Dr. SZENTESI PÉTER -
Dr. PETŐ KATALIN - Dr. BOGNÁR SZABOLCS

JAVASLAT EGY ÚJ TIPUSU PSZICHOSZOCIÁLIS ÉS
CSALÁDGONDOZÓ INTÉZET LÉTREHOZÁSÁRA⁺

A szolgálat létrehozásának szükségességét felvető tényezők

1. A szociális problémákkal szövőődő, azokkal kölcsönösen
önrontó körbe torkolló ok-okozati viszonyban álló egyéni, cso-
portos, családi problémák és válságállapotok megoldása és a
tartósan segítségre szorulóknak gondozása ez ideig részben külön-
böző - tanácsai, egészségügyi, rendészeti, jogi stb. - intézmé-
nyek hatáskörébe tartozik. A széttagoltság és az egyes intéz-
mények saját intézményi felépítettségéből, hatásköri lezártasá-
gából adódó korlátok erősen megnehezítik az említett szövevé-
nyes problémák teljes és a prevenciót is magába foglaló megol-
dását, ugyanakkor rengeteg párhuzamos munkával, sokszor ered-
ménytelen, üresjárat jellegű beavatkozással terheli meg mind
az intézmények dolgozóit, mind az intézményekhez forduló egyé-
neket.

2. A jelenlegi intézményes széttagoltság a bajban levő
egyén számára átláthatatlanná teszi a segítséghez jutás módját:
nem tudja, hol, hogyan, többtényezős problémája melyik össze-
tevéjének felmutatásával talál leghamarább és leginkább meghall-
gatásra. Alapos a gyanunk, hogy sokan az eredménytelen próbál-

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront
Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pá-
lyázatára készült tanulmány.

kozások miatti kiábrándultság, vagy a segítséghez jutás bonyolultsága miatt el sem jutnak az említett hivatalokig, s így az intézmények tulterheltsége ellenére feltételezhetjük, hogy a valós lakossági igény az ilyenféle ellátásra az intézményekben regisztrálható igényeknek a többszöröse lehet. Az is valószínű, hogy éppen a legrászorultabbak, a kulturálisan is elmaradott hátrányos helyzetűek, az életkoruk, betegségük miatt tehetetlenek esnek ki a legkönnyebben - meglévő jogaik és lehetőségeik hiányában - még a létező és mások számára elérhető ellátásból is.

3. A sokat emlegetett és társadalmunkban is jelentkező negatív civilizációs jelenségek - elidegenedési tünetek, az informális önsegítő, problémamegoldó csoportok, közösségek hiánya - sérülékennyé, védtelenné, ügyetlenné teszik az egyént belső és emberközi konfliktusok megoldásában - szemben a múlt hagyományos közösségekben élő emberével. Az intézményeken kívüli kapaszkodók hiánya miatt a fent említett kiábrándultsággal párhuzamosan él a társadalomban bizonyos mágikus csodavárás is az intézményes lehetőségekkel szemben. Olyan problémákban is intézményektől várnak megoldást, amelyek megoldására éppen jellegénél fogva egyetlen intézmény sem alkalmas. E hiányok áthidalásában csak olyan intézmény lehetne eredményes, amelynek fölépítése maga is kisközösség jellegű, ahol az emberi kapcsolatok - egymással is, az ügyfelekkel is - elsősorban személy-személy közötti, s nem adminisztratív, szerep-szerep közötti kapcsolatok. Csak ezek lehetnének alkalmasak, a régi kisközösségek szociálpszichológiai funkcióinak pótlásaként, az egyén szociális ügyességének, érzelmi tűrőképességének visszaadására.

4. A komplex, pszichoszociális problémák egy részét először az egészségügyben észlelik, részben a pszichiátria, részben - pszichoszomatikus tünetképződés révén - a testi betegségek ellátási rendszerében. Az egészségügyi rendszer saját korlátait és nehézségeit, amelyek a testi betegségek hatékony ellátását is nehezítik, itt nem részletezzük. Viszont még egyszer kiemeljük az intézményi jellegből következő személytelenység, valamint a területi és diagnózis szerinti szervezeti széttagoltság hátrányait, amelyek eleve lehetetlenné teszik például egy közös családi lelki-kapcsolati zavar megközelítését, ha a közös probléma a különböző családtagoknál más-más tünettél jelentkezik, vagy ha a családtagok más területi illetőségűek; sőt, a diagnózis szerinti intézményes széttagoltság még egyetlen személy esetén is több pszichiátriai intézmény beavatkozását veti igénybe - feleslegesen és sokszor éppen ezért eredménytelenül. /.../ Például: egy neurotikus tüneteket is mutató alkoholista, akinek időnként alkoholos eredetű /megvonásos/ epilepsziás rohamai, időnként elmezavart állapotai, deliriumai vannak, aktuális vezető tünetei szerint jelenleg hol neurózisosztályra, hol elmeosztályra, hol organikus neurológiára kerül. Családtagjainak szinte törvényszerűen bekövetkező pszichés megbetegedését /pl. öngyilkosság, neurotikus megbetegedés a házastársnál, csavargás, beilleszkedési zavar, narkómia a serdülőknél, éjszakai bevizelés, magatartászavar az iskolás gyermeknél/ megint csak más-más - egymással semmilyen kapcsolatban nem lévő - intézmények kezelik.

A fenti nehézségeket zárójelbe téve, az egészségügy az ellátásába kerülő pszichoszociális problémáknak jó esetben is

csak a lelkibetegség részét képes javítani, a szociális oldalal szemben tehetetlen. Tapasztalataink szerint ez a szociális tehetetlenség növeli a visszaesések gyakoriságát. Gyógyult elmebetegek munkába állításának, rehabilitációjának számtalan jogi, munkaügyi buktatóján például csak arra képzett team /szociális gondozó, jogász stb./ volna képes megfelelően urrá lenni. A pszichiáter számára ugyanilyen megoldhatatlan feladatot jelent az eltartási szerződésekkel, elmeszociális otthoni elhelyezéssel kapcsolatos oly gyakori visszaélések megakadályozása - hiszen semmiféle gyakorlati eszköze nincs a lakáshelyzetek megoldására, és a gondnoksági ügyek utvesztőjében is meglehetősen járatlan.

Elképzelésünk szerint a fentiekhez hasonló problémák adekvát megoldására pszichoszociális gondozásra lenne szükség.

Ugyanakkor az egészségügyet, ezen belül a pszichiátriát mind erőteljesebben terhelik meg orvosi-pszichiátriai problémákon kívül eső feladatok, részben pszichoszociális eredetű lelki betegségek formájában, részben nem betegség jellegű lelki zavarok, részben pedig meztelen szociális problémák képében /gondoljunk például a szociális indoku kórházi felvételekre, benn-tartásokra/. A terhelés két csatornán át éri az egészségügyet: egyrészt a más intézmények felől érkezők, másrészt a más intézményeket megkerülő és oda sem jutók /lásd a 2. pontot/ teszik ki ezt a "beteganyagot".

Világosan kirajzolódik a különböző szociális, társadalmi megoldást igénylő problémák pszichiátrizálódása - vagyis egyre gyakoribb, hogy mind maguk a "páciensek", mind a különböző hatóságok /tanácsi szervek, rendőrség/ pszichiáterhez fordulnak

megkereséseikkel akkor is, amikor elsősorban nem lelki problémák megoldásáról van szó.

Gyakran fordul elő az is, hogy a szociális gondokkal megbirkózni képtelen emberek másodlagos tünetképződés révén, a beteg-szerep felvételével jutnak először legalább meghallgatáshoz. A csatornák viszont egyirányúak. Sem a pszichiátriai alapellátás, sem a fekvőbeteg-intézet nem alkalmas szociális hátrányból eredő zavarok megoldására, felépítése és kapcsolatai sem teszik lehetővé az adekvátnak gondolt megoldási utak igénybe vételét. Nincsenek szociális gondozói, nincsenek a jogban, munkaügyi vitákban jártas munkatársaik, anyagi támogatást nem tudnak adni, veszélyeztetett állapotban levő, otthonából menekülő vagy hajléktalan embert még egyetlen éjszakára sem tudnak fedélhez juttatni, legfeljebb - például öngyilkossági veszély jelzéssel - a saját rendszerükön belül zárt osztályra. Ez utóbbi hatástalansága és további káros következményei könnyen beláthatók.

A jelenleg nagyjából az egészségügyre, illetve a pszichiátriára nehezedő társadalmi elvárásoknak csak egy olyan intézmény felelhetne meg, amelyben az ott dolgozók képzettségi összetétele, hatásköre, belső érdekeltsége egyaránt lehetővé teszi a sokszáлу igény differenciált, személyre szabott érzékelését és kielégítését.

5. Mindezek ellenére nem alaptalan az a remény, hogy a pszichiátria - az utóbbi 30-40 évben bekövetkezett fejlődése, a szociológiával és a pszichológiával való érintkezése következtében - hatékony részeszközöket szolgáltathat a pszichoszociális gondozáshoz, illetve a pszichoszociális problémák, egyé-

ni és társas válsághelyzetek megoldásához, sőt, éppen e problémák betegséggé válásának megelőzéséhez. E felhalmozódott ismeretek és az egyre gyarapodó pszichológiai, pszichiátriai és szociálpszichológiai befolyásoló eszközök felhasználása mégis akadályokba ütközik, eredményességük - még a hazai megkésett-ség miatti lemaradást leszámítva is - lényegesen elmarad a várt-tól. A rendelkezésre álló tudás és készség csoportosítása ugya-nis nem a probléma jelentkezésének helyét és idejét figyelembe véve történt, hanem az intézmények szerveződésének és felépi-tettségének idő- és térbeli kényszerpályáit követve. Az egész-ségügyben és az egyéb, egyénekkal és közösségekkel foglalkozó intézményrendszerekben végbemenő erős integrációs folyamatok pedig tovább fokozták a tér- és időbeli távolságot. Amíg az el-megyógyász csak a kórházi osztályon találkozik betegével és körülményeivel, amíg a pedagógia a lakótelepi mammutiskolák kü-szöbénél kezdődik, amíg életünk törvényes rendezettsége sok-szor csak a bírósági tárgyalótermekben érvényesül, addig ezek-ben az ellátásformákban elsődlegesen mindig az intézmény van jelen, és a rászorultak és az ellátók személyes jelenléte csak másodlagos - s így a távolság már-már áthidalhatatlan. A tu-dásgyarapítás, a nevelés és a segítség viszont egyaránt szemé-lyes jelenlétéhez kötött - az egyén és az intézmény közötti ha-sadékon pedig a személyes befolyásolás eszközei is kihullanak. A befolyásolási lehetőségek térbeli-időbeli lemaradása és sze-mélytelensége gyakorta hozzájárul ahhoz, hogy például egy mun-kahelyi beilleszkedési nehézségnek addig kell bonyolódnia, a-míg abból mentális, jogi, kriminológiai probléma lesz, és sok esetben ilyen szinten már megoldhatatlan. A rendelkezésre álló

eszközök eredményessége akkor közelíthetne a lehetségeshez, ha alkalmazásuk mind pontosabban a lakossági igény felületéhez illeszkedhetne, lehetőséget adna segítők és segítségre szorulóknak tér-időbeli és személyes találkozására.

Az előzőekben vázlatosan jelzett intézményi hiányosságok és akadályok kiküszöbölésére - a meglévő intézmények mellé, alternatív lehetőségként - új típusú segítő szolgálatot javaslunk létrehozni, előbb talán kísérleti jelleggel: kezdetben egy kisebb terület, esetleg valamelyik fővárosi kerület ellátására. Ez azután, amennyiben beválik, tanulságokat szolgáltatna további hasonló intézmények létrehozására a fővárosban vagy országszerte.

Igen fontosnak tartjuk a névválasztást. Tanulva a jelenleg elterjedt, és gyakran az e területen dolgozók számára is érthetetlen elnevezésekből származó zürzavarból /pszichiátria, elmeosztály, ideggondozó, idegszakrendelés/!, mentálhigiéne, krízisintervenció/ alapvetően fontos, hogy ennek a széles rétegek ellátására szolgáló intézménynek a neve érthető és kifejező legyen, és ne tartalmazzon semmilyen elriasztó vagy előítéletet asszociáltató elemet.

Ilyen megfontolások alapján választottuk a "lelki és szociális segítő szolgálat" elnevezést.

A javasolt "lelki és szociális segítő szolgálat" általános elvei, felépítése és elhelyezése.

Olyan segítő szolgálatot képzelünk el, amely az elérhető és segítséget igénylő pszichoszociális krízishelyzetben élőket

összegyűjtené, és többirányuan próbálna meg gondoskodni ellátásukról, gondozásukról.

Elsőrendű feladatának tekintené a valódi krízisintervenciót, amely nem az öngyilkossági kísérlet után kezdődne. Az öngyilkossági kísérletek egy része a szó szoros értelmében vett "cry for help", elkövetője élni szeretne, és nem meghalni, de környezetében nem érez más lehetőséget arra, hogy segítséget kérjen. A nemrég megnyílt, egyetlen fővárosi krízisintervenciós osztály felvételi anyagát - szűk lehetőségei miatt - a Korányi Kórház öngyilkosságot elkövetett betegeiből válogatja - tehát az öngyilkossági kísérletnek meg kell történnie ahhoz, hogy valakinek egyáltalán esélye legyen arra, hogy kapcsolatba kerüljön ezzel az intézménnyel. E szolgálat megpróbálna cselekvően beavatkozni az ilyen krízisekbe, sőt, a krízishelyzetet el nem érő megoldatlan problémahelyzetekbe is, mégpedig azonnal, a folyamatok lefutási idejével versenyt futva, szükség szerint felhasználva a szociális szervezés, érdekképviselő, információszolgáltatás, pszichológiai támogatás eszközeit. A beavatkozás jelenthetne gyors operatív intervenciót vagy tartósabb, gondozás jellegű támogatást, illetve befolyásolást - vagy a kettő időben párhuzamos vagy alternáló keverékét. Csak végső esetben élne az intézményi felvétel módszerével, a hajléktalanok, a legelesettebbek dologi támogatásával, illetve kiszolgálásával, egybekötve ezt esetleg az egyéni és csoportlélektani befolyásolás módszereivel, az önálló és önellátó, aktív és a kinti közösségekben produktív életforma elérését célozva.

A segítő szolgálat működési területe tehát kettős, mivel a problémák is két területen jelentkeznek: egyrészt a szociá-

lis mezőben, másrészt a lelki folyamatok területén. A szolgálat egyszerre próbál segíteni mindkét helyen: az eddigi tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a csak az egyik vagy csak a másik problématerületen való beavatkozás ritkán eredményes, vagy csak átmenetileg segít, addig, amíg az érintetlenül hagyott terület történései ismét el nem uralkodnak.

Maga a segítségnyújtás folyamata természetesen kezdettől fogva feltételezi a rászoruló önkéntes, aktív részvételét, mindenfajta presszió hiányát. Érkezhet a társadalom bármely rétegéből és bármely intézménye felől, s amennyiben intézményes, speciális szakellátásra van szüksége - például konkrét egészségügyi, jogi, rendőri segítségre - azonnal továbbirányítjuk ezek felé. Ez tehát a rászorulók szükség szerinti szelekcióját jelenti, de a megfelelő, mielőbbi segítséghez jutás katalizálását is. Amennyiben többtényezős, többirányú segítségre van szüksége, szociális gondozói beavatkozást kezdünk, szükség szerint felvéve a kapcsolatot a megfelelő egészségügyi, jogi, munkaügyi stb. intézményekkel az ügyintézés szintjén. A cél nem egyszerűen a rászorulók aktuális problémáinak egyszeri megoldása lenne, hanem egyuttal az is, hogy a segítségre szorulóknak maguk is megtanulják problémáik önálló megoldását, és képesek legyenek önállóan is eligazodni a különféle intézmények között. Szükség esetén átmeneti elhelyezés és étkeztetés biztosítása, foglalkoztatás megszervezése, lakhatás intézése, pszichológiai segítség, főleg az önismeret és a társas kapcsolatokban való viselkedéskészség javítása, az érzelmi és indulati kiegyensúlyozottság biztosítása, a saját helyzetre való nyugodt rálátás elérése, a probléma egyéni érzelmi-rationális feldolgozása közös-

ségi támogatás segítségével - ezek azok a részmozzanatok, amelyek a krízisben levő számára a talpraállást biztosíthatják, visszaadhatják bizakodását és készségét saját útjának további jobb bonyolításához.

A fent körvonalazott ellátás feltétele egy differenciált feladatok ellátására alkalmas, képzettség, tapasztaltság, személyiségbeli alkalmasság és motiváltság alapján megválogatott kisközösség nagyságu munkacsoport, az ezen belüli személyes és munkaköri összehangolódás, és a mellérendeltségi viszony nyugodt légköre. Fontos az információszerzési és hatásköri lehetőségek megteremtése, kiszélesítése, a társintézményekkel való - főleg személyes - kapcsolatok kiépítése.

A kísérleti intézmény egy szakigazgatási vagy egészségügyi ellátási terület /például Budapesten egy kerület/ igényét célozná kielégíteni, de természetesen nem dolgozhatna merev területi határokkal. A területi meghatározottságot a kísérleti stádiumban az intézmény ismeretlensége, a szélesebb terület ellátathatlansága és a munka felmérhetősége indokolja. A későbbiekben, az új intézményforma elterjedése esetén, a hasonló jellegű intézmények közismertté válása és elszaporodása miatt azonban előreláthatólag előtérbe kerülnek majd az informális uton jelentkező igények az intézményeken keresztül futó területi jellegű igényekkel szemben, ez pedig a területi határok feloldásához vezet.

Az új intézmény felépítésénél, munkájának kialakításánál a külföldi tapasztalatok mellett az eddigi hazai pszichoszociális próbálkozások - például a Salgótarjánban 6 éven át működött, pszichoszociális szemléletű Krízis Intervenció Osztály - tapasztalataira lehetne támaszkodni.

Az intézmény - eredeti céljainak megfelelő - eredményes működésének alapfeltétele a megfelelő létszámu, összetételű és motiváltságu munkacsoport megszervezése, majd a lehetőleg állandó személyekből álló csoport folyamatos, dinamikus, szakmailag fejlődő és érzelmileg kiegyensúlyozott működésének biztosítása.

Az intézmény vezetőjének olyan, szociálpszichológiában képzett személyt - elsősorban pszichiátert - képzelünk el, akinek már van gyakorlata a pszichoszociális orvoslásban ill. ellátásban, és aki szaktudásánál, érdeklődésénél, személyes belső motiváltságánál fogva alkalmas a munkatársak megválasztására és csoporttá szervezésére. Amennyiben sikerül ilyen vezetőt találni, fontos, hogy szabad kezet kapjon a válogatásban és a szervezésben, tapasztalata és személyisége legyen a garancia arra, hogy ne érvényesülhessenek az eredeti céloktól idegen szempontok, érdekek, a munkacsoport kialakításában. A munkatársak kiválasztásában a hivatalos képesítés mellett - vagy adott esetben akár azzal szemben is - elsődleges szempont kell, hogy legyen a személyiségbeli alkalmasság: szociális problémák iránti érzékenység, a segítőkészség, a pszichoszociális gondozási munkára irányuló belső motiváció, az empátiás készség fejlettsége, érzelmileg hiteles, érzékeny kommunikációkészség, saját személyiségbeli rendezettség fejlett önismerettel, önkontrollképességgel. Hivatalos képesítésre lényegében csak a szakfunkciók ellátóinál - pszichiáter, pszichológus, sexológus, jogász - van szükség, az "általános funkciók" /lásd később/, minden gondozási feladat, sőt, bizonyos pszichoterápiás, illetve a pszichoterápiából kölcsönzött beavatkozások is elsajátíthatók helyi képzés és továbbképzés során, humán vagy egészségügyi a-

lapképzettség és megfelelő személyiség-készség talaján. Nagy segítséget jelentene e munkában, ha lenne kellő minőségű és mennyiségű "social-worker"-képzés Magyarországon - de ennek hiányával egyelőre számolni kell. Speciális, célzott továbbképzésre a szakellátók és segédszemélyzet esetében is szükség lenne, mivel itt ők is szélesebb körű, s bizonyos fokig más jellegű feladatokat látnának el, mint a meglevő egészségügyi, tanácsstb. intézményekben. A továbbképzést a vezető és a nagyobb tapasztalatu munkatársak szerveznék, részben helyi tanfolyamok, csoportos esetmegbeszélések, részben külső tanfolyamok, más intézményeknél töltött tapasztalatcsere formájában.

A munkacsoport létszámának meghatározásánál tekintettel kell lenni az emberi kapcsolatfelvevő képesség határaitra, ami hozzávetőleg annyit jelent, hogy a csoport létszáma nem haladhatja meg a 25-30 főt, s ezen belül 15-20-ra tehető a szorosabban, folyamatosan együtt dolgozó, és egymással intimebb kapcsolatot tartó belső mag létszáma /speciális szakellátók, gondozók/. Ehhez kapcsolódik az ellátásban periférikusabban, illetve időszakosan résztvevők lazább, de még így is személyes és közösségi jellegű kapcsolatot tartók köre /szociológusok, egyetemi hallgatók, ügyeletet adók, segédszemélyzet/. E létszámhatárok meghaladása elszemélytelenedéssel, bürokratizálódással, a közösség jelleg megszűnésével, az intézmény jelleg felülkerekedésével fenyeget, azaz a szolgálat diszfunkcionálissá válásával.

Legalább ilyen fontos a létszám alsó határának - tehát a státus-számnak - a meghatározásakor az emberi terhelhetőség figyelembe vétele. Nem kell hangsúlyozni, hogy ez a sokrétű, adott esetben gyors döntést, sok szempontu gyors helyzetfelisme-

rést, határozott ítélőképességet, máskor hosszú távu, türelmes odafigyelést, kifinomult kommunikációs érzékenységet, s mindig személyes odafordulást, átélést és egyben kivülmaradó tárgyla-gosságot igénylő munka rendkívüli szellemi-érzelmi megterhelést jelent. Ilyen intenzitásu, az egész személyiséget igénybe vevő munkát nem lehet napi hat órát meghaladó munkaidőben, vagy kapkodva, futószalagon végezni, sem pedig anélkül, hogy a feszültségek feloldására, csoportos feldolgozására, a problematikus esetek közös megbeszélésére ne jusson a munkaidőből. Egy kimerült, rossz közérzetű, feszültségekkel terhes s épp ezért esetleg változó személyi összetételű /nagy fluktuációju/ munkakör-zösség, különösen ilyen szolgálat ellátásában megint csak diszfunkcionális lehet. E problémát azért tartottuk szükségesnek részletezni, mert tapasztalataink és tudomásunk szerint minden eddigi /meglévő??/?/ hasonló - pszichiátriai, pszichoterápiás, szociális gondozói, családvédelmi stb. - jellegű munkakör ellátói hasonló megterhelések jármában, hasonló feszültségekkel küszködnek az ellátandók és az ellátók számának helyenként kép-telen mértékű aránytalansága miatt. A helyzet minden lehetséges "megoldási" formája újabb és még kegyetlenebb érzelmi terhet je-lent, akár a szokványos, a minőségi munkáról lemondó, futósza-lagszerű látszattevékenységre és az ezzel járó demoralizáló, ön-értékelést és ambíciót romboló hatásra, akár a kényszerű szelek-cióval járó lelkiismereti teherre gondolunk. A teljesen értel-metlen látszattevékenység megkerülése, vagy értelmes kiegészi-tése egyetlen módon lehetséges: ha e munkakör ellátója a hadi-orvoslás ismert szempontjai szerint megkísérli felmérni, kit ér-demes adekvát ellátásra kiválasztani, s kit kell ellátatlanul

/vagy látszatellátásra ítélve/, sokszor szó szerint veszni hagy尼亚, az igényekkel aránytalan, szűkös kapacitásának lehető leggazdaságosabb elosztása érdekében. Minél rosszabb helyzetű, minél elesettebb szociálisan is a segítséget igénylő személy, annál nagyobb lelkiismereti terhet jelent az elutasítása; minél inkább "empátiás", személyesen odaforduló, belülről motivált stb. az "ellátó" személy, annál intenzívebben éli meg ezt a feszültséget, amely próbára teheti személyiségi tűrőképességét. Ily módon visszahatva, a kényszerű szelekció elve magukat az ellátókat is megritkítja, nemegyszer a kontraszelekció törvényszerűségeit követve. Az is törvényszerű ilyen helyzetben, hogy a "hadi szelekció" egyéb érdekek szerinti szelekciós szemponttal is kiegészül, ez pedig egy szociálpolitikai intézmény működésében nyilvánvalóan az alapelveket megszegyenítő /megsértő???/ torzuláshoz vezet.

A felvállalt igényekkel arányban álló, illetve az igények szerint menet közben bővithető létszámú munkacsoportok kialakítása hosszú távon biztosan behozná a gazdasági ráfordítást. /Amennyiben pedig az igényekkel összhangba hozott létszám meghaladná az ideális kisközösség-létszámot, új munkacsoport-egységet kell létrehozni./

Az általunk elképzelt munkacsoport nem hierarchikusan szerveződik, hanem részben egymást átfedő, részben különböző mellérendelt funkciókat ellátó személyek szimbiotikus kapcsolatára épül. A közösségben elfoglalt helyét, szerepét, elfogadottságát, tekintélyét senki sem biztosíthatja előre kiadott jegyekkel, ezek a helyek a kölcsönös megismerés folyamatában osztódnak ki, és nem véglegesen. A személyes összehangolódás és a to-

vábbi közös munka sem konfliktusmentes: természetes személyes konfliktusokról van szó - szemben a hierarchikus szervezetek személytelen olajozottságával, vagy szokványos, szerepek közötti és lappangó autoritás-konfliktusaival -, melyek a demokratikus és nyílt légkörben felszínre kerülnek és megoldhatók. A funkciójában személyisége, szakképzettsége révén elfogadott demokratikus vezető a közösség autonómia-fokának állandó növelése mellett biztosítja a szolgálat céljaival összhangban álló értékek elfogadását, és ezáltal hatékonyvá válását a közösség munkájában.

Az első kísérleti intézmény elhelyezésére talán egy régi budapesti kerületet kellene kiválasztani, ahol a szociálpolitikai és pszichoszociális problémák halmozottan és széles spektrumban jelentkeznek. Többek között azért is, mert feltehető, hogy ezekben a kerületekben a legnagyobb az igény a tanácsai és az egészségügyi dolgozók részéről is a szociálpolitikai reformtörekvésekre, ami jó esélyt adna az együttműködésre. Érdemes lenne a döntést megelőzően tájékozódni e személyes lehetőségeket, készségeket illetően is. Kerületen belül úgy lenne szerencsés az intézményt elhelyezni, hogy területileg is közel essék a tanácsához, a családvédelmi csoporthoz, az egészségügyi intézményhez, főleg az ideggondozóhoz, alkoholgondozóhoz, nevelési tanácsadóhoz és a házi szociális gondozóhoz, öregek napközi otthonához - vagy legalábbis ezek közül minél többhöz. Legfontosabbnak a családvédelmi csoporttal, mint legfőbb társintézménnyel való jó kapcsolatot tartjuk. Az épületet úgy kell megválasztani, hogy az menet közben bővíthető legyen toldalékipítéssel, emeletráépítéssel, pinceátalakítással, vagy akár prak-

tikusan előregyártott faházakkal, valamint hogy a funkcionális megfelelő kisebb, közepes, nagyobb helyiségek kialakítását lehetővé tegye /kétszemélyes beszélgetések, egyéni terápiák, adminisztrációs tevékenység, csoportmegbeszélések, csoportterápiák, közös étkeztetés, klubfoglalkozás, éjjeli szanatórium helyiségei/, és a higiénés szempontoknak is megfeleljen.

A szolgálat működésének vázlatos ismertetése

1. Feladatok

A szolgálat feladatahoz tartozna minden olyan tartós vagy hirtelen fellépő válságállapot, amely:

- a/ egyszerű egészségügyi vagy szociális beavatkozással nem oldható meg;
- b/ nem minősül "betegség"-nek, de megoldatlan lelki feszültségekkel jár;
- c/ betegséggel kapcsolatos ugyan, de a beteg személy túl van a kórházi kezelésen, és problémájának szociális komponense még megoldatlan;
- d/ pszichoszociális eredetű viselkedési devianciákkal kapcsolatos.

Beavatkozást a szolgálat csak meglevő vagy felkelthető motivációk esetén vállalna, tehát ha azt a válságos helyzetű egyén vagy csoport maga kéri, illetve a felajánlott segítséget elfogadja, s a továbbiakban már maga is igényli.

Az ellátásnak nagy valószínűséggel az alábbi problémakörrel kell foglalkoznia:

- a/ szociálisan elesett, hátrányos helyzetű egyének, családok problémái /egzisztenciális, jogi problémák/;
- b/ megoldatlan helyzetű öregek ellátási nehézségei;
- c/ magányos személyek kapcsolatteremtési problémái;
- d/ házassági, családi krízisek, válságállapotok, megoldatlan konfliktushelyzetek, gyermekvédelmi problémák, válási nehézségek /konfliktusok, szociális és egzisztenciális akadályok, gyermekelhelyezési problémák/, serdülőkori viselkedészavarok, krízisállapotok;
- e/ egyéni krízisállapotok, öngyilkossági veszély, öngyilkossági kísérlet utáni válságállapotok;
- f/ marginális helyzetű személyek, csoportok, hajléktalanok, csövesek szociális és szocializációs problémái.

Mindezek mellett, gyakran ezekkel szövődve, okként és okozatként a szolgálat valószínűleg rendkívül sűrűn fog találkozni a káros mértékű alkoholfogyasztással kapcsolatos problémákkal, fiatalok esetén a drogfogyasztás, neurotikus felnőttek esetében a káros mértékű nyugtatószedés következményeivel. E komplex zavarok szociális, szociálpszichológiai oldalának bizonyos mértékű felvállalása a szerfüggőséget megelőző stádiumban nehéz, de igen értékes prevenációs munkát jelentene. A súlyosabb, tartósabb függőségi állapotok kezelésére azonban a szolgálat nem alkalmas és ezt nem is vállalhatja fel, annak ellenére, hogy e súlyos és tömegeket érintő betegségek egészségügyi, pszichiátriai kezelése teljességgel megoldatlan, az ilyen betegek számára sokszor még a "látszatkezelést" is nehéz biztosítani. E súlyos állapotok pszichiátriai, egészségügyi oldalának kezelésében, akárcsak a lakásgondok enyhítésében, a szolgálat csak a meglévő és igen szűkös egyéb intézményes, hivatalos lehetőségek felé való közvetítés erejéig tud részt vállalni.

2. Az ellátásba való bekerülés csatornái

a/ küldő intézmények közvetítése:

- a tanács szociálpolitikai csoportja
- családvédelmi csoport
- nevelési tanácsadó
- ideggondozó
- alkoholgondozó
- körzeti orvos, kórházi osztályok, elsősorban a pszichiátriai osztályok, a Korányi Kórház Toxikológiai Osztálya
- rendőrség

b/ informális közvetítés /feltételezzük, hogy ez a csatorna szolgáltatná a várható eredményesség szempontjából legértékesebb eseteket, mivel ezeknél a rászorulóknál erős változtatósi motivációval, s az ellátók felé előlegzett pozitív érzelmi viszonyulással számolhatunk/.

Várható, hogy az intézménytípus elterjedésével és közismertté válásával fokozatosan előtérbe kerül majd az informális uton való bekerülés.

3. Az ellátás folyamata

Az intézmény folyamatosan, 3 műszakban működne, hogy szükség esetén bármikor alkalmas legyen felvételre, kapcsolatteremtésre, kapcsolattartásra, és ha kell, hosszabb ideig /több napon át/ is benntarthassa a rászorultakat, illetve éjjel-nappali szanatóriumszerűen átmenetileg szükségszállást is biztosíthasson.

Az intézményben működő munkacsoport minden tagjának feladatai közé tartozna bizonyos általános funkciók ellátása /kapcsol-

latfelvétel, kapcsolattartás, feladatprogramozás, információ-gyűjtés/, emellett a speciális szakképzettségűek ellátnák a megfelelő szakfunkciókat is. A speciális szakfunkciók elsősorban az egyénre méretezett programok megvalósítása során jutnának szóhoz, így: a szociális gondozók irányítják a környezettel, a családdal, a munkahellyel stb. való feszültségoldó kapcsolatfelvételt, ők tesznek javaslatokat különböző intézményekre, kérvényeket adnak be stb. A szociálpolitikai jogsegélyszolgálat segít súlyosabb munkahelyi méltánytalanságok, gyermekelhelyezési problémák esetében. Döntő szerepet játszanak a pszichológiai, pszichoszociális beavatkozások: a pszichológiai tanácsadás, az egyéni, pár- és házasságterápia, a sexuális tanácsadás, a csoportterápia, a klubszerű foglalkozások.

4. A team-munka összehangolása és szakmai fejlesztése, a saját mentálhigiéne biztosítása

Továbbképzés, esetmegbeszélő csoportok, rendszeres "személyiségkarbantartó", konfliktusfeldolgozó önismereti csoportok.

5. Tudományos feldolgozás

Részben a munka során felhalmozódó adatok szociológiai, pszichiátriai stb. feldolgozása, részben az intézmény működésének eredményességét vizsgáló felmérések.

Az intézmény eredményes működése esetén várható változások

Egy ilyen intézmény hatásai természetesen nagyjából át-
tételenesen érvényesülnek, nehezen vizsgálhatók és nehezen fejez-
hetők ki adatszerűen. Néhány éves működés után bizonyos egész-
ségügyi, szociálpolitikai adatokat összehasonlítva várható,
hogy az eredményesség számszerűen is jelentkezzék. Várhatóan
csökken például a pszichiátriai morbiditás, az öngyilkossági rá-
ta, az öngyilkossági kísérletek száma, az állami gondozásba ke-
rültek száma, várhatóan kevesebben kerülnek szociális otthonba
és elmeszociális otthonba, csökken az aktív pszichiátriai osz-
tályra kerültek száma, a toxikológiai osztályokon ápoltak szá-
ma, és esetleg csökken a táppénzes napok és a rokkantnyugdíja-
sok száma is. Ezekből a számszerű adatokból kiolvasható az
egészségügy területén lecsapódó problémák bizonyos csökkenése,
s ezzel együtt - a munkakiesések csökkenése révén - az intéz-
mény nyújtotta gazdasági nyereség is. Ám minden számszerűsíthe-
tő haszonnál fontosabb az a közgondolkodásbeli változás, ame-
lyet a javasolt intézménytől várunk. Általánosságban a mentál-
higiéne színvonalának emelkedéséről, konkrétan a társadalmi
élettel szükségszerűen velejáró konfliktusok kezelésében meg-
nyilvánuló "szociális ügyesség" fokozódásáról van szó, s ezzel
egyenértékűen, a segítőkészség mint természetes magatartásforma
elismeréséről, az egyén-közösség viszony intimebb, kevésbé for-
mális felfogásának terjedéséről.

II.

A SZOCIÁLIS MUNKA HELYE A MAI INTÉZMÉNYI
GYAKORLATBAN

A CSALÁDGONDOZÁS HELYE A TANÁCSI SZERVEZETEKBEN, A SZAKMAI HIERARCHIÁBAN⁺

/.../

A tanácsok megalakulása óta a tanácsi munka fontos része a családok gondjaival való törődés, a lakosság ügyeivel foglalkozó területi munka, az embercentrikus településfejlesztés, amely természetesen arra irányul, hogy a családok életkörülményei, magatartása, életvitele összhangban legyenek a szocialista fejlődés követelményeivel. Merészség lenne azonban azt állítani, hogy a lehetőségekkel mindig és mindenben jól gazdálkodtunk. A továbbiakban arról kívánok szólni a testületi beszámolók, határozatok alapján, hogy mit tettünk, esetleg mit tehettünk volna, és elgondolásom szerint mit lehetne és kellene tenni, hogy a család intézménye a politikai irányvonalnak megfelelően élvezze a támogatást és a védelmet.

I.1. Ózd város járási jogú középfoku közigazgatási központ Borsod megyében. 1949-ben kapott hivatalosan városi rangot az akkor még 20 ezer főt számláló nagyközség. A lakosság száma ma megközelíti az 50 ezer főt /48.466 fő/. Az Ózdi Kohászati Üzemek és több kisebb vállalat, intézmény biztosít munkalehetőséget a városban és a környező községekben élőknek. Sok a bejáró dolgozó, annak ellenére, hogy az 50-es és 60-as években tulhaj-

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

tott urbanizációs törekvések hatására megduplázódott a lakosság száma. /.../

A területi statisztikai évkönyv tanúsága szerint a hetvenes években a települések, térségek élete és fejlődése a nagyobb központok köré szerveződött, "s messze egyedülálló kivétel Ózd és környéke, ahol is még a központi városból, Ózdról is többen költöztek el, mint ahányan odatelepültek." /A népszámlálás adatai szerint a lakónépesség növekedése 1970 és 1980 között a következőképpen alakult:

Ózd	105,9%
BAZ megye városai	115,7%
magyar városok	117,1%
országosan	103,8%/.

A város lakóinak réttegtagozódásában országosan legmagasabb a munkásosztályhoz tartozók részaránya: 79,9%.⁺ Az iparban dolgozó aktív keresők között magas a segédmunkások aránya: 10% /országos átlag 8,4%/, ugyanakkor a nem fizikai állomány kisebb, mint az országos átlag: 21% /országosan: 24,8%/. A munkásdinasztiák, a nagyüzem léte és hagyományai kedvezően befolyásolták a szakmunkás arányt: 35,9% /országosan 33%/.

A lakosság életkor szerinti összetétele 10 év alatt kedvezőtlenül alakult: a 0-30 éves korúak száma és aránya csökkent, a 30-59 éveseké valamelyest növekedett, a 60 éven felettiek aránya pedig 11,9%-ról 13%-ra emelkedett.

A lakosság összetételének vizsgálata során nem hagyható figyelmen kívül, hogy a cigánylakosság száma és aránya magas. Becsült adatok szerint kb. 7-8 ezer fő, a város lakosságának 13-

⁺ BAZ megye városai: 67,2%, magyar városok: 62,1%; országos átlag: 57,6%.

14%-a. Napjainkban a bevándorlás mérséklődött, de a természetes szaporulat még mindig magasabb az általános népszaporulatnál mind abszolút, mind relatív számban, ellentétben a megyei és az országos adatokkal. A sokoldalú erőfeszítések hatására /munkábaállás, lakáskörülmények, egészségügyi és művelődési lehetőségek/ tapasztalható ugyan némi javulás a cigány lakosság társadalmi beilleszkedésében, de kb. 3 ezer főnél még mindig vannak beilleszkedési zavarok, a gazdasági és tudati elmaradottságból adódó renitens megnyilvánulások. A nehezebb gazdasági körülmények, az életszínvonal megőrzését szolgáló törekvések erősen próbára teszik a lakosság tűrőképességét, és sokan az elnéző támogatás, a különböző kedvezmények biztosítása helyett szigorubb elbirálást sürgetnek.

A város egysíku iparszerkezete miatt a foglalkoztatási gondok végigkísérték a városfejlesztés minden fázisát. A könnyűipari üzemek telepítése kedvező változást eredményezett a nők foglalkoztatásában, de a kereskedelmi és szolgáltató hálózat mennyiségi és minőségi fejlesztése hosszú távon ad még feladatot a város vezetésének. /.../

2. A Munkaügyi Minisztérium 1976-ban irányelveket adott ki a tanácsok családpolitikai tevékenységéhez, amelyben rögzíti az alapelveket, körvonalazza a továbbfejlesztés lehetőségeit. Az irányelveket ma is haszonnal lehet forgatni, mert megőrizte ésszerűségét. Ez egyrészt abból adódik, hogy a nem vitatható eredmények ellenére a körvonalazott feladatok ma is aktuálisak, a tanácsi szervek további folyamatos és rendszeres munkáját igénylik, másrészt társadalmi-gazdasági életünk változásai új gondokat hoztak felszínre, felerősítettek feszültségeket egyes

területeken /pl. a fiatalok családalapítási problémái, a nyugdíjasok számának és arányának növekedése, az alkoholizmus hatása a családok életére stb./. Az irányelv az 1971. évi I. törvényre alapozva fogalmazza meg a tennivalókat abból kiindulva, hogy "a tanács gondoskodik a terület és a település fejlesztéséről, szervezi a lakosság szükségleteinek kielégítését, különösen a művelődésügyi, egészségügyi, szociális, lakás, kommunális, kereskedelmi ellátást, és az egyéb szolgáltatásokat." A tanácstörvényben deklarált helyi önállóság a kötelezettségek egész sorát utalja a helyi tanácsok hatáskörébe, de a megvalósításban a lehetőségeknek sokszor korlátot szabnak az eszközök. Az ágazati főhatóságok által biztosított anyagi eszközök és a helyi igények összhangja ritkán érvényesül a kívánalmaknak megfelelően. A szakigazgatási szervek munkájában megjelenő családpolitikai tevékenység és az ösztanácsai érdek közös nevezőre hozása nem konfliktusmentes folyamat. A mindennapi munka során az is gondot okoz, hogy a családpolitikai feladatokat leszűkítjük az egészségügy, a művelődésügy, a gyámügy és a munkaügy tevékenységére, pedig a családpolitika ennél sokkal szélesebb körű, minden szakigazgatási szervtől tudatos, összehangolt munkát igényel. Azt nem lehet tagadni, hogy a gyakorlatban a tanácsai munkában a családpolitikai tevékenység nem a primer feladatok között szerepel. Tapasztalatom szerint a tanácsai munka fejlesztéscentrikus, az egyéb tevékenységek megítélésében a pénzügyi és a műszaki szemlélet dominál.

Az irányelvekben a családpolitikai tevékenység alapelvei-ként a következők szerepelnek:

- "A különböző szakigazgatási szervek családpolitikai tevékenységének koordinációja elengedhetetlen feltétele az eredményes családvédelmi munkának."

Ez vitathatatlan. A gyakorlat újra és újra igazolja, hogy a szakigazgatási szervek együttműködésében bőven van tennivaló, a feladatok egyeztetése és koordinálása nem erős oldala az osztályoknak.

- "A rendelkezésre álló anyagi eszközök koncentrált felhasználása szükséges a súlyponti feladatok megoldására."

Szinte lehetetlen az egyes ágazatok közötti differenciálás elfogadtatása, a pénzeszközök átcsoportosítása mindig kemény erőpróbát és meggyőző munkát igényel.

- "Igen fontos a gondoskodásra szoruló családok aktiv felderítése, az információ rendszerességének biztosítása."

Azt hiszem, hogy a változó körülmények miatt a felderítő munka javítása mindig elvárás marad, és a társadalmi és tömegszervezetek aktivistáinak bevonása szinte nélkülözhetetlen.

- "A szociális segélyek, juttatások felhasználását figyelemmel kell kísérni, a szociális gondoskodás folyamatoságát szükséges biztosítani."

Ez a legbonyolultabb terület. A lehetőségeket ismerő rétegek több forrásból is segélyhez juthatnak többféle címen, mert az információk nem futnak hivatalosan össze pl. a nevelési segélyről, a szociális segélyről, a munkahelyi segélyről, a tanszerjuttatásról stb. Meggyőződésem, hogy a rendelkezésre álló pénzügyi források egyesítésével igazságosabb lehetne a felhasználás és az elosztás. A felderítésnek és a folyamatos információknak itt van fontos szerepe.

- "A társadalmi és mozgalmi szervek tapasztalatait fel kell használni a területi családvédelmi munka hatékonyságának fokozása érdekében."

Sok területen - pl. cigánytelepek ellenőrzése, egészségügyi felvilágosítás, tanköteles gyermekek összeírása, felkutatása stb. - már gyakorlat a közösen végzett tevékenység.

- "A családpolitika tervszerűségének és az intézkedések szükségese komplexitásának biztosítása."

Sokáig időszerű alapelv és feladat marad, nagyon sok információ és ismeret szükséges a reális helyzetelemzéshez, különös tekintettel a helyi sajátosságokra, adottságokra. Pl. hiába szeretnénk az idők gondozását a családon belül megoldani, ha ehhez nincsenek meg a feltételek /lakás, családtagok munkabeosztása, étkeztetés, szolgáltatások stb./.

- "A jó családi élet, a feladataikat jól teljesítő családok elismerése, a kötelezettségüket mulasztók fokozott társadalmi elitélése."

Ez bizony hiánycikk! Nem gyakori az elismerés a kiegyensúlyozott családi életért, nem divat, inkább a sajnálkozó "leszólás" jellemző, bár lassan oldódik ez a rossz beidegződés. Sajnos, a mulasztókkal szembeni elitélés sem jut kifejezésre kellő súllyal, sem a közvéleményben, sem a munkahelyi közösségekben, leginkább magánügynek tekintik.

Összességében az alapelvek helyességét az eredmények, időszerezését pedig a feladatok igazolják.

3. A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1977-ben határozatban jelölte meg a családpolitika megyei feladatait, és nem véletlenül fogalmazta meg elvárásként az érintett tanácsai szakigazgatási szervek szoros együttműködését a családpolitikai tevékenységben. A határozat 2. pontja a következőket mondja ki: "A VB szükségesnek tartja, hogy az egészségügyi és művelődésügyi szakigazgatási szervek tevékenységi felügyeletét ellátó tanácselnök-helyettes vezetésével évente legalább egy alkalommal un. Családpolitikai Fórum keretében - bevonva a szakigazgatási szervek vezetőit, felkérve a feladatkör szerint érintett tanácsai bizottságok és tömegszervezetek képviselőit - egyeztetések a családpolitikai tevékenység továbbfejlesztésével kapcsolatosan jelentkező legfontosabb feladatokat. A VB a családpolitikai fórum létrehozását és működését javasolja a megyei város és a városi tanácsok végrehajtó bizottságainak." Ezzel egyidejűleg ajánlotta a megyei testület a helyi tanácsok végrehajtó bizottságainak legalább két évenként, a tanácstestületeknek pedig tervidőszakonként a téma napirendre tűzését, értékelését, a feladatok meghatározását.

4. Az Ózdi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága először 1978-ban tárgyalta munkaterv szerint a szakigazgatási szervek családpolitikai tevékenységét az egészségügyi osztály vezetőjének előterjesztésében, a szakigazgatási szervek bevonásával. A tájékoztató foglalkozott a lakásépítéssel, a lakáselosztással, és külön is a nagycsaládosok lakáshelyzetével. Itt kell megjegyezni, hogy 1978-ban még nem jelentkezett elemi erővel társadalmi szinten a fiatalok családalapítási gondja, vagy nem figyeltünk kellőképpen erre a területre. A város lakosságának ösz-

szetételéből adódóan a nagycsaládosok zöme cigány származásu, így sok, életformát váltani akaró és tudó cigánycsalád került jobb körülmények közé ezekben az években, továbbblépve a beilleszkedés útján. Ugyanakkor kiéleződött az elkülönülésből adódó gondok sokasága az együttélési normák megsértése miatt, ami napjainkban is sok konfliktus forrása.

A gyermekintézmények fejlesztéséről szólva a tájékoztató leszögezte, hogy az V. ötéves terv jóváhagyása és kidolgozása során a gyermekcentrikus szemlélet érvényesült, ezt a megépült óvodák, iskolák igazolják. 1972-ben a város óvodáskorú gyermekei közül csak mintegy 50%-nak jutott férőhely, 1982-re azonban az óvodába járók aránya már 80%-ra tehető. Ez még akkor is számottevő fejlődés, ha figyelembe vesszük, hogy 1982-ben és 1983-ban már kb. 100-150 fővel csökkent az óvodáskorú népesség száma.

Az általános iskolai tantermek száma még ma, 1983-ban sem teszi lehetővé a váltakozás nélküli tanítást. Különösen a lakótelepi iskolák zsufoltsága feszít tartósan, és kényszerít átmeneti megoldások keresésére: pl. kollégium, könyvtár igénybe vétele tantermi célra.

A nehéz szociális körülmények között élő nagycsaládosok, elmaradott néprétegek, a társadalmi támogatást igénylő öregek, testi és szellemi fogyatékos gyerekek és felnőttek, a veszélyeztetett környezetben élő gyermekek anyagi támogatására, segélyezésére 1978-ban kb. 1 millió Ft állt rendelkezésre az egészségügyi szakigazgatási szerv kezelésében, az igazgatási ágazat kb. 2,5 millió Ft nevelési, illetve rendkívüli segély összeggel gazdálkodott, a művelődési ágazat pedig kb. 250 ezer Ft-ot kapott

a cigánytanulók támogatására. Tehát a különböző ágazatok kezelésében lévő összeg megközelíti a 4 millió R-ot. Amint az előzőekben is jeleztem, visszatérő gond, hogy az ágazatokra lebontott anyagi eszközök miatt a párhuzamos intézkedések kiszűrése, megakadályozása meglehetősen nehéz, sokszor lehetetlen. A szemfülesebb családok több forrásból juthatnak különböző segélyekhez, amelyeknek a felhasználása nem ellenőrizhető kellőképpen. Feltétlenül fontos lenne központi nyilvántartást vezetni a segélyezett családokról. Ezen kívül nehéz nyomon követni a munkahelyek segélyezési lehetőségeit és rendszerét. A tájékoztató készítése során felmerült hiányérzet késztette arra a tanácsai szakigazgatási szerveket, hogy kapcsolatot teremtsenek a vállalatokkal, intézményekkel, és megpróbáljanak egységes elveket és módszereket érvényesíteni pl. az iskolalátogatási bizonyítványhoz kötött segély, a tanszerek és ruhanemük megvásárlása, a napközis térítési díj befizetése stb. terén. Ez az aprólékos és nem mindig hálás munka lassan kezdi éreztetni hatását.

Az anyagi-szociális intézkedések, juttatások mellett a családpolitikai tevékenység elengedhetetlenül fontos részét képezi a nevelési feladatok, a megelőző intézkedések, a meggyőző-felvilágosító munka, a családi életre való felkészítés. E területen az erőfeszítések messze nincsenek arányban az eredményekkel, pedig sokszor elhangzott követelményként a nevelés elsődlegessége, a személyiség fejlesztése, ujabban már a család felelőssége is. Azt hiszem, hogy lassan kezd a hivatalos szervek állásfoglalásaiban és a közvéleményben is meggyökeresedni az a felismerés, hogy az intézmények, hivatalok csak a családtagokkal együtt tudják megoldani a családpolitikai feladatokat.

A gyermekek révén az egészségügyi és a művelődési intézmények kerülnek kapcsolatba leggyakrabban a szülőkkel, ezért a felelősségük is megkülönböztetett. Az óvodák, iskolák és a szülői ház között kialakult kapcsolat nemcsak a gyermekek fejlődését hivatott szolgálni, hanem befolyásoló tényező a szülői szemlélet alakulásában is. A családok gyermeknevelési tevékenységét a gondozónők, a védőnők, és a pedagógusok részben az intézményekben, részben családlátogatások, szülői értekezletek, fogadóórák, továbbképzések, előadások alkalmával segítik. A szülőkkel való kapcsolattartás hagyományos módszereinek az a "szépséghibája", hogy éppen az a réteg marad távol ezekről a fórumokról, amelynek a legnagyobb szüksége lenne a gyerek nevelése érdekében a pedagógiai segítségre. Az 1978. évi tájékoztatóban feltárt hiányosságok forrása az, hogy a társadalom, és így a szülők elvárásai a gyermekintézményekkel szemben sokszor túlzottak, abból az elhibázott alapállásból kiindulva, hogy az iskola feladata a gyermekek nevelése, a szülők dolgoznak, a munkahelyek termelnek. Talán napjainkban érezhető némi változás, a család szerepének és felelősségének hangsúlyozásával. Sok igazság van abban, hogy "sokan, nők, férfiak és gyerekek egyaránt, belefáradtak a női egyenjogúságba", különösen rosszul értelmezett, tulhajtott gyakorlatába.

/.../

Az egészségügyi felvilágosító munka szintén megkülönböztetett helyet igényel a családpolitika helyes gyakorlatában. A családtervezés, az utódok vállalásának felelőssége társadalmi méretekben kíván folyamatos foglalkozást, törődést, városunkban pedig a helyi sajátosságok miatt még fontosabb a szerepe. A me-

gyei és az országos átlaghoz viszonyítva régóta magas a koraszülés, a halvaszületés és a csecsemőhalálozási arány. A szakemberek szerint nemcsak a születések száma csökken, hanem a minősége is romlik. Általában nem azok a fiatal anyák szülnek és nem olyan számban, akiknél biztosított a gyermekek egészséges testi és szellemi fejlődése. Nem ritka az olyan cigánycsalád, ahol ötnél több gyermek van, ahol a család károsító hatása erősebb, mint a nevelő funkciója. A káros hatásokat sem a gyermekintézmények, sem az egyéb juttatások nem képesek ellensúlyozni, kiegyenlíteni.

Több fórumon felvetődött, hogy a gyermeknek biztosított szociálpolitikai juttatások nincsenek feltételhez kötve, ezért a családok felelőssége sem kérhető számon, ha pl. 10 éves korigi gyermek mellett sem az anya, sem az apa nem tartja kötelességének a rendszeres munkát, mert az időszakos munkavállalás és a családi pótlék a primitív életvitelhez elegendő.

Az anya és csecsemővédelem terén bevezetett intézkedések - az új abortusz rendelet, a fogamzásgátló tabletták, a házasság előtti tanácsadás, a terhesgondozás, stb. - a családi élet zavarainak kiszűrését, a veszélyforrások mérséklését hivatottak szolgálni, de önmagukban nem eredményeznek minőségi változást, csak a szociális körülmények szükséges és lehetséges változásával. A felvilágosító-nevelő munka formális elemei mellett befolyásoló tényezőként kell számolni az olyan környezeti ártalmakkal, mint pl. a levegő szennyezettsége, a helytelen táplálkozási szokások, az italozó életmód stb. A családpolitikai munkáról szóló 1978. évi tájékoztató alkalmat adott a helyzet felmérésére, elemzésére, külön határozat nem született, de a tes-

tület felhívta a figyelmet a szakigazgatási szervek szorosabb együttműködésére, a tervszerűsége, a feladatok összehangolására.

5. Az 1980-as évben készült beszámoló épített az előzményekre, szélesebb körben, fejlődésében elemezte a családpolitikai munkát, és megjelölte a konkrét feladatokat, tennivalókat. A városfejlesztési feladatok megvalósításának eredményeként a lakásépítés és a gyermekintézmények fejlesztése a lakosság minden rétegének életszínvonalára kedvezően hatott.

Ebben a beszámolóban a nagycsaládosok lakásgondja mellett a fiatalok családépítési problémái is erőteljesebb megfogalmazást kaptak. A téma tárgyalása során felszínre került a fiatalok-öregék házának gondolata, a lakáscseréknél a fokozatosság elvének szigorubb érvényesítése. Az V. ötéves terv záróévében joggal lehetett megállapítani, hogy a lakásépítés és a gyermekintézmények fejlesztése mellett a kereskedelmi és szolgáltatási hálózat mennyiségi és minőségi fejlődése is hozzájárult a városban élő családok, különösen a peremkerületiek ellátásának a javításához. Kedvező fogadtatásra találtak a különböző alkalmakhoz kötött vásárlási akciók pl. gyermeknapj játékvásár, téli-nyári árleszállítások, tanszervásár stb.

Ujból megfogalmazódott, hogy a cigánylakosság életforma váltása nem tart lépést az elvárásokkal, és nincs arányban a társadalmi segítséggel.

Az iskoláztatási kérdések közül - az általános gondok mellett - a szellemileg sérült gyermekek számának növekedését emelte ki az anyag, illetve ebből adódóan a differenciált beiskolázás lehetőségének igen korlátozott mértékét. Az értelmi

fogyatékos gyermekek számának emelkedése egyben a pedagógiai munka tartalmi fejlődését is tükrözte. Az egészségügy-óvoda-iskola szorosabb együttműködése nyomán rendszeresebbé, szervezettebbé váltak a testi és szellemi fejlődést ellenőrző orvosi és pedagógiai vizsgálatok. Lassan egy évtized szívós munkájának az eredménye kezd látszani, a szülők ellenállása mérséklődött a kisegítő iskolával szemben, igaz ehhez a feltételek javulása is hozzájárult. Már ekkor feszítő gondként jelentkezett, és még ma sincs megoldva a zsúfoltság miatt, évente kb. 100 értelmi fogyatékos gyermek megnyugtató beiskolázása. Szomorú tény, hogy az áttelepítő bizottságoknak is meg kell erősíteni az előzetes javaslatokat. Borsod megyében Ózdon és környékén a legmagasabb az áttelepítésre szoruló gyermekek száma. Az is igaz, hogy a kisegítő iskolába járó gyermekek 80%-a cigány származású, de szeretném hangsúlyozni, hogy nem teszünk egyenlőségjelet a cigánykérdés és a szellemi fogyatékoság közé. Az értelmi fogyatékos gyermekek viszonylag magas száma további gondokat vet fel. Nincs megnyugtatóan megoldva a kisegítő iskolában végzett gyermekek további sorsa, továbbképzése, munkavállalása, foglalkoztatása.

/.../

A társadalmi-gazdasági életben történt hódító reformszellem, a különböző politikai határozatokból adódó közoktatási, közművelődési, ifjúsági, egészségügyi feladatok arra késztették a tanácsokat, az intézményeket, hogy belső tartalékaik feltárásával keressék az új formákat, lehetőségeket saját munkájukhoz. Ez vonatkozik természetesen a családvédelmi munkára is.

Az eddigi eredmények gazdagítását szolgálta városunkban az iskolafogászat megszervezése és folyamatos működtetése, az is-

kolaorvosi ellátás javítása.

Az egészségügyi nevelés lehetőségei is bővültek a beszámolási időszakban. 1979-ben új gondozó intézet kezdte meg működését: gyermek-nőgyógyászat, meddőségi és hormonológiai szakrendelés, pathológiás terhességek ellenőrzése.

Valamennyi szakigazgatási szerv számára új feladatot jelentett a munkaidő csökkenése miatt megnövekedett szabadidő eltöltésének megszervezése, a szolgáltatásoknak a termelő vállalatok munkarendjéhez való igazítása. A 11 napos tanítási ciklus, majd később a szabadszombatos rendszer nemcsak új szervezeti rendet kívánt, hanem egészséges szemléletformálást, hogy a családok közösen töltsék felszabaduló szabadidejüket. A megnövekedett szabadidő felszínre hozott negatív vonásokat is. A már többször említett lakossági összetételből adódóan 1980-ban a beszámolóban azt kellett megállapítani, hogy a gyermekek jelentős része él veszélyeztetett környezetben /az óvodások 1,1%-a, 22 fő, az általános iskolások 5,1%-a, 358 fő/. Ismételten szeretném hangsúlyozni, hogy a veszélyeztetett gyermekek nagyrészt cigány származásúak, sokszor halmozottan jelentkezik náluk a veszélyeztetettség, mégsem szűkíthető le a gyermekvédelem csak a cigány gyermekekkel való foglalkozásra.

Városunkban 1978-ban alakult meg a Városi Tanács mellett működő Gyermek- és Ifjúságvédelmi Munkabizottság, amely egyben a családvédelmi fórum szerepét is betölti. A munkabizottságban a szakigazgatási szervek vezetői mellett részt vesznek a nagyobb oktatási intézmények gyermek- és ifjúságvédelmi felelősei, a városban működő vállalatok és intézmények, a társadalmi és tömegszervezetek felelős képviselői.

A munkabizottság összefogja és irányítja a felderítő munkát, koordinálja a hatósági intézkedéseket, kezdeményezi a veszélyhelyzet mérséklését, megszüntetését a hatóságoknál, munkahelyeknél, biztonsági szerveknél.

A felnőtt lakosság körében jelentkező italozó életmód, az ezzel összefüggő magatartás ráirányította a figyelmet az alkoholelleses tevékenység fokozására, az alkoholgondozás feltételeinek javítására, az ügyintézés gyorsítására. Az alkoholisták száma emelkedik, és gyakori a visszaesés, a munkaterápiás intézetekbe történő beutalás. Nem kisebb feladat az alkoholisták utókezelése, a családba való visszatérés segítése, amelyhez segítséget ad az alkoholelleses klub.

A beszámoló felsorolja a szociális gondoskodás szervezeti formáit, a házi szociális gondozóhálózat, a hivatásos pártfogói rendszer megszervezését, az öregek napközi otthonának és a szociális otthonoknak a működtetését, a gyermekétkeztetés bővítését stb. Ezekről nem szólok részletesen, nem valószínű, hogy eltérnek a más városokban lévő szervezetektől. Szükségüket nem vitatva ismételten azt szeretném leszögezni, hogy a tapasztalatok szerint a szociális gondoskodás minden intézményszerűsített formájánál elvitathatatlanul emberibb a családi környezet alkalmassá tétele a gyermekek nevelésére, az idősek gondozására.

/.../

6. 1982-ben a testületi beszámoltatás alkalmával már arról lehetett szó adni, hogy a lakásépítésben a mennyiségi szemlélet helyett a differenciált minőségi fejlesztés került előtérbe, figyelembe véve a lakosság különböző rétegeinek igé-

nyét. A középtávu terv konkrét feladatai közé bekerült végre a fiatalok-öreg háza, amelynek kiviteli tervei már elkészültek. Megépítésével 70 pályakezdő fiatal és nyugdíjas lakásgondján lehet segíteni. Hosszu előkészítő munka után fellendült a magánlakás építkezést segítő tevékenység, a kedvezményes telekkialakítás, a tartós használatba adás kimunkálása. A lakótelepi lakások szobaszámainak kialakításában a tanács figyelembe vette a lakossági vita tapasztalatait. A lakások elosztásánál, a névjegyzék összeállításánál közreműködő társadalmi bizottság is fontosnak tartotta és tartja a fokozatosság elvének érvényesítését, különösen a lakáscserék esetében, hogy minél több család kerüljön jobb lakáskörülmények közé.

A gyermekintézmények fejlesztésében kiemelt feladat maradt az általános iskolai tantermek számának növelése, ezzel egyidőben a napközitthonos ellátás bővítése, és a gyermekétkeztetés arányainak javítása. Az új létesítmények átadásával jelentősen javultak az étkeztetés feltételei, bár az ellátottság még ma is csak 30-40% között mozog. Az iskolai konyhák átadása a vendéglátó vállalatoknak nem hozott olyan átütő változást, mint amilyet vártak tőle számszerűségben sem, és a minőségről nem is beszélve. A központi irányelv helyességét nem vonom kétségbe, de az erőltetett végrehajtás jó példa arra, hogy miben és meddig terjedhet a helyi önállóság érvényesülése.

Városunkban megyei központtal működő vendéglátó egységek üzemelnek, kulturáltságuk, kínálatuk igen sok kívánnivalót hagy maga után. Így nem lehet csodálkozni azon, hogy a gyermekétkeztetés átvállalását a lakosság nem fogadta kitörő lelkesedéssel. Nem az iskolai konyhák felszereltsége, működtetése gátolta a

gyermekétkeztetés arányainak javítását, hanem az, hogy a változó tanítás miatt az étkeztetéshez szükséges hely nem volt biztosítható. A szűkös tanterem ellátottság miatt 2 óra alatt 5 turnusnak is meg kellett ebédelnie. Ilyen körülmények között a kulturált étkezés másodlagos szerepet kapott. A jelenlegi javuló arány nem a vendéglátó egységek érdeme, hiszen az étel minősége és a választék nem lett jobb, és sokszor a mennyiség sem kielégítő.

A cigány lakosság életkörülményeinek változtatására, a társadalmi beilleszkedés meggyorsítására intézkedési terv készült. Ez tartalmazza a szociális követelményeknek meg nem felelő lakótelepek felszámolását. Ez a tevékenység megkezdődött. A cigánytelepek felszámolásával az új lakótelep két épülettömbje szinte új, korszerűbb cigányteleppé változott, ahová nem szivesen téved be idegen, ugyanakkor a pedagógusnak kötelessége a családok látogatása. Évek óta jól bevált gyakorlat, hogy a Hazafias Népfront és a Vöröskereszt aktivái, a szülői munkaközösség tagjai elkísérik a pedagógusokat nemcsak a családlátogatásra, hanem a tankötelesek összeírására is. Rendszeresnek mondható a cigánytelepek ellenőrzése, az egészségügyi feltételek számbavétele.

A nevelő-oktató munkában a lakossági összetételből adódó tanulói összetétellel kell számolni, és az eredmények között el kell ismerni az erőfeszítéseket: nem véletlenül kapnak céljuttalmat a cigány tanulókkal foglalkozó pedagógusok. A tanulók kb. 20-22%-a cigány. Az egyik általános iskola külön szülői értekezletre hívta össze a cigány szülőket, alapvető egészségnevelési, felvilágosító előadást tartottak, illetve próbálták meg-

győzni a szülőket az iskolával való együttműködés fontosságáról, a család felelősségéről. Az eredmények nem látványosak, de bizonyára megtérülnek. Évtizedes gond a tankötelezettségi törvény betartása. Véleményem szerint ez is a családpolitikai feladatok körébe tartozik. Az iskolák, a pedagógusok, a társadalmi aktívák mellett időnként lassan a munkahelyek is vállalnak szerepet a családvédelmi munkában, bár inkább a feladatokkal szembeni idegenkedés a jellemző.

A politikai irányító szervek segítséget adtak a művelődési szakigazgatási szervnek, hogy a területi és a nagyüzemi párttitkárokon keresztül kérjék a vállalatok támogatását saját dolgozók gyermekeinek iskoláztatásához. Szórványosan van is példa rá, hogy a munkahelyek ösztönzésére a szülők többet törődnek gyermekeik nevelésével, iskoláztatásával. Meggyőződésem, hogy a megújuló szociálista brigádmozgalomban még sok belső tartalék, lehetőség van, amit nem lenne haszontalan mozgósítani. A "Szociálista módon élni, dolgozni, tanulni!" jelszó követelmény lehetne egy-egy brigáddal szemben gyermekeinek nevelésével, iskoláztatásával kapcsolatban.

Az iskolaegészségügyben a beszámolási időszakban az iskola-fogászat továbbfejlesztése hozott újat: az ELMEX program beindításával a megelőzés, a konzerváló kezelés került előtérbe.

A fogyatékos gyermekek növekvő száma irányította a figyelmet a megelőző munka javítására, hogy minden eszközzel megpróbáljuk mérsékelni a különböző fogyatékoságokból adódó hátrányokat. A 70-es években egyetlen logopédus foglalkozott a beszédhibák javításával, ma kettő. Reális lehetőség és elvárás a rendszeres hallásvizsgálat megszervezése.

/.../

Az 1982. évi beszámoló újabb eredményekről adhatott számot, de korántsem ölelt fel minden lényeges területet. Ez nem a területes munkából adódik, hanem inkább abból, hogy a végrehajtó bizottság külön témaként foglalkozott az időskorúak szociális gondozásával, a megnövekedett szabadidő eltöltésére irányuló törekvésekkel és a magánlakás építés segítségével.

A jelenleg is érvényben lévő határozat a következőket állapítja meg:

"Az Ózdi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1982. április 13.-i ülésén megtárgyalta a szakigazgatási szervek családpolitikai tevékenységéről készült beszámolót. A Végrehajtó Bizottság megállapította, hogy a beszámolási időszakban a szakigazgatási szervek családpolitikai tevékenysége szervezettebbé, összehangoltabbá vált. Az elért eredmények megszilárdítása, illetve a továbbfejlődés érdekében fokozott figyelmet kell fordítani a VI. ötéves terv időszakára jóváhagyott cselekvési programban megfogalmazott családpolitikai feladatok végrehajtására.

1. A terveknek megfelelően a lakásépítési, gyermekintézményi, kereskedelmi- és szolgáltató hálózat, az alapellátást nyújtó fejlesztések időarányos megvalósítása.
2. A személyi és tárgyi feltételek biztosításával javítani kell az anya- és csecsemővédelmi munkát, a gyermekorvosi és iskolaegészségügyi tevékenységet, a védőnői és gondozónői ellátottságot, a felnőttvédelmi szociális gondoskodást.
3. A tankötelezettségi törvény végrehajtásával összefüggésben törekedni kell a differenciált beiskolázási lehetőségek bővítésére, az óvodáskorú és az általános iskolai tanulók nevelési, oktatási és szociális ellátásá-

nak fejlesztésére /napközi, gyermekétkeztetés, iskola-
tej, diákjóléti juttatások, nyári foglalkoztatás/.

4. A gyermek érdekében javítani kell az iskola és a család-
di ház kapcsolatát, a fogadóórák és a szülői értekezlet
látogatottságát, a társadalmi és tömegszervezetek, a
munkahelyek bevonását, az iskola nyitottságát.
5. A gyermek- és ifjúságvédelmi munkában a felderítés mel-
lett arra kell törekedni, hogy a különböző segélyek,
juttatások a rendelkezésre álló pénzeszközök az igény-
jogosult és rászoruló gyermekek megsegítését szolgálják
természetbeni szolgáltatás formájában. A szükséges ha-
tósági intézkedések lehetőségével is élni kell."

II.1. A családpolitikai tevékenység továbbfejlesztésének
lehetőségei közül ki kell emelni a családcentrikus szemlélet
érvényesítésének feladatait. A tanácsi szervek munkájában tuda-
tossá kell tenni, hogy a lakossági érdek szolgálata egyben csa-
ládpolitikai tevékenység is, hiszen az emberek túlnyomó többsé-
ge családban él. A városfejlesztés, a pénzgazdálkodás, a város-
gazdálkodási feladatok elsődleges funkciójából adódóan olyan
érzése van az embernek, hogy ezek a területek önálló életet él-
nek, eltulozva, önmagukért vannak. Ugy gondolom, hogy a jövőben
ezeket a területeket is még inkább a lakossági érdekeknek, a
családcentrikusságnak kell áthatni. Konkrétan: ne épüljön fel
lakótelep iskolák, óvodák, játszóterek, kereskedelmi egységek
nélkül, ne kelljen a lakóknak hosszú éveket várni, míg a kör-
nyezet alkalmassá válik az emberi együttélésre, ahol a fiatalok
és az idősebbek elférnek egymás mellett, nem zavarják egymást.

A családcentrikus szemlélet formálásában elengedhetetlen
a társadalmi és a tömegszervezetekkel való szoros együttműkö-
dés a családok megismerésében, a felderítő munkában, a nevelé-

si feladatok megoldásában, általában az emberi együttélés és a közösségért végzett tevékenység megszervezésében. Az előzőekben többször utaltam a Hazafias Népfront és a Vöröskereszt aktiváinak bevonására, segítségére, ez dicséretes, de korántsem jelenti az új formák kereséséről történő lemondást.

A szakszervezetek szakmaközi bizottsága például viszonylag rövid működése alatt nagy jelentőségű felmérést készített a nyugdíjasok helyzetéről, személyesen felkeresett minden érdekelt személyt és családot, és véleményüket kikérve javaslatokat dolgozott ki az időskorúakkal való foglalkozás javításához.

A Vöröskereszt által kiépített patronáló mozgalom egyre eredményesebben dolgozik, közelebb hozza egymáshoz a patronált és a patronáló családokat, és a szociális segítséren túl az emberi kapcsolatok alakításában is jó szolgáltatásokat tesz.

Az ifjúsági szervezetek sokkal többet tehetnének az elmaradottabb rétegek fiataljainak társadalmi felemelkedéséért, de elég nehezen bontakozik ki a tevékenységük, ritkán jutnak túl az ötleteken. Egyszerűbb a szervezett fiatalokkal, a tanulóifjúsággal való foglalkozás, mint a perifériára került fiatalok felkutatása, bevonása a mozgalmi munkába.

A Hazafias Népfront gondozásában működő Fogyasztók Tanácsa az ellátás területén adhat értékes segítséget a tanácsai szervezeteknek. A tanácsok és a Hazafias Népfront közös feladata a tanácstagok munkájának figyelemmel kísérése, támogatása. Tapasztalatom alapján a tanácstagok bevonása a lakossági ügyek intézésébe, a családpolitikai munkában nem általános. Még kevésbé általános a lakóbizottságok bevonása a családpolitikai munkába, pedig tagjaik tudnák nyújtani a legmegbízhatóbb információt a

felderítő munkához, és sokkal jobban be kellene vonni őket a felvilágosító-nevelő tevékenységbe is.

A családcentrikus szemlélet és gyakorlat érvényesülése tehát csak a tanácsai szervek és intézmények, illetve a társadalmi és tömegszervezetek összehangolt, együttes tevékenységével erősödhet.

2. A szakigazgatási tevékenység összehangolása, koordinálása a kezdeti eredmények ellenére is javításra szorul. Az összehangolt munka előfeltétele, hogy minden szakigazgatási szerv tudatosan végezze a családpolitikai tevékenységet, ne csak az egészségügy, művelődésügy, igazgatás és munkaügy feladata legyen. Van tennivalója a terv, a pénzügy, a műszaki, a kereskedelmi, titkársági osztályoknak, nem is beszélve a sportfelügyelőségről.

Az 1977-es irányelvekben körvonalazott feladatmeghatározást felül kellene vizsgálni, és kibővíteni a családok érdekében végzett vagy végzendő tevékenységgel. Néhány példa a helyi tennivalókról.

Pénz-, Terv- és Munkaügyi Osztály

A beszámoltatások során a fejlesztések, a lakásépítés, a gyermekintézmények, kereskedelmi és szolgáltató egységek tervezéséről, kivitelezéséről esett szó pénzügyi és egyéb mutatók feltüntetésével. Az utóbbi időben jellemző a komplexitás érvényesítése, amit tovább kell fejleszteni a többi szakigazgatási szerv aktív közreműködésével. Az 1984. évi testületi beszámoltatás során a munkaügy feladatkörébe tartozó témákat kell napirendre tűzni, nevezetesen a szociálpolitikai elvek területi ér-

vényesítését, a csökkent munkaképességűek foglalkoztatásának helyzetét, a gyermekgondozási segélyt igénybe vevő kismamákkal való foglalkozást, a munkavállalási lehetőség hatását és a pályaválasztási tevékenységet. Igaz, hogy önálló témaként egyik-másik szerepelt már a testület előtt, mégis célszerű az együttműködés eredményeire és hiányosságaira irányítani a figyelmet.

Egészségügyi Osztály

Az egészségügyi és szociális ellátás területéről a testület rendszeresen foglalkozott az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem körébe tartozó kérdésekkel, a speciális gondozást igénylők helyzetével. Az alkoholisták gondozása önálló témaként szerepel a politikai testület előtt. Városunkban az alkoholelles propaganda és az utógondozásnak vannak hagyományai és eredményei. Ezek megtartása és továbbfejlesztése mellett azt a programot kell erőteljesen támogatni, hogy az alkoholfogyasztás mérséklésére, a kulturált ivási szokások kialakítására kell nevelni a fiatalokat és felnőtteket egyaránt, a szigorú tiltás és merev elítélés helyett.

A felnőttvédelmi szociális gondoskodás köréből a segélyezések különböző formáinál a folyamatos felülvizsgálatra és a környezettanulmányok alaposságára kell figyelmet fordítani.

Az időskorúak területi és intézményi szociális gondozásában a területi lehetőségek bővítésére kell törekedni, főállású, tiszteletdíjas és társadalmi gondozóhálózat működtetésével, a működési feltételek javításával. Az intézményi szociális gondoskodás fontosságát nem tagadva meggyőződésem, hogy az idősek számára a megszokott környezet igen fontos, ezért a házi szociális gondozóhálózat bővítését kell szorgalmaznunk. Jó

lenne megvizsgálni, hogy vajon a társadalom számára nem lenne-e kifizetődőbb, ha a gondozásra szoruló idős emberek hozzátartozói táppénzes lehetőséget kapnának.

Művelődési Osztály

A gyermek- és ifjúságvédelem többször és több fórumon szerepel önálló témaként. Biztató, hogy a gyermek- és ifjúságvédelem nem a művelődésügy és a gyámhatóság körébe utalt feladat maradt. Félő viszont, hogy többet beszélünk róla, mint amennyit kellene és lehetne tenni. A családok alapvető körülményeinek megváltoztatása nélkül illuzió azt hinni, hogy a veszélyeztetett helyzetű gyermekek sorsán ténylegesen javítani tudunk, még a segélyezés is csak tüneti kezelés. A szülők munkavállalása, a lakáskörülmények javítása, a szigorú feltételekhez kötött szociális juttatás, a családok felelősségének adminisztratív számonkérése talán több eredményt hozna.

Az óvodai ellátás területén viszonylagos javulás várható a születések számának csökkenése miatt, de az általános és középfoku iskoláztatás kérdései folyamatos törődést igényelnek. A napköziotthonos ellátás és a gyermekétkeztetés fejlesztése a helyi adottságok miatt támogatásra és fejlesztésre szorul. A kollégiumi ellátás a középfoku intézményeknél jelentkezik. Már több éve gond az alacsony kihasználtság. Egyre nehezebb a szülőket és a tanulókat meggyőzni a kollégiumi elhelyezés előnyeiről, e területen az iskoláknak és a pedagógusoknak van tennivalója.

A pályaorientáció és a pályaválasztási tanácsadás az iskolában rendszeres pedagógiai tevékenység, sokféle bevált és új módszer alkalmazásával. A gyermekek képességeinek, a szülők

szándékának és a társadalmi igényeknek az egyeztetése sokszor megoldhatatlan feladatnak tűnik, pedig sok kudarcélménytől lehetne megkímélni a fiatalokat, és sok kilincseléstől a szülőket. A pedagógiai háttérintézmények - pályaválasztási, nevelési tanácsadó - szervezetei lassan alakulnak, megyei keretben működnek, kisugárzó szerepük nehezen érvényesül.

Igazgatási Osztály

A családpolitika alapfeladatai között a lakásüggyel összefüggő kérdések megkülönböztetett jelentőségűek. A lakáselosztás rendje, a lakáscserék, az elbírálás rendje, az ügyintézés módja nemcsak családok sorsát meghatározó tényezők, hanem a közhangulat alakítója is.

A másik jelentős terület a gyámhatósági tevékenység, amelynek csupán részterülete a segélyezés. A fiatalkorúak ügyeivel való foglalkozás - állami gondozásba vétel, nevelőszülők kijelölése, intézeti elhelyezés, elvált szülők közötti vitás kérdések rendezése, hivatásos és társadalmi pártfogói hálózat működtetése stb. - sokkal nagyobb megbecsülést igényelne országosan és helyileg egyaránt. /.../

Műszaki Osztály

Hajlamosak vagyunk ennek a szakigazgatási szervnek a tevékenységét a családpolitikától távol állónak tekinteni, pedig a telekgazdálkodás, az építési engedélyek kiadása, a közterületek gondozása, a CS-kölcsönök⁺ biztosítása a családok szempontjából nem mellékes tevékenység. A családcentrikus szemlélet

⁺ Cigánycsaládoknak nyújtott építési hitel.

megkivánja, hogy az egészséges családok ügyeivel is körültekintően foglalkozzunk, ne csak a kóros jelenségek oldaláról közelítsünk.

A műszaki osztály felügyeletével működő Városgazdálkodási Vállalat a lakások gazdájaként, karbantartójaként kerül kapcsolatba a családokkal, és nemigen mondható el, hogy a lakók megelégedésére végzi szolgáltatásait. A tanácstagi fogadóórák sokszor panasznaprá változnak a lakásfelújítási és karbantartási munkák miatt. Az eddig megtört szokásokon feltétlenül változtatni kell, különösen az idősek, betegek, és nehezebb körülmények között élő emberek észrevételei miatt.

Termelésellátás- és Felügyeleti Osztály

A kereskedelmi és szolgáltató egységek mennyiségi és minőségi fejlesztésével, a családok igényeihez igazodó áruválaszték alakulásával többször foglalkoztunk. A gyermekétkeztetéssel összefüggésben a vendéglátó egységek munkájának rendszeres ellenőrzése súlyponti kérdés az iskolatej ellátás javításával együtt. Ugyancsak figyelmet kell fordítani a fiatakoruak alkoholfogyasztásának ellenőrzésére, az ezzel kapcsolatos szabályok betartatására. /.../

Titkársági Osztály

A családgondozói munka tervezéséhez és szervezéséhez nagyon fontos az információk sokasága és megbízhatósága, márpedig a tanácstagok bevonása nélkül ez hiányos lenne. A tanácstagokkal és a tanácsi bizottságokkal ügyrend szerint ez a szakigazgatási szerv foglalkozik. A tanácsi munkabizottságok munkaprogramjának jobb összehangolása, a közös területek együttes

vizsgálata, ellenőrzése csak javíthatná a szakigazgatási szervek családgondozási munkáját. /.../

Az ügyfélszolgálati csoport munkakörébe tartozik a cigánytelepek ellenőrzésének előkészítése, ütemezése, szervezése, az érdekeltek mozgósítása, ezért tapasztalataik mellőzése nem használ az ügynek.

Sportfelügyelőség

Családgondozási munkát közvetlenül nem végeznek, de vajon a sporttevékenységek, szabadidős programok szervezése, lebonyolítása, a tömegsport népszerűsítése, a lakóterületeken kialakított mozgási lehetőségek megteremtése figyelmen kívül hagyható-e? Meggyőződésem, hogy nem. A szabadtéri, erdei sportpályák, és a jégpályák nem öncélúan készülnek, hanem a gyermekek egészséges nevelése, a családok közös programjának megszervezése szervesen beletartozik a családpolitikai, családvédelmi és gondozási munkába.

x x x

A helyi tanácsi szakigazgatási szervek családpolitikai tevékenységét áttekintve önkényesen emeltem ki egy-egy területet, és irtam róla bővebben. Szerettem volna szemléltetni a fejlődést, hangsúlyozva, hogy az 1978-as beszámoltatást követően az alapfeladatok megvalósításában vitathatatlanok az eredmények, de ezeken túl, vagy ezekhez kapcsolódva mindig új és új tennivalók jelentkeznek. A tanácsi munkában rendszerbe foglalt tevékenység a családgondozás, de a tudatosság, a tervszerűség és az együttműködés fejlesztésében bőven van tennivaló. A családok érdekeit szem előtt tartó munka során az állami irányításban

dolgozók szemlélete is változik, a bonyolult és nehezebb körülmények folyamatos nyitottságot, problémaérzékenységet igényelnek, és gyors reagálást kívánnak. /.../

Dr. HORÁNYI GYÖRGYNÉ

CSALÁDGONDOZÁS A FŐVÁROSI NEVELÉSI
TANÁCSADÓKBAN⁺

A gyermek- és ifjúságvédelem legfiatalabb intézményei a nevelési tanácsadók. Husz évvel ezelőtt, az ötvenes évek végén társadalmi kezdeményezésre jöttek létre azok a szakemberekből álló munkacsoportok, amelyek heti néhány órában gyermekpszichológiai tanácsadással igyekeztek segítséget nyújtani a szülőknek, nevelőknek és a gyámhatóságoknak a gyermekekkel kapcsolatos nevelési nehézségek, pszichés zavarok megszüntetésében. 1967-ben évi 30000 Ft-ot szavazott meg a XV. kerületi Tanács Végrehajtó Bizottsága a tanácsadóban dolgozó orvosok, gyógypedagógusok, pszichológusok számára. Egy évvel később a Fővárosi Tanács V.B. határozatot hozott, miszerint 1968 januárjától valamennyi kerületben a művelődésügyi osztályok keretében nevelési tanácsadó intézményeket kell létrehozni. 1972 óta országos rendelkezés legalizálja a tanácsadók működését. Jelenleg kb. ötven Nevelési Tanácsadó működik az országban, köztük 23 /22 kerületi és 1 fővárosi szakoktatási/ Budapesten. 124 főhivatású és 93 tiszteletdíjas munkatárssal, köztük kb. 40 családgondozóval.

A nevelési tanácsadói munka alapvetően gyermekvédelmi szemléletű. Ez a szemlélet abban nyilvánul meg - idézem Hoffman Gertrudot: "hogyan a gyermeknek a társadalmi elvárásokkal ütköző magatartási formáit nem tekinti vele született fogyatékoság-

⁺ Az 1979. évi Családgondozói Konferencián tartott előadás.

nak, sem megváltoztathatatlan erkölcsi elfajulásnak. Az okokat az élettörténetben és a környezetben kutatva törekszik a korrekcióra".

Az élettörténet és környezet, a gyermek esetében a családot jelenti. A gyermek a családban él, a legalapvetőbb szocializációs mintát onnan kapja. Egészséges személyiségének alakulásában a családnak döntő szerepe van. A nevelési tanácsadó munkamethodikája eleve a családdal mint egységgel való foglalkozást követi. Bizonyos speciális esetekben - és ezek az esetek a nevelési tanácsadók munkájának jelentős részei - a szülővel való egyszeri vagy folyamatos rendelői konzultáció kevésnek bizonyul. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a leghátrányosabb helyzetben élő veszélyeztetett gyermekek szülei nem veszik igénybe a gyermekpszichológiai rendelőt. A gyámhatóságnak ugyan jogi lehetősége van védő óvasként kötelezni a szülőt, de ez éppen a kényszerítő jelleg miatt többnyire eleve hatástalan.

Amennyiben a nevelési tanácsadó a legelesettebb réteg segítéséről a gyermek érdekében nem akar lemondani, meg kell oldania a szülők helyszínen történő befolyásolását, a család komplex módszerű gondozását. Családgondozói munkakör jelenleg csak a budapesti nevelési tanácsadóknak van. Az itt dolgozó kb. 40 ember munkájának eredményei e munkakör országos bevezetését sürgetik. /Tudomásunk szerint az OM tervezi az országos bevezetést./

A családgondozó munka tartalmát néhány konkrét példán keresztül illusztrálom:

A családgondozó a családdal közvetlen kapcsolatba lép azokban az esetekben, amikor a pszichológiai vizsgálat a gyer-

mek tünetének hátterében a környezet betegségét véli felfedezni, illetve ahol a szülő a hívásra sem jelenik meg. Szerepe elsősorban a gyermek érdekképviselője.

Mit jelent ez a gyakorlatban?

A magatartási, tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek helyzete sokszor egyre rosszabbá válik otthon és az iskolában. Az iskola a vétségeket megtorolja, intőt ad, büntet, és ezzel mintegy felszólítja a szülőt a prolongált büntetésre. De a szülők fáradtak, ezer gondtól gyötörtek, és nem is tudhatják pontosan, mi történt az iskolában, amiért gyermekük ellenőrzőjébe beírt a tanár. Így azután mind ingerültebbek és agresszívebbek lesznek. Kialakul a harc helyzet a gyerek és a szülő, szülő és iskola között, amelyben a szülő felé bizonygat és védekezik a gyerek, a szülő pedig ugyanezt teszi az iskolával. Gyereke kudarcát szégyenként és megaláztatásként éli át, ezért gyakran maga is támadóan lép fel a pedagógussal szemben, ez pedig tovább rontja az elmérgesedett helyzetet.

A nevelési tanácsadó családgondozója indifferens személyként, mintegy közvetítőként lép be a családba és az iskolába. Belülről közelíti meg a családot, feltárja a szülő előtt a gyerek olyan pozitív személyiségjegyeit, melyeket eddig kevésbé ismert el /dr. György Julia szavaival élve, "gusztust csinál" a gyermekéhez/. A pedagógus nehézségeinek megértése iránt a szülő belátására apellál, a szülők terheit az iskola felé közvetíti.

Egy 12 éves fiu körül megromlott a helyzet az iskolában. A pedagógusok ki nem fogytak a panaszból: szemtelen, durva, verekedős. A jóindulatu, de nagyon egyszerű szülők a panaszokra

elkeseredtek, és minden intőt lelkiismeretesen megtoroltak a gyereken, bizonyítva a pedagógusok felé, hogy ők mindent megtesznek, amit az iskola kér. A nevelési tanácsadó ebben az esetben azt javasolta az iskola igazgatójának, egyezzen bele, hogy ideiglenesen a családgondozó vehesse át a szülő ellenőrző szerepét. Ő fogja hetenként az ellenőrzőt aláírni, ő fog a fogadóórákra eljárni, és szükség esetén a gyereket ő fogja "elővenni". A beavatkozás meglepő sikerrel járt. A tanév hátralévő 4 hónapjában összesen 3 intőt kellett aláírnia a családgondozónak. A gyerek egy kicsit összeszedte magát, mert nem akarta kinos helyzetbe hozni az őt támogató családgondozót; a szülők mentesültek a napi felelősségre vonás alól, és kellemesebben tudták eltölteni kevés szabad idejüket fiukkal; a pedagógus pedig jobban meggondolta az intő beírását, nem akarta saját tehetetlenségét bizonyítani a tanácsadó előtt.

A családgondozó munkájának jelentős része: a gyerekek és szülők érdekében történő eljárások. A gyermek érdekében például a következő esetben:

Az osztályban sok gondot okozó hipermobil, csupa ideg, gyengén táplált kisfiu számára a családgondozó gyógyüdülési lehetőséget szerez. Rábeszéli az igazgatóját, hogy bár a kisfiu "nem érdemelte meg", egyezzen bele az üdülésbe. Hivatkozik tapasztalataira, miszerint az új környezetben az iskolai problémák nem szoktak jelentkezni. A szülők számára egyszeri segélyt szerez, hogy meg tudják venni a 3 hetes gyógyüdüléshez szükséges holmikat. A gyereket felkészíti az utazásra, levelet ír neki.

A gyerek érdekében jár el a családgondozó olyankor is, a-

mikor az, bizonyos alapfoku hiányok miatt nem képes az adott osztály tananyagával megbirkózni. Ebben az esetben átmenetileg haladékot kér a pedagógustól a gyerek számára /kévesebbet felletesse, legyen elnézőbb hozzá/, majd egyéni foglalkozást kezd a felzárkóztatásra arról a szintről elindulva, ahol a gyerek éppen tart. Minden kis eredményt érzékel, munkájáról folyamatosan tájékoztatja a pedagógust.

A szülők érdekében ugyancsak a gyerekért tevékenykedik a családgondozó. Elintézi a műszakcserét, segítséget kér a lakás rendbehozatalához, részletfizetést eszközöl ki az elmaradt villanyszámla fedezésére. Tapasztalataink szerint éppen az un. diszfunkcionális családok /Gáti Ferenctől idézve/ nem ismerik kellően jogaikat és lehetőségeiket, nem tudják problémájukat jól előadni, ezért gyakran van elutasításban és kioktatásban részük a hivatalokban is. Ilyenkor a családgondozó protektorként lép fel, felhasználva egyéni ismeretségeit és jogszabályismeretét.

Gyakori eset pl.: az anya kórházba kerül, ezalatt ideiglenesen el kell helyezni a legkisebb gyereket intézetbe, meg kell beszélni a tennivalókat a nagyobbak érdekében az otthon maradó apával. El kell intézni, hogy az eddig otthon étkező gyerekek a napköziben ebédelhessenek. Vagy pl.: több gyermekes cigánycsalád végre lakáshoz jut. Mivel nem rendelkeznek megfelelő butorral, nem tudják berendezni új otthonukat. A családgondozó a tanács szociálpolitikai osztályának segítségével burtort szerez, majd eljár az IKV-nál, hogy soron kívül szereljék fel a boylert. Segít szakorvost találni az asztmás kislánynak. Félnapos munkába helyezi az édesanyját, az első napon a jelent-

kezéskor maga kíséri el. Amikor már családtagként elfogadták, az anya bizalmasan elárulta neki, hogy analfabéta, így nem tud gyerekeinek a tanulásban segíteni. A családgondozó most írni-olvasni tanítja.

Számtalan példát említhetnék a nevelési tanácsadókban folyó családgondozás jellegéről. Ehelyett inkább néhány szót szövegek a módszerekről, melyeket munkatársaim a következőképpen fogalmaztak meg: "Kérüljük a fenyegetést. Igen gyakoriak a hosszú beszélgetések, és közben igyekszünk a család érdeklődését felkelteni egy másfajta - szerintünk helyesebb - életvitel iránt. Ha ez sikerül, a gyermek érdekében megfelelő életmódváltozásokat ajánlunk. /Lakásátrendezés, napirend megváltoztatása./ Az alacsony műveltségű szülőkkel, hogy foglalkozni tudjanak gyermekeikkel, elvégeztetjük a dolgozók iskoláját. Ez sok szülő anyagi helyzetét is javítja, és növeli önbizalmát."/A X. kerületi családgondozó feljegyzéséből./

"Az én módszerem - írja a VIII. kerületi nevelési tanácsadó egyik családgondozója - mindig a családhoz igazodik. Azt igyekszem kitalálni, hogy nekik mi a jó. Azt hiszem, a legjobb módszer az igazi érdeklődés, valódi segíteni akarás és a rugalmasság." Valóban, ilyen egyszerűen is meg lehet határozni az empátia fogalmát, ami a családgondozó munkában alapvető követelmény.

Néha határozott, gyors beavatkozásra kényszerül a családgondozó. Például abban az esetben, amikor az iskola az ötödik osztályos kislány hirtelen dekoncentrálttá válását, nagyfokú fáradtságát jelezte. A családgondozó súlyos alkoholos állapotban találta otthon az anyát. Azonnal felvette a kapcsolatot a

felnőtt ideggondozó főorvosával, és az anyát elvonó kezelésre utaltatta. Hazajövele óta rendszeresen látogatja, ellenőrzi, hogy megóvja a visszaeséstől. Az anya alkoholizmusát betegségként, bizalmasan kezeli, így az iskolában sem szereztek róla tudomást. Az anyának erőt és biztonságot ad a diszkréció.

A módszerek között - mint a példákból láttuk - direkt, indirekt, illetve komplex módszereket is alkalmaznak a családgondozóink. Hogy milyen fajta segítségre van szükség, azt mindig az adott család egyedi problémája dönti el. Kész recepteket ebben a munkában nem lehet adni.

Nem könnyű a családgondozó munka eredményességének megítélése, függ a probléma súlyosságától, attól, hogy az ártalom tartósan, rövid vagy hosszú ideje áll fenn a családban. Befolyásolja a családtagok lelki egészsége, összetartása és az, hogy milyen mértékben sérült a gyermek. A munka sikerességének lényeges feltétele a családgondozó szaktudása, diszkréciója és beleélő képessége a tőle esetleg különböző gondolkodású, másféle értékrendszerű emberek életébe. A legjobb eredményeket a széles körű kapcsolatokkal és ismeretekkel rendelkező, előítélettől mentes családgondozók tudják elérni.

A budapesti családgondozók évente kb. ezer család folyamatos gondozását látják el.

Dr. BÉK ÁGNES

CSALÁDVÉDELEM A HELYI TANÁCSOK SZAKIGAZGATÁS
SZERVEINÉL⁺

Jelenlegi családpolitikánk

A családpolitika az állami szociálpolitika szerves része. A tanácsi szervezetekben folyó szociálpolitika pedig a szakigazgatási szerveken belül külön-külön végzett, a családok helyzetére ható szociálpolitikai tevékenység koordinációját jelenti. E tevékenységnek szoros összefüggésben kell lennie a központi szociálpolitikai intézkedésekkel, valamint a gazdasági és társadalmi szervezetek családvédelmi tevékenységével.

Alapelve, hogy a család támogatását csak komplex módon, azaz gazdasági, szociális, egészségügyi intézkedések, valamint az erkölcsöket és a társadalmi tudatot befolyásoló kulturális és nevelő tevékenység egyidejű és összehangolt alkalmazásával lehet hatásossá tenni. A családpolitikának arra kell irányulnia, hogy a család életkörülményei, magatartása megfeleljenek a szocialista fejlődés követelményeinek. Ennek érdekében tudatos, tervszerű, komplex és összehangolt tevékenységet szükséges kifejteni.

/.../

Az átlagos családok mellett nagyon sok olyan családot is találunk, amelyek nehéz vagy különlegesen rossz helyzetben van-

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

nak. Így, ha csak anyagi segítséget kapnak, mint az átlagos család, akkor problémáik nem oldódnak meg, hanem esetleg még súlyosbodhatnak is, ezért a differenciálásnak nagyobb szerepet kell biztosítani.

"A különböző szakhálózatok, illetőleg juttatási formák azonban egymástól függetlenül jöttek létre, gyakran különböző főhatóságok alá is tartoznak. Sem elméleti, sem intézményi bázisa nem alakult ki annak, hogy a problémákat egységben szemléljük vagy kezeljük. Nyilvánvaló pedig, hogy e sokféle jelenség igen gyakran összefügg egymással is, s együttesük valamilyen módon a családhoz kapcsolódik. Ez indokolja, hogy a különböző szakágazatok dolgozói először szorosabb kapcsolatot alakítsanak ki egymással, s azután - esetleg - kialakuljon valamilyen átfogóbb, általánosabb felkészültséggel és szélesebb hatáskörrel rendelkező speciális családsegítő szolgálat is." +

Az egységes családgondozás a közösségi tanácsoknál tulajdonképpen megoldódott, problémát inkább a városokban jelent. Speciális helyzetben van Kaposvár, mivel a városi tanács épületei a város négy különböző pontján vannak. Így pl. az egészségügyi osztály, s ezzel együtt a szociálpolitikai csoport is más helyen található, mint a gyámügyi csoport. A jelenleg érvényben lévő jogszabályok is ellentmondásosak, így a gyakorlatban felvetődő problémákat a két csoport munkáját érintve az alábbiakban részletezem, és elképzeléseimet, javaslataimat is kidolgoztam a megoldásukra.

+ Ferge Zsuzsa: Családpolitika - Családgondozás. Családpolitikai Konferencia, Pécs, 1979.

I. A kiskorúakról való gondoskodás különböző formái.

1. Csecsemőgondozás, csecsemő-elhelyezés

A gyermek számára mindig és minden körülmények között az a legmegfelelőbb, ha családban nevelkedik. Különösen érvényes ez a csecsemőkorúakra, illetve a három év alatti gyermekekre. Mégis előfordul, hogy a csecsemőt a családi környezetből ki kell emelni, és intézetben elhelyezni. A jelenlegi jogi szabályozás azonban több helyen is ellentmondásos. Ez nem jelentkezik mindenhol egyforma sullyal. Így pl. a községi tanácsoknál - ahol egységes szakigazgatási szerv van, és legtöbbször ugyanaz a személy a gyámügyes és a szociálpolitikai előadó - a probléma elenyésző. Ugyanakkor pl. Kaposvárott erősebben jelentkeznek az ezzel kapcsolatos gondok. A legnagyobb problémát az jelenti, hogy két szakigazgatási szerv - az egészségügyi és az igazgatási osztály - hatáskörébe is utalják a jogszabályok a gyermekek csecsemőotthoni elhelyezését. /.../

A 155/1955.EüM. számú rendelet biztosítja az egészségügyi osztály számára, hogy 0-3 éves kor között a gyermeket csecsemőotthonba beutalhatja, ha a gyermek koraszülött, illetve ha az anya egészségi állapota miatt nem alkalmas gyermeke gondozására, vagy az apa katonai szolgálata miatt a megfelelő felügyelet nem biztosítható, továbbá ha a szülők "önhibájukon" kívül olyan helyzetbe kerülnek, hogy gyermekük csecsemőotthoni elhelyezése szükséges. A csecsemőotthoni beutalás a gyermek hároméves koráig tart, a szülők kérelmére azonban - a körülmények kivizsgálása után - bármikor sor kerülhet a gyermek hazaadására.

Az 1/1974/VI.27./ OM.sz. rendelet /a továbbiakban Gyer./ ugyanakkor a gyámhatóság részére biztosítja, hogy a gyermeket intézeti elhelyezésben részesítheti, ha a gyermek testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését, nevelését a család egészségügyi körülményei, kedvezőtlen lakáshelyzete, illetve a szülők elfoglaltsága akadályozza, vagy a szülők munkaképtelenek, illetve munkaviszonyban állnak, de szociális helyzetük miatt a kiskorúakról sem ők, sem a tartásra köteles hozzátartozók családjukban gondoskodni nem tudnak, és a veszélyeztetett körülmények kialakulása a szülők önhibáján kívül történt. A jogszabály életkort nem jelöl meg. Ha a szülő kéri, haza kell adni a kiskorút, vagy állami gondozásba vétele rendelhető el.

A fentiek alapján tehát ugyanabban az esetben, pl. az anya betegsége idejére, mindkét szerv saját hatáskörében jogosult határozatot hozni és a gyermeket csecsemőotthonban elhelyezni. Mivel az eljárás lefolytatására mindkét osztály illetékes, így fordulhat elő, hogy ugyanaz a gyermek esetleg az egészségügyi osztály részére csecsemőotthoni beutalt, míg az igazgatási osztály részéről intézeti elhelyezett. A különbség csak a gyermek után fizetendő gondozási díjban lehet, mivel erre vonatkozóan a jogszabályok eltérően rendelkeznek. Az egészségügyi osztály számára több mérlegelési jogot biztosít az alacsony jövedelem esetén, a gyámhatóságnál pedig általában előírja a rendszeres jövedelem 20%-ának a megállapítását, s csak kivételes esetben teszi lehetővé a mérlegelést, valamint a gondozási díj fizetésének mellőzését.

Az előbbieken túl, a gyámhatóság a három év alatti gyermeket állami gondozásba is veheti, ha a gyermek veszélyezte-

tetté válását a szülők magatartása idézte elő. Ebben az esetben a szülők szülői felügyeleti joga szünetel, és nem jogosultak a családi pótlékra sem. /.../

Megállapítható tehát, hogy ugyanarra a három év alatti kiskorúra háromféle intézkedés is alkalmazható, attól függően, hogy kihez érkezik a bejelentés, és az milyen súlyú. Indokolatlannak tartom ezt a jogi megoldást, mivel a gyermek mind a három esetben ugyanabba a csecsemőotthonba kerül, ugyanolyan el látásban részesül. Ugyanakkor a jogszabályok egyik esetben sem írják elő a másik szerv értesítési kötelezettségét. Így előfordulhat a "kettős" intézkedés, az ügyfelek küldözgetése, illetve az, hogy az egyik szerv a másik szerv intézkedésére várjon, továbbá az is, hogy az ügyfél az egyik szerv tudta nélkül a másiknál kezdeményezzen intézkedést, és viszont.

J a v a s l a t o m

Új jogszabály kiadásával állapítsák meg az egészségügyi szakigazgatási szerv hatáskörét a két éven aluli gyermekek csecsemőotthoni beutalására vonatkozóan, és csak kivételesen - pl. örökbeadás, szülők halálesete - legyen lehetősége a gyámhatóságnak a beutalásra. Indokként megismétlem, hogy a felderítést ugyanis a védőnői hálózat végzi az intézeti elhelyezések esetén, ismerik a családot, külön környezettanulmány végzésére sem kell kijelölni ügyintézőt. A családi problémák, veszélyhelyzetek megoldására az egészségügyi osztály eszközei is alkalmasak: pl. bölcsődei elhelyezés, a szülők munkaképtelensége vagy betegsége esetén azok segélyezése. Amennyiben a család körülményei a

gyermek kétéves korára sem lesznek alkalmasak arra, hogy a gyermeket maguk neveljék, úgy az iratok áttételével kérhetik a gyámhatóságot az állami gondozás elrendelésére. Ezzel az intézkedéssel megoldható, hogy a gyermek folyamatos intézeti elhelyezése ne szakadjon meg, a gyermeket pedig hátrány nem éri.

A csecsemőotthoni beutalásról azonban szükséges lenne a gyámhatóság tájékoztatása, hogy a család ellenőrzésében és az esetlegesen felmerülő problémák megoldásában részt tudjon vállalni, főleg ha a családban több - három éven feüli - gyermek is található.

2. Rendkívüli segélyezés

Rendkívüli segélyezés mindkét szakigazgatási szervnél folyik: a gyámhatóság a 18 éven aluli gyermekeket segélyezi, az egészségügyi osztály a felnőttkorúakat és ezen belül a gondnokoltakat is.

Kaposvárott a gyámügyi segélykeret 1976-tól majdnem 30.000 Ft-tal csökkent. Ugyanakkor a népesedéspolitikai határozatok következtében a gyermekek száma nőtt, ezért az egy gyermekre jutó segélyösszeg a megyei átlag alatt van. /Az egy főre jutó segélyösszegek alakulását lásd a függelékben./

A két szakigazgatási szerv segélyezési lehetősége alapján előfordulhat, hogy ugyanannak a családnak mindkét osztály ad segélyt, ami nagyon jó lehet, főleg ha egymás intézkedéséről értesülnek. Ezenkívül a családokat ma már a vállalatok, intézmények, és szövetkezetek is támogatják különböző juttatási formákban. Ezekről azonban egyik szakigazgatási szerv sem értesül.

Figyelembe véve azonban, hogy a családvédelmi célokra fordítható összegek nem elégségesek a fokozódó igények kielégítésére, és a meglevő - összességében jelentős - összegek is szétaprózódnak, sürgősen szükség lenne egy egységes segélyezési rendszer kialakítására, a tájékoztatás megszervezésére.

A közvetlen pénzbeli támogatások sorsa nehezen ellenőrizhető, sokszor nem arra a célra fordítják, mint amire kapták. A különböző szakágak különböző segélykerettel rendelkeznek: pl. Kaposvárrott a gyámügyi csoportnak 247.000 R áll rendelkezésére kb. 530 kiskorú részére, az egészségügyi osztálynak viszont 3.647.500 R. Ebből 1.428.500 R jut rendkívüli segélyezésre kb. 540 fő számára.

Nem ismeretes viszont, hogy a munkáltatók összességében milyen összegű segélyt és más juttatást adnak a családoknak. A pénzeszközök szétaprózódása odavezethet, hogy egy-egy család csak olyan kevés segélyt kap, amely a problémáját nem oldja meg. Előfordulhat ugyanis, hogy egy családnak egyszerre pl. 5.000 R-ra lenne szüksége ahhoz, hogy anyagi gondjaik megszűnjenek. Ilyen esetben a gyermekek részére adott kb. 1.000 R-os segély nem old meg semmit. A jogszabály pedig mindkét osztály számára megállapítja az évente adható maximumot: ez a gyámügynél 3.000 R, az egészségügynél 4x1.500 R. Ugyanakkor igazságtalan az összeghatár megállapítása is: az a család, ahol öt gyermek van, ugyanugy csak évi 3.000 R-ot kaphat, mint a kétgyermekes család. Indokolt lenne a jogszabály olyan módosítása, amely pl. a gyámhatóságnál az egy gyermeknek adható maximumot jelölné meg határként.

J a v a s l a t o m

A meglévő jogszabályok kiegészítése azzal, hogy értesítési kötelezettség áll fenn a szakigazgatási szervek között. Az egészségügyi osztály esetében: ha a szociális segélyben részesítettnek három, vagy ennél több gyermeke van; ha kisgyermekes szülő részére rendszeres szociális segélyt állapít meg. A gyámhatóság részére pedig abban az esetben, ha a segélyezett kiskorúak családjában rendszeres szociális segélyezett, gondnokolt, vagy alacsony nyugdíjjal rendelkező családtag él.

Ezenkívül indokolt lenne a segélykeret gyermekenkénti megállapítása pl. 1.000 Ft-ban. Indokolt lenne továbbá, hogy az egészségügyi és az igazgatási osztály lehetőséget kapjon az együttes segélyezésre. Ennek lebonyolítására ujonnan bevezetett családgondozói munkakör ellátója lenne alkalmas, aki, megkapva a két osztály segélykeretének egy hányadát, ebből oldaná meg a család egységes segélyezését. A gyámhatóságnál maradna továbbra is azoknak a gyermekeknek a segélyezése, akiknek a szülei nem megbízhatóak, és készpénz nem adható nekik. Ők ezután is az eddig jól bevált vásárlási utalványt kapnák, ill. napközi- vagy menzatérítést az iskolának átutalva.

3. Rendszeres segélyezés

A Gyer. 1974-ben lehetővé tette a kiskorú gyermekek rendszeres nevelési segélyezését, ha anyagi körülményeik miatt veszélyeztetett helyzetben vannak. "A nevelési segély célja, hogy a kiskorú saját családjában történő nevelését elősegítse. Egyik

előfeltétele, hogy a szülők vagy más tartásra kötelezhető hozzátartozók - önhibájukon kívül - olyan alacsony jövedelemmel rendelkezzenek, hogy annak egy családtagra jutó hányada nem haladja meg a mindenkori saját jogu nyugdíjminimumot. A másik előfeltétele, hogy a szülők környezete alkalmas legyen a kiskorú nevelésére." /.../

A nyugdíjminimum a jogi szabályozás értelmében évente emelkedik, így egyre több család kerül a nyugdíjminimum alá. A rendszeres nevelési segélyezésre azonban meghatározott összeg áll rendelkezésre, ezt túllépni nem lehet. Ezért a segély odaítélésében nemcsak a rászorultság dönthet, hanem a rendelkezésre álló segélykeret is. Indokolt lenne a rendszeres nevelési segélyezésnél egy "álló", ill. a nyugdíjminimum emelkedési üteménél lassabban emelkedő jövedelmi szint megállapítása, ugyanakkor pedig a kéttagú /pl. anya egy gyerekekkel/ családoknál szükséges lenne a méltányosság gyakorlásának megengedése.

J a v a s l a t o m

A rendszeres nevelési segélyezésnél a jogszabály határozza meg a jövedelmi szintet - kb. 1.800-1.900 Ft körüli összegben -, és ezt követően az évi növekedési ütem segélyenként 50 Ft legyen. Együttal a gyámhatóság kapjon lehetőséget méltányosság gyakorlására, különösen a kéttagú családok esetében. /.../

További jó megoldás lenne, ha a családnak járó rendszeres nevelési segély egy évi összegéből - az ellenőrző felügyelő segítségével - pl. butort vagy háztartási gépeket lehetne vá-

sárolni, mivel vannak családok, ahol a havi jövedelem fedezi a tényleges megélhetést és a ruházkodást, de nagyobb beruházásokra nem elegendő.

4. Megelőző pártfogás

A pártfogó kirendelése már nem a legenyhébb intézkedés a kiskoru magatartási problémáinak megszüntetésére. Ezt megelőzően általában már volt a gyermeknek valamilyen ügye a gyámhatóságon, az alkalmazott védő- és óvóintézkedések azonban nem érték el a céljukat. Kaposvárott jelenleg 83 gyermek áll megelőző pártfogás alatt. Minden gyermeknek van un. hivatásos pártfogója - a városban ezt a feladatot ketten látják el - és un. társadalmi pártfogója. Így egész társadalmi pártfogó hálózat alakult ki, amely intenzív segítséget nyújthat és nyújt a családoknak. A társadalmi pártfogó rendszeresen látogatja a családot, tanácsaival segíti a szülők nevelési tevékenységét, ellenőrzi a kiskoru otthoni magatartását, baráti körét. Természetesen a pártfogónak magának kell megtalálnia a család segítségére legalkalmasabb módszert. Kész receptet adni ebben a munkában nem lehet. A pártfogó személyének kiválasztására a gyámhatóság nagy gondot fordít, és csak olyan személyeket kér fel erre a munkára, akiknek emberi tekintélyét saját példás magatartásuk alapozta meg, érdeklődést tanusítanak a gyermekek sorsa iránt, és képesek a rájuk bízott feladatok ellátására. /.../

A pártfogói hálózat bevezetése egyértelműen pozitív intézkedés, szükség lenne azonban a korábbi gyakorlat visszaállítására: a gyámhatóság és a társadalmi pártfogó hálózat részére

együttes tapasztalatcserék, továbbképzések megszervezése, a gyámhatóság szélesebb körű bevonása a Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet ilyen irányú munkájába.

5. Alkoholizmus

A Gyer 71.§/5/ bekezdése alapján a gyámhatóság az egészségügyi szakigazgatási szerveknél kezdeményezheti a szülő alkoholelvonó gondozásra, súlyosabb esetben munkaterápiás intézetben történő gyógykezelésre kötelezését alkoholfogyasztásból eredő rendellenes magatartása miatt. Sajnos azonban ez az eljárás - a jogi szabályozás miatt - nagyon hosszadalmas és ritkán jár eredménnyel. Az okot főleg abban látom, hogy az un. megelőzés itt nem kap kellő hangsúlyt. A gondozás elrendelése előtt szakorvosi vélemény szükséges. Ha az alkoholfogyasztás nem okozott szervi elváltozást, úgy "nem állapítható meg" az idült alkoholizmus. A 3001-2/1978.sz. együttes megyei irányelv szerint a szakvélemény egy bizonyíték a többi között, és nem lehet döntő, a gyakorlatban azonban ez még nincs mindig így. Véleményem szerint a kezelésektől csak akkor várható pozitív eredmény, amikor szervi elváltozás még nem mutatható ki. Ha "kimutatható", akkor az alkoholizmus már olyan súlyos, hogy még a szigorubb kezelés, az un. befektetés sem hoz eredményt. A jogszabály humanizmusa tulságosan védi az italozó felet, és nem veszi kellően figyelembe, hogy egy ember magatartása miatt két, vagy több gyermek és felnőtt kerül veszélyeztetett helyzetbe. Ha az italozó személy pl. magas vérnyomásban szenved, nincs lehetőség az alkoholelvonó kezelés elrendelésére. A vizsgálatoknál azonban

ki kellene térni arra is, hogy az illető egészségi állapotára mi hat károsabban: az italozás folytatása vagy a kezelés végrehajtása.

J a v a s l a t o m

Az egészségügyi osztály számára jogszabályban kellene biztosítani, hogy az alkoholelvonó kezelésre tett javaslattal érkezett iratokat elfogadhassa bizonyítékként, ha pl. a gyámhatóság, a rendőrség vagy más, hatósági jogkörrel rendelkező szerv a kérelmező. Ez lehetővé tenné, hogy az eljárás lerövidüljön. Ezen kívül a hatósági szervek véleményét legalább egy tanu meghallgatásával egyenértékűvé kellene tenni, hiszen javaslatát ugyancsak a körülmények ismeretében teszi meg, így indokolatlan véleményét teljesen figyelmen kívül hagyni. A jelenlegi jogszabályozás erre nem adott lehetőséget.

6. A 18 évnél fiatalabb értelmi vagy testi fogyatékosokat érintő különleges állami gondoskodás

A gyermekvédelemnek a jövőben nemcsak az anyagilag ellátatlanokra, hanem elsősorban a testi-lelki fejlődés biztosítására kell figyelmet fordítania. A 6-16 éves koru értelmi fogyatékos gyermeket a területi felosztás alapján kiegészítő iskolába és nevelőotthonba viszik. Egyes megyékben, ill. városokban kiegészítő óvodák is működnek. A kiegészítő iskolák mellett az enyhe értelmi fogyatékosok részére a normális általános iskolákon belül kislétszámu, un. korrekciós osztályokat hoznak létre. Saj-

nos Kaposvárott kisegítő óvoda nem működik, az iskola pedig szűk. Bővítése, illetve új kisegítő iskola építése folyamatban van. Elkészültéig azonban sok gyermek számára nem tudnak napközi férőhelyet biztosítani, pedig ezeknek a gyerekeknek a felkészítése több pedagógiai ismeretet igényel, mint amennyit az átlagos család nyújtani tud. Ugyanakkor többnyire a szülők is szellemi fogyatékosok, gyermeküket nem tudják segíteni a tanulásban.

Az egészségügyi gyermekotthonok a 2-18 éves, súlyos értelmi fogyatékos gyermekek elhelyezésére szolgálnak. A beutalási jog az egészségügyi osztályoké. Ideggyógyász szakorvosi vélemény birtokában a szülőknek az illetékes tanács egészségügyi osztályától kell kérniük a beutalót. Az egészségügyi osztály a kérelmet visszaigazolja, és a gyermeket előjegyzésbe veszi. Férőhelyhiány miatt azonban évekig kell várni a felvételre. Mivel ezekben az intézetekben lehetőség van bizonyos foku rehabilitációra, tanácsos az értelmi fogyatékos gyermeket minél előbb felvenni az egészségügyi gyermekotthonba. Somogy megyében Tab községben működik ilyen otthon. Sajnos, a férőhely itt is kevés. Segít azonban a Somogyvári Gyógypedagógiai Intézet, mivel a kevésbé súlyos, vagy képezhetőnek nyilvánított fiugyermekek ott is elhelyezhetők. Problémát jelent azonban a lányok elhelyezése a megyében. Megjegyzem, hogy az állami gondozásba vett kiskorúak is Somogyvárra kerülnek, ha szellemi fogyatékosok, és nem helyezhetők ki nevelőszülőkhöz. Itt is fennáll a kettős beutalás lehetősége: a Kisegítő Iskola javaslatára a Somogy megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya is beutalhatja a gyermeket Somogyvárra, és ugyancsak ide kerül a gyermek ha a

gyámhatóság elrendeli az állami gondozásba vételt. Az előbbi esetben a szülőt továbbra is megilleti a családi pótlék, és un. intézeti díjat kell fizetnie - pl. 280-440 R között -, vagyis nem mindkét szülő fizetésének 20-20%-át. Ha azonban a gyermeket állami gondozásba veszik, a szülő nem kapja meg a családi pótlékot, a fizetési kötelezettség is jóval magasabb, és megállapításra kerül mindkét szülővel szemben.

J a v a s l a t o m

Az intézményrendszer szakosításának folytatása, a Somogyvári Gyógypedagógiai Intézetbe leányok felvételének a lehetősége /az alsótagozatban újabbán mód van erre/, és a Kastélyosdombói Szociális Foglalkoztató minél előbbi beindítása.

Itt említem meg, hogy az országban több olyan intézményre lenne szükség, amely alkalmas az általános iskolás koru, un. nehezen nevelhető, szökő, csavargó, leányok nevelésére és oktatására. Az utóbbi időben elterjedt a "csövezés" - főleg leányoknál -, és a normál általános iskolákban "élménybeszámolóik"-kal rontják a többi gyermek személyiségét. A rendszeres csavargás miatt is tiltakoznak ellenük az iskolák. Kaposvárott, a Zója Nevelőotthonban - mivel nagyon közel maradnak a régi "barátok"-hoz -, nem lehet velük pozitív eredményt elérni, indokolt lenne kiemelésük a korábbi közösségből. Jelenleg azonban erre semmiféle lehetőség nincsen.

II. A gondnokoltakkal kapcsolatos feladatok és problémák.

A 18 éven felüli és bíróság által gondnokság alá helyezett személyek ügyeinek intézésére az egészségügyi és az igazgatási osztály egyaránt jogosult, csak a feladatkörök határolódnak el. A házi szociális gondozó hálózat komoly felderítő munkát végez, hiszen munkájuk során tapasztalják, ha valaki alkalmatlan saját ügyeinek intézésére, vagyis gondnokság alá helyezése indokolt. A gyámhatóság az ilyen jellegű bejelentések kb. 80%-át az egészségügyi osztálytól kapja, amely ideiglenes gondnok kirendelését kéri a gyámhatóságtól, ha az illető szociális otthoni elhelyezése szükséges. Ha nincs közeli hozzátartozó, a gyámhatóság un. hivatásos gondnokot rendel, aki- nek nincs más feladata - kivéve, ha a gondnokolt rendszeres jövedelemmel vagy készpénzzel rendelkezik - mint, hogy kérelmet ír az egészségügyi osztályhoz szociális otthoni elhelyezés iránt. A továbbiakban a gyámhatóság pert indít a nevezett személy gondnokság alá helyezése iránt, és a per befejezéséig más teendő nincs. Kifogásolom, hogy a jogszabály nem ad lehetőséget arra, hogy a szociális otthoni beutalást a gyámhatóság, mint a nevezett személy képviselője, kérhesse anélkül, hogy külön erre a célra ideiglenes gondnokot rendelne ki. Az elhelyezésre szoruló személyt nem érné hátrány, mivel a kirendelt ideiglenes gondnok a gyámhatóság felügyelete és irányítása alatt áll, tehát csak olyan nyilatkozatot tehet, amelyet a gyámhatóság jóváhagy vagy helyesel. Bürokratikus eljárásnak tartom, hogy a határozattal egy idegen személyt hatalmazunk fel egy olyan kérelem aláírására, amelyet - véleményem szerint - a

gyámhatóság hivatalos átirata helyettesíthetne. Mivel a beutalás ugysem történik meg azonnal, és minden esetben van várakozási idő, ezalatt a per be is fejeződhet. A per befejezése után a gyámhatóság un. végleges gondnokot rendel a gondnokság alá helyezett személy számára. A gondnok köteles a gondnokolt vagyónának kezeléséről évenként - kivételes esetekben háromévenként - számadást benyújtani a gyámhatósághoz. Ezen kívül 100.000 Ft-ot meghaladó jogügylet megkötéséhez - a gondnok aláírásán kívül - a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges. A gyámhatóság a gondnok jogkörét korlátozhatja, intézkedéseit hivatalból vagy kérelemre megváltoztathatja, vagy a gondnokot a gondnokolt érdekében megfelelő intézkedés megtételére utasíthatja. /Gyer 39.§/2/bek./ A gondnok, számadási kötelezettségétől függetlenül, a gyámhatóság felhívására soron kívül is köteles felvilágosítást adni működéséről, különösen a gondnokolt ügyeiről és helyzetéről. /Gyer 39.§/3/bek./

A fentiekkel ellentétben azonban a szociális otthoni beutalás új rendszere, valamint a gondozási díjról szóló 17/1981./XII.27./ EüM.sz. rendelet egyes intézkedései ezt a jogot elvonják a gyámhatóságtól. A gondnokot az egészségügyi osztály utasíthatja, és vagyonkezelői joga is erősen korlátozott lett. Pl. a készpénzzel rendelkező gondnokoltnak a vagyónából öt évre előre köteles a fizetendő szociális otthoni díjat átadni a szociális otthon vezetőjének, ill. nála letétbe helyezni. Ezen kívül havonta 400 Ft zsebpénzt kell biztosítani a gondnokolt részére. Ugyanakkor az egészségügyi osztálynak kötelezően úgy kell megállapítani a szociális otthoni gondozási díjat, hogy a nyugdíjból vagy egyéb rendszeres jövedelemből

legalább 400 R megmaradjon, a többi részét szociális otthoni díjként be kell fizetni. Ennek figyelembevételével viszont a gondnok jogaiból alig maradt valami, amit még vagyongezelésnek lehetne nevezni. Felveszi a nyugdíjat, kifizeti a szociális otthoni díjat, valamint a 400 R-os zsebpénzt, és semmilyen pénzösszeg nem marad a kezelésében. Ennek ellenére évenként el kell számolnia a gyámhatóságnak. Az elküldött zsebpénz viszont elszámolási kötelezettség nélkül az otthon kezelésében marad. Ezt a megoldást nehezményezem, mivel itt olyan személyekről van szó, akik sok esetben alig tudnak magukról, nem rendelkeznek semmiféle tájékozottsággal. Eddig a gondnok - aki a leggyakrabban rokon - édességet, csomagot vitt, és látogatásakor láthatta, hogy gondnokoltja elfogyasztja-e azt vagy sem. Most erre nincs lehetősége, csak a saját költségén utazhat hozzá látogatóba, és a saját költségén vihet neki édességet. Emiatt sok gondnok fog úgy dönteni, hogy feladja a meghatározott összeget, és nem tart személyes kapcsolatot gondnokoltjával, rokonával. A gondnok elszámoltatását hosszabb távon is figyelembe véve megállapítható, hogy az elmebetegek nagy többségének nem volt szüksége a 400 R zsebpénzre, elegendő volt neki 200-300 R is. Így a gondnok összerakosgatta a maradék összegeket, és pl. zsebrádióval vagy egyéb hasznos cikkel látta el gondnokoltját. Természetesen volt és van is olyan gondnokolt, akinek a 400 R zsebpénz nem elegendő, állapota olyan, hogy ennél többet is elkölt. Eddig módja volt a gondnoknak - a törvényes képviselőnek - arra, hogy gondnokoltja életét figyelemmel kísérje, abban részt vállaljon. A jelenlegi jogi szabályozás azonban működését teljesen formálissá tette, sima adminisztrációvá súlyosztotta.

A készpénzzel rendelkező gondnokolt érdekeivel ellentétben az, hogy a szociális otthoni díjat öt évre előre letétbe kell helyeznie, hiszen a gondnokoltak készpénze ún. gyámhatósági fenntartásos takarékbetétkönyvben van elhelyezve, ez pedig évi 5%-ot kamatozik. Így pl. 100.000 R évi kamata 5.000 R, és ez biztosítja a gondnokolt részére a havi 400 R-os előírt zsebpénzt. A jogszabály szerint pedig havi 200 R zsebpénzt kaphat az államtól az, aki nem rendelkezik jövedelemmel. A gondnokolt tehát pénze elfogytával kevesebbet költhet havonta.

/.../

Indokolatlannak tartom azt a rendelkezést is, amely szerint automatikusan 2.000 R a szociális otthoni díj az időskorúak szociális otthonában. Helyhiány és a szakosítás be nem fejezése miatt ugyanis még nagyon sok gondnokság alá helyezett személy tartózkodik ezekben az otthonokban. Ők ill. hozzátartozójuk tehát rajtuk kívül álló okok miatt havi 600 R-tal több gondozási díjat kötelesek fizetni, mint azok, akiknek jutott férőhely a megfelelő profilu szociális otthonokban.

A 18 éven felüliek rendszeres és rendkívüli segélyezésére az egészségügyi osztály az illetékes, így a gondnokság alá helyezettnek is ők adhatnak ilyen juttatást. Erről azonban a gyámhatóság nem minden esetben szerez tudomást, és az egészségügyi osztály sem tudja minden esetben, hogy az illető személy gondnokság alá van-e helyezve és ki a gondnoka. Így előfordulhat, hogy a pénz felhasználását a gyámhatóság nem tudja ellenőrizni, arról a gondnokot nem tudja elszámoltatni.

/.../

J a v a s l a t o m

1./ A 18 éven felüliek ügyében való eljárásra az egészségügyi szakigazgatási szerv legyen az illetékes. A hatáskör átcsoportosítást indokolja, hogy a felderítés, a segélyezés és az elhelyezés kérdésében eddig is ők birtak jogkörrel. A szociális otthoni beutalásokkal kapcsolatos új jogszabályi rendelkezéssel a gyámhatóság felügyeletét a szociális otthonban levő gondnokok esetében tulajdonképpen megszüntették. Hatáskörként csak a perlési jogot és a gondnok kirendelését kellene számukra biztosítani. Hatósági munkát eddig is elláttak az ügyintézők, így alkalmasak a többletfeladat ellátására - természetesen megfelelő létszám mellett -, és ez lényeges egyszerűsítést jelentene a gondnokok ügyeinek intézésében. Így a gondnok az ő irányításuk és felügyeletük alatt állna, vagyoni helyzetükről tájékozottak lennének, és minden egyéb olyan adat a rendelkezésükre állna, amely miatt most az illetékes gyámhatóságot kell megkeresniük. Ugyanakkor a gondnoknak sem kellene, hol a gyámhatósághoz, hol az egészségügyi osztályhoz mennie, hogy gondnokoltjai ügyeit intézze. Egy szakigazgatási szervben belül megoldhatóvá válna az egységes, komplex ügyintézés.

/.../

2./ Ha a hatáskör átcsoportosítása nem oldható meg, úgy indokolt lenne a gyámhatóság felhatalmazása szociális otthoni elhelyezés kérésére - ha más vagyoni, vagy egyéb ügy intézése nem merül fel -, és az ideiglenes gondnok mellőzésére. Ezzel egy teljesen bürokratikus rendelkezést lehetne hatályon kívül helyezni.

3./ Indokolt lenne a térítési díjat illetően méltányosság gyakorlása azokkal a gondnokság alá helyezett személyekkel szemben, akiket az időskorúak szociális otthonában helyeztek el.

4./ Az igazgatási és az egészségügyi szakigazgatási szerv tájékoztatási kötelezettségét meg kell állapítani olyan esetben, amikor a gondnokság alá helyezett rendszeres szociális ellátásban részesül: az egészségügyi osztály a folyósításról, a gyámhatóság pedig a kirendelt gondnok személyéről legyen köteles értesíteni a másik szervet.

Ugyancsak indokolt az egészségügyi osztály tájékoztatása a gyámügy felé, ha rendkívüli segílyt utalt a gondnokoltnak vagy a gondnoknak, hogy a segíly felhasználásáról a gondnokot el tudja számoltatni.

/.../

III. Az igazgatási és egészségügyi szervek feladatai a tartási, öröklési és az életjáradéki szerződésekkel kapcsolatban.

A szociális gondozói hálózat szűk kapacitás és a szociális otthoni férőhelyhiány miatt sok idős ember kényszerül arra, hogy meglévő ingó vagy ingatlan vagyonáért eltartási, öröklési vagy életjáradéki szerződést kössön. Ez az intézményrendszer a gyakorlatban igen sok keserűséget okoz a szerződő feleknek. Idős korban ugyanis egészen más követelményeket támasztanak az eltartókkal szemben, mint amit az nyújtani tud. Pl. igénylik a hosszabb beszélgetéseket, viszont az eltartók többsége családos, dolgozó fiatal, akinek kevés a szabadideje. Gond egy su-

lyosabb betegség, mivel időskorúak ápolására nincs táppénz, sok esetben az eltartók a szabadságukat használják el ápolásra, pihenni nem tudnak, idegességük, feszültségük nő, és ez az eltartottakon csapódik le. Az időskorúakkal való foglalkozás fárasztó, hiszen idegen ember megszokásaihoz, életformájához kell alkalmazkodni. De a megoldatlan lakáshelyzet miatt sokan kénytelenek a lakásért ilyen áldozatot hozni. Kaposvárott 1982-ben 246 érvényes szerződést tartottunk nyilván. 1983-ban 33 új szerződést kötöttek, és 41 szűnt meg felbontás vagy haláleset miatt.

Több esetben okozott problémát készpénzre vagy ingatlanra kötött szerződésnél, hogy az idős ember rendszeres szociális segélyt vagy ingyenes étkeztetést kapott, mivel az egészségügyi osztályt nem tájékoztatta a vagyonáról. Ez az összeg azonban az eltartókat fizetési kötelezettségként terheli, így tehát őket a későbbiekben hátrány éri, vagy az anyagi megterhelés nagy számukra. Ezért szükséges lenne az igazgatási osztály számára előírni, hogy ilyen esetben előzetesen informálódják az egészségügyi osztállyal, majd jóváhagyás esetén, arról értesítse. Szükséges lenne viszont az is, hogyha az egészségügyi osztállyal rendszeres szociális segély iránti kérelmet nyújt be valaki, az osztály tájékozódjék arról, hogy az illető nem kötött-e tartási, öröklési vagy életjáradéki szerződést.

J a v a s l a t o m

Irja elő a jogszabály az igazgatási osztály részére, hogy ingatlan vagy készpénz terhére történő tartási, életjáradéki

vagy öröklési szerződés jóváhagyása előtt informálódják az egészségügyi osztálynál, hogy az illető milyen ellátásban részesül, ha semmiféle rendszeres havi jövedelme, járandósága nincsen, majd a jóváhagyást követően határozatának egy példányával értesítse erről az egészségügyi osztályt. Lakásbérleti jogviszony folytatásánál ez nem indokolt, mivel arra követelést beterhelni nem lehet, így az eltartót hátrány nem érheti. Megjegyzem azonban, hogy még itt is szükséges lenne az egészségügyi osztályt tájékoztatni, hiszen nem jogosult szociálpolitikai ellátásra az akinek tartási szerződése van.

IV. A családgondozás társadalmasítása, komplex családgondozás kialakítása.

A családgondozás sokrétű feladat, a hivatalos szerveken kívül a társadalmi és tömegszervezetek aktív közreműködésére is egyre nagyobb mértékben van szükség. "Fontos ezért, hogy tevékenységüket családpolitikai szemlélet hassa át, fordítsanak nagyobb gondot és figyelmet a családokat összetartó társadalmi jelenségek fejlesztésére."⁺ Ennek a munkának a jobb elvégzésére hozta létre a Kaposvári Városi Tanács Művelődésügyi Bizottsága a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Albizottságot. Az albizottság létszáma 18 fő, tagjai között van pedagógus, orvos, rendőr, ügyész, védőnő és társadalmi pártfogó, valamint gyámügyi ügyintéző. Az albizottság munkáját éves munkaterv szerint végzi,

⁺ Dr. Kormos László: A tanácsok szerepe a szociális gondoskodásban, különös tekintettel a családvédelemre. Családgondozói Konferencia, Pécs, 1979.

az üléseken egy-egy témakör feldolgozásával összehangolja a különböző szakterületeken dolgozó szakemberek véleményét és elképzelését a teendő feladatokról, és javaslatokat tesz a problémák megoldására is. Rendszeresen szerveznek un. "őrzőjáratot" a város területén, ellenőrizik a fiatalokat a szórakozóhelyeken, a 20 óra után is az utcán lévő gyermekeket hazakisérik, és felhívják a szülőt magatartásának megváltoztatására, a gyermekkel való törődésre. Az albizottság munkájában rendszeresen részt vesz a Vöröskereszt és a Hazafias Népfront képviselője is.

Az MSZMP Kaposvári Városi Végrehajtó Bizottsága 1982. március 28.-án feladattervet hagyott jóvá a veszélyeztetett kiskorúak és a fiatalok utógondozottak helyzetének javítására. A feladattervben meghatározták, hogy a gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkozó hatóságok és társadalmi szervezetek fokozzák együttműködésüket. A gyermek- és ifjúságvédelmi albizottság alapvető feladataként a társadalmi aktivahálózat bővítését, munkájának szervezését és fejlesztését irták elő. További feladat, hogy a komplex családgondozás követelményeinek megfelelően az oktatási intézmények az eddiginél nagyobb súlyt fektessenek a gyermekek családi környezetére /a családlátogatásra/, a szülőkkel való foglalkozásra. Az egészségügyi hatóságok következetesebben és szigorubban lépjenek fel az alkoholista szülőkkel szemben.

A feladatok ellátása érdekében a gyámügyi csoport a Hazafias Népfront Somogy megyei Bizottságával közösen 1982. május 25.-én Családgondozói Klubot alakított. A klub keretei között találkozhatnak a családgondozást ellátó szervek szakemberei egymással és a társadalmi családgondozókkal is. Az elképzelé-

sek szerint az eszmecserék, előadások segíthetik a különböző területen dolgozók együttműködését, a társadalmi aktivahálózat kiépítését. A klub tagjai sorába várjuk a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Albizottság aktívabb tagjait, a nevelési tanácsadó képviselőit, az iskolák ifjúságvédelmi felelőseit, valamint a Vöröskereszt és a Hazafias Népfront aktivistáit. A klub elsődleges célja a családgondozás egységesítése. Az eddigi gyakorlatban több aktiva járt ugyanahhoz a családhoz - ki a szülőhöz, ki a gyermekhez -, és nem tudták összehangolni a munkájukat. A klub tagjai között keresünk olyan lelkes embereket, akik intenzíven foglalkoznának egy-egy családdal, pl. az alkoholista szülővel és a veszélyeztetett gyermekkel is.

A családgondozói klub programjában havonta egy előadás szerepel, ahol orvosok, nevelési szakemberek adnak hasznos információkat a családhoz való közeledés mikéntjéről, a vállalt feladat végrehajtásáról.

/.../

J a v a s l a t o m

A családgondozói munka koordináltabb és szervezettebb vitele érdekében országosan egységes szakigazgatási szervet kellene létrehozni a tanácsokon belül. Ezzel megoldódna sok hatásköri probléma is. Indokolt lenne az egészségügyi osztályból a szociálpolitikai csoport, és az igazgatási osztályból a gyámügyi csoport összevonása, kiegészítése családgondozói állománnyal és a művelődési osztályról egy oktatási felügyelővel. Ez az összetétel alkalmas arra, hogy a család minden problémáján

segíteni tudjon mind anyagilag, mind az egyéb feladatok megoldásában. Lehetőség nyílna ezen belül a gondozói tevékenység mellett a tanácsadásra is, amelyet ezen a területen nem helyettesít sem a szakszervezeti jogsegély, sem az üzemorvosi szolgálat. Így elkerülhetővé válna az is, hogy az ügyfél a két szakigazgatási szervet egymással szemben kijátssza, és olyan előnyökhöz jusson, amelyek nem illetik meg. A bürokratizmus is csökkenne, hiszen elegendő lenne egy környezettanulmány is ahhoz, hogy a családdal kapcsolatosan intézkedni lehessen. Elkerülhető lenne a jelenlegi egymás közötti levelezgetés, és gyorsabban lehetne a családot ténylegesen segítő, magasabb összegű támogatást is kiutalni. Ennek az egységes szervnek a létrehozásával elérhető lenne, hogy egyetlen családtag se maradjon gondozás nélkül, ha arra rászorul.

FÜGGELÉK

A kaposvári városi gyámügyi csoport statisztikai adatai

Évek	Gond- nokol- tak száma	Készpénzzel rendelkező gondnokoltak		Ingatlan- nal ren- delkező gond. száma	Rendsze- res ne- velési s.kk-ak száma	Rendkívüli segélyezésnél			Alkoho- lizmus miatt veszélyez- tetettek	Megelő- ző párt- fogoltak száma
		száma	összege /R/			keret- összeg /R/	kk-ak száma /fő/	egy főre jutó át- lag /R/		
1972	65	22	678.766	— ^x	— ^{xx}	97.000	313	310	36	22
1976	61	22	1.596.048	— ^x	45	261.914	1204	218	47	53
1978	97	24	1.155.876	20	70	255.000	483	528	74	96
1980	134	31	1.899.923	37	65	235.000	526	446	68	80
1981	127	33	1.529.280	55	90	235.000	529	444	72	98
1982	148	40	1.697.545	70	84	247.000	468	528	92	83

x = nincs adat

xx = nem volt jogszabályi lehetősége az elrendelésnek, csak az 1/1974. /VI.27./ OM.számú rendelet léptette életbe

CSALÁDVÉDELEM A TERÜLETI SZOCIÁLIS GONDOZÁS
TÜKRÉBEN⁺

I. A családvédelem, családpolitika elvi kérdései

A családvédelem a tanácsai területi munka szerves része. Az emberek tulnyomó többsége családi környezetben nőtt fel, élete nagy részét vagy egészét családban tölti. Ezért az idős emberek számára is biztosítani kell, ha teljesen pótolni nem is tudjuk, a családi gondoskodást. /.../

A területi ellátás tekintetében a felnőttvédelmi szociális gondoskodás a gondoskodási tevékenység fő színtere; itt kell a leghatékonyabban érvényesülnie a családvédelemnek, a családgondozásnak, különös tekintettel a házi szociális gondozásra. Ez motivált pályamunkám témaválasztásában is: tájékoztatást szeretnék adni Somogy megye legelöregedettebb szerkezetű járásáról, a kaposvári járásról, ahol vezető szervező gondozónőként dolgozom.

A kaposvári járás Somogy megye legnagyobb járása mind területét, mind létszámát tekintve. Népesedési helyzete az országos és a megyei átlaghoz viszonyítva is kedvezőtlenül alakult.

A járás községei a megyeszékhely, Kaposvár körül helyezkednek el, a járás mezőgazdasági jellegű iparral szinte nem rendelkezik, így a községekből az elvándorlás vagy ingázás az átlagosnál is magasabb. Az elvándorlás főleg a mezőgazdaság szocialis-

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

ta átszervezése idején nőtt meg. A parasztság egy része inkább a folyamatos jövedelmet biztosító ipari, építőipari munkahelyeken vállalt munkát.

Járásunkból az elvándorlás és az ingázás még ma is számottevő, és csökken az elveszületések száma is. Mindezek következtében a lakosság létszáma folyamatosan csökken, és kedvezőtlenül alakul a népesség kor szerinti összetétele. Jelenleg a lakosság 25-30%-a 60 éves vagy idősebb. Tehát évről évre nő a munkaképes koron túliak száma, hiszen főleg a fiatalok költöznek a városba, az öregek ottmaradnak a faluban. Ez pedig gondokat vet fel a szociális ellátottságuk terén, annak ellenére, hogy egyre magasabb a saját nyugdíjjal rendelkezők száma. Vannak viszont olyanok is, akik életük folyamán szubjektív vagy objektív okból nem töltötték annyi időt munkaviszonyban, hogy jogosultak legyenek nyugdíjra, így nincs jövedelmük, és sokszor eltartásra képes hozzátartozójuk sem, ezért az állam támogatására szorulnak. Tapasztalataim szerint általában közülük kerülnek ki a szociális gondoskodás "alanyai". Ők azok, akik az anyagi támogatások /rendszeres és rendkívüli szociális segélyek/, valamint egyéb gondozási formák /szociális étkeztetés, öregek napközi otthona, házi szociális gondozás/ rászorultjai.

E gondozási formák bármelyikére azonban azoknak is szükségük lehet, akiknek vannak hozzátartozóik, de máshol élnek, dolgoznak, és szűkös lakásviszonyaik, egész napos elfoglaltságuk miatt gondozásra szoruló, idős hozzátartozójukat nem tudják magukhoz venni.

Ennek ellenére, a valóban tiszteletre méltó öregek érdekében mégis helyes, ha a család sem zárja ki magát a felelősség

vállalásából. Minden ember természetes vágya, hogy életének utolsó szakaszát unokái, gyermekei közelében, vagy azok családi körében tölthesse, élvezze a nyugodt öregséget, a család szertartó gondoskodását. Minden felnőttkorú ember erkölcsi kötelessége lenne, hogy megteremtse szülei számára ennek a jogos kívánságnak a feltételeit.

Ez a bölcsesség azonban inkább csak közhely, mint az is, hogy "kettőn áll a vásár". Számtalan példa bizonyítja, hogy nem ritka, amikor a fiatalabbak minden segítségnyújtása, alkalmazkodása hiábavalónak bizonyul egy-egy házsártos, kötekedő öreg magatartásával szemben.

/.../

Munkaterületemen az időskoru lakosság megkétszereződött. Ez az ugrásszerű változás akut operatív beavatkozást követel, mert a társadalom e rétege sorsának alakulásáért mi magunk is felelősséggel tartozunk.

/.../

Az öregekkel való törődés kiemelkedően fontos társadalompolitikai feladat. A társadalomnak, tanácsrendszerünknek az igényeknek megfelelően kell gondoskodnia az alapfoku szociális ellátásról, az idősekről, betegekről, egyedülállókról, az elhagyottakról. Meg kell jegyezni, hogy mint az élet minden területén tapasztalható, a szociális gondoskodás iránt is gyorsabban nőnek az igények, mint a lehetőségek.

/.../

II. Az időskorúak helyzete a kaposvári járásban

A községi tanácsok vb. szakigazgatási szervei /a járásban 16/ első fokon gyakorolják a jogszabállyal hatáskörükbe utalt, a felnőttvédelmi szociális gondoskodással kapcsolatos jogköröket mind az anyagi juttatások, mind a területi gondozás tekintetében. A kaposvári járásban a szociálpolitikai ügyeket más ügykörökhöz kapcsoltan látják el a községi ügyintézők. Szociálpolitikai szakképesítéssel egyetlen ügyintéző rendelkezik. /.../ Szüksége van tehát különböző társadalmi erőkre /Vöröskereszt, szomszédok/, hogy időben jelzést kapjon. /.../

Az időskorúakról való gondoskodás a járás területén anyagi juttatásra és területi gondozásra terjed ki. A községi tanácsok Komplex Gondozási Tervet készítettek. Ebben szerepelnek azok a 60 éven felüli, illetve csökkent munkaképességű személyek, akik 1968-ig a szociális ellátás valamelyik formáját előreláthatólag igénylik, illetve arra jogosultak lesznek.

Ez a terv akkor lehet reális, ha előre tudunk számolni mind az anyagi eszközök, mind pedig - a területi gondozásnál - a várható gondozónői igény, ÖNO férőhely, szociális étkeztetés feltételeinek biztosításával, ha az egyéneket legalább évente látogatjuk, elbeszélgetünk bajaikról, kívánságaikról.

Anyagi ellátás

A járásban a rendszeres szociális segélyben részesülők száma 466 /1982. dec. 31.-i állapot/. Erősen emelkedik a teljes összegű segélyben részesülők száma, akik tehát semminemű egyéb

jövedelemmel nem rendelkeznek, és tartásra kötelezhető hozzátartozójuk sincs.

Rendkívüli szociális segélyt 1982 folyamán 2.818 esetben utaltak ki, az egyszeri segély átlaga 916 Ft volt. Véleményem szerint nem képezheti vita tárgyát az, hogy a rendszeres szociális segélyezettek évente négyszer rendkívüli segélyt is kapnak, hiszen körülményeik ezt indokolttá teszik, nincs egyéb helyről származó jövedelmük, és általában idős, egészségükben megromlott személyek. Felháborító viszont az a tény, hogy a segélyek nem egy esetben lumpen elemek alkoholvásárlását fedezik, de sajnálatos módon a feltételek adottak, a községi vezetők számukra is kiutalják a segélyeket.

Területi gondozás

Az állami és tanácsi szervek megnövekedett önállósága sok lehetőséget kínál a területi gondozás tekintetében. Ide tartoznak az Öregek Napközi Otthonai, a házi gondozás, és a szociális étkeztetés. /.../

Tudni kell, hogy melyik gondozási forma igényli a legkevesebb ráfordítást, és mit tudunk abban nyújtani. Véleményem szerint ez a forma a házi gondozás, de erre a későbbiekben kívánok kitérni.

A területi gondozásban a három fázisu szociális gondozás a minta, ennek első lépcsőfoka az Öregek Napközi Otthona. Az a feladata, hogy a családi gondozást nélkülözők vagy a csak kortársakra vágyók számára napközben, kulturált körülmények között, differenciált gondozást nyújtson.

Az Öregek Napközi Otthonainak hálózata Somogy megyében elsőként a kaposvári járásban alakult ki 1964-ben, azokban a községekben, ahol erre a legnagyobb szükség: ahol legmagasabb volt az idős, egyedülélő emberek száma.

A kezdeti lépések sem voltak zökkenőmentesek, és mind a mai napig élnek a falusi ember tudatában előítéletek, amelyekkel nekünk szervezőknek kell megküzdenünk. Még mindig kísért a mult árnyéka, a rossz emlékü szegényházak, inségkonyhák képe. Sokan még ma is inkább krumplit vagy rántott levest esznek, mint hogy "megalázzák magukat" és elmenjenek a "közös konyhára". Hosszu és kitartó munka, rábeszélés, meggyőzés és valamilyen formában a közvélemény átformálása szükséges ahhoz, hogy ezek az otthonok benépesüljenek.

Járásunk területén 12 napközi otthon van, ez a megyei átlaghoz képest kiemelkedő szám. A gondozottak száma minimálisan 20 fő, de van 37 főt ellátó otthonunk is. Az engedélyezett gondozotti létszám 275 fő. A kihasználtsági arány jónak mondható, de sajnos nem mondhattuk el ezt évekig, hisz a gondozási díj hagyatéki teherként történő kimutatása a gondozottak kedvét szegte, és mivel féltették egy életen át szerzett házukat, ingóságukat, inkább elmaradtak. A kezdeti fellendülés után az érdeklődés csökkent, de a legutóbbi jogi rendezést követően az otthonok fokozatosan "élednek". Ehhez az is hozzájárul, hogy bővítettük az otthonok funkcióit. Ma is az étkeztetés a legfontosabb szolgáltatás, de javult az egészségügyi ellátás és a kulturális foglalkoztatás.

Azokban az otthonokban, ahol a szervezőmunka ellenére is alacsony a gondozottak száma, a gondozónők munkaidejének kihasz-

nálása végett szükségesnek látszott a beosztott gondozónő bevonása a házi szociális gondozásba.

Területemen az öregek napközi otthonában jelenleg 11 vezető gondozónő, 10 beosztott gondozónő és három kisegítő dolgozik. Szakmai felkészítésük részben a kétéves gondozónői tanfolyamon, részben a megyei egészségügyi osztály által szervezett egy hetes bentlakásos továbbképzésen történik. A szakképzett gondozónők száma 10, az 1981-ben beindult kétéves tanfolyamra pedig 4 fő kérte beiskolázását.

Véleményem szerint ez a képzés és az évenként megtartott tapasztalatcserék biztosítani tudják a gondozónők elméleti felkészítését. Az itt szerzett ismeretek alkalmazása már az egyéntől függ, attól hogy mennyire rátermett, van-e szervezőkészsége, emberszeretete, hogy mennyire képes az otthonát valóban otthonná varázsolni, ahol idős nének és bácsik derűsen, megelégedve töltik napjaikat.

Az évenkénti értekezleteken a gondozónők elmondják problémáikat, ismertetik eredményeiket, tapasztalataikat. Így egymástól tanulva, új meg új ötletekkel gyarapodva törekszenek nehéz, de nagyon szép és becsülendő munkájuk elvégzésére.

Ugy érzem, e gondozási tevékenység a kaposvári járásban betölti szerepét.

A három fázisu szociális gondoskodás második lépcsőfoka a házi szociális gondozás, amely - elméletileg - funkcionálisan az öregek napközi otthonára épül. E gondozási formára mindennütt igény van, de nagyobb az igény a kisebb településeken és a külterületeken. Házi gondozás keretében kell ellátni az idős vagy beteg, egyedülélő, magatehetetlen embert, aki mozgásában

korlátozott, ápolást, gondozást igényel, de éjszakai felügyeletre nincs szüksége, ezért állapotánál fogva otthonában tartható. Az sem közömbös, hogy jelenleg ez az egyik legolcsóbb gondozási forma és a leghatékonyabb is, hiszen nem lehet annál jobb érzés egy idős, elesett, alig látó, halló ember számára, mint hogy saját otthonában nincs egyedül, számíthat a gondozónő, a közösség támogatására.

Hogyan valósul meg elméletileg a házi gondozás?

A házi gondozás hivatásos, tiszteletdíjas vagy társadalmi gondozók bevonásával valósítható meg. A hivatásos gondozónő munkaviszonyban alkalmazott, főállású dolgozó, aki több idős, magatehetetlen ember teljes vagy részleges gondozását látja el. Ez a munkakör egészségügyi szakképesítéshez van kötve, magasfoku erkölcsi tudatot, elkötelezettséget és humanitást tételez fel.

A tiszteletdíjas aktív vagy gondozó 1.000 Ft-ig terjedő juttatást kaphat, elsősorban részgondozást /bevásárlás, takarítás, ebédszállítás/ végez.

A társadalmi /tiszteletdíj nélküli/ aktívák elsősorban jelző, felderítő szerepet látnak el, de több helyen tényleges gondozási tevékenységet is végeznek.

A jelenlegi jogi szabályozás szerint a házi szociális gondozónő a községi szociálpolitikai ügyintéző irányítása alatt dolgozik, a szakmai irányítását pedig a járási vezető gondozónő biztosítja.

A házi szociális gondozás viszonylag rövid - egy évtizedes - múlta tekinthet vissza. Jelentősége növekszik, mert az életkor meghosszabbodott, az idős lakosság abszolút és relatív

száma növekedést mutat. Az időskoru népességen belül is emelkedik a magasabb életkorcsoportok aránya, és növekszik az egyedül élők száma is. /.../

Házi gondozás a gyakorlatban.

Járási vezető gondozónői feladataimat öt éve látom el, tehát megfigyeléseim, tapasztalataim ezen időszakból valók. 1978-ban a járásban a házi szociális gondozás még gyermekcipőben járt. Egy főállású gondozónőt foglalkoztatott az egyik termelőszövetkezet, ő hat-hét egyedülálló tsz-nyugdíjas gondozását látta és látja el a mai napig is. Munkáját lelkiismeretesen, odaadással végezte, szakképesítés nélkül, saját meglátásaira, érzéseire hallgatva. Rajta kívül két négyórás gondozónő dolgozott házi gondozónőként ÖNO költséghelyen, de effektív gondozási munkát alig végeztek.

Alapvető munkájuk az volt, hogy jelezzék a községi tanácsoknak, hogy kik fognak szociális otthoni ellátást igényelni, eljártak ügyeik intézésében, bevásároltak, esetleg orvoshoz kísérték az idős embereket. /.../

Munkámat 5 évvel ezelőtt azzal kezdtem, hogy felmérést készítettem a kaposvári járás 87 községében élő idős emberekről, különös tekintettel a házi szociális gondozást igénylőkre. /.../

Egy-két évig szinte egyhelyben topogtam a tehetetlenségtől, hiszen nyilvánvaló volt, hogy főállású gondozónői állás létesítésére megyei keretből nincs lehetőség. Tiszteletdíjas gondozónők alkalmazására sikerült egy-két esetben a tsz szociális alapjából 500-500 Ft-ot kikönyörögni, de ennyiért senki sem vállalt házi gondozást, így ezt az összeget ebédszállítás tisz-

teletdíjaként használtam fel. 1980-81-ben végre történt valami: a megyei egészségügyi osztály engedélyezte, hogy a szociális segélykeretből 1.000 R összegben tiszteletdíjas gondozónőket alkalmazzak.

A már korábban elkészített felmérések alapján meglátogattam mindazokat az egyedülálló időseket, akik véleményem szerint feltétlenül házi gondozásra szorulnak. Itt találtam magam szembe az első és legnagyobb problémával, amelyre - őszintén szólva - nem számítottam. A világ bajaitól elzárkózott, megfáradt emberek nem tudták tolerálni a jelenlétünket, nem értették, hogy mi az, amit felkínálunk nekik. Tudomásul kellettennem, hogy a falusi ember zárkózottabb, nehezebben kezelhető a városinál, makacsul, konokul szégyelli sorsát, tolakodásnak veszi jelenlétünket és elzárkózik segítséget nyújtó kezünktől.

Meggyőző szervező munkával sikerült végül elérni, hogy lettek gondozottak. Nem volt azonban gondozó. A tiszteletdíj összege alacsony, nyugdíjjogosultságot nem biztosít, a gondozási tevékenységgel szemben viszont magas az igényünk. A tiszteletdíjas gondozónők elméletileg részgondozást végezhetnek, de mi többet várunk el tőlük, mint amennyit adni tudunk.

Nagyon nehéz erre a feladatra embert kapni, sokan csak átmene-tileg, esetleg nyugdíjuk kiegészítése végett vállalják a gondozónői tevékenységet, nem egy esetben már ők is gondozásra szorulnának.

/.../

A jövőbeli megoldást abban látom, ha az egészségügyi alap-ellátáshoz orvosi körzetenként egy-egy főállású szakképzett szociális gondozónői állást biztosítanak, így az ellátás is

egységesebb lenne. Ezen kívül minden településen - igény szerint, de - legalább egy tiszteletdíjas gondozónőt kellene foglalkoztatni, aki szervezetileg szintén az alapellátáshoz tartozna. Ez lenne anyagilag is a legkedvezőbb megoldás, csökkenne a szociális otthoni és kórházi utógondozó férőhelyek iránti igény, és gyakorlatilag teljes ellátást biztosítana megbízható szakmai - orvosi - irányítás mellett. A szakmai képzést úgy lehetne megvalósítani, hogy az egészségügyi szakiskolában - esetleg munka mellett - "szociális gondozónői" képesítést szereznének azok, akik erre hivatottnak érzik magukat.

A központi szakmai irányítást továbbra is a vezető gondozónők végeznék, de válják követelménnyé a vezető szervező gondozónők főiskolai végzettsége.

Nem tettem még említést a szociális étkeztetésről, ami nem tartozik szorosan a területi ellátáshoz - inkább anyagi ellátásnak tekinthető jogszabály szerint. Szociális étkeztetést szerveztünk azokon a helyeken, ahol nincsenek meg a feltételek öregek napközi otthonának a létesítéséhez. Itt vagy a tiszteletdíjas házi gondozás kiegészítéseként, vagy önállóan alkalmazzuk ezt az ellátási formát.

A szociális étkeztetést folyamatosan szervezzük 1975 óta. Ugyanolyan problémák merültek fel, mint a napközi otthonok esetében: a gondozási díj hagyatéki teherként történő kimutatása a kezdeti fellendülés után erősen csökkentette az étkezést igénylők számát. Jelenleg az étkezők száma 250 körül van. Az étkezés biztosítása kisvendéglőből, óvodából, szociális otthonból történik, a szállítást pedig magánvállalkozókkal, és tsz-ek gépkocsijával oldjuk meg.

Feladatunknak tekintjük az étkeztetés további kiterjesztését, mert olcsóbb mint egy újabb öregek napközi otthonát létesíteni. Lényeges az is, hogy a térítés legfeljebb a nyersanyag értékét érheti el, a legtöbb esetben azonban ingyenes, illetve résztérítés ellenében kapják a rászorulóknak az ebédet.

/.../

III.

A MAI GYAKORLAT SZINTEREI - ESETTANULMÁNYOK

Dr. BÁLINT TIBOR

A VÁRATLANUL NEHÉZ HELYZETBE KERÜLT SZOCIÁLPOLITIKAI

ALANY⁺

- Esettanulmány -

A 44 éves Sz.V.-né első házasságából származó 13-14 éves, Zsolt nevű gyermekével és második férjével egy bakonyi községben lakott, a férje szolgálati lakásában. Az asszony a szomszéd község szociális otthonában ápolónőként, férje a szolgálati lakásukkal azonos községben levő általános iskolában pedagógusként dolgozott. A férjet letartóztatták és 4 évi börtönbüntetésre ítélték a tanítványai sérelmére elkövetett fajtalankodás miatt.

Az asszony - szégyellve férje bűncselekményét - munkahelyén felmondott, a szolgálati lakásból pedig - ahol immár jóhiszemű, jogcím nélküli lakáshasználóként lakott a fiával együtt - elköltözött a férje különvagyonát képező Balaton melletti faházba. A faház 30 nm alapterületű, csak villannyal fűthető. Azonban nyár lévén fűteni még nem kellett. A faházat egy takarékszövetkezetnél 10.000 Ft kölcsöntartozás is terhelte. Fiával együtt az egyik strandon vállaltak munkát. Szeptemberben a fiu a lakóhelyüktől 40 km távolságra lévő helység szakmunkásképző iskolájában kezdte meg tanulmányait. Anyja pedig egy 30 km-re

+ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

lévő minisztériumi irányításu kórházban helyezkedett el ápolónőként, szerződéses munkaviszony keretében.

Az első télen a faház fütése 10.000 Ft-os villanyszámlát eredményezett, ám megfelelő hőfokot elérni nem sikerült. Sz.V.-né megfázott, többször volt beteg, csak táppénzt kapott. Ebből viszont nem tudta fizetni férje helyett a takarékpénztári kölcsönrészleteket, s emiatt a faház árverezhető lett volna. Nem tudta fizetni a villanyszámlát sem. Ez azzal a veszéllyel járt - mint arra fel is hívták a figyelmét -, hogy kikapcsolják az áramot, és nem tud fűteni. Gyermekeivel kapcsolatban különösebb kiadásai nem merültek fel, fia szakmunkástanuló ösztöndíjat kapott.

Az ügy eddigi állása szerint Sz.V.-né elvileg nem szociálpolitikai alany. Egyetlen olyan jogszabály sincs, amely ilyen esetben tanácsi szerv intézkedési kötelezettségét írná elő. A kölcsönügylet és az áram ügy tisztán polgári jogi viszony, amelybe a tanács nem szólhat bele. Sz.V.-né egyelőre nem is fordult egyetlen tanácsi szervhez sem.

Sz.V.-né számára helyzete rendkívül idegfeszítő volt. Állandó bizonytalanságban élt, hogy meddig tudja az említett költségeket fedezni. Továbbá: fia hirtelen növésbe kezdett, új ruhákra volt szüksége; hétvégeken a fiu otthon étkezett, és fedeznie kellett az utazási költségeket is. Az asszony állapota annyira megromlott, hogy kórházi munkahelyén - feltehetően idegnyugtatók miatt - elaludt. Ezért nem akarták meghosszabbítani a szerződését. Sz.V.-né, tekintve, hogy ismét közeledett a tél, kétségbeesett. Beadvánnyal fordult a megyei tanács egészségügyi osztályához.

A megyei egészségügyi osztály vezetője felvette a kapcsolatot az asszony minisztériumi irányítás alatt álló munkahelyének a vezetőjével, és "elintézte", hogy a munkaszerződést meghosszabbítsák. Intézkedett a faház helye szerint illetékes tanácsnál az asszony rendkívüli szociális segélyezése érdekében. Jogi segítséget kért a kölcsön és a villanyszámla rendezéséhez a megyei tanács igazgatási osztályától.

A megyei tanács igazgatási osztálya is meghallgatta Sz.V.-nét, és tisztázta vele, hogy milyen körülmények között hagyta el férje szolgálati lakását. Amikor Sz.V.-né férjének az iskolával megszűnt a munkaviszonya, értelemszerűen megszűnt a szolgálati lakásra fennálló lakásbérleti jogviszonya is. Felesége és feleségének fia azonban jóhiszemű jogcím nélküli lakáshasználóként a lakásban maradt, és igényt tarthattak a megfelelő elhelyezésre. Sz.V.-né az ajánlatra nem válaszolt, hanem elköltözött a lakásból. Ezzel mintegy kinyilvánította, hogy nem tart igényt elhelyezésre. Ilyen körülmények között Sz.V.-né nem tarthatott igényt az elhelyezés helyett egyébként járó pénzbeli ellenértékre sem. Más lett volna a helyzet, ha választ a községi tanács csereelhelyezési ajánlatára, és az elhelyezés helyett pénzbeli térítést kér.

A megyei tanács igazgatási osztálya Sz.V.-né helyzetére figyelemmel utasította a községi tanácsot, hogy fizesse ki az elhelyezési megváltást. Levélben fordult a takarékszövetkezethez, és Sz.V.-né nevében kérte a kölcsön visszafizetésének felüggesztését. Az áramszolgáltató vállalatától pedig fizetési halasztást kért. A kéréseket teljesítették.

Világos, hogy a megyei egészségügyi osztály vezetőjének intézkedése nélkül a munkaviszony további fenntartására nem került volna sor. A megyei igazgatási osztály állásfoglalása nélkül pedig nem fizették volna ki az elhelyezési megváltást. Az előirásszerű, hogy az egészségügyi osztály intézkedett a rendkívüli segélyezése iránt. A kölcsön és a villanyszámla ügy azonban változatlanul polgári jogviszony. Az, hogy az igazgatási osztály megkeresésére a takarékszövetkezet és az áramszolgáltató vállalat haladékat adott, pusztán a megkereső megyei szakigazgatási szerv megyén belüli státuszát jelzi. /Ha a kérést megtagadják, jogi kényszerrel nem élhettek volna./

Eltelt a második tél is. Sz.V.-nét megkereste a faház helye szerint illetékes községi tanács szociálpolitikai ügyintézője, az asszony azonban nem engedte be, mert mindenkitől félt. /Sz.V.-né idegeit lassanként felőrölte a nehéz helyzet. Egyébként is egyedül élt a különösebb biztonságot nem nyújtó faházban./ A községi tanács jelezte a megyei egészségügyi osztályon, hogy a rendkívüli szociális segély megadásához szükséges környezettanulmányt nem tudja elkészíteni. Sz.V.-nét megkereste a megyei egészségügyi osztály szociálpolitikai előadója, elkészítette a környezettanulmányt és kérte az asszonyt, hogy álljon szóba a községi tanácsi dolgozókkal. Megkapta a rendkívüli szociális segélyt. Rendszerest nem kaphatott, mert jövedelme lévén nem volt rá jogszabályi lehetőség. Felmerült, hogy fia nevelésének támogatására rendszeres nevelési segélyt kellene kérni. /Fia után egyébként első férjétől havi 600 R-ot kapott gyermektartásdíjként./ A rendszeres nevelési segélyt azonban nem lehetett folyósítani, mert a fiu kollégiumban lakott. Maradt a rendkívüli nevelési segély. Sz.V.-né állapota továbbromlott, dolgozni nem tudott. A megyei egészségügyi osztály soron

kivül biztosított idegstanatóriumi beutalót. Innen hazajöve megindult a rokkantság megállapítására irányuló eljárás. Világossá vált, hogy Sz.V.-né nem tölthet el még egy telet a faházban. A községben azonban nem volt olyan lakás, ahol az asszonyt el lehetett volna helyezni. A megyei igazgatási osztály jogszabálysértő módon kijárta a megyeszékhely város lakásügyi hatóságánál, hogy elfogadják Sz.V.-né lakásigénylését. /Az igénylés elfogadása azért volt megtagadható, sőt meg kellett volna tagadni, mert az asszony nem lakott és nem dolgozott a városban./ Az igénylés elfogadása még nem jelent lakáskiutalást. Egy friss igénylőt egy gyermekkel, aki nem is lakik a városban, az igénylés elfogadásakor megelőzött minden két és többgyermekes igénylő. El kellett érni, hogy Sz.V.-né a lakáskiutalási névjegyzékre kerüljön. Meg kellett győzni a lakásügyi társadalmi bizottságot és a végrehajtó bizottságot. Majd el kellett érni, hogy ki is utalják a lakást. Megtörtént. Csakhogy a kiutalásért lakáshasználatbavételi díjat kell fizetni. Sz.V.-nének azonban nem volt pénze. Semmit nem tudott fizetni. El kellett érni, hogy kapjon halasztást. Megkapta. Be is kellett költözni a lakásba. Fuvarra sem volt pénz. A megyei igazgatási osztály közbenjárására, a faház helye szerint illetékes községi tanács segítségével, az egyik tanácsi vállalat ingyen beköltöztette.

Ha nem lép közbe a megyei egészségügyi osztály, nincs soron kívüli beutaló a szanatóriumba. Ha a megyei igazgatási osztály nincs az ügyben, Sz.V.-né nem kér rendkívüli segílyt, mert nem tudja, hogy kérhet. A lakásügy törvénysértő lebonyolítása ugyancsak fontos momentum. Hogyan lehet érvelni a többéves igénylőknek, akik ugyancsak rászorultak?

Sz.V.-né - beköltözve a kétszobás, összkomfortos tanácsai bérlakásba - látszólag megnyugodott. Csakhogy férje szabadulás előtt állt, és az asszony attól félt, hogy beköltözik hozzá. Mivel még házasok voltak, a férjnek ehhez joga lett volna. A tanácsai bérlakásban ugyanis a jogszabály erejénél fogva a házastárs bérlőtárs. A beköltözés megakadályozása érdekében az asszony a még börtönben lévő férje ellen válókeresetet indított. Ragaszkodott ügyvédhez, bár tudta, hogy fizetni nem tud. Sz.V.-né, bár idegbeteg volt, nem állt gondnokság alatt, így hivatalból nem lehetett intézkedni képviselte ügyében. A megyei igazgatási osztály "baráti alapon" kért segítséget az ÜMK-től. A legjobb ügyvédet kapta. Szükség is volt rá, mert az időközben szabadlábra helyezett férj kérte a vagyonközösség megszüntetését. Végül is a faházat és a telket eladták. A telek árának a fele Sz.V.-nét illette meg. Ebből rendezte adósságait.

Fia elvégezte a szakmunkásképzőt és dolgozni kezdett. A lakás egyik szobáját ő használta. Az események őt is megviselték. Anyja a legkörültekintőbben igyekezett hozzá alkalmazkodni. /És nem fordítva./ Rokkantnyugdíjából még fizetését is kiegészítette. A fiu ennek ellenére durva volt anyjához, sőt meg is verte. Az anya ekkor kereste meg ismét a megyei tanácsot. Táviratozott, hogy öngyilkos lesz, ha nem segítenek. Az igazgatási osztály előbb a fiu munkahelyi főnökéhez fordult, akire a fiu hallgatott. Néhány hét után a problémák újrakezdődtek. Ekkor a 17 éves fiut gyámhatósági figyelmeztetésben részesítették. Nem használt. Végül az anya azt kérte a megyei igazgatási osztálytól, hogy intézze el fia katonai bevonulását - hátha ez segít. /Ekkor a magas korosztályi létszám miatt ahhoz kellett

összeköttetés, hogy valakit 18 éves korában már behívjanak./ A történetnek itt vége. Pontosabban: elköltöztem a városból, így lehet, hogy csak számomra van vége a történetnek.

Ez az ügy abból a szempontból érdekes, hogy mi történt volna, ha nem megyei szintű szervekhez fordul Sz.V.-né, hanem a lakóhely szerint illetékes szociálpolitikai hatósághoz, a községi tanácshoz. Ahol nem ő az egyetlen szociálpolitikai alany; ahol nem áll rendelkezésre jogász, hogy jogi tanácsokat adjon; ahol az asszony munkahelyétől nem tudnak olyan sullyal kérni, mint a megyei főorvos; akik nem tudnak kijárni egy lakást; ahol nem tudnak baráti alapon ügyvédtől segítséget kérni; ahol nem tudnak...nem folytatom. Tudom, hogy az esetek döntő többsége nem ilyen összetett, de előfordulnak hasonlóak. A leirt eset talán jól szemlélteti, hogy nem könnyű sémát adni a komplex szociálpolitikai ügyintézéshez.

A CSALÁDGONDOZÁS MINT POZITIV STRATÉGIA⁺

Bevezetés - A pozitív stratégia fogalma a Nevelés Tanácsadóban folyó családgondozásban.

A családi nehézségeik miatt családgondozásra szoruló, fejlődésükben gátolt gyermekek és családjuk körében a személyiség kibontakoztatására, a tanulási, viselkedési zavarok leküzdésére, megszüntetésére vagy csökkentésére, továbbá a problémák megelőzésére irányuló, a gyermeket egyéni lehetőségeinek, a családot körülményeinek javításához mint nevelési célhoz segítő stratégia felfogható nevelési tervként.

Olyan analitikus és befolyásoló jellegű tevékenységsor - un. "kis pszichoterápia" - , amely a gyermek fejlődésének elősegítése, problémáinak megszüntetése vagy csökkentése, a gyermek érzelmi stabilizálása érdekében nemcsak a gyermekre, hanem egész családjára, személyi és tárgyi feltételeinek javítására is irányul :

/analízis - meghallgatás, családi és egyéni fejlődéstörténet, problémák feltárása;

motiválás - a problémák megoldására vagy ésszerű kompromisszumok vállalására;

befolyásolás - tanácsadás és konkrét segítség felajánlása./

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

Speciális /vagy természetes/ családterápia, amelynek során mellőzzük a helyi és személyi kötöttségeket.

Színhelye lehet akár a Nevelési Tanácsadó, akár a család lakása, rugalmasan választjuk meg.

A rendszeres foglalkozások egy része egyénileg, más része bizonyos esetekben mindkét szülővel közösen, sőt a többi családtag bevonásával is történhet.

A családgondozásban végeredményben olyan pozitív stratégiát követünk, amely pedagógiai célok érdekében speciális pedagógiai, pszichoterápiás, családterápiás feladatok rendezése befolysolási terv formájában.

Meg kell határoznunk, hogy milyen változtatások és hogyan érhetők el a gyermek családi, iskolai, munkahelyi, lakóhelyi környezetében.

I. Milyen célok elérésére dolgozunk ki tervet a családgondozásban?

A/ Közei és távlati célok.

Mint a nevelésben általában, a családgondozásban is megkülönböztetünk közei és távoli célokat. A családgondozás hosszú-távu tevékenység.

Hasznos előbb a gyermekkel, majd a szülőkkel többe foglalkozni, s azután ismét a gyermekekre összpontosítani a figyelmet /pl. tanulás, sport, szakkörök, továbbtanulás vagy munkába állítás, szülők kapcsolata, tárgyi feltételek/.

A terv az idő folyamán korrigálható, mindig támaszkodunk

a már elért változtatásokra. A tervezésben és a módosításban a Nevelési Tanácsadó vezető pszichológusa ad segítséget, egyetértésével vagy javaslataival. A szülőkkel kapcsolatos terv végrehajtható, ha előbb kapcsolatuk rendeződött. Ezután már képek az együttműködésre, körülményeik változtatására.

A legnehezebb esetek megoldásában a 2 hetenként összeülő team /pszichológusok - pedagógusok - orvos/ ad javaslatot.

B/ A távlati cél meghatározásának szubjektív kérdései.

A távlati cél lehet maximális és minimális.

A gyermek és a szülők, nagyszülők megismerése, a nevelésre és körülményeik alakítására vonatkozó képességek, személyiségükben rejlő lehetőségek feltárása ad alapot a maximális vagy minimális cél megfogalmazására.

Maximális cél tűzhető ki olyan gyermek esetében, ahol a szülőktől elvárható, hogy - előbb segítséggel, majd önállóan - akarnak és képesek is nehézségeiken urrá lenni, gyermeküket otthonukban felnevelni, valamint ahol a gyermek képes a korának megfelelő önállósodásra.

Csak minimális cél tűzhető ki, ha a család a gyermek részére nem tudja segítséggel sem biztosítani az érzelmi biztonságot, a megfelelő eltartást, nevelést, felügyeletet.

Ilyenkor, jobb esetben, a családot a hétvégi és szüneti felügyeletben, gondoskodásban erősítjük - a gyermek hetes otthonba, intézetbe helyezésére, esetleg átmenetileg állami gondozására, befolyásoljuk.

Rosszabb esetben a hosszú távu állami gondozásra és láto-

gatására befolyásoljuk. /Alig befolyásolható, önmaga eltartására sem képes, munkakerülő, bűnöző életmódot folytató, értelmi fogyatékos, ill. cselekvőképtelen elmebeteg szülők egy része./

/.../

II. Stratégiák a családgondozásban.

A/ Néhány gyakorlati példa a problémák megoldásának terveire és eredményeire.

A például szolgáló eseteket életkoronként csoportosítottam. Ezek mind olyan esetek, amelyeket a családgondozó pedagógus önállóan vitt végig. /Vannak olyan esetek is, amelyekben a pszichológus segítőjeként vett részt./

0-3 éves koru gyermekek köréből

1. Fiatal, anyagi gondokkal küszködő házaspár, az első gyermekét váró anya a terhesség elején rosszul lett. Betegálmány helyett kilépett /!?!/ munkahelyéről, másutt a terhesség előrehaladott volta miatt /?!/ nem vették fel; az apa is rövid ideje dolgozik, vele néhány éve mint garázda fiataalkorival a gyámhatóság foglalkozott. A terhesség utolsó heteiben kért családgondozást a védőnő.

Tervem: megismerkedés a leendő szülőkkel, szociálpolitikai segélyre szóbeli és írásos javaslat, bedolgozói munka keresése az anyának a szülés utáni időre, a férj erősítése apai szerepében, gondoskodásban, házi munka végzésében.

A gondozás során együttműködés a védőnővel, a gyámhatósági és szociálpolitikai főelőadókkal, az illetékes munkahelyekkel.

A családgondozás kb. 6 hónapot igényelt.

Eredmények: a fiatal szülők a segélyeket megkapták, ebből és az apa keresetéből megvásárolták a kisbaba gondozásához szükséges butordarabokat, ruhaneműt, később a konyhát is felujtították. A fiatalember megtett minden tőle telhetőt felesége és szépen fejlődő kisfia érdekében, az anya tisztán és nagy szeretettel gondozta, szoptatta csecsemőjét. Az anyának a cipőfűzőkészítés - otthon az apósa által vásárolt félautomata kisgépen - lett a bedolgozó munkája. Keresete napi 2-4 órás otthoni munkával 2.400 R felett havonta - a csecsemő 4 hónapos korától.

Anyagilag rendbe jöttek, a csecsemő gyönyörű, boldogok. Bölcsődére nincs szükség.

2. 13 hónapos koraszülött kislány, sulyában, mozgásában, érzelmi, értelmi fejlődésében elmaradt, "nem mosolyog". Az anya műszaki rajzoló gyesen, italozó életmódot folytat - a védőnő kért segítséget.

Terv: családlátogatások a védőnővel közösen, majd külön; az együttlakó szülők és apai nagyszülők megismerése; a kisgyermek és a hozzátartozók kapcsolatának, viselkedésének megfigyelése. A fiatal szülők önállósodásának támogatása a nagyszülőknél, az apa meggyőzése a tulórázások csökkentését, illetőleg a családdal való hosszabb együttléteket illetően. Az anyával kapcsolattartás 2 hetenként - érzelmi erősítés

feleségi és anyai szerepében, nevelési, gondozási javaslatok, befolyásolás az alkoholgondozói gyógyszeres kezelés igénybevételére, a munkába való visszatérésre, a gyermek 2 éves koráig munkaideje alatt a nagyszülői gondozás, utána a bölcsődei felvétel igénylésére.

A bölcsődei felvétel támogatása a kerületi gyermekgyógyász főorvosnál és a bölcsődei főelőadónál.

Együttműködés folyamatosan a körzeti gyermekorvossal és a védőnővel.

Eredmény: az anya önbizalma kialakult az 1 éves gondozás alatt, fél év után felkereste az alkoholgondozót apósa és férje kíséretében, később is eljárta, az italozást abbahagyta. A gondozás 8. hónapjából a gyes-t megszakítva munkába állt, attól kezdve együtt jártak férjével munkába és haza, kapcsolatuk ugrásszerűen megjavult, a nagyszülői gondoskodást csak szükség esetén veszik igénybe.

A kislány már a gondozás 3. hónapjától kezdve mosolyogni, járni kezdett, szavakat, majd rövid mondatokat mondott, étvágya javult, sulyban is gyarapszik, szeptembertől bölcsődébe megy.

3. Bevizelő /egy éve már szobatiszta volt!/, sokat siró /korábban mosolygós/, szorongó, kettő és háromnegyed éves kislánya problémájában kért segítséget önként a körzeti gyermekorvossal egyetértésben az alkoholista férjétől anyjához menekülő kétgyermekes,neurotikus dolgozó anya.

A férjétől kezdetben nem kapott tartásdíjat, mindkét gyermeke bölcsődés, de nem sikerült egy helyre helyezni őket, a

kisebbik - a fiu - "birja a bölcsődét", a nagyobbik nem. Az anyja válni se akar, de együttélni se akar a férjével.

Terv az első évben: a tartásdíj ügy bírósági uton való rendezésében segítség /a kérelem megírásában/.

A két gyermek egy bölcsődébe helyezése hely hiányában utólag sem sikerült, ezért az anyja érzelmi erősítése, támogatása a gyás igénylésében, a kisgyermek otthoni gondozásában, otthoni varrásban mint kiegészítő kereseti forrás igénylésében, az orvosi vizsgálatokra járásban, lakásigénylésben.

Az anyja és a családtagok - szülei, testvére - közti konfliktusokban a gyermekek igényeinek képviselése.

Az együtt lakó családtagok meghallgatása, nyugtatása, problémáik megoldásában segítő részvétel.

A kislánnyal játszó-foglalkozások otthon és a Nevelési Tanácsadóban.

A gondozás második évében: miután a bevizelés megszűnt - az anyja és a gyermek megnyugodott, az anyja befolyásolása a munkába visszatérésre, a 3. évét betöltött gyermek óvodai felvételére; a kistestvér bölcsődébe visszahelyezésében segítség, az anyja támogatása a munkahelyi főnöknél anyagilag kedvezőbb munkabeosztás érdekében.

Együttműködés a védőnővel, a bölcsődei gondozónővel, az óvodai csoportos nevelővel.

Eredmény: a kislány jól beilleszkedett az óvodába, semmilyen probléma nincs vele; az anyja munkájával, főnökével elégedett; a következő évben lakást kapnak.

3-6 éves koruak köréből

1. Három és fél éves, sovány, elhanyagolt, otthon gondozott kislány, anyja 22 éves, még nem dolgozott, állami gondozásból - nevelőotthonból - menekült ki a korai házassággal, a lakásban eltűri a rendetlenséget, nem tartja tisztán, férjétől fél. Az apa alkalmi munkás, kőműves kisiparosnál, esténként részegen jár haza, keresete töredékét adja oda, emiatt anyagi gondok. A főtt étel hiánya miatt és féltékenységből rendszeresen veri a feleségét, a velük együtt lakó sógor /az apa bátyja/ védi meg az anyát - ő vesz részt a nevelésben.

A védőnő kért segítséget.

Terv az első félévben: a védőnővel közös családlátogatáson ismerkedés a családtagokkal, az egymás közti viselkedésmódok megfigyelése, a gyermek szempontjainak képviselete. Később a szülők befolyásolása az óvodai felvétel igénylésére és az anya munkába állására /mivel az apa csak úgy érezte fölényben magát, ha egyedül ő keres, feleségét otthon akarta tartani, féltékeny volt mindenkre - ez cseppet sem volt könnyű feladat/.

A családi kapcsolatok rendezése: az anya döntéshelyzetbe segítése - vagy a férj vagy a sógor.

Eredmény: az anya kórházban segédápolónőként dolgozik, gyermeke ott jár óvodába az első félév végén.

A gyermek fejlődése jó.

De az anya, két műszakja miatt, a felügyeletet nem tudja megfelelően megoldani, az apa nem változtat, nem akar velem sem találkozni, egy alkalommal részegen súlyos testi sér-

tést okoz feleségének, a sógor hiv mentőt, az anya kórházba kerül.

A második félévben az anya dönt: a sógort választja /aki amugy is első szerelme volt/. Tőlem vár egyetértést /válni akar/, elmondja /magától/ életük történetét.

Terv: az apa kényszeres elvonó kezelésének javaslata a gyámhatóságon és az illetékes főorvosnál szóban és írásban.

Az apa érzelmi erősítése az elvonó kezelés után, öngyilkossági kísérlete idején.

Az anya és a sógor kapcsolatának rendezésében segítség. A tartásdíj ügyében a szülők kölcsönös megállapodásában segítség.

A harmadik félévben, mivel az anya megkedvelte a segédápolónői munkát, a szerződés lejárta után ugyancsak ebben a munkakörben dolgozna, hogy lakásbefizetésre, butorvásárlásra gyűjtsön, három műszakba kíván menni.

Támogatás a kislány hetes otthoni elhelyezésében. Az anya befolyásolása a lakás tisztán és rendben tartására, gyermeke számára hely és játékok biztosítására, a hétvégék tartalmassá tételére.

Együttműködés a védőnővel, gyámhatósággal, óvodával, nevelőotthonnal.

Eredmény: a gyermek a hetes otthonba jól beilleszkedett, sulyban is jól gyarapszik, az anya és a sógor - élettárs - örül a fejlődésnek. Az anya a munkáját ellátja, a hétvégeken rendes időben hozza-viszi a gyermekét.

Kirándulást szervez, a sógorral felváltva is és együtt is megfelelően gondoskodnak a gyermekről, a lakást tisztán tartják,

otthonosnak találom. Az apa belenyugodott a válásba, a konyhában lakik /a többiek a szobában/, választott más nőt, akivel házassági tervei vannak. Tartásdíjat fizet, mérsékelte az italozást, bár az alkoholgondozóba nem jár. Gond még a lakásból való különköltözés - az anya kíván menni a gyermekkel. Egyelőre mindnyájan együtt laknak, de már megszűntek a nagy konfliktusok. Rendszeresen dolgoznak. Amíg nincs önálló lakás és az anya három műszakos munkát végez, a gyermek a hetes otthonban marad.

2. Egy nehéz eset: Öt és fél éves kisfiu, értelmileg elmaradott, elhanyagolt, az anya két-műszakos eladó, az apa gépkocsivezető, italosán, késve megy a gyermekért az óvodába. Az apa nem hajlandó a védőnő és az óvónő tanácsát elfogadni. /Kizavarta a védőnőt a lakásból./ Az óvoda vezetője és a gyermekvédelmi felelős óvónő kérnek segítséget, de egyidőben "fel is jelentik" az apát a gyámhatóságon.

Terv: kapcsolattartás az óvodával és a gyámhatósággal - előbb a családgondozó próbálkozik. Írásban is tájékoztatja a fejleményekről.

A szülőkkel kéthetente foglalkozás; bizalom, megerősítés a szülői szerepben, gyermekük játékos tornára, logopédiai foglalkozásra járatásában, játék, könyv vásárlásában.

A gyermekkel játékos fejlesztő foglalkozás - beszélgetős, rajzos, számolás, az "Iskolás lesz a gyermekem" c. feladatlapos könyv felhasználása - kéthetenként.

Az apa befolyásolása az italozás mérséklésére.

Eredmény: Tulajdonképpen sikerült. A gyermek fél év múlva az

iskolaérettségi vizsgálaton iskolaérettnak bizonyult, beszédhibája megszűnt, a szülők gondoskodóbbak. Rendes időben járnak a kisfiuért, felváltva a szülők és a szomszéd. A gyermeket tornára, logopédushoz kísérték, játékot vásároltak, a nevelési javaslatokat megfogadták, az apa mérsékelte az italozást, bár a "vele való foglalkozást határozottan elutasította" /!/. Mivel nincs már ok, nem is erőltetjük.

6-10 évesek köréből

/.../

7 éves, egy tanévre felmentett, hetes óvodába helyezett, ott korrekciós 1. osztályra javasolt, nagyon nyugtalan, neurotikus kisfiu; anyja értelmi fogyatékos mosónő, apja kiegyensúlyozatlan, italozó, hidegburkoló szakmunkás, akit a tanév közepén agydaganattal operálnak, kicsi pincelakásban laknak. Az óvoda kérte a gondozást.

Terv az első évben: mivel a nyugtalanság fő oka az otthoni környezet, s mivel a napos óvoda nem hajlandó tartani a felmentett, tulmozgékony, agresszív gyermeket, szükséges a hetes óvodába helyezés és lakásigénylésük támogatása a lakásosztályon.

A második évben: a szülők javaslatunk ellenére kihozták a gyermeket a nevelőotthonból - még mielőtt lakást kaptak volna, ezért a család életének fokozott figyelemmel kísérése. A tanév elején, az ötödik héten segítséget kér a korrekciós osztály tanítónője - "nem lehet tőle tanítani!" - ezért helybiztosítás, felvételi javaslat a hetes nevelőotthonba és a Neurozis Osztályra. Majd egy hét után /!/ a he-

tes nevelőotthonhoz tartozó általános iskola sem tartja:

"közveszélyes!"

Ezért a pszichológus kolleganőkkkel való konzultáció alapján a Neurozis Osztályon történő lenyugtató után az Áthelyező Bizottság vizsgálatára küldés.

A szülők befolyásolása a kisegítő iskolába járatásra, mellettük állás, nevelési javaslatok.

A gyermekkel fejlesztő - játszó, olvasó, beszélgető - foglalkozás eleinte egy, majd kéthetente. Érzelmi erősítés. Együttműködés a korrekciós osztály tanítónőjével, majd a hetes otthon vezetőjével, a hozzátartozó iskola pedagógusai-val, az Áthelyező Bizottság gyógypedagógusával és a nagymamával.

Eredmény: a gyermek megtalálta helyét a kisegítő iskolában, jól érzi magát, az 1. osztályt már itt végzi el. Időnként még nyugtalan, főleg a meteorológiai változások befolyásolják, gyógykezelését a Neurózis Osztály biztosítja, ahová rendszeresen jár a szüleivel, kötődik a családgondozó személyéhez, nagyobb magatartási probléma nincs, az agresszió megszűnt. A pedagógusok a kisegítő iskolában elfogadják, szeretik őt.

Az apa fokozatos gyógyulásával a szülők is nyugodtabbak, gondoskodóbbak. Rövidesen az új lakásba költözhetnek.

/.../

B/ Alapelvek a stratégia és a taktika megfogalmazásánál

1. Szakaszosság a családgondozásban

A megfigyelés szakasza

A gondozás kezdetén hagyjuk, szinte passzívan, hogy a szülők és a gyermekek úgy viselkedjenek, ahogyan nekik jólesik, a beszélgetést semmilyen témára nem irányítjuk. /Ők mondják el panaszait./ Erősen figyelünk a metakommunikációra is.

Az irányított beszélgetés szakasza

Az előző megfigyelések alapján felvetünk lényegesnek látszó kérdéseket, tájékozódunk a gyermek fejlődéstörténetéről, a terhesség alatti problémákról, később a kapcsolat, a házasság történetéről.

Válaszolunk a családtagok reakcióira, kérdéseire anélkül, hogy egyértelmű elvárásokat vagy tanácsokat hangoztatnánk. Nem marasztalunk el és nem mentegetünk senkit. A gyerekekkel külön foglalkozunk.

A megoldandó problémák közös megvitatása

E szakaszban aktívan és nyíltan képviseljük nézetünket az alapvető konkrét problémákról, tennivalókról, a szükséges változtatásról.

Ez a legnehezebb szakasz, de ha eddig jól dolgoztunk, új, őszinte vallomásokat kapunk, valódi érzelmekről, indulatokról, titkokról értesülünk.

A direkt segítség és irányítás szakasza

Az újfajta családi kapcsolatok, az ésszerűbb életvitel ki-formálódásának segítése; az óvodai, iskolai, egészségügyi, munkahelyi, megélhetési stb. problémák megoldásának pedagógiai és adminisztratív segítése.

Az elért eredmények stabilizálása. A család felkészítése arra, hogy nehézségeit önállóan tudja majd megoldani.

A fenti szakaszok sorrendjének megtartása általában megalapozza a gondozás eredményességét, de előfordulhat - nem is ritkán -, hogy a sürgősen direkt segítségre szorulóknak esetében kénytelenek vagyunk különböző - anyagi, munkahelyi stb. - ügyek intézését már az első szakaszban vállalni.

A szakaszok időtartama erősen változó, a konkrét esetektől függ. E vonatkozásban is igen rugalmasnak kell lenni.

2. Fokozatosság az önállósításban

Minden eljárásnál, minden javaslatnál figyelembe kell vennünk a gyermek és a szülő adottságait. Ettől függően változhat személyes részvételünk módja a probléma megoldásában.

Pl. munkaviszony vállalásakor a munkakönyv kiváltása:

- A 15 éves lányt vagy fiút - ha igényli - elkísérhetem a Munkaközvetítőbe.
- Ha önállóbb, elegendő, ha javaslatot ad a családgondozó: mit kell beszerezni, mikor menjen, mi ott a teendő, és utána beszámoltatja - megvan-e a munkakönyv.
- A munkahelyszerzésnél érdeklődöm, s a gyermek választ, majd a választott munkahelyre a munkaügyi osztályvezetőhöz elkísérem.

- Ha önállóbb - a családgondozó pedagógus eljár az érdekében, vagy elegendő ha "odaszól telefonon", előkészíti hogy a megbeszélt helyen fogadják a gyereket, de a gyermek egyedül megy, majd beszámol, mit sikerült, hogy sikerült elintéznie.
- Van olyan gyerek, aki csak javaslatot igényel, s egyedül végrehajtja.
- Ha már önálló, van jó választás is, de nem biztos benne, és megerősítésre szorul, akkor elegendő a meghallgatás és a megerősítés a munkába lépés előtt a teendőkről, utána az élményeiről. Mindez segíti bizonytalansága leküzdésében is, a munkahelyi beilleszkedésben is.
- Értelmi fogyatékos, beteg, kiegyensúlyozatlan szülőknél hasonló szempontokat érdemes figyelembe venni életkörülményeik változtatásánál, lakásigénylésnél, munkaidőbeosztás változtatásánál, stb.

Minden esetben kívánatos és szükséges is a kezdeti nagymértékű segítségadástól eljuttatni a szülőket, fiatalokat az önálló változtatásokhoz.

3. Sulyponti személyek és feladatok

A családgondozásban akkor érünk el nagyobb és tartósabb eredményt, ha azzal foglalkozunk többet, akinek /vagy aminek/ a változása oldja meg a problémát.

Ki legyen a sulyponti személy a gondozásban? Itt öt szempontot érdemes figyelembe venni:

a/ A probléma természete - átmeneti-e vagy tartós.

Ha átmeneti családi nehézségekről van szó - pl. a szülők összevesztek, esetleg egyikük most kezdett inni, valamelyik

szülőnek elromlott a kapcsolata a gyermekkel, a gyermekre az agresszív viselkedés csak a családi diszharmónia óta jellemző - az elsődleges cél az ok megszüntetése, a szülők egymással és gyermekükkel való kapcsolatának rendezése. Ebből fakadó feladat: több foglalkozás a szülőkkel.

Ha a probléma tartós, régi keletű, akkor figyelembe kell vennünk az alábbi szempontokat is.

b/ Az életkori függőség szempontja.

A kicsi gyermek még függő helyzetben van, csak vele hiába foglalkozunk. Ha szülei nem változtatnak, minden próbálkozásunk hatástalan marad.

A nagyobb gyermek már önállósodik. Amit 12 éves koráig sikerült beleplántálni, az egész életére maradandó. A korai rossz hatások olyan mély nyomot hagynak a gyermek személyiségében, hogy ha a szülők utólag változtatnak is, de a gyermekkel nem foglalkozunk, lejtőre kerülhet. /Sajnos előfordult, hogy emellett is./

Minél nagyobb azonban a gyermek, annál több egyéni foglalkozást igényel. A 0-6 éves kora gyermek családjában a szülőkkel kell többet foglalkozni. A 6-10 éves gyermek családjában hozzávetőlegesen ugyanannyi figyelmet fordítunk a szülőkre, mint a gyermek változtatására - időben is. A 10-18 éves gyermekkel - szülei befolyásolása mellett - súlyozottan kell foglalkoznunk.

c/ A gyermekkel azonos nemű szülő problematikája.

Tapasztalatom, hogy az iskoláskorúak esetében a problémás

fiu háttérében az apával baj van: vagy nincs apa, vagy távol él, vagy ha együtt élnek, éppen az apával /nevelőapával/ rossz a fiu kapcsolata, vagy éppenséggel jó, de az apa példája rossz hatást gyakorol. Tehát csak akkor sikerül javulást elérni a fiunál, ha az apát tekintem súlyozott személynek: a meglévő apát közelítem; vagy ha nincs apa, "pótapát" biztosítok /rokon-ságon belül mellé állnak, segítőkész főnök mellé kerül a munkahelyén, hozzá kérem a beosztását, megszerzem férfi osztályfő-nőke támogatását/.

A problémás lány esetében hasonló tapasztalatok alapján az anya ilyen súlyozott személy /amennyiben alkalmas a változtatásra/.

d/ Ki a változtatandó személy?

A gyermek és a család megfigyelése során világossá válik, ki az adott időben a legproblémásabb személy, a veszélyeztető. Ahhoz kell közelebb kerülni, hogy hatni tudjunk rá, és vele kell /legtöbbet/ legmélyebben foglalkozni!

Amennyiben a gondozás elején már hajlik az illető családtag a változtatásra, másra kerül a súlyponti szerep a gondozásban.

e/ A szeretetközvetítés szempontjai.

A gyermek érzelmi igényeit a szülő a családgondozásos esetekben ritkán elégíti ki.

A szülő érzelmei - amelyek viselkedését motiválják - összefüggésben vannak nehézségeivel, helyzetével, állapotával /leterheltségével/.

Az elutasító szülőből legalább közömbössé, majd a közöm-

bősből megértővé-gondoskodóvá változtatás a legfontosabb családgondozói cél.

A családgondozás alatt nem maradhat érzelmileg azonos állapotban egyik szülő sem.

Hogyan sikerülhet elérni a gyermekekhez való közelítést? Előbb a szülő kap a családgondozótól nagy adag megértést betegségei, nehézségei miatt; konkrét segítséget ügyei intézésében, körülményei alakításában; elfogadást, megerősítést jó szándékaiban, s azután - egyéniségüktől függően - azonnal, két hét-fél év múlva a hatás érződik a gyermekeken is.

Melyik a súlyponti feladat a családgondozásban? Több sikeres és sikertelen próbálkozás elemzése során kiderült, hogy a problémás gyermek családi háttérében diszharmonikus szülői kapcsolat van. És amíg a szülők megromlott kapcsolata nem rendeződik, addig nem lehet más téren tartós változást elősegíteni.

A sikeres esetekben - az anyagi stabilizálással egyidőben - először a családi kapcsolatok rendezését tűztem ki súlyponti feladatul, majd a más területen /tisztaság, rendtartás, gondoskodás/ történő változtatásokat.

III. Módszerek a stratégiai feladatok elvégzésében.

A/ Céltzott beszélgetés, családlátogatás.

Szűkebb értelemben a gondozott gyermekkel, családtagjaival, a szomszédokkal és a munkahelyi főnökökkel, munkatársakkal, barátokkal való beszélgetést nevezzük céltzott beszélgetésnek. Megbeszélésen vagy konzultáción pedig az oktatási intézmények,

nevelőotthonok pedagógusaival, gyámhatósági főelőadóval törté-
nő beszélgetést értünk. /.../

A mélyebb megismerést és személyes hatást az egyéni, négy-
szemközti beszélgetéssel érheti el a családgondozó, elsősorban
akkor, ha személyisége bizalomkeltő. A kölcsönös bizalom kiala-
kulása fél siker.

A beszélgetés eredményességét sorrendje is befolyásolja.
Előbb a másik fél meghallgatása, megnyerése, biztatása, megerő-
sítése a legfontosabb, csak ezután jöhet a változtatásról való
meggyőzés. Nem lehet elhanyagolni a meglévő viselkedés követ-
kezményeinek ismertetését, mások és az illető saját életéből
vett példák, összefüggések felismertetését sem; ritkán, de su-
lyozottan alkalmazzuk a javaslatot is. A beszélgetés eredmé-
nyesnek mondható, ha a gondozott a beszélgetés végére elfogad-
ja a változtatás lehetőségét vagy a kompromisszumot; illetve,
amennyiben megnyugtató volt a cél, megnyugszik; ha meg az ön-
bizalom ébresztése, úgy kedvet kap a nehézségei megoldására,
és megvilágosodik előtte, hogy mit kell tennie.

A célzott családi beszélgetés lehetőséget ad a családta-
gok egymás közti kapcsolatának közvetlen megfigyelésére, sőt az
egymáshoz való közelítésre is, ha jól irányítjuk. Legtöbbször
családlátogatás alkalmával kerül rá sor. A gondozás kezdetén
célja főleg a megfigyelés, később az együttműködésre bírás, vé-
gül a változtatás.

Az egymással torzszalkodó szülőket csak az előzetesen mind-
kettőjükkel több alkalommal folytatott egyéni beszélgetések u-
tán érdemes együtt hívni a Nevelési Tanácsadóba, vagy otthonuk-
ban kezdeményezni a közös beszélgetést, akár békítés a célunk,

akár a láthatás, a vagyon- vagy lakásmegosztás kérdéseinek meghallgatása, akár a nevelési együttműködésre bírás.

A "hatszemközti" vagy sokszemközti beszélgetésben a családgondozó pedagógus a vitavezető szerepét kell hogy vállalja. Munkája eredményes, ha lehetővé teszi a családtagok részére egymás szempontjainak mélyebb megismerését és elfogadását, közös cselekvésre késztet egymás és a gyermek érdekében. Nem baj, ha akkor és ott adják ki, mondják el, ami eddig bennük rekedt; fő, hogy mindegyik fél nyerjen valamiféle elégtételt, kapjon valamilyen oldalról megerősítést, úgy könnyebb lesz a nyitás a másik fél felé.

B/ Tanuló foglalkozások, könyvkölcsönzés, kísérések.

A családgondozó nem vállalhatja a rendszeres korrepetitor szerepét, erre nincs elegendő ideje. Legfeljebb heti, két hetenkénti egyéni foglalkozást vállalhat.

Tapasztalat szerint az óvodáskorúakkal az általános képesség - fejlesztő foglalkozások, az iskoláskorúakkal pedig az olyan tanuló foglalkozások az eredményesek, amelyek során akkor és abban a tantárgyban kap segítséget a családgondozótól a gyerek, amelyikben megakadt. /.../

A megfigyelések alapján - az új tantervek bevezetése óta - a gondozott gyermekek általában a következőkben szorulnak segítségre:

- Alsó tagozatosok az olvasás megszerettetésében, a matematikai gyakorlást igénylő feladatok végzésében /összeadás, kivonás, szorzás, osztás, számrendszerekben gondolkodás, szöveges feladatok megértése/, és a környezet-

ismereti tankönyv szövegeinek a megértésében.

- A felső tagozatosoknak a legtöbb gondot a matematikai házi feladat elkészítése és az orosz nyelv tanulása, szótárhasználat, olvasás, fordítás, nyelvtan jelenti, de a kémia, fizika feladatainak a megértése és megoldása is nehéz.

Az egyéni tanuló foglalkozásra némelyik gyermek a barátját, tanulópárját is elhívja, ez különösen előnyös az orosz nyelv gyakorlásánál.

Nem tudnak segíteni gyermeküknek a szükséges mértékben az értelmi fogyatékos szülők, de a sok nehézséggel küzdő nem fogyatékos szülők sem /különösen a fizikai dolgozók nagy része/. Sokan még a biztatást is elhanyagolják.

A családgondozó pedagógus mint szülőpótló segít a gondozott gyermeknek: átadja sokirányú érdeklődését, mohóságát az új dolgok megismerésére, könyveket javasol, kölcsönöz a Nevelési Tanácsadó könyvtárából. Karácsonykor ajándékoz, tanév végén jutalmaz - ha van /ha volna!/ rá lehetőség.

A gyermek egyéni képességeinek, érdeklődésének megismerése után - az iskolai tanulmányokkal összhangban - kíséri el 2-3 fős gyerekcsoportokat kiállításra, szakköri foglalkozásra, a tornatanárral való konzultáció után, az osztályfőnök egyetértésével sportegyesületi beiratkozásra - ha lehet a szülők egyikével együtt! Pályaalkalmassági vizsgálatra, ügyek intézésére egyénileg is!

C/ Játsszófoglalkozások.

A családban valamilyen okból elhanyagolt gyermekek jól érzik magukat a Nevelési Tanácsadóban, ahol van az életkoruknak megfelelő játék, a pedagógus - mint jó szülő - együtt játszik a gyermekkel /gyurmázás, rajzolás, LEGO építés, autópálya, hajó, ürrepülő építés, társasjátékok, bábozás stb./ és a gyermek szabadon, kedvére választhat. Először egyéni, később kiscsoportos játszás folyik, elhívhatják testvérüket, barátaikat is a közös játszásra, s ez módot ad a kudarc elviselésének gyakorlására, s arra a kétszeres öröme is, amikor a társak előtt győz, éri a siker. Óvodáskoruknál ez a foglalkozás fő tartalma. A 6-12 évesekkel való foglalkozás első része rendszerint tanulás, utána következik a játék. Eredményei kihatnak az iskolai és a szülői elfogadásra is: a szülő örül, hogy gyermekével elégedettebbek, javul, jobban tud teljesíteni, s ez visszahat a gyermekre, magatartása tovább javul.

D/ A pályaválasztást segítő foglalkozások.

Összetett módszert értünk ezen; célzott beszélgetések a szülőkkel és egyénileg a gyermekekkel, a szakmát ismertető könyvek kölcsönzése, elkísérés a választott iskolába, az egészségügyi alkalmassági vizsgálatra, esetleg eljárás a felvétel biztosítására is.

E/ Szociálpolitikai ügyintézés.1. Segítség kérelmek megírásában

Az ügyintézésben járatlan fiatalok, vagy az írni, fogalmazni nehezen tudó szülők örömmel fogadják a segítséget. Hiszen sokszor éppen azért késik a lakáskiutalás, mert az igénylőlapot ki sem töltötték, azért nem jut bölcsődébe a gyermek, mert /el kell menni jelentkezni - meghatározott időben/ nem írta meg a szülő a kérelmet.

Bármilyen ügyben vár intézkedést - pl. a tanácsban az igazgatási osztály birtokháborítási előadójánál, vagy a bíróságon válóper, tartásdíj ügy, apaság rendezése stb. - kérelmet kell beadni.

A kérelmek megfogalmazásában és - ha gépelve kell beadni - a megírásában is segítünk.

2. Javaslatok írásban

Vannak olyan ügyek, amelyekben a szülő kérelmét környezet-tanulmánnyal, javaslattal kell támogatni.

Akkor érdemes megírni a javaslatot, ha előzőleg már sikerült a szülőt az igénylésről meggyőzni, és amikor az illetékes ügyintéző, akinek a javaslatot küldjük, egyetért. Vagyis az írásos javaslatot előzze meg a szóbeli.

Példák a leggyakoribb ügyekre, amelyekben szükséges az írásos javaslat:

- a gyámhatóság részére: rendkívüli és rendszeres segélyhez, /hetes/ nevelőotthoni elhelyezéshez, állami gondozásba vételre és megszüntetésre gyakori együttműködési mód az írásos tájékoztatás;
- előfordult, hogy a kiségitő iskolába történő áthelyezéshez kért az áthelyező bizottság, más esetben az általános iskola igazgatója írásos javaslatot;
- kórház nőgyógyászati osztályának főorvosához háromgyermekes, értelmi fogyatékos, neurotikus szülők maguk kértek a tartós fogamzásgátlás megoldására javaslatot, megelégtelve a gyakori terhességmegszakítást;
- lakásügyben is hasznos volt a javaslat, a szülő előzőleg beadott igénylőlapjának számára hivatkozva.

3. Javaslatok szóban, eljárások

Tanácsnál:

Gyámhatóságon a tájékoztató jellegű konzultációkon kívül hatósági intézkedéseket kezdeményezünk /segélyek, felelősségre vonás, nevelőotthoni elhelyezés, árvasági járadék, gyámság alóli felmentés/ és gyógyüdüléshez juttatást stb.; szociálpolitikai csoportvezetőnél szociálpolitikai segélyt javasolunk; lakásosztály vezetőnél tájékozódunk, javasolunk, sürgétünk; igazgatási osztályon a gyermek érdekvédelmében tájékozódunk, támogatjuk a család ügyeinek intézését; művelődési osztályon utólagos óvodai felvételt kérünk; bölcsődei előadónál bölcsődei helyet kérünk.

Oktatási intézményekben:

Az iskolás gyermek megrendült helyzetét leginkább az osztályfőnök meglátogatása és a legtöbbet panaszkodó tanárral tör-

ténő konzultáció hozhatja rendbe. Az óvodában a csoportvezető óvónő a kulcsszemély.

Az igazgatók, vezető óvónők nagy része is igényli, hogy részt vegyen ezeken a beszélgetéseken, sokszor az ő közreműködésükre van szükség a gyermek és a szülők változtatásához vagy megnyugtatótatásához.

A gyermekvédelmi felelős tanár tartja számon a veszélyeztetett gyermekeket az osztályfőnöktől szerzett információk alapján.

Kölcsönös tájékoztatókra évenként sor kerülhet a tennivalók egyeztetése céljából. Tanév közben legtöbbször napközi otthoni felvételt, tanulószobát, kedvezményes befizetést, ehhez nyomtatványt kérünk vagy adunk be a gondozott gyermek részére. /Amikor a szülő elfeledkezett a megfelelő időben elintézni./

GYIVI-ben, a választott nevelőotthonokban - helybiztosítás, nevelőotthonban tartás, testvérek egymáshoz helyezése, ha-zaengedés, munkába állításban részvétel stb. céllal járunk el az esetektől függően.

A dolgozók iskolájában tulkoros gyermekek áthelyezésének, felvételének céljából, a problémás gyermek érdekében járunk el.

Egészségügyi intézményekben:

Bölcsődékben a vezető vagy a csoportos gondozónővel információszerzési céllal konzultálunk - van-e hely náluk, bent van-e a gyermek, jól érzi-e magát a kisgyermek vagy az ott dolgozó fiataalkoru.

A Bölcsődei Módszertani Központban hetes bölcsődei elhelyezési céllal járunk.

A körzeti gyermekszakorvosi rendelőkben dolgozó védőnők és a gyermekszakorvosok a legsegítőkésebb munkatársaink. A "közös" esetekben szükséges a gyakori információcsere, mi az, amit az orvos tesz - vizsgálatok, utasítás -, mi az, amit a védőnő befolyásol - tisztaság, rend, étkezési, ápolási tanácsok, kivizsgálás -, s mi a családgondozó pedagógus feladata az adott családnál. Jó, ha lehetőleg egyszerre minél kevesebbet várunk el, vagyis előbb erősítjük az orvos és a védőnő egészségvédelmi munkáját, s ha ebben már történt előrelépés, csak azután javasolunk más téren.

A családból való kiemeléskben vagy az otthontartásban is egyetértésre kell jutnunk, egymás véleményét méltányolva. Ha a bölcsődei, hetes bölcsődei felvételhez, gyámhatósági intézkedéshez írásos javaslat szükséges - akár mindhárom szakember aláírhatja. /Előfordul, hogy a gyermekorvos, a védőnő jön be konzultálni a Nevelési Tanácsadóba. Hasznosak a közös családlátogatások./

Nőgyógyászati szakorvosnál kivizsgálást kérünk fiatalkoru lány számára, tartós fogamzásgátlást az értelmi fogyatékos, sokgyermekes anya kérésére.

Ideggondozóban az ideggyógyász szakorvossal és a védőnővel kapcsolattartás; információcsere, a tennivalókban egyetértésre jutás a közös esetekben.

Alkoholgondozóban az egyes nehéz esetekben szükséges az információcsere, javaslat az alkoholizáló szülő behívására a pszichiáter szakorvosnál és a gondozónőnél.

Kórházi osztályon leggyakrabban a beteg gondozott kérésére őt látogatjuk meg; előfordul, hogy bizonyos hatósági intézkedés

kezdemenyezéséhez információt kérünk a vezető szakorvostól /pl. az apa megalapozott felelősségrevonásához tisztázni, mit tett az anyával, illetve a gyermekkel/, vagy időpontot kérünk a beteg családtag felvételére.

Munkahelyen:

Az üzemi szociálpolitikai előadónál a szülőt kísérve bölcsődei, óvodai, hetes bölcsődei elhelyezést javasolunk; az üzemi oktatási előadónál a fiatalkorut kísérve a munka melletti továbbtanulását segítjük elő, a főnökénél felvételének üzemi javaslatát a szakmunkásképző esti tagozatára, és a tanulmányi szabadság biztosítását; a munkaügyi osztály vezetőjénél a fiatalkorut, vagy a nehézkesen cselekvő szülőt kísérve javasolunk számára megfelelő munkakört - a főnökénél megfelelő munkaidőbeosztást vagy változtatást.

OTI Orvosszakértői Bizottságon a munkaképtelenség megállapításához kivizsgálási időpontot kérünk, szükség esetén el is kísérjük a beteg szülőt, és visszük az előzetesen beszerzett körzeti és szakorvosi véleményeket.

F/ Lelki segély telefonon - a családgondozásban.

A családgondozó - jó esetben - a gyermekek és szülők érzelmi bázisa. A gondozottak hozzá fordulnak minden bajukkal, örömeikben. Meghallgatást várnak, tanácsot kérnek.

A biztonságot a kezdeti gyakori személyes találkozás teszi lehetővé, s az, ha a hét 5-6 napjában bármikor fordulhat segítségért a rászoruló. A családgondozó heti fogadóóráján kívül is, akkor, amikor szükség van rá.

A munkahelyi /lakás/ telefon alkalmas arra, hogy a szülő vagy a gyermek maga is kérhessen találkozót, családlátogatást vagy rendkívüli fogadóórát, esetleg ezuton - telefonon - mondhassa el, mi bántja.

A tapasztalat szerint a családgondozó akkor éri el a változtatásokat sikeresebben, ha a megfelelő időben segít.

TÁTRAI ALFRÉDNÉ

A GYERMEKVÉDELEM ÉRDEKÉBEN VÉGZETT CSALÁDGONDOZÁS⁺

A gyermekvédelem területén, sajnos, csaknem egyhelyben topogunk. Igaz, hogy létesítettünk jó néhány nevelőotthont, de a jó gyermekvédelmi munkának nem az a mutatója, hogy sok a nevelőotthon, hanem az, hogy minél kevesebb olyan gyermek szorul állami gondozásra, akinek élnek a szülei; hogy valóban egyre kevesebb a veszélyeztetett gyermek; hogy csökken az ifjúság elleni büntettek, valamint a gyermek- és ifjúkori bűnelkövetők száma. Az ehhez vezető ut pedig a jó megelőző gyermekvédelmi munka, amelynek alapja a jól szervezett gyermekvédelmi célzatu családgondozás.

Hivatalos és társadalmi szervek próbálkoznak - meg lehetőszen széttagoltan - foglalkozni a családok segítségével, gondozásával, a veszélyeztetett gyermekek felderítésével. Helyenként fellángol a lelkesedés, de csak ideig-óráig tart. Látva a nehézségeket, rendszerint belefáradnak, szép lassan abbahagyják. Sajnos, akik egyéb munkakörben dolgoznak, nem közvetlenül érintkeznek a gyermekvédelmi problémákkal, nem veszik elég komolyan ezeket a feladatokat. Képtelenek a gyermek oldaláról nézni a dolgokat. Csak munkavállalókat, kollégákat, panaszkodó szülőket látnak. Gyakran elzárkóznak is az elől, hogy a családgondozónak segítséget nyújtsanak. /Gondolok a munkahely és az alkoholizmus kapcsolatára, a "harmadik" megjelenésére a munka-

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

helyen, a gyermek ütlegetésére stb./. Némi pénzbeli támogatásra a legtöbb helyen még hajlandóak, de a többi a család magánügye. A szomszéd, a munkahely akkor jelez, mikor már életveszély van, vagy már be is következett a tragédia. Ez részben érthető is, mert pl. a rabiátus szülő a közelükben van, s ha megtudja, hogy "feljelentették" /és sajnos sok esetben a jelzést a figyelmeztetésen kívül más intézkedés nem követi, esetleg még az is elmarad/, - nem alaptalanul félnek a "sértett" bosszujától.

Ugy tudom, hogy az új átszervezés során a tanácsoknál az összevont egészségügyi-, sport és művelődésügyi osztályokon beül szociális, családgondozó csoportok létesülnek. Feltételezem, hogy senki nem gondol arra, hogy ugyanaz a személy legyen az öregek és a gyermekek családgondozója. Ez még akkor se lenne helyes, ha arra az álláspontra helyezkedünk, hogy esetleg ugyanabban a családban van az öreg is, a gyermek is. Az öregnek és a gyermeknek teljesen mások a problémái, s a gondozónak is egészen más beállítottságúnak kell lennie. Számtalanszor tapasztaljuk, hogy valaki szereti a gyermekeket, de irtózik az öregektől, vagy fordítva: türelmes az öregekkel, de idegesítik a gyerekek. A gyerek és az öreg egy dologban teljesen azonos: egyformán az emberiség legkiszolgáltatottabb lényei. Létük és közérzetük teljesen az őket közvetlenül körülvevő felnőttektől függ. Ha egy kalap alá vennénk őket, az nagyobb hiba lenne, mint a gyermekvédelmi családgondozói munka jelenlegi szétagolt-sága.

Kik is foglalkoznak ma családgondozással?

1. A tanács gyámügyi csoportja.
2. Nevelési tanácsadók /családgondozó pedagógusok/.

3. Hivatásos pártfogók /utógondozók/.
4. Az iskolák, óvodák pedagógusai, gyermekvédelmi megbízottai. /Ez hivatalosan is, helyesen, csak családlátogatás./
5. Intézetek, nevelőotthonok családgondozói /felügyelői/, akik az állami gondozottak családjával ill. a kihe-lyezett nevelő családjával foglalkoznak.
6. Tiszteletdíjért vagy társadalmi munkában társadalmi pártfogók.

Az eredmény: az egyik családnál egymásnak adják a kilincset, a másikhoz senki se megy, vagy azért, mert annyira rossz-hirű, hogy csak rendőrrel mernének kimenni, vagy olyan csendben viselik megpróbáltatásaikat, hogy senki nem veszi őket észre. Rendszerint fehér foltok maradnak az un. rendezett körülmények között élő családok is, akikről csak akkor derül ki, hogy nem is annyira rendezettek, amikor a gyerek csavarogni kezd, szipuzik, bűncselekménybe keveredik vagy öngyilkosságot kísérel meg.

A helyzet javítására egységes családgondozói hálózatot kellene létrehozni, amelynek feladata a felderítés és a gon-zás.

Mivel a gyermekek körül igen sokféle a veszély, és nem mindig látványos, nem könnyen felismerhető, vallom, hogy a jó családgondozói hálózatnak minden gyerekről tudnia kell, mert minden gyerekkel az általa és a körülményei által igényelt mér-tékben foglalkozni kell. Tudom, van olyan ellenvetés, hogy "a gyermekvédelem nem vállalhat fel minden gyermeket", de meggyő-ződésem, hogy előbb vagy utóbb, de meg kell tennie. /Persze nem egyszerre, csak fokozatosan, de jó szervezéssel ez néhány éven belül megtörténhet./ Ha nem vállalja minden gyereknél a megelő-

zést, ami lényegesen könnyebb - s néhány éven belül el kell vezetnie a veszélyeztetettség, az ifjúság elleni büntett, a fiatalok- és gyermekkori büntettek csökkenéséhez -, akkor vállalnia kell az egyre szaporodó állami gondozást, az utógondozást, ami sokkal nehezebb, kilátástalanabb és drágább.

A családgondozói munka eredményességét bizonyítja az a tény, hogy a kerületben 1958-ban 60-70 körül mozgott az utógondozottak száma, viszont 1972-ben, amikor a pártfogó felügyelet megalakult, mindössze nyolc utógondozott volt. Közülük 4 fő értelmi fogyatékos, 4 fő pedig generációkon át bűnöző, lumpen családból származott. 1972-re az iskolába járás alól felmentettek száma az összes tanuló létszámához viszonyítva 0,2% volt, lényegesen csökkent az igazolatlan hiányzások száma, s alig akadt a kerületben olyan - nem vidékről feljött - fiatal, aki 16 éves koráig a 8 osztályt nem végezte volna el. /A jelenlegi utógondozottak számát nem ismerem, de sejtem, hogy a 8 többszöröse./ Mindez több, mint tíz évi intenzív családgondozói /akkor ifjúsági felügyelői/ munka és a vele szorosan együttműködő hatósági gyermekvédelmi munka eredménye volt. Ebből is kitűnik, hogy ezen a téren nem lehet rövid távon eredményt várni. "Feltérképezni" minden gyereket viszont csak úgy lehet, ha a családgondozó összefüggő területen, meghatározott körzetben működik.

/.../

Kik és hogyan kereshetnének fel minden gyereket? Kik és hogyan gondoznák az erre szorulókat?

Ezt a munkát a családgondozó csak úgy tudja ellátni, ha munkaterülete egy-egy összefüggő település, körzet. Hozzá tar-

toznának a körzeten belül lakó családok, gyermekintézmények. Tudom, hogy létszámnövelésre a jelenlegi körülmények között alig van lehetőség. Nem könnyű, de alapos átszervezéssel a jelenlegi létszámmal is el lehetne kezdeni. Ha egy-egy körzetet kapnának mindazok, akik ma a tanácsoknál, nevelési tanácsadók-nál, pártfogói hálózatonál, nevelőotthonokban stb. családgondozást végeznek, már nem is lenne szükség olyan nagy létszámnövelésre. A munka viszont kényelmesebb és eredményesebb lenne. Most ugyanis ez a munka mindenütt rendkívül gazdaságtalan.

A pártfogó, nevelőotthoni felügyelő gyakran kilométereket tesz meg, amíg eljut az egyik családtól a másikig. Többet van uton, mint amennyi időt a családnál tölthet. Akkor se látja a család valódi, mindennapi életét. Naponta kb. 2-3 családot tud meglátogatni, és annak is ki van téve, hogy feleslegesen tesz meg hosszú utakat, mert senkit nem talál otthon.

A tanácsoknál, nevelési tanácsadóknál alig jobb a helyzet. Gyakran a kerület /egyéb település/ egyik végéről a másikra sétálhatnak. Ha meghatározott körzetben tölt valaki napi 5 órát, abba naponta 3-5 család, ismétlődő látogatások esetén pedig sokkal több is belefér. Rendszeresen ellenőrizni tudja a család életét, a gyerek magatartását, megismerheti baráti körét, hiszen menet közben nemcsak a lakásban, hanem az utcán, a játszótéren stb. is megfigyelheti őket.

De egyéb előnyei is vannak annak, hogy egy meghatározott körzet gyermekvédelmi "gazdája" a családgondozó.

- Ugyanannyi idő alatt lényegesen több családhoz mehet el, és sokkal több - a családra vonatkozó - információhoz juthat. A családgondozó szigorú kötelessége, hogy közben ne ereszkedjék le "pletyka" szintre. Véleményeket meghall-

gathat, de nem mondhat másnak. Hirt tovább nem adhat. Ezt könnyű betartani, ha ismeri a szabályt: minél többet beszéltetni, és minél kevesebbet beszélni.

- Így könnyűszerrel elcsiphetők az iskolából lógók, intézetből szököttek, csoportba verődők.
- Az ifjúság elleni büntettek ellen is így lehet harcolni. A szomszédok rendszerint észreveszik, ha egy gyereket tulzottan vernek, de "feljelentést" nem mernek tenni. Szívesen szólnak azonban az ismerős "hivatalos" embernek.
- A környék megismeri a családgondozót, menet közben is behívják, a felmerülő gondokat, bajokat azonnal elmondják, tanácsot kérnek. Így sok minden akta nélkül is elintézhető.
- Hamarább észrevehető a "rendezett" körülmények között élő családok körül ólálkodó veszély is, esetleg időben el is hárítható.
- Nem lesz szégyen, ha a családgondozó bárhova bekopog. Így bárhol szívesen látják, s a valóban jól nevelő, rendezett családokat beszervezheti - meghatározott konkrét esetekben - valóban segíteni tudó társadalmi aktíváknak, s ez se neki, se a családoknak nem jelentene különösebb megterhelést.
- Nem lenne nagy gond figyelemmel kísérni az utógondozottak magatartását. Könnyebb lenne ellenőrizni a próbaidő szabályainak betartását.
- A család alapos ismeretében jól együttműködhet a nevelési tanácsadókkal.
- Rendszeresen ellenőrizni tudja a nevelőszülőkhez kielyezett intézeti gyerekeket.
- Megalapozott javaslatot tud adni az állami gondozásba vételhez, ill. az állami gondozás megszüntetéséhez.
- A bíróságnak a gyermekelhelyezési perekben véleményt tud mondani /nem javaslatot/.

- Biróság elé került gyermeknél megbízhatóan ismertetni tudja az előzményeket, a család körülményeit.
- Azonnal észreveszi, ha veszélyeztetett gyerek költözik a körzetébe más területről. /A gyerek nem tűnik el hónapokra, esetleg évekre./ Mindez az alapos felderítő munkát is szolgálja.

A családgondozók nagy része pedagógus státuszban van, s ez helyes is, hisz rendszerint végzettségük szerint is pedagógusok. De jó lenne, ha munkaidejük nagy részét a tanácsoknál tölthetnék, s hatósági közegnek számítanának. Tudom, hogy ennek sok ellenzője van, mert a családokat nem tartják eléggé hozzáférhetőnek, ha az általuk rosszízűnek tartott "hatósági"-ként jelentkezik a gondozó. Ezzel kapcsolatban az a tapasztalatom, hogy ott kell hatóságiként jelentkezni, ahol arra szükség van. Általában tekintélyt is kölcsönöz, de semmiképp nem akadály a valóban emberi /sőt pszichológiai/ közeledésnek, kapcsolatnak sem. További nagy előnye, s az emberek tisztában is vannak ezzel, hogy hatósági személyként többet tud - bürokrácia nélkül - segíteni is, ha akar.

Gyakran szükség is van a hatósági jellegre, mert:

- sajnos van néhány hely, ahol a családgondozó személyi védelmét biztosítja a "hatósági" szó. /Bár erre rendszerint legfeljebb az első látogatásnál van csak szükség. Ha látják, hogy nem a felsőbbrendű büntetőhatóság, hanem egy segíteni akaró ember kopogtat, szívesen fogadják./;

- a családgondozó hatáskörébe tartoznának a védő-óvó intézkedések az állami gondozásba vételig. Másképpen fogadja pl. a felelőtlen szülő az írásbeli figyelmeztetést attól az embertől, aki szóban már megpróbálta néhányszor jobb utra téríteni.

Ilyenkor annak tudában van, hogy ez egy fokkal súlyosabb intézkedés;

- ha úgy látja, gyors és megfelelő segílyt tud kiutalni annak is aki kérni szégyellt. De ha szükséges, meg is tudja tagadni a megfelelő magatartásmód elérése érdekében /pl. ha nem megy iskolába a gyerek, vagy a szülők nem viszik orvoshoz, nincs segíly, amíg a követelményt nem teljesítik./;

- ha azt tapasztalja, hogy egy gyereket azonnal intézetbe kell szállítani, rögtön intézkedhet;

- ha kér a családok érdekében a vállalatoknál, intézményeknél, sulya van a szavának stb. /.../

Fontos, hogy ismerje a gyermek életkori sajátosságait, és felismerje környezetében a hátrányos, a veszélyeztető tényezőt, tudja mikor kell orvoshoz, pszichológushoz irányítani. /.../

Szakszerű gondozást csak jól képzett szakemberek végezhetnek. Mi az alapkövetelmény, ha nincs valakinek speciális képzettsége? /.../

Lehet az illető pedagógus, pszichológus, szociológus, aki valamilyen kiegészítő tanfolyamon megszerezte a szükséges jogi, közigazgatási, egészségügyi ismereteket. Ismernie kell a családjogot, a büntetőjogból az ifjuság elleni és a fiatalkoruak által elkövetett bűntettekre vonatkozó jogszabályokat.

Az államigazgatási ismeretek közül ismernie kell a gyámhatóság munkáját: a védő-óvó intézkedéseket, az állami gondozásba vétel, intézeti elhelyezés módját, a szabálysértési eljárásokat az iskolai hiányzásokkal kapcsolatban, az egészségügyi intézkedéseket az alkoholelvonóra utalásoknál, mik a lehetőségek, milyen mód van az intézkedések gyorsítására, milyen beteg-

ségeknél kell külön ügyelni a gyerekek étrendjére /esetleg a napköziben, óvodában is/.

Milyen egyéb követelmények vannak?

Nem lehet kategorikusan kimondani, hogy ne legyen túl fiatal, egyedülálló stb. Nagy előny viszont, ha 30 évesnél idősebb, családos, s az mindenképpen elvárható, hogy az általános erkölcsi normáknak megfelelő életet éljen. A családok jobban elfogadják a bizonyos élettapasztalattal rendelkező, rendezett családi életű emberek tanácsait. Hamar rájönnek, ha "csak a szöveget mondja fel" a családgondozó és ki is használják. Itt is érvényesül a "példával nevelés".

Tudjon előítéletek nélkül közeledni minden réteghez, minden körülmények között őrizze meg az emberi hangot, adja meg mindenkinek az embernek kijáró tiszteletet. Tudjon kapcsolatot teremteni, ez nélkülözhetetlen ahhoz, hogy tanácsait megfogadják, de nincs szükség arra, hogy "beépüljön" a családba. A beépülésnek két hátrányos következménye lehet: az egyik, hogy előbb-utóbb "hasonszörűnek" tartják, s nem sokat adnak rá. A másik: tulságosan támaszkodnak rá, hozzátapadnak. Amikor ezt a családgondozó már sem fizikailag, sem lelkileg nem bírja /hogya is bírná?/, és szeretné leválasztani őket, az rendszerint azzal jár, hogy a család viaskodással tehetetlenségébe.

A családgondozó adjon tanácsokat, esetleg utasításokat, ha arra van szükség /pl. a gyereket vigyék orvoshoz, járassák iskolába, irassanak neki szemüveget stb./, és feltétlenül ellenőrizze, hogy tanácsait, utasításait betartották-e. Egyengesse az esetleges hivatalos utakat /segély, lakás, családi pótlék, tartásdíj stb./ az ügyintézés módjának, útjainak ismertetésével,

de semmi esetre se csináljon meg helyettük semmit. Találja meg a módját annak, hogy a szülőt rávegye szülői kötelessége teljesítésére.

Az általam vázolt, a gyermekvédelem érdekében végzett családgondozói munka nem egészen azonos a pszichológusok körében elképzelt családgondozói tevékenységgel, de tapasztalatom szerint nekünk ma, itt erre van szükségünk.

A jól szervezett, jól képzett családgondozói hálózat mellett nem lenne szükség az osztályfőnökök kötelező családlátogatásaira. Ez amugy is tulságosan megterheli a pedagógusokat. Természetesen, ha valaki szükségét érzi annak, hogy elmenjen egy-egy tanítványához, mert úgy látja, hogy ezzel a gyereket és a saját munkáját segíti, ezért köszönet és elismerés jár. A családgondozó akkor keresse meg az osztályfőnököt, amikor arra szükség van, annyit mondjon el, amennyit indokoltnak lát, s pedagógiai, pszichológiai végzettsége, hatósági /félhatósági/ jellege jogot adna arra, hogy a család és a gyerek alapos ismerete birtokában tanácsot adjon a pedagógusnak. /Természetesen tanácsot és nem utasítást!/ A megfelelő hangon adott tanácsokat a gyakorló pedagógusok rendszerint szívesen el is fogadják. Az osztályfőnök viszont a gyerek iskolai helyzetéről tájékoztatná a családgondozót, s jelezné, ha valakivel problémája van. /.../

Természetesen az iskolában észlelt veszélyeztetettséget az osztályfőnök köteles jelezni, de az szerintem felesleges megterhelés, hogy definiálni tudja minden tanár, tanító, hogy mi a hátrányos helyzet, mi a veszélyeztetettség. Nem szerencsés a gyerekek megkülönböztetése sem az "f"- "v"- "h" betűkkel. Aki

a gyereket tanítja, az csak a gyereket lássa, arra törekedjék, hogy a rendelkezésére álló módszerekkel, eszközökkel megtanítssa mindarra, amit képes befogadni, s megszerettesse vele az iskolát, a tanulást.

/.../

A társadalmi aktívák igénybevétele a családgondozásban - szerintem - nem mindig szerencsés dolog. Legfeljebb jelezhetik a veszélyhelyzeteket. Kivételt képezhetnek az előbb már említett esetek, amikor a családgondozó a körzetében lakó, jól ismert egyén /család/ segítségét kéri, meghatározott, konkrét esetben.

/.../

Az a tapasztalatom, hogy ilyen körütekintést, tapintatot, hozzáértést igénylő munkára, arra alkalmas ember nem ér rá, mert saját munkája, családja leköti. Lelkiismeretes lévén, fél a felelősségtől is. Aki erre önként jelentkezik, az - többnyire - szeret nyüzsgönni, más dolgaiba beleszólni, s ez nem mindig hasznos. Előfordul az is, hogy jól dolgoznak, aztán megunják, otthagyják, amikor a családnak a legnagyobb szüksége lenne rájuk. Sajnos az a hivatásos családgondozóknál is gyakran előfordul, hogy kénytelenek félbehagyni a megkezdett munkát. Egyik se szerencsés.

A családgondozói munkát a gyermekvédelmi felügyelő fogná össze, ő pedig közvetlenül az osztályvezetőhöz tartozna. Felelné azért, hogy a gyámhatóság, az iskola, a családgondozó, a nevelési tanácsadó, az egészségügy összehangoltan dolgozzék, és ne teljenek el hónapok, amíg az egyik jelzésére a másik megmozdul. Összesítené a nyilvántartásokat. A mainál sokkal pontos-

sabb adatok állnának rendelkezésre a veszélyeztetett gyermekekről, a drogosokról, szipuzókról, az iskolába járás alól felmentettekről, az iskolát be nem fejezőkről, az igazolatlan hiányzásokról. Az igazolatlan hiányzások rendszeres figyelemmel kísérése, kiküszöbölése jelenti a prevenciót, mivel rendszerint az előbb felsoroltak figyelemfelhívó, közvetlen jele.

Mindannyian tudjuk, hogy az iskolai nyilvántartásokból készített statisztikák eléggé pontatlanok. Azt a gyereket pl., akit a szülei vidékről felhoztak anélkül, hogy az iskolából kikérték volna, Pesten viszont egyik iskolába sem jelentkezett, sehol nem tartják nyilván.

Van pl. olyan iskola, ahol minden elvált szülő gyermekét veszélyeztetettként tartják számon, teljesen figyelmen kívül hagyva a gyermek valódi helyzetét, kapcsolatát az elvált szülővel stb. Máshol esetleg a súlyos eseteket se veszik nyilvántartásba, mert csak szaporítja a munkát, számonkéréssel jár, gyarapítja az amugy is sok adminisztrációt, esetleg az iskola hírnevét is rontja, s a gyerek helyzetének megoldásához iskolán kívül szinte semmi segítséget nem kapnak, ők maguk meg képtelenek megoldani. Találkoztam olyan iskolai igazgatóval, aki, amikor megkérdezték, hogy hány veszélyeztetett gyerekük van, azt kérdezte: most milyen szél fuj, az-e a jó, ha sokat mond, vagy az, ha keveset? A családgondozó körzetének hírnevét nem veszélyezteti, bármilyen legyen is a valós szám.

Azért kell a felügyelőnek közvetlenül az osztályvezetőhöz tartoznia, hogy fel tudja fedni a gyermekvédelmi munka hiányosságait, a hatósági és az intézményi munkában is /iskolai ártalmak, felületes hatósági határozatok stb./, lehetőleg menet köz-

ben, a munka javítása érdekében, és nem összegyűjtve, mert a cél nem a felelősségrevonások szaporítása, hanem a gördülékeny, hatékony munkavégzés.

Lehet, hogy egyszerre sok lesz a hiányosság, és sok a veszélyeztetett gyermek, de tisztázottá válik, hogy hol kell javítani a munkán, s kivel kell foglalkozni.

Ne ringassuk magunkat abban a hitben, hogy ha valamit nem tárunk fel, az nincs. Viszont ne szégyelljük a valódi javulást se elismerni. Stabil felügyeleti és hatósági munka nélkül nincs eredményes családgondozás se.

A családgondozói munka a világ egyik legnehezebb, legkevesebb azonnali eredményt mutató, de talán legszebb hivatása. Nem hallgatható el az se, hogy nem egészen veszélytelen. Nem lehet minden családgondozó mellé rendőrt állítani személyi védelmére, ha egy-egy tősgyökeres lumpen, bűnöző vagy elmebeteg taggal megterhelt családhoz megy ki. A veszélyt csökkenti, ha a családgondozó egyénisége, felkészültsége megfelelő.

Az se kellemes, sőt néha hátránnyal is járhat, ha olyan szülőt kell figyelmeztetni helytelen életvitelére, nevelési módjára, aki jelentősebb hivatali, társadalmi pozíciót tölt be. Viszont az érintett szülő szempontjából is előnyösebb, ha a négy szemközti beszélgetés után elgondolkodik, mint ha később kell minden összeköttetését igénybe vennie, hogy kimossa csemetéjét. Ilyen esetben nagy szükség van a családgondozó tapintatára. Nehéz az eredmény felmérése is. Itt csak azt lehet látni, hogy dolgozik a családgondozó. Kézzelfogható eredmény, ha a gyerek iskolába megy, nem hiányzik, ha a segély javít anyagi helyzetükön, ha javul a gyerek tanulmányi eredménye, magatartása.

Ha évtizedekig maradnatna egy-egy családgondozó a pályán, lehetőleg ugyanabban a körzetben, a "gyerekeinél", már a születés előtt egyengethetné az "unokák" útját.

Az évtizedekig egy helyben tanító pedagógusok, egy helyben működő körzeti orvosok a megmondható, milyen eredményeket, örömeiket adhat a munka igazi beérése.

A családgondozás folyamatos tevékenység, nem lehet kampányfeladat, de ez nem jelentheti azt, hogy a családok állandó zaklatásnak legyenek kitéve. Addig kell rendszeresen kijárni, amíg az feltétlen indokolt. Sok családnál szükséges azonban, hogy - ha nem is közvetlenül, de - figyelemmel kísérjék őket. Arra is meg kell adni a lehetőséget, hogy ők maguk azonnal jelentkezessenek, ha igénylik a beavatkozást. Így érhető el, hogy a családgondozó mindig ott legyen, ahol és amikor arra szükség van. A gyakorló családgondozók tudják, mennyivel kötetlenebb, eredményesebb egy-egy gyerekkel a beszélgetés "véletlen" találkozás során, s hányszor állítják meg a szülők: "De jó, hogy itt van, jöjjön be!", "Már menni akartam, de nem volt rá időm", vagy "Nem akartam sorba állni az ajtaja előtt, nem akartam, hogy más is tudjon a bajomról", vagy "Szégyelltem bemenni" stb. Otthon sokkal őszintébben, felszabadultabban mondja el ki-ki a saját gondját, mint akár a lehangulatossabban berendezett rendelőben, hivatalos helyiségben.

Az állandó körzet ezt is lehetővé teszi. Az évekig tartó gondozás, amire pedig gyakran szükség van, csak ilyen rugalmas módon valósulhat meg.

/.../

Nem közvetlenül családgondozói feladat, de a családgondo-

zók javasolhatnának bizonyos gyermekvédelmi hatású intézkedéseket is. Pl.: gyakran előfordul, hogy a többgyermekes család veszélyeztetett gyermekeinek nincs megfelelő iskolai felszerelése, a gyerekek nem járnak napközibe, csavarognak, mert a szülők nem törődnek velük, étkezésük otthon is hiányos, s a szülők felveszik a magas családi pótlékot, amit, szintén nem alacsony fizetésükkel együtt, azonnal el is költenek az italboltban.

Az államnak nem kerülne többbe, ha a családi pótlékok emelése helyett a három és több gyerekeseknél minden gyerek részére biztosítanák az ingyenes tanszert, iskolaköpenyt, napközit, kollégiumot, több nagycsaládos üdülési lehetőséget stb. Ez a rendes családok részére lenne biztatás. Ők nem a pénzt várják, nekik az a fontos, hogy a gyerekek mindennel el legyenek látva, s ne kelljen kilincselniök napköziért, kollégiumért, szabadságukat családjukkal együtt tölthessék, kényelemben, mint az "egykések". Így azok a gyerekek is megkapnák a rendes ételt, felszerelést, akiknek a szülei a pénzt olyan bérkiegészítésnek tartják, amit saját szórakozásukra költhetnek.

A jó prevenciós munka következtében idővel mód lenne arra, hogy a nevelőotthonokat nivós hetes iskolákká alakítsák át, ahová nem szégyen beadni azokat a gyerekeket, akikkel a szülők önhibájukon kívül nem tudnak eleget foglalkozni /betegség, gyakori külföldi vagy vidéki ut, olyan hivatás vagy hivatal, amely nem napi 8 órát vesz igénybe stb./. Hiszen ma már rendszerint mindkét szülő dolgozik, gyakran mindketten olyan beosztásban, ahol nem lehet a napi 8 órát kimérni. A csak a családnak élő nagymamák, sajnos, lassan elfogynak. A házi nevelők kora visszavonhatatlanul lejárt. Arra is rá kell jönnünk, hogy egy em-

berről még ma is csak egy bőrt lehet lehuzni. Így feltétlenül kell valami megfelelő megoldást találni, s erre jónak mutatkozik a hetes iskola, ahol a gyerek egész héten át bent tanul, dolgozik, jól képzett nevelők között él, de nincs a szüleitől sem elszakítva, s "intézetis" szegénybélyeget se kell hordania. A szülő rendszeresen betekintést nyerhet az iskola munkájába, ellenőrizheti a gyermeke haladását, s a hét végét zavartalanul együtt tölthetik. Így könnyebbé válnának a terhek, s szorosabbá válhatnának a szülő-gyermek kapcsolatok.

A jó családgondozással el kellene jutni oda, hogy intézetbe, állami gondozásba se kerüljenek be a gyerekek 6 éves koruk előtt. Sajnos, túl sok a már csecsemőkorban bekerült gyermek. Ma még csak kevesen értik, milyen egész életre szóló károsodás éri a gyereket, ha már csecsemő korától elkerül az anyja mellől.

A családgondozói munka legnagyobb áldása ma, hogy "hivatalból" ráér mindenkit meghallgatni. Felejthetetlen pl. számomra az első kisfiú, aki 4. osztályos volt /igen "rossz" magatartású/, s beszélgetésünk végén mindkét alkalommal azzal bucsuzott: "Köszönöm, hogy meg tetszett hallgatni!" Az apa vezető beosztású mérnök volt, gyermekét szerette, a válás után is nála maradt. Miután ő is szakított rá időt, hogy meghallgassa a kisfiát, annak magatartása ugrásszerűen javult. Azóta nagyon sokszor hallottam ezt a köszönetet az un. nehezen hozzáférhető középiskolásoktól is.

KOVÁCS ANDRÁSÉ

CSALÁDGONDOZÓ MUNKA EGY ÓVÓNŐ SZEMÉVEL⁺

I. Családgondozói munka a községekben

Az MSZMP 1972-es oktatáspolitikai határozatának végrehajtása nyomán az elmúlt években a községekben sorra nyitottak az óvodák.

A tsz-ek melléküzemágot létesítettek, különböző üzemek pedig telephelyek kihelyezésével újabb helyi munkalehetőségeket teremtettek. Ez jelentős változást hozott a családok életében. Sokan - szakmájukat feladva - vállaltak betanított munkát a helyi üzemekben: fonónő, ápolónő, tejipari szakmunkás, varrónő, kalauznő helyezkedett el a tsz sapkaüzemében, halfeldolgozóban, kesztyűvarrőüzemben, faipari vállalatnál, vagy vállalták a fémhár köpenyes gépi fejtést. A mezőgazdasági gépek vezetése, kezelése pedig rang lett a férfiak körében.

Mindezek ellenére a járás 28 - óvodával rendelkező - községéből sokan továbbra is naponta ingáznak. Ezeknek a naponta 1-2 órát utazó szülőknek a családban elfoglalt szerepe minőségileg más, mint a helyben dolgozó vagy városi szülőké.

A községekben a házasság előtti tanácsadás nem olyan hivatalos és formális, mint a városokban, a gyermekek megszületését követően pedig a védőnők valamennyi családra kiterjedően eredménye-

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

sen dolgoznak. Munkájuk tanácsadó, segítő jellegű, színtere a családok otthona. A falusi nők elfogadják, döntő többségükben igénylik is tanácsaikat. A védőnőtől, orvostól elfogadnak olyan tanácsot is, amit később az óvónőtől vagy a tanítótól hallva visszautasítanak. Pl.: mosogatás, takarítás módja, rendszeresége stb. Általában az a konvenció, hogy az óvoda illetve az iskola az nevelési szintér, amelyen belül az óvónő vagy tanító mozoghat, dolgozhat, egyben bizonyos védekezési mechanizmus is, amelyet csak nagy tapintattal lehet áthidalni.

Problémás esetekben, súlyosan veszélyeztetett gyermekeknél és családoknál, működésbe lép a helyi tanácsi és járási ügyintézés. A hivatásos pártfogó kirendelése illetve munkája az egészen súlyos esetekre terjed ki.

Jó, hogy folyamatosan működik az egészségügyi tanácsadás a gyermek megszületését követően, de nincsen aki tanácsot adna a családok megváltozott helyzetének programozásában. /Pl.: az apává válás folyamatában, a megváltozott életmódban, életritmusban stb./. Néhány községben "kismama klub" keretén belül ajánlanak a helyi óvónők megfelelő játéktárgyakat, meséket, verseket, dalokat, bábkészítést a kisgyermekek édesanyjának. Jó, ha pszichológiai előadásokat is tartanak pl.: a gyermek játékának fejlődéséről az óvodáskorig. Ezzel elősegítik, hogy a szülők megértsék gyermeküket; hogy mi az, ami az egyes életkorokban fontos, és mi az, ami nem. Ezekre az összejövetelekre csak a gyermekszerető, felelősséget érző szülők mennek el. Távol maradnak a cigánygyermekek szülei, s a diszharmonikusan élő családok tagjai.

A gyermekek óvodábalépésekor a családok szemben találják

magukat az óvoda magasabb értékrendjével /falun ez mindig magasabb/. A jó óvodáknak hihetetlenül nagy szerepük van az egyes községekben a helyes nevelési módszerek beépítésében, megfelelő szokásrendszer kialakításában és a közösségi kapcsolatok, magatartási minták adásában gyermekeknek és szülőknek.

Az óvónőknek munkaköri kötelességük, hogy a szülőt megnyerjék a nevelésnek, de módszereik kidolgozatlanok és gyakran ösztönös a tevékenységük. A korábbi helyzethez képest pozitív változás, hogy az óvodákban a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett gyermekekre nagyobb figyelmet fordítanak, és a nevelési folyamatból ezek a gyerekek sem maradnak ki. /óvodai felvételüket soron kívül biztosítják, sok egyéni foglalkozásban részesülnek./

A legproblematisabb családok esetében az óvónők rendkívül sok erőfeszítése csaknem teljesen eredménytelen marad.

Fokozza a nehézséget, hogy a korábban elnéptelenedő falvakban - olcsón jutva házhoz - ilyen családok költöztek be, és a problémák halmozottan fordulnak elő. Például M., T., N. községekben van óvoda, de nincs iskola, nincs orvos, tanács, rendőr, művelődési ház, és az óvónő magára marad a sokszor megoldhatatlannak tűnő gondokkal. A szülők munkahelyi központja a második, harmadik községben van. Bár az óvodákban dolgozik gyermekvédelmi felelős, aki családlátogatásairól feljegyzést készít, tájékoztatja az óvónőket, vezetőt és a közösségi tanács gyermekvédelmi előadóját, de preventív munkát nem tudnak végezni, munkájuk leginkább "tűzoltás" jellegű. Bár a szülők örülnek, hogy gyermekük óvodába jár és sok mindent tanul, a magánéletüket és a családi életüket elzárják a nevelők elől, és abba nem törnek

beleszólást. Ezekben a községekben a védőnőtől és az orvostól kapnak az óvónők legtöbb segítséget, ők kísérik el az óvónőt családlátogatásra.

Szerencsés helyzet, hogy a községekben már két és fél évesen bekerülnek a gyermekek az óvodába. Ez főként a cigánygyermekek esetében meghatározó. Az óvodában tanulnak meg magyarul, ott tanulnak meg önállóan étkezni, elsajátítják az egészségügyi szokásokat. Gond, hogy nem járnak folyamatosan óvodába. A szülők nem szokták meg a rendszeres életmódot, és a gyermekekkel sem tudják betartani.

Ez a rendszertelenség csökken az iskolában, mert a tankötelezettségi törvény kötelezi a gyermeket az iskolalátogatásra, s félve a büntetéstől, nem fordul elő olyan mértékben igazolatlan mulasztás.

Az évi egy-két családlátogatáson kívül akkor történik beavatkozás a családok életébe, ha súlyossá válik a helyzet /igazolatlan mulasztás, szülők alkoholizmusa, gondozási feladatok elmulasztása, tetvesség, rühesség gyógyításának elmulasztása stb. esetén/.

Egyértelmű, hogy a preventív családgondozással sok gyermek és család életét lehetne harmonikusabbá tenni.

Ahol nem zárkoznak el a munkahelyek vezetői, a tsz-elnök, az állami gazdaság igazgatója, rendkívül hatásosan tudnak segíteni a kérdéses családok tagjaival elbeszélgetve.

De mindig meg kell-e várni, hogy súlyossá váljon a helyzet? Nem kellene-e már megszüntetni a "magánügy" idejétmúlt és káros felfogását?

Ki ad tanácsot a családi konfliktusok megoldásában?

II. A családgondozó munka helye, szerepe a 3-6 éves koru gyermekek családjában

Az óvodásgyermekek családi helyzetét vizsgálva kitűnt, hogy a családok szerkezete is megváltozott az elmúlt 20 évben. A fiatalok falun is igyekeznek külön otthont teremteni. Általánosan hangoztatott véleményük szerint "igy egészséges". A gyermekek száma általában 1-2. Már a 3 gyermekes család is ritka, kivéve a cigánycsaládokat, ahol 3-4-5, sőt több gyermek is van. Ezekben a problémás családokban nagyon fiatalon válnak szülőkké, s többnyire iskolázatlanok, egyértelműen ujratermelődik tehát az iskolázatlanság, a hátrányos helyzet. A gyermek helytelenül tanulja meg a társadalmi kapcsolatokat és magatartást, mert a szülői modell is tévesen ismeri vagy nem ismeri. Ezek a családok nem adnak kellő védettséget, a motivációk és ideálok csak nagyon rövid távlatra szólnak, és az értékrend rendkívül alacsony szintű.

Anyagiak terén: a mai fiatalok berendezkedők, fogyasztók, presztizselemekért dolgoznak, szülei pedig spóroló, életet fenntartó, gyűjtögető életmódot éltek.

A munkában: a nagyszülők átélték a saját föld megszerzésének örömét, majd a küszködés nehézségét, ennek a kis "birtoknak" az elvesztését, és már szinte közhely, hogy gyermekeik menekülni kezdtek a paraszti munkától.

A fiatalok a munka szeretete helyett a munkakötelességet, az anyagiak megszerzési lehetőségét tanulták, és számukra a "könnyű, tiszta" munka az ideális.

A szabadidő vizsgálata mutatja a legtarkább képet. A nagyszülők

munka utáni pihenése a szomszédokkal, rokonokkal, barátokkal való beszélgetés, kártyázás, amelynek színtere a ház előtti kispad, a konyha vagy a kocsma volt. A jelenlegi szülők munka utáni tevékenysége a háztáji /még városi ingázás esetén is/, állatok, kert, szőlő, építkezés. Szórakozásuk az üzem vagy a tsz által szervezett kirándulás, fürdőzés, színházlátogatás /évente 2-3 alkalommal/. A községekben csak a családok 1/3-a nyaral. Zömében alkalmazottak, pedagógusok vagy egyéb értelmiségiek.

A nagyközségekben jól működő művelődési házak vannak, a kisközségekben pedig halódó intézmények. Szerveznek előadásokat, de az emberek távol maradnak. A kisközségek könyvtárainak látogatói az iskolások és az óvodás gyermekek.

A családban, a nagyszülők körében az életcél: "boldogulni, jobban élni" /elmondás alapján/.

A jelenlegi fiatalok is a család boldogulását jelölik meg életcélként, de emellett megjegyzik: "hogyan jól végezzem a munkám, meg legyenek velem elégedve a munkahelyemen". Itt erősebben felszínre jön a társadalmi hasznosság és az elismerés tudata. Bár fontosnak jelölik a családot, nincsenek tudatában, hogy életmódjuk családot hanyagoló. Jelenleg a gyermekek számára a nagyszülők a családdal törődő, gondoskodó, érzelmi biztonságot nyújtó családtagok. Jó, hogy a fiatal szülők pozitív érzelmi alapokon kötnek házasságot, de nem tanulták meg gondozni és ápolni ezt az érzelmet, és a gyermekekkel való törődés is háttérbe szorul.

A település földrajzi helyzete alapján változik a kép.

A kisközségekben a gyermek születését követő nagy öröm a gyer-

mek 2-3 éves koráig tart. Ekkorra csökken a gyermek ujdonságélménye, majd iskoláskorra minimálisra zuhan.

A nagyközségekben ez az időszak kitolódik kb. 10 éves korra. Ezekben a községekben régebben is volt óvoda, ahol az óvónők segítették ezt az "ujdonságélményt" és a gyermekszeretetet ébren tartani.

Az iskolák sajátos normarendszeréből adódóan a kötelességtudat, szorgalom, folyamatos tanulás, követelés mellett háttérbe szorul a motivációs mechanizmusok erősítése. Véleményem szerint a jelenlegi iskolai gyakorlatnak ez a fő hibája, ez fokozza a túlterhelés érzését.

Kivétel és tisztelet azoknak a pedagógusoknak, akik pozitív értékelési módszereikkel, emberszeretetükkel, színes egyéniségükkel meg tudják őrizni és fejleszteni a gyermekek kíváncsiságát, amely hosszú távon kedvezően befolyásolja életüket.

Az emberi kapcsolatokat tekintve a kisközösségek nyitottabbak. Bizonyos közösségek azonban alkothatnak kisebb zárt csoportokat. /Pl. vadásztársaság, különböző vezetőségek, rokon közösségek, és itt emlitem meg a cigányságot, bár ők nem igazi közösség, hiszen nincs közös céljuk, ügyük./

A községekben erősen élnek a különböző előítéletek /pl. a cigányokkal szemben/, amelyek befolyásolják az óvodán belüli kapcsolatokat is. Tegyük hozzá, hogy az óvónők társadalmi presztízse nem nagy, így eleve kudarcra van ítélve az az igyekezetük, hogy az előítéletekkel szemben sikeresen tudjanak fellépni.

Az óvónők sokat tesznek azért, hogy a gyermekek óvodába lépésüktől kezdve magasabb értékű szokásrendszert sajátítsanak el. Az a kisgyermek, aki az óvodában megtanulta, hogyan kell

kulturáltan teríteni, enni, evőeszközt használni, rendet megőrizni stb., az otthon is megköveteli, és ez kihat a családi szokásokra.

A családok nevelési stílusa zömében kevésbé korlátozó, engedékeny. Ez az engedékenység azonban nem a gyermeket társként elfogadó szülő magatartásából adódik, hanem a kevesebb szabadidőből. Szerencsére a köztudatba erősebben bevésődik, hogy káros a testi fenytés, és nem alkalmazták, vagy ha előfordul is, a szülők titkolják.

Néhány értelmiségi családnál gyakori a szélsőségesen tulzott engedékenység, az, hogy a gyermek uralja a családot. Sokat beszélünk a hibás nevelési módszerekről, és keveset a jókról. Többet kell hangsúlyoznunk a meggyőzést, a meghitt beszélgetést, s a gyermek "bevezetését a világba" /Hermann Alice/. Olyan mintákat, modelleket kell adni, amelyek a szocialista életformát segítik kialakítani. /Félő, hogy a jelenlegi elanyagiasodás a fogyasztói életformát terjeszti el./

Sajnálatos, hogy a különböző folyóiratok, tv műsorok olyan egyoldalú és sok esetben téves családi modelleket mutatnak be, amelyek elsősorban a városi családokra jellemzőek. A falusi szülőkben némi büntudat alakult ki amiatt, hogy nincs módjuk játszótérre vinni a gyermeket, hogy nem sétálnak vele, holott nem szükséges mesterséges kirándulásokon találkozni a természettel, amikor a falusi emberek és gyermekek természetes helyzetben azt a találkozást naponta átéli. Tudatosítani kellene, hogy nem alacsonyabbrendűbb a munka közbeni természetmegfigyelés, mint a tétlen szemlélődés. A falusi családok nem látják, hogy a szabadabb, természetesebb élettér előny, és ezt nem használ-

ják ki. /Nagy szerepe lenne itt a tv-nek!/

Vannak pozitív tapasztalatok is, amikor a szülők saját tevékenységükbe kapcsolják be a gyermeket, s beszélgetnek, vagy a gyermek saját kiskertjében tevékenykedve szerez egyre több örömet és tapasztalatot.

Az apák általában elküldik a gyermeket, ne lábatlankodjék, majd 3-4 év múlva /10 éves kor körül/ már követelően elvárják, hogy részt vegyen a munkába. /Csakhogy addigra kihagytak sok lehetőséget az érzelmi kapcsolat kiépítésére./ A szülő-szerep okos, következetes, türelmes, gyermekszerető végigélésében segíteni kell a szülőket, folyamatosan, harmonikusan.

Az óvónők folyamatosan segítik a szülőket jó játéktárgyak, mese, verseskönyvek, folyóiratok ajánlásával, a gyermek napi-rendjének megszervezésével az óvodai nevelés alapidokumentumainak ajánlása szerint /Nevelési Program, Rendtartás/. Ebben a munkában azonban segíteni szükséges az óvoda munkáját is. Különösen fontos olyan kisközségekből, ahol halmozottan fordulnak elő cigánycsaládok, lumpenrétegek, hátrányos helyzetű és kulturálatlan családok.

A családok óvodával kapcsolatos igényei színesek: vigyázzanak a gyermekre, rendre, fegyelemre neveljék, készítsék elő az iskolára, engedjék többet játszani. Mindezek azt mutatják, hogy a szülők szeretnék, ha gyermekük nevelésében az óvoda aktívan részt venne.

Szélsőséges igények is vannak, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy egyes családokban teher a gyermek. /Pl.: az óvoda dolgozó vigyék óvodába a gyermeket, ha beteg is, mehessen óvodába, gondozzák, adják be a gyógyszert, az óvoda legyen nyitva szom-

bat délután is, hetes óvodák fokozott elterjesztése stb./. Lehet, hogy gazdasági szempontból előnyös, ha a szülő nem hiányzik a munkahelyéről a gyermeke betegsége miatt, de aki tud több lépésben gondolkodni, megérti, hogy milyen negatív érzelmi hatást vált ki a gyermekből az, ha azok, akikhez ő a leginkább kötődik, nem törődnek vele akkor, amikor gyengédségre vágyik. Nem szabad a családi érzelmi kötődéseket gyengíteni, mert serdülőkorban visszaüthet. /.../

Az óvoda és a szülők kapcsolatában az egyik legkényesebb mozzanat a családlátogatás. Ugy szervezni, hogy ne okozzon feszengést a szülőben, és megerősítést kapjon szülőszerepében, már tudatos, tapasztalt nevelői magatartást igényel. Ezt nem minden óvónő tudja megoldani.

Vannak új próbálkozások a hagyományos szülői értekezletek gazdagítására. Pl. egy-egy szülő elmondja, hogyan alakította ki családjában a sikeres napirendet, a munkamegosztást, a nagyszülőkkel való törődést vagy a különböző konfliktusok megoldását. Sikertelen próbálkozások voltak, amikor a Szülői Munkaközösség tagjait megpróbálták bevonni a családlátogatásokba egy-egy problémás esetben. A szülőtárs látogatását csaknem valamennyien visszautasítják.

Bár az óvónők lelkesek és készségesek, szükséges lenne segíteni őket folyamatos munkájukban.

III. Javaslatok a családgondozói munka hatékonyságának növelésére

Legfontosabb tennivalónak a családgondozói hálózat kiépítését tartom, főállású gondozókkal.

A valamennyi körzeti orvosi rendelőben működő pszichológiai tanácsadáson kívül rendszeres családlátogatásokkal foglalkozó családgondozók beállítását érzem szükségesnek. Ez esetben nagyon fontosnak tartom annak a szokásnak a megfordítását, amely szerint Magyarországon mindig minden előbb a városokban jön létre. A településszerkezeten kívül a szocio-kulturális szint legyen a meghatározó a hálózat életrehívásában. A családokkal való folyamatos kapcsolattartáson kívül a családgondozó állandó kapcsolatot tartana a bölcsődével, az óvodával és az iskolával is.

Sürgősen meg kell szervezni a családgondozással foglalkozó szakemberek továbbképzését. /Nem egy-egy előadás erejéig, hanem speciálisan összeállított tematika szerint./

Fontos a jó családmodellek bemutatása, többféle jó megoldás propagálása tv., irodalom, sajtó, illetve oktatófilmek, kisfilmek készítésével és felhasználásával. A tv-ben új tanácsadó szolgálat beindítása "Konfliktusok és megoldások a családban" címmel. Nemcsak gyermekneveléssel kapcsolatosan, hanem életvezetési, együttélési problémákkal kapcsolatban is.

Amit leírtam, a jobbitás szándékával tettem, annak reményében, hogy gyermekeink egy gazdagabb, tudatosabb életet, örömteljesen tudjanak kialakítani.

CSALÁDGONDOZÁS AZ ÓVODÁBAN⁺

Szocializmus építő társadalmunk nagy gondot fordít a családok anyagi támogatására, a családi élet feltételeinek mind magasabb szintű biztosítására, és arra, hogy a gyermek gondozása, nevelése, testi- értelmi és erkölcsi fejlődése a családokban történjék meg. A különböző dokumentumokban is megfogalmazódik, hogy az ifjúság nevelése társadalmi ügy. Ebből következik, hogy a gyermekvédelmi munkában az intézményes nevelő munkához, a hatósági tevékenységhez széles társadalmi aktivahálózatra és folyamatos együttműködésre van szükség.

Oktatási-nevelési intézményeinknek kiemelt feladata a megelőző gyermekvédelmi munka. Ezt a munkát én kiemelt feladatként végzem óvodánkban, mint gyermekvédelmi felelős és munkaközösségi vezető 1977 óta. Munkámról, tapasztalataimról, eredményeikről és hiányosságokról szeretnék beszámolni a következőkben.

A gyermekvédelem magába foglalja mindazokat a pedagógiai, pszichológiai, egészségügyi, szociális és jogi feladatokat, amelyek a gyermek nevelését, gondozását, erkölcsi és anyagi érdekvédelmét biztosítják. Szükséges, hogy az óvónők felderítsék a hátrányos és veszélyeztetett helyzetben élő gyermekeket. Támogatnunk kell a nevelésben nehézségekkel küzdő családot és

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

a fejlődésben gátolt gyermeket. Kezdeményeznünk kell az arra rászoruló gyermekek napközi otthonos óvodába való felvételét, szociális támogatását. Ezért már az óvodai beiratkozások alkalmával nagy figyelmet fordítunk e feladat maradéktalan teljesítésére. A beíró bizottság tagjai jelzik, hogy szerintük egy hátrányos vagy veszélyeztetett helyzetű gyerekkel állunk szemben. Ezeknek a gyermekeknek a családjait többször is meglátogatjuk otthonukban, még a felvétel előtt. Felvételüket természetesen az elsők között biztosítjuk. Óvodába érkezésükkor már tudjuk, hogyan fogadjuk ezeket az ingerszegény környezetből érkező gyermekeket.

Pl. L. András szüleitől már a beiratásnál megtudtuk, hogy az óvodától 18 km-re laknak. Az édesapa vállalta, hogy kocsival, rossz idő esetén autóbusszal, behordja a gyermeket az iskolás testvérével együtt, de csak délután, munkavégzés után tud érte jönni. Tudja, hogy nem jár neki a napközi ellátás, mivel a felesége gyesen van a legkisebb gyermekkel, de kéri, hogy segítsünk ezt a problémáját megoldani. A szülő saját kocsijával értünk jött, és hárman /vezető óvónő, csoportvezető óvónő és gyermekvédelmi felelős óvónő/ kimentünk családot látogatni. Miután megállapítottuk, hogy rendezett lakással és anyagi körülményekkel rendelkeznek, a gyermekeket családcentrikusan nevelik és szeretnék a távolság miatti hátrányt pótolni, a gyermek időben való beóvodáztatásával biztosítottuk a napközi otthonos óvodát. Később pedig a testvérének is.

Városunkban több óvodába járnak cigány gyermekek. Ezekbe az óvodákba már több generáció gyermeke járt, ismerik őket, és szívesen iratják oda gyermekeiket. Mivel azonban ezekben az ó-

vodákban nagyon magas volt a létszám, óvodánk átvállalta a cigány gyermekek egy részét, hogy könnyítsünk az ő munkájukon. Amikor az iskola pedagógusaival közösen kimentünk a "telepre" családot látogatni, egy szülő sem akarta a mi óvodánkba hordani a gyermekét, mert nem ismertek bennünket. Legelső dolgunk az volt, hogy saját magunkat szeretettük meg. Nem kezdtünk el "agitálni", hanem a gyermekekkel beszélgettünk, dicsértük őket, hogy "milyen szépek vagytok, ügyesek vagytok, mert meg tudtátok mondani a neveteket, meg hogy hány évesek vagytok". Beszélünk az óvodánkról, a benne levő játékokról. Észrevettük, hogy az udvari játékok iránt jobban érdeklődnek. Erről többet beszéltünk. Nemsokára a szülők is oldódtak, és kérdezősködtek. Mit csináljanak, nincs a gyerekek ruhája. Sokan vannak, nem tudnak fizetni. Mi napközi ellátást és ruhaneműt is ígértünk nekik, de akkor még nem sok reményünk volt arra, hogy az egészségügyi doboz eredményeit és a kereseti igazolást egyáltalán behozzák. Azt eldöntöttük, hogy elfogadtak, és biznak a segítségünkben. Alig telt el egy hét, a legértelmesebb szülő megjelent a papirokkal és a gyermekkel. Ő elmondta a többi szülőnek, hogy nagyon jó az óvoda, szeretik a gyermekeket, és nemcsak ígértük, meg is adtuk az ingyenes étkezést. Ezután jött a többi szülő is, és hozták a gyermekeiket. Most már tudtuk, hogy nemcsak bennünket fogadtak el, hanem az óvodát is /főleg a benne lévő szabályokat, szokásokat/. De nemcsak a cigány szülőkkel, családokkal volt problémánk, nemcsak velük kellett megértetni az óvoda törekvéseit, hanem a magyar gyermekekkel és szülőkkel is. Erre használtuk fel az első szülői értekezletet. Itt ismertettük meg velük az új gyermekeket, kértük segítségü-

ket, amit meg is adtak. A gyermekek szívesen tanították meg őket játszani, a játékot rendeltetésszerűen használni. A szülők szívesen hozták nagyobb gyermekeik kinőtt ruháit. Még a nem óvodáskorú gyermekeket is ellátták ruhával, cipővel. Sok esetben még a szülők is kaptak egy-egy divatjamult, de jó állapotban levő darabot.

A cigányokkal és a magyar hátrányos helyzetű és veszélyeztetett gyermekekkel illetve szüleikkel kapcsolatos problémánkat a vezetéssel és a szülői munkaközösséggel együtt sem tudtuk volna tökéletesen megoldani, ha nem vesszük igénybe a gyámhatóság segítségét. A gyámhatósággal vettem fel a kapcsolatot, hogy a szociális hátrányban szenvedő családokat valamilyen segélyben részesíthessem: a tanács gyámügyi előadója a részletes környezettanulmány alapján lo cigánycsalád és 4 magyar család gyermeke térítési díjának fizetését átvállalta. Ugyanabban az évben egy család két gyermekének rendszeres nevelési segélyezését indította meg, mivel mindkét szülő leszázalékolt nyugdíjas volt, és nagyon alacsony volt az egy főre eső jövedelmük. Évente felülvizsgálom minden gyermek családjánál, hogy megvan-e a megélhetéshez szükséges "minimum", a személyenként 1600,-R. Amennyiben nincs, helyzetüket ismerve, rendszeres vagy rendkívüli segély folyósítására küldöm be javaslatomat a tanács gyámügyi előadójaához.

/.../

Városunkban igen jó kapcsolat alakult ki a gyámhatóság és az óvoda között. Hogyan? 1977 óta évente négy alkalommal jön össze a gyermekvédelmi munkaközösség - továbbképzés céljából. Erre minden esetben meghívom a gyámügyi előadót. Ha van olyan

problémánk, amelyet óvodán belül nem tudunk megoldani, azonnal segítségünkre van. Az óvodában nyilvántartjuk az intézményi gyermekvédelemre szoruló veszélyeztetett és hátrányos helyzetű gyermekeket, a gyámhatóság pedig nyilvántartja a hatósági védelemre szoruló veszélyeztetett családokat, gyermekeket. A két nyilvántartás tartalma, illetve az ott szereplő gyermekek száma nem feltétlenül azonos. Annak a gyermeknek azonban, akinek érdekében az óvoda gyermekvédelmi felelőse a gyámhatóságtól védő-óvó intézkedést kért és kapott, mind a két nyilvántartásban szerepelnie kell. Nincs olyan gyermekvédelmi probléma, amelynek megoldása érdekében a gyermekvédelmi felelős nem fordulhatna a gyámhatósághoz, és az a védő-óvó intézkedésben ne segítene. Én például nemcsak segélyezési problémáival fordultam a gyámhatósághoz, hanem a szülők helytelen magatartásának megváltoztatása érdekében is.

Amikor H. Gábor és Péter térítési díjának átvállalását közöltem a gyermekek édesanyjával, nagyon örült. Így neki csak a gyermekek ruházatáról kell gondoskodnia. Nem kis gond az sem, hiszen 6 kiskoru gyermekük van, közülük négy iskolás. Ekkor mondta meg, hogy férje leszázalékolt nyugdíjas, nyugdíját elissza, sőt, alkoholos állapotban nagykéssel üldözi a családját. Az anya kérte, hogy segítsek abban, hogy a férje megváltozzon. Legközelebbi látogatásom alkalmával az édesapával elbeszélgettem arról, hogy milyen káros hatással van a gyermekeikre alkoholos életmódja. A beszélgetésünknek nem volt eredménye, pedig nagyon szolidan, sokat ígérően viselkedett. Ezt inkább annak tulajdonítom, hogy én is barátságosan, jóindulatúan beszélgettem vele. Ezután írásban kértem a gyámügyi előadót, hogy fi-

gyelmeztesse az édesapát, hogy hagyjon fel alkoholizáló életmódjával, mert ellenkező esetben hatósági elvonókurára fogjuk javasolni, legrosszabb esetben pedig gyermekeit állami gondozásba helyezzük. A gyámhatóság figyelmeztetésére az apa abbahagyta az ivást, és azóta a családjával él. Minden reggel ő kíséri el a gyermekeket az óvodába, mivel a felesége korán megdolgozni. Boldogan köszön nekem is, és ebből a köszönésből kicsendül az is, hogy nem haragszik rám, hogy neki magának is örmére szolgál ez az életmód, és az, hogy nem a régi.

A gyámhatóság segítségét kértem egy lányanya második gyermekénél az apa megnevezéséhez. Az anya igen alacsony fizetésének a nagy részét albérletre fizette. A maradék nem elég a két gyermek és saját maga fenntartására. Az első gyermek apja fizeti a tartásdíjat, de jövedelmük még így se érte el a létfenntartáshoz szükséges minimumot. A második gyermek apja nem tud a gyermek születéséről, az anya nem is akarta vele közölni, szerintem kényelmi okok miatt. Hiába mondtam, hogy a gyermekeknek szükségük van a tartásdíjra. A gyámhatósággal, amely a tartásdíj követelés érvényesítése érdekében feljelentést is tehet a bíróságnál, közölte az apa nevét és címét. Eljárásra azonban nem került sor, mert időközben az anya élettársi viszonyba lépett, és így anyagi gondjaik rendeződtek.

A gyámhatóság feljelenti a szülőt "kiskoru veszélyeztetése" büntett címén. K. Ferike édesapja rendszeresen ivott, azaz alkoholistá volt. Munkahelyére sokszor be se ment alkoholos állapotba miatt. A gyereket a nagymama nevelte fel, aki úgy gondolta, hogy én tudok segíteni az ő fián. Kértem, mondja el mi a problémája. Elmondta, hogy a fia, vagyis a Ferike édesapja

már 10 hónapja nem vette fel a munkát, ki se megy a kapun, a felesége tartja el, de még azt is megköveteli, hogy a napi ital "adagját" hazavigye neki. Ha ittas, a gyermeket is magánál tartja, nem engedi óvodába. /"Kiskoru veszélyeztetése"/

Ha nem iszik, "áldott jó ember" - mondja a nagymama. Még aznap elmentem a csoportvezető óvónővel családot látogatni. Az édesapa fogadott bennünket. Először csak a gyerekekről beszélgettünk, majd az édesanya után érdeklődtünk. "Még dolgozik, de hamarosan itthon lesz" - mondja az édesapa. Ekkor tettem fel a kérdést az apukának, hogy ő hány óráig dolgozott. Tapintatosan, de a lényegre tértem. Így ő is kénytelen volt mindent őszintén elmondani. Amit mondott, megegyezett a nagymama közlésével. Ezek után megkérdeztem, hogy miért nem dolgozik? Szégyenlősen, de bevallotta, hogy már nem vennék vissza a vállalatnál, mert sokszor visszaélt a bizalmukkal. Szomorúan mondta, hogy ő csak ott tud dolgozni, mert ott volt tanuló, máshová nem megy, ha a rendőrség viszi el, akkor sem. Közben megérkezett az édesanya is, italokkal súlyosan megrakott táskával. Elbucsuzásunkkor közöltem vele, hogy megpróbálok segíteni, de neki is akarni kell segíteni magán. Másnap a vállalat igazgatójától kértem telefonon egy időpontot, amikor fogadni tud, hogy meghallgassa a problémámat. Elmondtam a dolgozója kérését, és én is kértem, hogy a gyermek érdekében vegye vissza a vállalathoz. Így a gyermek veszélyhelyzete mérséklődik. Az igazgató egyedül nem döntött, nem is dönthetett, a művezetőjét hívatta. Arra a megállapodásra jutottak, hogy visszaveszik, egy feltétellel, amellyel én is egyetértettem: az édesapának minden reggel a művezető adja be a gyógyszert, ami az ivás ellen hat. Nagyon megköszöntem a se-

gitségüket, és kértem, hogy ebben az ügyben tartsuk továbbra is a kapcsolatot. Az apa nagyon örült, és mindent vállalt, amikor közöltem, hogy várják a munkahelyén. Pár hónapig ment is a munka, azután újra erősen ivott. A munkahely, a család és az óvoda kérésére a gyámhatóságon és az egészségügyi osztályon keresztül kezdeményeztük az elvonókurára való javaslatot, mégpedig Nagyfára, mivel már háromszor volt kórházi elvonókurán, és büntetve is volt ittas állapotban elkövetett garázdaságért.

Több alkalommal fenygettem már meg a szülőt azzal, hogy ha nem törődik gyermekével megfelelően, kénytelen leszek a gyermek állami gondozásba felvételét javasolni. Ezen a szülők egy kicsit elgondolkodtak, és igyekeztek is magatartásukon változtatni, hiszen a célunk az, hogy minél több gyermeket nevelhessen a szülő, a család, és minél jobb körülmények között.

P. Marikát és Zolit a szülők válásakor a bíróság az édesanyának ítélte /2 és 1 éves gyermekek/. Édesapjuk látogatáskor azt tapasztalta, hogy az anya napokig magukra hagyta gyermekeit bezárva. A gyermekeket a bíróság az apánál helyezte el, ahol a nagymama is vállalta a gyermekek gondozását. A gyermekek szépen fejlődtek, óvodába kerültek. Az apa példásan nevelte őket. 4 és 3 éves korukban kezdődött a probléma, az apa megnősült. Új felesége két gyermeket hozott a házhoz. Két-három hónapon belül kiderült, hogy nem sikerült a házasság. Az apa inni kezdett, rövidesen alkoholista lett. Az új feleség is otthagytá. Ez nem is lett volna baj, hisz a nagymama még mindig szeretettel gondozta a gyermekeket. Az apa ekkor már nem tudta abbahagyni az ivást. Behívtam őt az óvodába. A gyermekek jövőjéről beszélgettem vele. Elmondtam, hogy a gyermekeket nem bízhatjuk az anyjuk-

ra, mert erkölcstelen magatartása súlyosan veszélyezteteti fizikai és szellemi fejlődésüket. De rá, az édesapára sem bízhatjuk alkoholista életmódja miatt. A nagymama megöregedett, a fia viselkedése tönkretette. Marad tehát a gyermekek állami gondozásba vétele, vagy gyógykezelési magát. Az utóbbit választotta. Sajnos azonban nem ment el az orvoshoz. Két hónap múlva megint panaszkodott a nagymama. Ekkor a csoportvezető óvónővel elmentünk családot látogatni. A szülei előtt közöltem vele, hogy intézeti elvonókurára javaslom. Megijedt, fenyegetőzött, ígéretetett. Közöltem vele, hogy bizalmamat eljátszotta. Ekkor megkért, hogy menjek el vele az orvoshoz. Vállaltam, bár kicsit féltem. Másnap a rendelőben találkoztunk. Az orvost megkértem telefonon, hogy soron kívül hívja be. Megtette. Az apát ellátta gyógyszerrel és megfelelő utasításokkal. Azóta nem iszik, pedig most repültek ki gyermekei az óvodából. Ujra olyan szépen neveli a gyermekeket, mint régen.

Egyszer minden gyermek iskoláskorú lesz, így a veszélyeztetett és hátrányos helyzetű gyermek is. Hogy megkönnyítsük az iskola munkáját, minden évben leadjuk a jelentésünket a veszélyeztetett gyermekekről. A nyomtatványon pontosan jelezzük a veszély okát, a megelőzésre tett intézkedéseket, és azok eredményeit. Így munkánk nem vész kárta, hanem folytatódik. Az osztályt tanító pedagógus ismeri az előzményeket, és - ha szükséges - azonnali beavatkozást eszközöl.

Hasonlóan, csak nem nyomtatványon, a hátrányos helyzetű gyermekek névsorát és hátrányuk okát is leírjuk, és elküldjük az illetékes iskola gyermek- és ifjúságvédelmi felelősének.

Mint már említettem, nemcsak a gyámhatósággal, az egészségügyi osztállyal, a szülők munkahelyével és az iskolával van jó kapcsolatom, hanem a rendőrséggel is. A továbbképzésekre meghívok egy-egy előadót, aki az előre megbeszélt témában rendelkezésünkre áll. Ilyenkor szívesen válaszolnak személyes problémáinkra is.

A Városi Tanács Kórháza Rendelő Intézetének alkohol elvonókurát végző asszisztensnője előadást tartott az alkohol káros hatásairól, az alkoholizmus megelőzéséről és a kezelés módjairól. Egy pszichopedagógus is szívesen vállalt előadást az óvodában előforduló pszichés megbetegedésekről, azok felismeréséről és a kezelésről. Igen nagy hasznát vettük ennek az előadásnak, azóta hamarabb észleljük ezeket a problémákat. Amit tudunk, magunk is korrigálunk, ha nem tudjuk, javasoljuk a szülőknek, hogy a problémával forduljon szakorvoshoz vagy a nevelési tanácsadóhoz. A szülők nagyon örülnek az ilyen segítségnek, amelyet általában tapintatos szülői nevelés előz meg. Így nagy a valószínűsége annak, hogy - ha 6 éves korra nem is mindig, de - 7 éves korra iskolaérett lesz a gyermek.

/.../

Munkámat természetesen különböző akadályok is nehezítik. Így pl. a cigánygyerekekkel kapcsolatos problémák is. Ahogy már említettem, bejöttek az óvodába a cigány gyermekek, de nem járnak rendszeresen. Két-három hétig jönnek, egy hónapot kimaradnak. Ujabb és újabb családlátogatást kell eszközölni, hogy megint jöjjenek. Így az egy év alatt /iskola előtti év/ csak a közösségbe tudjuk bevonni őket, és megismertetni velük a kulturális higiéniai szabályokat, szokásokat. A foglalkozáson nem aktivizál-

ják magukat. A legnagyobb probléma az anyanyelvi nevelés terén mutatkozik. Az óvodák zsúfoltsága miatt még nem tudjuk három-éves korban beóvodázni őket.

Nagyon akadályozza munkánkat az alkoholista szülők elvonókurára vitelének hosszú ügyintézési ideje. A gyermek hetekig, hónapokig él a veszélyeztetett környezetben, ahol a helyzete egyre romlik. Jó volna, ha az "ügy" intézését megrövidítenék, és nem kellene annyi osztályon-fórumon keresztül mennie.

Nagyon megkönnyítené munkánkat, ha minden nagyvárosban, de legalább ott, ahol kiegészítő iskola működik, működtetnének egy-egy óvodai csoportot is, és minden óvodából összegyűjtenék az erre rászorulókat: pl. a debilis, imbecilis, gyengénlátó, gyengénhalló, súlyos beszédhibás, mozgási fogyatékos gyermekeket. Természetesen itt szakszerűen tudnának velük foglalkozni, tehát fejlődésük is biztosítva lenne, és nem veszélyeztetnék a szellemileg és fizikailag egészséges gyermekek fejlődését.

/.../

CSALÁDGONDOZÁS A GYERMEKVÉDELEMBEN⁺

Bevezetés

Minden társadalom egyik legnagyobb gondja a felnövő fiatal-ság testi-lelki egészségének megőrzése, biztosítása. Társadal-munk kiépitette az állami gondozás nagy áldozatokat igénylő hálózatát, hogy támogassa a rászoruló családokat és gyermeke-
ket.

Az utóbbi évek tapasztalatai alapján azonban egyre nyilván-
valóbb, hogy az állami gondozási rendszer önmagában nem képes
megfelelni a feladatainak, különösen a mentálhigiénés megelő-
zés követelményeinek. Az intézetekből kikerülő fiatalok, kü-
lönböző súlyossági fokkal, a társadalomra és önmagukra nézve
veszélyes személyiségbeli torzulásokat mutatnak. A probléma
nem kevésbé súlyos akkor, ha a gyermek olyan családban nő fel,
amely nem képes számára közvetíteni a társadalom érvényes nor-
marendszerét. Az eredmény mindkét esetben önállótlan, életve-
zetési zavarokkal küszködő fiatal lesz. Sem az intézetek, sem
a családok nem tudják önmagukban megoldani ezeknek a gyerme-
keknek és fiataloknak a nevelési feladatait.

A családgondozás mint módszer, lehetőség az intézetek és
az állami gondozott gyermekek családjai közti együttműködés

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront
Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pá-
lyázatára készült tanulmány.

kialakítására. E dolgozat ennek az együttműködésnek a szükségességét és várható eredményeit vizsgálja. Foglalkozik továbbá azokkal a személyi és szervezeti feltételekkel, amelyek nélkülözhetetlenek a komplex családgondozáshoz.

1. Vizsgálati módszer

A dolgozathoz felhasznált vizsgálati anyagot az egyik budapesti leánynevelőintézetben gyűjtöttem 1981 februárja és 1982 augusztusa között. A nevelőotthon un. félzárt, szigorított intézmény, 14-18 éves koru, súlyos életvezetési zavarral küszködő leányok részére. Felettes hatósága a Fővárosi Tanács. A leányok büntetésből, gyámhatósági határozattal kerülnek be, meghatározott időtartamra. Felvételükhöz szükséges, hogy állami gondozottak legyenek. Intézeti éveik alatt dolgozni kötelesek. A tanulási lehetőségek még a 14-15 éves leányok számára is erősen korlátozottak. Az intézet elvileg egy héten kétszer hagyható el legálisan; a "félzárt" jelleget kapuőr, rácsos ablakok és üvegcsereppel borított, magas palánk hivatott biztosítani.

Munkámat gyermekgyógyász konziliáriusként végeztem, kettős céllal. Egyrészt az intézetet részállásban ellátó, a gyermek- és serdülőgyógyászatban nem szakképzett kolléga munkáját segítettem /különös hangsúllyal a szűrés és megelőzés lehetőségeire/, másrészt az intézet valamennyi növendékére kiterjedő, pszichoszomatikus státusz felmérést végeztem.

A felmérés félig-strukturált interju formájában történt. A részletes bel- és ideggyógyászati kivizsgálást általában a

beszélgetés után végeztem, kivéve azokat az eseteket, amikor a bevezető kérdésekre elutasító, agresszív vagy nyilvánvalóan hazug válaszokat kaptam. Ilyenkor azonnal rátértem a testi vizsgálatra, és a nonverbalitás eszközeivel, az érintés útján igyekeztem tudtára adni a vizsgált leánynak, hogy elfogadom őt, és nincs mitől tartania.

Mind a vizsgálat, mind a beszélgetés az intézet orvosi rendelőjében zajlott, az esetek legnagyobb részében az intézeti nővér jelenlétében. A vizsgálat végén, a szükségnek megfelelően, rögtön elvégeztem az akut ellátást, vagy szakrendelésre, esetleg kórházba utaltam a növendéket. Ha pszichodiagnosztikai eljárást, pszichoterápiát, gyógyszer vagy alkohol elvonást találtam nélkülözhetetlennek, akkor abban az irányban tettem meg a kellő intézkedéseket. Kirívó pedagógiai problémák esetében a gyermek nevelőjével próbáltam megbeszélni a kívánatos változtatásokat. Munkám során bejártam a hálókát, műhelyeket, a konyhát, a gazdasági részlegeket, megismerkedtem a szervezés, nevelés, gazdasági élet területeivel. A lehetőségeimhez képest igyekeztem kiharcolni a lényegesnek tartott változtatásokat: nőgyógyászati rendelés megszervezése az intézeten belül, munkaidő- és munkakörülmények módosítása az életkori követelményeknek megfelelően, étrendi változtatások.

Az interjúkkal kapcsolatban természetesen felmerül a hitelesség kérdése. Ha a kutató nem laboratóriumi körülmények között megismételhető, objektíven mérhető kísérletek adataival dolgozik, hanem élő emberekkel, mindig számolnia kell bizonyos szubjektivitással. Különösen kényes kérdés volt ez a vizsgált populációnál, ahol egyaránt számíthattam ellenséges hallgatás-

ra és szándékos félrevezetésre. Meglepő módon, a 80 vizsgált leány közül csak egyetlen utasította vissza a beszélgetést, és egy a testi vizsgálatot. Inkább "kiéhezettek" voltak a nem-itélő, elfogadó, külső meghallgatóra. Minden esetben biztosítottam őket az orvosi-nővéri titoktartásról, ami önmagában nem ért volna semmit, de a tapasztalatuk hamar megmutatta, hogy egyetlen információ sem szivárgott ki a rendelőből. Természetesen előfordult, hogy a leány jól érzékelhetően nem a saját érzéseiről, vágyairól, terveiről beszélt, hanem azt mondta, amiről úgy gondolta, hogy hallani szeretném. Ilyen esetekben mindig világossá tettem a számára, hogy meghallgatom ugyan amit mond, értem, hogy miért mondja, de nem hiszem el. A kapcsolatfelvétel és a beszélgetések során egyébként is sokkal inkább igyekeztem a leányokhoz közeledni szégyellt, tagadott, vágyott kisgyermek-oldaluk felől /csokoládé, gyümölcs, apró játék mindig akadt nálam/, mintsem elfogadtam volna a külvilágnak rendszeresen mutatott, agyonfestett, kiélt, álcinikus maszkjukat.

A hitelesség és a teljesség kedvéért minden leány esetében áttanulmányoztam a következő dokumentumokat /legtöbbször még a személyes találkozás előtt/: személyi iratok, előzetes intézetekből származó vélemények, gyámügyi és bírósági határozatok, környezettanulmányok, pedagógiai és pszichológiai jelentések, hivatalos levelezés és az elérhető teljes egészségügyi iratanyag. Rendelkezésemre állt továbbá az intézeti nővér tudása, aki minden növenvéket személyesen ismert, és saját tapasztalataiból tudta egyik-másik állítást megerősíteni vagy megcáfolni, különös tekintettel a terhességek, kábítószerfogyasztás, alkoholizálás és öngyilkossági kísérletek kérdésében.

2. Vizsgálati eredmények és azok megbeszélése

A vizsgált 80 leány átlag életkora 16,4 év volt. Átlagosan 12,7 hónapja tartózkodtak az intézetben. 55 leány került be más intézetből, 25 közvetlenül otthonról, a kötelező, átmeneti leány-szálláson keresztül.

Az állami gondozásba vételt 10 esetben kezdeményezte maga a beutalt leány, 34 esetben a szülő és 2 családban együttesen a gyermek és a szülő. 34 leánynál a gyámügyi hatóságok javasolták a gondozásba vételt, 8 esetben a szülő tiltakozása ellenére.

Ebbe az intézetbe már valamennyi leány otthonról vagy más intézetekből történt szökések, csavargás, csövezés, iskola- vagy munkakerülés miatt került be. Azonban az eredeti ok, amely miatt az állami gondozásba vétel történt /átlagosan 4,6 évvel ezelőtt/, csupán 46 esetben egyezett meg a fentivel. A többi eset a következőképp oszlott meg: 18 családban a nem megfelelő szülői életvezetés indokolta a környezetből való kiemelést, 6 esetben a gyermek számára nem elviselhető, rossz otthoni légkör, és 10 szülő valamilyen probléma miatt nem volt képes megfelelően ellátni, ellenőrizni a gyermeket.

Az intézetből bekerülők előzőleg - nem számítva az átmeneti szálláson töltött időt - átlagosan 3 különböző intézetet jártak meg. /Részletesebben: legfeljebb 2 intézetben volt korábban 25 leány, 3-5 intézetben 47, és 8-an 6 vagy több intézetben fordultak meg idekerülésük előtt./

A családszerkezetet tekintve, papírforma szerint 22 leánynak volt teljes családja, 21 élt csak az anyával /válás, leányanya, megözvegyült anya/, további 6 gyermeket nevelt egye-

dül az apa. 23 esetben nevelőszülő került a családba, az anya vagy az apa új házastársaként, és 8 leánynak egyáltalán nem volt családja. Összesen 34 esetben váltak el egymástól a gyermek édesszülei. 7 gyermeket örökbefogadtak a szülők.

Az állami gondozás költséges mulatság: egy gyermek 46.000 R-ba kerül évente. Ha háznál gondozzák és nevelik, az a hivatalos adatok szerint évi 12.000 R-ba került /bár a 20.000 R reálisabban hangzik/.

1982 őszén Magyarországon 32.374 állami gondozott gyermek volt; abban az évben, durván számítva, 1,5 milliárd forintot költött rájuk az állam. Ha ez a súlyos anyagi áldozat meghozná a kívánt eredményt, kevés ember szólna ellene. Azonban a jelenlegi intézeti rendszerben a gondozásba került gyermekek sorsa nem perspektivikus, az általam vizsgált korosztálynál különösen nem. Nehezen és egyre nehezebben alkalmazkodnak az intézeti viszonyokhoz, az alkalmazkodást tovább nehezíti a serdülőkorra jellemző dacos ellenállás, és a gyermek óhatatlanul egyre lejjebb csuszlik az intézetek közti hierarchiában. Visszaut a gyakorlatban nincs, mert semelyik intézet nem vesz vissza szívesen gyereket egy súlyosabb fokozatuból. Még azokban az esetekben is, amikor visszafogadásra képes család vagy családtag van a háttérben, hiányzik a család és az intézet közötti kooperáció, következetesképpen a gyermek és családja inkább távolodik egymástól, mint közeledne.

Az állami gondozás jelenlegi formájában nemcsak költséges, hanem ineffektív is. A témában nem túl járatos olvasó elnagyoltnak tarthatja az állítást. Azt gondolhatja, hogy kár egyetlen intézet alapján általánosítani, különben is, speciális intézet,

speciális gyermekanyaggal: másutt nem ennyire sötét a kép. Sajnos, az illuziót el kell oszlatnom. Nagy anyag birtokában állíthatom, hogy a különbség csak annyi, hogy ebben az intézetben, épp specialitása miatt, a problémák töményebben és pregnánsabban észlelhetők, mint másutt.

A következőkben megpróbálom mindezt bizonyítani: vizsgálataim alapján vázlatosan nyomon követem, hogy milyen hatások érik a gyermeket az intézetben, és hogyan alakulnak kapcsolatai az ott töltött évek alatt. /A birtokomban levő teljes anyagot, amely ékesszólóan mutatja az állami gondozási rendszer buktatóit és hiányosságait, sajnos, nem áll módomban itt ismertetni./

Tulajutva a beutalás, gyámügyi procedura, átmeneti szállás okozta megrázkódtatásokon, rövid időn belül újra kell élnie a gyermeknek az új intézetbe kerülés sokkját. Az intézet elfogadása sokszorosán nehéz annak a számára, akit közvetlenül a családból emeltek ki. /A továbbiakban bemutatott eseteket az eredeti jegyzőkönyvbeli sorszámmal jelzem./

/29/ 16 éves: "Én azt birtam a legkevésbé, hogy itt az ember soha nincs egyedül és soha nincs csend. Mindenki ordít, a lányok, a nevelők, a műhelyfőnök, a magnók. Csordában élünk. Mig a menstruációs tantomat cserélem a vécében is biztos rámveri valaki az ajtót, hogy siessek."

A magánélet elvesztésének élménye sok leányban az önmagában való teljes elbizonytalanodáshoz vezet.

/27/ 15 éves: "X. néni éjszakára ránkzárta az ajtót. De én nem bántam, felráztam, hogy pisilni akarok. Kijött velem, hallgatni, hogy csurog-e. De nem érdekelt ez se. Oda KELLETT állnom a tükör elé, és meg KELLETT néznem, hogy tényleg én vagyok-e, az én

arcom, az én szemem van-e a tükörben. Én voltam, de végképp nem értettem, mit keresek ott."

Az önmaga elvesztésének élménye, az énkép elhomályosodás veszélyes folyamat kezdetét jelezheti: egy esetleges negatív irányú reszocializáció megindulását. Ennek lépcsőfokai az intézeti világhoz való illeszkedés vizsgálata során fedezhetők fel. A farkastörvények értelmében kétfelé kell illeszkedni: a nevelők és a leányok felé. A nevelőkkel való kapcsolat felvétele még könnyebb, mert - legalábbis a racionalitás szintjén - minden leány pontosan tudja, hogy mit várnak tőle. Általános vélemény, hogy, legalábbis eleinte, legjobb lapítani, nem szem előtt lenni. Mint Juli igen keserűen megjegyezte: "...a nevelők azt szeretik, aki kevés vizet zavar".

/21/ 17 éves: "Itt addig nem foglalkoznak az emberrel, míg bajt nem csinál. Ha már ordít, akkor veszik csak észre, hogy létezik".

A pedagógiában ezt a jelenséget "negatív megerősítés"-nek nevezik. Szinte kondicionálja a gyermeket a negatív viselkedésre, mert tapasztalata alapján csak akkor kap figyelmet. Figyelemtségében nem számít, hogy milyen előjelű a ráirányuló figyelem, csak neki szóljon az érzés.

Sokkal nehezebb, majdnem magasfoku diplomáciát követel a leányokhoz való alkalmazkodás. "Kecske is - káposzta is" játékot kell folytatni: aki csak a nevelők elvárásainak felel meg, tömbszerű, ellenséges kortárscsoporttal találja szemközt magát. Aki teljesen azonosul a lányokkal, különösen azok hangadó csoportjával, összeütközésbe kerül saját vagy családi normáival, a vággyal, hogy változtasson életén, és veszélyezteti a szaba-

dulást elősegítő nevelői véleményt. Kati, nyolchónapos intézeti multtal, nem volt képes megoldani a problémát.

/4/ 16 éves: "A fium elhagyott, mert azt kérte, ne zülljek el, ne legyek benne az intézeti bulikban. Én tényleg nem akartam, de muszáj volt. Kivülállni nem jó. Most majd megpróbálom, de nagyon nehéz. Akkor már senkim sem lesz."

Ha az ellenállás végképp megtörik, mert a felnőttvilág el-lenséges, a szülők vagy nincsenek, vagy elutasítók, a nevelők hidegek, mégiscsak a "nyájhoz" kell visszatérni a melegért.

/73/ 13 éves: pedagógiai vélemény: "Anyagilag rendezett viszonyok között élő család. Az intézetbe kerülése után eleinte igyekezett, de nagyon hamar negatív be-folyású barátokra lelt. Eldurvult. Hanyag és lusta, felelőtlen, nem dolgozik, nem tanul. Hangos, követel-őző. Kegyetlen, például a kisebbeknek csikkel égeti a talpát."

A deviáns szocializáció veszélyei az eltöltött idővel e-gyenes arányban nőnek. Pedagógiai alaptétel, hogy a gyermek in-kább azonosul a környezet által ráragasztott, negatív figurá-val, minthogy az énkép-nélküliség feszültségét elviselje. Ami-kor a környezet devianciának minősíti a viselkedészavart, ele-ve egy nemkívánatos szerepkörbe löki a gyermeket: esetünkben antiszociálisnak bélyegez tizenégy-tizenöt éves, bűncselek-ményt el nem követett leányokat. Aki pedig elég ideig részesül antiszociális egyénekkel illetve bánásmódban, most már definitív módon deviáns szerepkörbe kerül, amely újabb és újabb viselke-dészavarokat eredményez /lásd intézeti öngyilkosságok, szöké-sek, közös alkoholizálás, verekedés/.

A bekerülő leányok között általános az "engem senki nem

ért meg" életérzés. Ezt a megértést keresik, erre vágnak. Csak a megértő, elfogadó kapcsolat nyújthat biztonságot, védhetné meg őket a többi leánytól és elsősorban önmaguktól. Azt az óriási pluszt várják ettől a kapcsolattól, amelyért érdemes lemondani a "szipus" bódulatról, a csöves haverok követelményeket nem támasztó, gyors örömöket nyújtó társaságáról.

A leányok irreális elképzeléseinek még akkor is nehéz lenne megfelelni, ha csupa jól képzett, nagy gyakorlattal rendelkező, "született" nevelő dolgozna az intézetben. Meleg anyának, nagy tudásu professzornak, makulátlan személyiségnek, vonzó nőnek lenni egyszerre, nem csekély feladat. Mindezek az elvárások a sok rossz felnőtt tapasztalat ellenére élnek a leányokban, és amikor csalódnak, keserű örömmel nyugtázzák saját véleményük helyességét. Szociális érzékenységük tulfejlett, ítéleteikben kiméletlenek. "Én megtehetem", mondják, "én azért vagyok itt", de a nevelőnek nincs bocsánatos bűne.

/19/ 15 éves: "Van itt egy kis csaj, olyan nyulféle a szerencsétlen, minden éjjel bepisál. X. néni, a nevelőnőnk, kezdte "Hugyikának" hívni, azóta mindenki, még a sofőr is, meg a műhelyfőnök is úgy hívja. Persze, én is. De azért, ha én nevelő lennék, nem ragasztanék rá nevet."

Követhető példára vágnak a leányok. Sokszor a nevelők nincsenek is tudatában, hogy milyen "szoros ellenőrzés" alatt állnak, a leányok lesik minden gesztusukat, számon tartják hangelatukat, vétkeiket.

/54/ 17 éves: "Behivattak multkor is az igazgatóiba. A helyettes beszélt velem. Még hogy beszélt! Ha azt beszédnek lehet nevezni! Azt mondja, "ugy leorditlak, hogy

mikroszkóppal sem lehet megtalálni!" Ő, az igazgató-helyettes!"

/70/ 17 éves: "A gyermeknapi ünnepély után összeültek piálni a nevelők az ételmezésvezető kuckójában. Bedugtam a fejem, legalább egy jót szagoltam. Később aztán mi is ittunk. Miért ne, ha piálnak, ugye érzik rajtunk a szagot."

Az intézetbe kerülés alaposan megbolygatja a gyermek személyes kapcsolatait, és gyökeresen megváltoztatja az életformáját. Az intézeti élet elvileg igen erősen strukturált, hisz, legalábbis átmenetileg, nevelő célzattal, ennek az erős strukturának kell a gyenge "én" helyett funkcionálnia, keretet biztosítania.

Vizsgálataim során mégis gyakran találkoztam az unalom fogalmával. Az élet apró rutin-tevékenységei, amelyek kitöltik az időt az alvás, a munka és az étkezés között, teljesen hiányzanak.

/57/ 15 éves: "Ha csak ki lehetne járni dolgozni, már akkor sem szöknék! Az ember mégis közlekedik, ül a vilamoson, lát embereket, kicsit nézi a kirakatokat, beszalad egy trafikba egy rágóért. Mire hazaér munka után, jól elfárad, mosdik, átöltözik, kicsit rendet rak maga körül, már itt is a vacsora. Szépen eltelik a nap, észre se lehet venni."

Az igazi problémát mégis az jelenti, amikor a munkaidőt sem sikerül értelmes munkával kitölteni, különböző szervezési okok, munkaanyag, megrendelés hiányában.

/56/ 15 éves: "A múlt hónapban csak 400 R-ot kerestem. Nem voltam szökésben, csak nem volt munka. Állt a műhely. Egész nap feküdtünk a munkapadon, az volt a szerencsés, aki el tudott aludni."

Az unalom nagy felbujtó. Még az értelmesebb és nagy erővel küzdő leányokat is olyan dolgokra tudja készíteni, amiket azok tiszta fejjel elutasítanak.

/21/ 17 éves: "Hát unatkoztunk, mit mondjak. Hetek óta nem volt munka a műhelyben, egész nap aludtunk, este már nem voltunk álmosak. Muszáj volt valamit kitalálni. Páran összedobtuk, ami gyógyszerünk csak volt, Mari-pent, Kliont, Meristint, Valerianát, Triaseptylt, mit tudom én, mi mindent, összesen 480 tablettát és elkezdtek beszélni. Eleinte csak hülyéskedtünk, ki bírja tovább, aztán persze mindenkinek előjött a bálnata. Sirtunk. Én nyolcvannál kidőltem, elkezdtem hányni, nem tudom, a többiek meddig bírták."

Az unalomtól eltekintve nincs igazi életre nevelés. A leányokat kiszolgálják, takarítanak, mosogatnak utánuk, kész étellel várják őket naponta háromszor. Pénzzel gazdálkodni nem tanulnak meg, az ellátásukra szánt összeget a tudomásuk és részvételük nélkül osztják be a gazdasági vezetők. Nem érzik a saját bőrükön, mivel jár az, ha valaki nem fizet lakbért, villanyt, fűtést, és ha nincsenek szökésben, soha nem kell éhezniük, fázniuk. Rongyos ruhában csak divatból járnak, mert az állam a bugyitól a télikabátig, évente kétszer, tetőtől talpig felöltözteti őket /igaz, a megkérdezésük nélkül kiválasztott és nem az ő ízlésüknek megfelelő ruhákba, amiket épp ezért utálnak, tönkretesznek és eldobálnak/. Nem ismerik a pénz értékét, és mivel munkájukat is az intézet biztosítja, nem tanulnak meg önállóan állást keresni sem: nem tudnak bemutatkozni, tárgyalni, életrajzot vagy kérvényt írni, a saját érdekeiket képviselni. Aki intézetben élt kisgyerek kora óta, annak semmiféle modellje nincs ezekről a dolgokról, aki pedig családból került

be, vagy rossz példát látott maga előtt, vagy akkor ugrott ki a családból, amikor a gyakorlatban kellett volna ezeket a felelősségeket /vagy legalábbis egy részüket/ elvállalni. Az intézet leglényegesebb feladata az lenne, legalábbis a vizsgált intézet esetében, hogy ezekre a funkciókra készítse fel a lányokat. Ezekre lesz igazán szükségük, akár a családba kerülnek vissza, akár önálló életet kezdenek. Jelen körülmények között éppoly képtelenek a konstruktív életvezetésre, amikor elhagyják az intézetet, mint amikor beléptek. Ezt mutatják a jövőről alkotott, hol pozitív, hol negatív irányban irreális elképzelések.

/ 8/ 17 éves: "A jövő hónapban kikerülök innen. 12 ezrem van a takarékbán. Veszek lakást. Csak irni kell a tanácsnak, ha az ember állami gondozott volt, azonnal kap ingyen lakást, mondták a lányok. Szépen berendezem. Aztán kiveszek egy intézetből egy kisgyereket. Se férj, se fiu nem kell nekem, épp eleget csalódtam. De mindenekelőtt 4-5 ezer forintért ruhákat veszek magamnak, szép, divatos cuccokat. Mig mindez elintéződik, az pár hónap, addig lányszállásra megyek lakni. Almát csomagolok a Hungarofructban, és estin gép- és gyorsírást tanulok."

/A történeti hűség kedvéért hozzátartozik, hogy Juli valóban leányszállásra ment lakni. Két héten belül összeveszett a főnökével, kilépett a Hungarofructtól, a szállásáról azonnal kirakták. Eddigre nyoma sem volt a tizenkétezer forintjának. "Elköltözdött."/

Összefoglalva: jelenlegi szervezési és személyi körülményei miatt az intézet nem alkalmas a feladatának végrehajtására, nevezetesen: az én-erősítő nevelésre, a gyakorlati életben

jól funkcionáló, önmagukkal és lehetőségeikkel gazdálkodni tudó fiatalok kibocsátására. Bár az ezt bemutató vizsgálati anyagnak töredékét sikerült csak ismertetni, hiszem, hogy a kisszámú példa is ékesen bizonyítja a változtatás szükségességét.

3. A családgondozásra alkalmas esetek kiválasztása és ismertetése

Vizsgálataim közben feltűnt, hogy van a leányok közt egy nem is kis létszámú csoport, amely szerencsés körülmények között elkerülhette volna az intézetet, vagy legalábbis jelentősen meg lehetett volna rövidíteni kilátástalan és évekre nyúló intézeti tartózkodását. A "szerencsés körülmények" kifejezés ez esetben az állami gondozottakkal kapcsolatban egyáltalán nem alkalmazott módszerre, a családgondozásra vonatkozik. Mielőtt rátérnék a téma kifejtésére, szükségesnek tartom annak meghatározását, hogy mit értek családgondozáson, és milyen összefüggéseiben használok a kifejezést. A családgondozást a szociális gondozás szerves részének, helyesebben részterületének tartom. Interdiszciplináris szakma: esetünkben elemeket épít magába a mentálhigiéné, a szociológia, az alkalmazott jog területéről. Jellegzetesen csoportmunka: az orvos-pszichológus pár mellett dolgozik a csoportban családgondozásban jártas szociális gondozó, aki a gyakorlat szintjén egyesíti magában a gyámügyi előadót, a védőnőt, a szociológust és a vájtfülű pszichodiagnosztát.

A családgondozásra alkalmas esetek kiválasztásában két tévhitet kell feladni. Az egyik a kényelmes adminisztrátor ál-

laspontja: családgondozás szóba se jöhet, hisz épp a család miatt vették állami gondozásba a gyereket. A másik ennek az ellenkezője: az a naiv elképzelés, amely szerint minden gyermek sorsa megoldható komplex családgondozás segítségével. Ugy tűnik, az állami gondozásba vett gyermekek jelentős részénél nem alkalmazható a módszer. A kizárás szempontjai egyrészt a családra, másrészt a személyiségállapotra vonatkoznak.

A családi vonatkozásokkal kezdve: ha a család reménytelenül normaellenes életvitelű, ha a meglévő családtagok közül nincs olyan személy, aki felelősséggel vállalná a gyermeket, vagy ha egyáltalán nincs család, a probléma megoldását nem várhatjuk a családgondozástól. Az alábbi esetek ezt a típust példázzák.

/25/ 17 éves: mindkét szülő ismételten visszaeső alkoholistá, jövedelem, otthon, munka nélkül. Börtönviselték.

/40/ 15 éves: anyja disszidált, és csak az első házasságából származó fiugyermekekre tartott igényt. Pirit a dédanyja és nagyanyja nevelte. A dédi meghalt, a nagymama egészségi állapota miatt nem tudja többé ellátni. Apja új házasságban él, új gyermekkel, hallani sem akar előző, rövid házasságának élő "bizonyítékáról". 12 éves koráig nem is látta a gyereket.

/64/ 16 éves: anyja születésekor a kórházban hagyta, apja nem ismert, hozzátartozójáról nem tudnak. Születése óta állami gondozott.

Ezekben az esetekben valószínűleg a legjobban képzett és legeredményesebben működő családgondozói munkacsoport sem lenne képes felépíteni egy olyan családot, ahová a gyermek visszahe-lyezhető lenne.

A fiatalok egy más csoportjánál nem feltétlenül tapasztaljuk ezeket a családi jellemzőket, mégsem javasolható a csalággondozás, de egyetlen más terápiás forma sem. Ezeknél a fiataloknál a legkülönbözőbb terápiás és közelítési formák is csődöt mondanak. Ezt a csődöt nemcsak az irodalomból ismerhetjük /Shamsie, 1981/, hanem, sajnos, a napi tapasztalatból is. Intézeteinkben sok az olyan krónikusan szökő, nem alkalmazkodó, semmiféle teljesítményre nem hajlandó és kisebb-nagyobb kriminális cselekményekben involvált gyermek és serdülő, akivel szemben minden alkalmazott lépés hatástalannak bizonyul. Ha a személyiségállapotukat vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a viselkedészavar régóta fennáll, s mélyen sérti mások alapvető jogait és az ő korukra jellemző társadalmi normákat. Az adott fiatal a saját életvezetési körülményei között jól érzi magát. Igen ritkán mutat szorongásos vagy depressziós viselkedésjegyeket. Problémabelátása, "betegségtudata", panasza nincs, tehát semmiféle klasszikus, gyógyító attitűddel nem közelíthető meg. Ha segítséget kér az ilyen fiatal, az mindig a konkrét helyzetre vonatkozik: a rendőrségi ügyön való átsegítést várja, a gyámügyi határozat megváltoztatásához remél támogatót, vagy egyszerűen cigarettát, jobb kosztot kér. Ezek a fiatalok inkább zavarók a társadalomban, mint önmaguk lennének személyiségükben zavartak.

Tipikus képviselőjük lehetne Ági.

/22/ 16 éves: Ági apja szobafestő, anyja gazdag polgárcsalád mérnök leánya. A szülők a gyermek 5 éves korában elváltak, Ági az apjánál maradt. Nehezen jött ki a nevelőanyával, apja új feleségével, és anyjához szökdösött tőlük. Az évek múlásával alaposan megtanulta **kihasználni** az elvált helyzetet, amit súlyosbítottak

az apa ellen áskálódó, anyai nagyszülők. Ági csak addig maradt az egyik helyen, amíg jól érezte magát. Amint valami követelménnyel álltak elő, átszökött a másik családjához. 11 éves korában már rendszeresen csavargott, iskolát került, ezért a GYIVI mindkét szülő tiltakozása ellenére gondozásba vette. Megkezdődött vándorlása egyik intézetből a másikba, sehol nem birtak vele, és mindenhol megszökött. 12 és 13 éves kora között egy teljes évig szökésben volt, ismeretlen helyen. Egy évvel a vizsgálat előtt került ebbe az intézetbe. Kellemes modoru, határozott leány. Viselkedése egyszerű, természetes. Kifejezetten büszke és rafinált. Az intézeti élet nem zavarja, tetszése szerint jön-megy, a szabályokat kinosan betartja, legalábbis látszólag.

Részlet a pedagógiai véleményből: "Jó fejű, értelmes, rendkívül lusta. Kötekedő. Ismeretségi köre sötét: üzletszerű kéjelgést folytató prostituáltak, arab férfiak, gagyizó cigányok. Drága ruhákat hord, sok pénze van, ezek eredetéről nem hajlandó számot adni. Mind a gyerekeket, mind a nevelőket terrorizálja, agresszív, verekedős. Szemrebbenés nélkül hazudik, mestere a látszat-alkalmazkodásnak."

Részlet a pszichológiai jellemzésből: "Érzelmi reakcióiban gyors. Döntéseiben indulat- és pillanatvezérelt. Önértékelése irreálisan magas. Jó értelmi képességeit nem megfelelően hasznosítja, érdeklődése csapongó, felületes. Szocializációs szintje rendkívül alacsony."

Az ebbe a csoportba tartozó fiatalok problémáinak elemzése nem e dolgozat tárgya. Reszocializációjuk szigorú pedagógiai módszereket, kriminálpszichológiai ismereteket követel. Azokat a szociális készségeket, amelyeket nem, vagy rosszul sajátítottak el kisgyermekkorukban, mindkét fél részéről fájdalmas, nagy

erőfeszítést és időt követelő munkával kell most ujrataníttatni velük.

A családgondozással rehabilitálható fiatalok egészen más személyiségképet mutatnak, számos neorotikus viselkedéssjeggyel, kifejezett szorongásos és depressziós tünetekkel. "Antiszociális" cselekedetük, életvezetésük nem más, mint kétségbeesett, patológiás segélykérés. Várják és igénylik a gyógyítást. Ők azok, akik személyiségükben súlyosan zavartak, de a társadalom számára nem zavarók a szónak az előbbi csoportra jellemző, majdnem kriminális értelmében. Tipikus képviselőjük lehet Juli.

/27/ 15 éves: Juli műszaki értelmiségi családból származik. Hét éves volt, amikor elváltak a szülei. Ő az apjánál maradt, az anya minden kapcsolatot megszakított velük. Az apa ujránősült, a gyermek a nevelőanyával jó viszonyban volt. Négy évvel ezelőtt az új házasságból fiugyermek született. Azóta Juli egyre rosszabbul érezte magát otthon, úgy érezte, kihasználják, csak akkor van rá szükség, ha segíteni kell. Apja gyakran dolgozott vidéken, a nevelőanya, túl fiatal lévén, nem tudott megbirkózni a kamaszodó lány növekvő problémáival. Juli megkereste az anyját, aki nem óhajtotta vele felvenni a kapcsolatot. Bár igen értelmes gyerek, növekvő magányérzete, keserősége miatt nem volt képes megfelelően tanulni, figyelni, a gimnázium első félévében épphogy hármass szintet sikerült elérnie. Ő lett a család fekete báránya: a mindig rendetlen, loboncos haju, ápolatlan, rossz tanuló. Egy alkalommal fejtetűt kapott, amellyel megfertőzte a családját. Az eseményt hangos botrány, kölcsönös vádaskodásokkal teli családi jelenet követte, amelynek eredményeképp másnap nem ment haza az iskolából. Egy hétig csövezett, Parkán és ragasztó bódulatban, itálosan. Apja találta meg, hazavitte, megpróbálták újratekdeni. Egy darabig ment, de hiába várta, nem

kapta meg azt a pluszt, amiért érdemes lett volna gyökeresen szakítani az új élmények világával. Ujabb, hosszabb-rövidebb csavargások következtek, egyre intenzívebb ragasztózással. Számlálatlan fiukapcsolata volt, arctalan, névtelen figurák, akik mind megértést, sors-azonosságot mutattak vele, majd egy hajnali, rendszerint lépcsőházi együttlét után eltűntek az életéből, újabb és újabb nemibetegséget hagyva maguk után. Legutóbbi szökése után sem az apa, sem a nevelőanya nem merte vállalni érte a felelősséget, kérték az állami gondozásba vételét. Ő megérti a döntést, de ez nem csökkenti boldogtalanságát. Amikor nem ragasztós bódulatban keresi a feledést, akkor öngyilkossági kísérletekkel folytatja önsorsrontó életét. A családja nem érti, mit rontottak el, hogyan segíthetnének, tehetetlenségüket Juli úgy értékeli, hogy ő nem kell senkinek.

Részlet a pszichológiai jellemzésből: "Sérült személyiségű, akut krízisben levő serdülő. Érzelmileg kiéhezett, kritikátlanul keresi a kapcsolódási lehetőséget minden alkalmi ismeretségben. Igen jó intellektusu. Helyzetének intellektuális felmérése, érzelmi átélése és az akarati gyengeségből adódó változtatni képtelenség súlyosbitja a konfliktusát. Önértékelése rendkívül alacsony. Szocializációs szintje minimálisan elmarad a korától."

A két lány gyökeresen különböző személyisége, életútja önmagában indokolja az eltérő nevelési és terápiás módszerek alkalmazását. /Áginak semmi szüksége "énerősítő" pszichoterápiára, a családja megértésére, Julinak viszont a rácsos ablakokra, az intellektuális követelmény nélküli, érzelemszegény környezetre nincs szüksége./

A személyiségbeli alkalmasságon kívül a családgondozással elérhető rehabilitáció másik fontos "kelléke" a család. Teljes

család vagy csupán egyetlen családtag, valaki vagy valakik, akikre biztonsággal lehet építeni.

Ideális esetben kiegyensúlyozott anyagi körülmények között élő, teljes családdal lehet dolgozni, akik szívesen kooperálnak. Maguk sem értik pontosan, mi történt, hogyan fajulhattak idáig az események, és szeretnének változtatni.

/54/ 17 éves: Gizi családja tipikusan "magyar" szindrómás család. "Mig kicsik voltunk" - meséli Gizi - "anyámék éjjel-nappal dolgoztak. Gyűjtöttek házra, földre, kocsira, építkeztek. Mi meg éltünk az öcsémmel, ahogy akartunk. Nyolc-tíz éves korunkban éjfélig csavaroghattunk az utcán. Tizennégy éves lettem, mire anyámék egyenesbe kerültek. Akkor jutott eszébe az anyámnak, hogy elkezdjen nevelni. De már késő volt, addigra megszoktam az önállóságot. Persze, hogy tiltakoztam, elcsavarogtam. Ha akkor valaki megmagyarázta volna az anyámnak, hogy amit elmulasztott tizennégy év alatt, nem hozhatja be két hónap alatt, soha nem történik ez velünk. Most már tudja persze, de már túl messzire kerültünk egymástól."

Bár Éva körülményei merőben különböznek, az alapproblémája megegyezik Giziével.

/57/ 15 éves: "Hároméves korom óta egyedül nevel az anyám, akkor halt meg apu. Mikor nagylányosodni kezdtem, egyszerűen megőrült. Sehová nem engedett el, értem járt az iskolába. Nem bízott bennem, szaglászott utánam. Én meg, minél szorosabbra fogott ő, annál messzebbre akartam szaladni tőle. El is szaladtam jó messzire, a debreceni javítóban kötöttem ki. Közben meg mindkettőnk szíve megszakad, mert azért nagyon szeretjük egymást. Senkink sincs a világon, egymáson kívül."

Mindkét anya rosszul tűrte leánya önállósulási törekvéseit, irreális korlátokat állított, amelyek állandó áthágása csak veszekedést szülhetett. A leányok a könnyebb utat választották: a feszült családi légkörből, az azonnali elismerést adó és követelményt nem támasztó kortárscsoportokhoz menekültek. Ilyen esetekben a gyermek sodorhatóságától, a szülői kapcsolat megalapozottságától és az utána nyuló kezek hatékonyságától függ, hogy hol sikerül megállítani. Soha nem elég a csak a gyermeknek nyújtott segítség, a szülő legalább annyira rászorul.

A következő példa bizonyos szempontból szintén tipikusnak mondható:

/5o/ 15 éves: több mint három évvel ezelőtt vették állami gondozásba durva, alkoholista apja miatt. Hirtelen, egyik napról a másikra született a döntés annak idején. Öt testvérét, életkoruknak és nemüknek megfelelően, öt különböző intézetbe helyezték. Mari, aki a legidősebb volt köztük, soha nem tudta megszokni az intézetet. Állandóan szökött, mindig haza, takarítani, az anyjának segíteni, vagy a testvéreit látogatni az ország különböző pontjain. Szökései miatt, büntetésből helyezték ebbe az intézetbe. Büncselekmény, csövezés, alkoholizálás nem szerepel a beutalási indokok között. Korához képest éretlen, kilóg a lányok közül. Súlyosan depressziós, éjjel-nappal az anyja és a testvérei után sir.

Ami a helyzetben a tipikus: nem a részeges apát távolítják el hazulról, hanem a hat gyereket. Megfosztják őket egymástól és az anyjuktól, bekerülnek a deviáns viselkedésformákat produkáló és provokáló intézeti bűvös körbe. Megfelelő, intenzív család gondozás segítségével és kielégítő anyagi támogatással /amely még mindig olcsóbb, mint hat gyermek állami gondozása/

megelőzhető lett volna a család széthullása.

A beavatkozás szükségessége nem minden esetben olyan nyilvánvaló, mint a fenti példánál. Gyakran megtévesztő a külszin: támogató, kooperatív család, jó anyagi körülmények között, jó társadalmi presztizsű életvitellel. Egyetlen "fekete pont" életükben a rossz utra tért, önfejű, kezelhetetlen gyermek. A család "mindent" elkövetne, hogy a gyermek visszatérhessen közéjük.

/15/ 16 éves: Zsuzsa nem tudja, hogy kezdődött. "Egyszer csak minden rossz lett. Szerelmes voltam egy fiuba, aki otthagyt. Sajnos, egy gimnáziumba jártunk, és ő állandóan csufolt, megszégyenített a többiek előtt. Nem hagyott élni. A végén nem mertem bemenni az iskolába, inkább csavarogtam helyette. Sose akartam semmi rosszat, mégis mindig történt velem valami. Leitattak, megerőszakoltak. Cigányok elcipeltek magukkal, 8 napig fogságban tartottak valami kunyhóban. Nemibetegséget kaptam. Szeretnék kikerülni ezekből, de most már anyu nem engedi elfelejteni azt a sok szörnyűséget, ami velem történt, állandóan szememre veti a fiuimat, meg mindent. Nyugodtabb, ha kint vagyok a házból. Nem enged az apám közelébe, mert tudja, az apu mindent megtenne, amit kérek tőle. De én se akarok találkozni vele, előtte szégyenlem magam. Őt szeretem a világon a legjobban."

Ebben az esetben nyilvánvalóan hosszabb, exploratív munkára, több családterápiás ülésre lett volna szükség, hogy a felszin alatt rejtőző, a családi életet mérgező és a leányt végül is a családból kituró, inceszt feszültséget fel lehessen tární, foglalkozni lehessen az anyai féltékenységgel, a leány önsorsrontó, menekülési kísérleteivel.

Gyakran tapasztalható, hogy a gyermek viselkedészavara

egyszerűen tünet: a szülői pszichopatológia eredménye. Az a probléma ilyenkor, hogy a viselkedés-modifikációval, tanácsadással vagy bármily egyéb módon történő terápiás beavatkozás, amelynek keretén belül csak a gyermekkel foglalkoznak, semmiféleképp nem hozhat eredményt. Gyakori kép az engedékeny anya és a brutális apa kettőse, a szelíd apa és a túl magas mércét állító, teljesítményorientált anya, a kivételezett bánásmódban részesített, fiatalabb vagy tehetségesebb testvér, a nevelőszülő által kényeztetett saját gyerek /a probandus féltestvére/. A családdinamika feltárása és megváltoztatása nélkül semmiféle eredmény nem remélhető, mint például a következő esetben, ahol szintén feltáratlan maradt az alapvető családi ok, sikertelennek bizonyult mindenfajta terápiás próbálkozás.

/44/ 16 éves: Emőke nagyon szép lány. Csecsemőkorában fogadták örökbe a szülei. Kétéves volt, amikor apja otthagyta a családot, azóta nem hallottak róla. Emőke világéletében túl eleven, rosszul tanuló gyerek volt. Felsőtagozatos korában tudta meg, hogy örökbefogadták. Ettől kezdve kezelhetetlenné vált, iskolát került, csavargott. A nevelési tanácsadóban foglalkoztak vele, eredménytelenül. Nyolcadik után inni kezdett, nem dolgozott, nem tanult, kritikátlan, promiszkus életmódot folytatott. Az otthoni légkör elmérgeződött, az anya durva, bizalmatlan és vádaskodó volt, egyre több okkal. Emőke 14,5 éves volt, amikor anyja kérte, hogy helyezték őt intézetbe. A vizsgálat idején közel két éve volt már az intézetben, s az egyik legnotóriusabb szökő, munkakerülő hírében állt.

Amikor az első komoly problémák jelentkeztek, de legalábbis akkor, amikor beutalták az intézetbe, a családgondozás módszereivel kellett volna megkísérelni Emőke rehabilitációját. A

családdal, mint egésszel foglalkozó családgondozói munkacsoport nemcsak a leány tüneteit igyekezett volna befolyásolni. Nem került volna el figyelmüket a súlyosan sérült és szintén terápiára szoruló anya: egy asszony, akit a saját anyja elutasított, akit a férje otthagytott, aki szülni nem tudott, s az örkbefogadott és egyedül, sok kinlódással felnevelt gyermektől semmit sem kapott vissza abból, amit várt. Irreális elvárásainak a gyermek nem tudott megfelelni, nem tudta nyújtani mindazt a melegséget és támogatást, amit az asszonytól anyja és férje megtagadott. Az elviselhetetlen érzelmi feszültségekkel teli légkörből a leány a deviancia felé tört ki.

Akadnak olyan esetek is, amelynek során a családgondozói munkának nem egy meglévő, csak rosszul funkcionáló családdal kellene foglalkoznia, hanem családot kellene építenie a meglévő, gyakran össze nem tartozó elemekből.

/37/ 17 éves. Julia elvált szülők gyermeke, számtalan féltestvérrel mindkét szülő részéről. Egész gyermekkorában különböző intézetek és nevelőszülők között hányódott. Nyolc éves korában az apa magához vette, egyetlen édestestvérével együtt. Előbb a nagyobbik leánnyal, majd, amikor 13 éves lett, Juliával is szexuális kapcsolatot kezdeményezett. Emiatt, 13 éves korában újból állami gondozásba vették. Julia sokat szökött, bűnügybe keveredett, megjárta Tökölt. Családjából senkire nem számíthat, kivéve a nővérét. Ő az egyetlen jelentős emberi kapcsolata a világon. Kiverekedte magát az állami gondozásból, husz éves korában önálló egzisztenciát teremtett, lakása van, jó állása. Szereti Juliát, szívesen magához venné, de ahhoz, hogy ők ketten normális, szép életet tudjanak élni, nagyon sok külső segítségre lenne szükségük.

Családépítésre lenne szüksége Katinak is.

/26/ 15 éves: Kati hatéves kora óta állami gondozott. Anyja alkoholista, munkanélküli, életvezetése erkölcstelen. Emiatt vették gondozásba annak idején a kislányt. Jelenlegi kapcsolatuk felszínes. Az anya elítéli Kati-t, mert annak négyhónapos kisbabája van, a város egy másik pontján lévő csecsemőotthonban. A kisfiu apja katona, 22 éves. Két évig járt Katival, zaklatott, sokszor megszakított kapcsolatuk volt. Nem sokkal azután, hogy Kati terhes lett, a fiut behívták katonának. A katonaságtól irta, az akkor 14 éves leánynak a következő levelet:

"A leveledet meg kaptam amej nagyon meg hatot... De annyit írok neked, hogy ha feldobsz akkor it a honvédségnél ki nyirom magam de akkor sem éred el a célod. Kivánom, hogy erővel és egészségben szüljél meg."

Tipikus esete a probléma ujratermelésének a felelősség nélkül világra hozott utódokon keresztül. Kevés reményünk lehet rá, hogy Kati intézeti világban felnövő kisfia ki tud majd törni az ördögi körből. Ha lenne családgondozói hálózat, akadhatna olyan családgondozó, aki magára vállalná Kati követését. Felkereshetné a fiut, beszélhetne a fiu családjával, a felettesével. Embereket össze lehet hozni, lehet tárgyalni, alkudni, segíteni: dolgozni az ügyön. Mielőtt megalakulhatott volna, széthullik a család: Kati az intézeti rácsok mögött, a kisbaba anyja nélkül egy másik intézetben, a fiu pedig az ország tulsó végében, abban a biztos tudatban, hogy az állam majd csak felneveli a gyermeket.

Összefoglalva: a családgondozás teljességgel hiányzó eleme a jelenlegi állami gondozásnak, pedig jelentős számu beutalt esetében megfelelő rehabilitációs módszer lehetne.

Alkalmazhatóságának előfeltétele /természetesen a megfelelő szervezeten és szakember-ellátottságon kívül/, hogy legyen a háttérben olyan család vagy család-töredék, amelyre építeni lehet, és a gyermek személyiségállapota megengedje ezt a fajta terápiás közelítést.

Számtalan lehetőség nyílna a beavatkozásra: hibás vagy kóros szülői attitűd feltárása, megváltoztatása; segítség a realitáshoz való alkalmazkodásban; helyes pályairányítás; az összekuszált családi szálak kibogozása, értékorientáció-módosítás. Lényegében a problémás család vezetését, sokirányu ügyeinek az összefogását kellene végezni a családgondozás eszközeivel, a jelenleg nyújtott formális, adminisztratív jellegű támogatás helyett.

Állami gondozott gyermekek esetében a családgondozás a következő előnyökkel járna: a gyermeknek lehetősége nyílna a családba való visszatérésre, a család alkalmassá válna a visszafogadásra. Az állam részéről rövidülne a gondozási idő, ez mérhetetlen megtakarítást jelentene mind anyagiakban, mind pedig az intézeti tartózkodás későbbi következményeit tekintve. /Még a vizsgált, legsúlyosabb problémával küzdő csoportnak is majdnem 50%-a alkalmas lett volna az intézetből való gyors kibocsátásra; ideális esetben be sem kellett volna kerülniük. Még magasabb az arány, talán a 75-80%-ot is eléri, ha fiatalabban a gyermekek, és kevésbé fixálódtak a viselkedési zavarok./

5. Változtatási javaslatok - a családgondozói hálózat kiépítése

Vizsgálati eredményeim /itt nem közölhető/ részletes elemzése, továbbá több más intézetben és az egyik kerületi nevelési tanácsadóban végzett munkám tapasztalatai alapján meggyőződhettem arról, hogy gyermekvédelmi munkánkban alapvetően hiányzik a családgondozás. A szervezeti háttér és szakemberhiány miatt még azok sem tudják úgy végezni a munkájukat, ahogy szeretnék, akik megkísérik a komplex családgondozás bevezetését a saját területükön. Munkámban csak egy kicsinek tűnő részterület hiányosságaival igyekeztem bizonyítani a családgondozás szükségességét, és sem az alkalmazás többi területéről, sem a megelőzés óriási lehetőségeiről nem beszéltem. Fiatalkorú anyák, leányanyák, válófélben lévő családok, rokkant gyermekek családjai, továbbá az elaggott, elmebeteg vagy fogyatékos felnőtt családtagok problémáival küszködő családok, gyermekkinzó szülők, alkoholisták, vagy egyszerűen generációs krízist szenvedő családok ezrei igényelnék a komplex gondozást.

A családgondozói hálózatot a már meglévő és működő hálózatokhoz lehetne csatolni. Ennek lehetőségeit egyetlen példán fogom elemezni. A problémás gyerek rendszerint megjárja a kerületi nevelési tanácsadót, mint a probléma lecsapódásának első állomását. A tanácsadói hálózat, legalábbis Budapesten, jól kiépített, és elvileg adottak benne azok a személyi lehetőségek és kapcsolati szálak, amelyek szükségesek a családgondozáshoz: pszichológus, orvos, pedagógus, elérhető ideggondozói, pszichiátriai háttér, kapcsolat a tanácsokkal, a gyámügyi csoportokkal, iskolákkal.

Biztos, hogy gyökeresen szakítani kell azzal a szemlélettel, hogy a gyermekpszichológusnak vagy gyermek-pszichiáternek csak a problémás gyermeket kell kezelni. Nyilvánvaló, hogy sem a gyermek, sem a serdülő nem önálló életet élő, független lény, hanem az adott család szerves része. Fejlődésének, személyiségének problémái mind pontosan tükrözik a családban elfoglalt helyzetét, az adott család történetét, dinamikáját, patológiáját. Tünetei csak teljes kontextusukban értékelhetők. Gyógyításában éppoly fontos szerep jut a vele foglalkozó "gyermek"-szakembernek, mint a család egészével vagy annak felnőtt tagjaival foglalkozó "felnőtt"-szakembernek.

A családgondozás jellegzetes csoportmunka. A csoport elengedhetetlen tagja, az orvos-pszichológus- pedagógus képzettséggel rendelkező szakembereken kívül, a megfelelő szupervíziós lehetőséggel rendelkező szociális gondozó, az "ügy" koordinátor-menedzsere. Míg az említett szakembereknek az esetek nagyszázalékában csak a konkrét diagnosztikus vagy terápiás eljárásra van idejük, addig a szerteágazó szálak a családgondozói érdeklődéssel és képzettséggel rendelkező szociális gondozó kezében futnak össze.

Példánkban a szociális gondozó munkahelye a nevelési tanácsadó. Ő az, aki első lépésben felveszi a kapcsolatot a frissen beutalt gyermek családjával, s egyéni és a családdal közösen folytatott beszélgetések során igyekszik kideríteni, hogy mi minden állhat a probléma hátterében. A családokat felkeresi a lakásukon, részletes környezettanulmányt végez, és aprólékos szociális anamnézist vesz fel mindkét szülőről. Feltérképezi az együtt lakók szociális "hálórendszerét", megismerkedik anyagi

lehetőségeikkel, kulturális, gyermeknevelési szokásaikkal. Kapcsolatba lép a gyermek iskolájával, orvosával, az illetékes gyámügyi előadóval, egyszóval mindenkivel, aki már eddig is részt vett a gyermek kezelésében vagy értékelhető információval tud szolgálni.

A hetente legalább kétszer tartott csoportmegbeszéléseken minden eset terítékre kerül. A munkacsoport minden egyes tagja elmondja, hogy mit talált az adott gyermeknél, mi a véleménye a problémáról. A szociális gondozó is közreadja az általa összegyűjtött információkat, és így, mint egy kirakós játék részecskéiből, lassan összeáll a kép.

Csak ezek után, a pszichés, szociális, tanulmányi és családi háttér teljes ismeretében állitható fel a reális terápiás terv.

Ennek a terápiás tervnek része lehet például az anya további pszichiátriai kivizsgálásának igénye, házaspár-terápia, további tárgyalások a gyámüggyel, a lakásosztállyal, az iskolai pedagógusokkal.

A koordinátor minden esetben a szociális gondozó, aki a "gazdája" az ügynek. Közvetíti és az érdekeltek felé továbbítja a munkacsoport javaslatait, a helyszínen ellenőrzi, hogy a család követi-e a terápiás utmutatásokat /pl. gyermek áthelyezése a másik szobába/. A családterápiás ülés előtti este esetleg odaszól telefonon a családnak, hogy emlékeztesse őket az időpontra, és utánanéz, hogy az anya vagy a nagylány jár-e a közösen megbeszélte órára, kezelésre, munkahelyre. Ha mégis intézetbe kerül a gyermek, a szociális gondozó biztosítja, hogy az eset ne sikkadjon el: a szervezéstől függően vagy ő, vagy az

intézeti szociális gondozó folytatja a munkát a családdal. Gondosan szem előtt tartják azt a követelményt, hogy az intézetbe került gyermek és családja között ne növekedjék a távolság, hanem inkább csökkenjen. A megfelelő otthoni gondozási munka és az intézeti nevelési terv összehangolása, az egymás iránti igények reálissá válását és az egymáshoz való alkalmazkodás növekedését eredményezheti.

A családgondozó csoport közvetlen felügyelete alól már került családok követése, az utógondozás megszervezése is a szociális gondozó feladata. Egy telefon az iskolába, a fiatal új munkahelyére, rövid látogatás a családnál, életben tartja a kapcsolatot, biztosítja az információk folyamatos áramlását. Megmarad a lehetőség, hogy a család probléma esetén valakihez fordulhasson, aki, ha önmagának nincs is módjában megadni a kért segítséget, mindig tudja, hogy kihez kell fordulni. Ez a fajta utógondozás magában rejti a felmérhetetlen előnyökkel járó megelőzés lehetőségeit is.

Egyelőre nem kell félnünk attól, hogy egyes családok viszszaélnének a családgondozói hálózattal, és igénybe vennék az iskolai, a nevelési tanácsadóbeli, intézeti, kórházi stb. szociális gondozók egyidejű szolgáltatásait. Alaposan fel kellene duzzadnia a szociális gondozói hálózatnak ahhoz, hogy ez bekövetkezzék. És ha mégis: a szakmai szabályok értelmében elsődleges feladat kideríteni azt, hogy hol mindenütt foglalkoztak már a családdal, mi minden történt a tagjaival. Korrekt eljárás esetén azonnal kiderülnek az átfedések. De mint mondtam, ettől még elég sokáig nem kell tartanunk.

KÜRTINÉ HALÁSZ ERZSÉBET

ESETMUNKA EGY GALERI TAGJAIVAL

A családgondozás, mint megoldásra váró társadalmi igény egyre gyakrabban szerepel közéletünk fórumain, és ezzel párhuzamosan a rádió, a tévé és a sajtó tudósításokban. Mindezekből azt a következtetést lehet levonni, hogy a hatékony családgondozás is nagymértékben hozzájárulhatna az alkoholizmus, a családok felbomlása, a veszélyeztetett helyzetbe került gyermekek erkölcsi-fizikai romlása, a szipuzás, az öngyilkosság és más súlyos következmények megelőzéséhez.

/.../

"Felméréseink szerint a veszélyeztetetteknek nyilvánított gyermekek és fiatalok többsége a széthullott családi élet terméke". /Markója Imre, Népszabadság, 1984. 09.01./

A már felbomlott családok esetében azonban szükséges, hogy a családgondozásnak egy másik - még kialakulatlan - formájával foglalkozzunk. Engem a véletlen segített ennek az új formának a kipróbálásához, a már-már börtön peremén egyensúlyozó 14-22 éves koru fiatalokból álló csoport összekovácsolásához.

A továbbiakban, a tények felsorolásával együtt, előljáróban hangsúlyozom, hogy sem bevált módszerekről, sem gyökeres változásról beszámolni még nem tudok.

1983 októberében a Gyámhatóságtól érkezett formanyomtatványon értesültünk két fiatal - egy 16 és egy 14 év alatti - bűncselekményéről. A súlyos testi sértést elkövető gyerekek közül az idősebbik bírói ítélet alapján, hivatásos pártfogó felügyelete alá került, a gyerek-korut pedig gondjaimra bízta.

Csoki csak harmadik hívásomra jelent meg, és ekkor is csak azért, mert "hatóságosdit" játszottam, amennyiben kilátásba helyeztem, hogy ismételt távolmaradása esetében, mulasztását a Gyámhatóságnak jelentem.

Hát megjött! Tökkopasz, kuglifejű cigánygyerek, féloldali fülbevalóval, halálfejes trikóval. Bőrnadrágját biztosítottuk, csizmáját sarkantyú diszítette. Erős testalkata miatt koránál jóval idősebbnek látszott. Enyhén szólva meglepődtem, sőt kisé meg is ijedtem, mert ilyenekkel eddig közvetlenül csak a Fiatalkoruak Biróságánál találkoztam.

Most már nem tudom pontosan felidézni, hogy hirtelen zavaromban mivel is indítottam beszélgetésünket. Arra azonban pontosan emlékszem, mert ma is előttem van irónikusan mosolygó képe, ahogyan "... benned mennyi érzés van" kijelentésemre reagált, és azt felelte: "Nekem ezt még nem mondta senki."

Majd fokozatosan feloldódott és elmondta eddigi életét. Börtönviselt apja segédmunkás, súlyos alkoholista. A sok megpróbáltatás miatt anyjának hullik a haja. Egy óvodás huga van. Ő maga a kerület három iskoláját járta meg úgy, hogy fegyelmivel került egyikből a másikba. Végül is a Dolgozók Általános Iskolájában kötött ki.

Egy körülbelül 18 tagból álló banda tagja. Elmondta, hogy mindegyik banda tag menekül hazulról. Gyülekező helyük a TÉR.

Unalmukban nem tudják mit is csináljanak. Ha van pénzük, italt vesznek, és isznak. Amikor berugnak csinálják a balhét. Egyémsal verekszenek, járókelőket molesztálnak, lejmolnak, lopnak és időnként be-betörnek.

Gyűlölik a rendőröket, mert gorombán fenyegetőzve elzavarják őket akkor is, ha nem csináltak semmit sem. Ezt egyébként később a banda több tagja, egymástól függetlenül is megerősítette.

Csoki azután hetente rendszeresen és pontosan megjelent. Elmondta, hogy beszélt a többiekkel. Szívesen jönnének ők is, elsősorban azért, mert a téren már fáznak. Ha néha-néha be is jutnak a Művelődési Házba /annak is csak a földszintjére/ a rendőrök gyakran onnan is kizavarják őket. /Ezt egyébként egy rájuk felügyelő szociológus hallgató is megerősítette./ Kérte, hogy társait is behozhassa magával a Nevelési Tanácsadóba.

Éreztem, hogy kérése elől nem térhetek ki, de ugyanakkor tele voltam kétségekkel. Féltem a feladattól, költözés előtt álltunk, ezért igyekeztem a bandával való első találkozást elodázní. Ezért arra kértem Csokit, hogy társait már az új helyre hozza. Addig is beszélje meg velük, mit szeretnének itt csinálni és mit várnak tőlem. Ebben maradtunk.

A legközelebbi beszélgetésünkre Csoki mégis másodmagával jött, majd új helyünkre - most már hívást sem várva - a banda további hét tagját, - köztük egyikük négy éves testvérét is - magával hozta.

Kivánságlistájuk: lemezjátszó, kemény rock és új hullám lemezek;
filmvetítő,
pergetős és gombfoci,

jöhessenek lányok is,
hoznak hagymát, zsiros kenyeret és kérték,
hogy sört is ihassanak.

Kivánságlistájukon szerepelt az is, hogy néha itt alhassanak,
és a szilvesztert is itt rendezhessék meg. Kedvesen hívtak en-
gem is, ha kell felügyelet, vegyek részt az ő szilveszterükön.

Az ittalváson és iváson kívül, kivánságaikkal egyetértet-
tem. A szilveszteri mulatság azonban, előzetes kötelezettségeim
miatt elmaradt, és ezt máig is sajnálom.

A csoportot közben - kérésükre gondozott - a családjaimból
megismert három kislánnyal kiegészítettem, kívülük még egyet a
rendőrség is küldött hozzám.

Elképzelésünk az volt, hogy heti két alkalommal találko-
zunk, az egyik önismereti jellegű, a másik nyitottabb, klub-
szerű foglalkozás lesz. Később, kérésükre találkozásainkat
négyszemközti beszélgetésekkel is kiegészítettem.

Ezekén a bizalmas beszélgetéseken jöttek a felszínre olyan
súlyos családi, munkahelyi, rendőrségi és egyéb problémák, ame-
lyek a három találkozáson kívül azonnali segítséget is igényel-
hetnek. Ilyen esetekben cimem és telefonom közlésével lehetősé-
get adtam arra, hogy bármikor megtaláljanak.

Igy keresett meg egy 16 éves kislány, akit alkoholista any-
ja együttivásra akart kényszeríteni, majd amikor ellenszegült,
kidobta. Az éjszakát nálam töltötte, majd rövidesen - egyéb su-
lyos okok miatt is - két kistestvérével együtt állami gondozás-
ba került. A nevelőotthonban elintézttem, hogy csoportfoglalko-
zásainkra továbbra is járhasson.

Az összejöveteleken 1984 júniusáig 20 gyerek, majd ezt követően az év végéig 37 gyerek fordult meg, magukkal hozva néha az éppen soros partnerüket, rokonukat is. Eleinte volt amikor ketten voltak, de voltak már 25-en is együtt. Az átlaglétszám júniusig 8-10, szeptembertől pedig 20-22 volt. A csoport átlag életkora 16,5 év.

Kezdetben Csoki bandája adta a csoport nagyobbik felét, a többi a már előzőleg gondozott családok gyermekei közül került ki.

A VIII. általánost négy kivétellel mind elvégezte. Közülük ketten - főleg iskolakerülés miatt - júniusban buktak meg nyolcadikban. Ezek most a Dolgozók Általános Iskola tanulói. A másik kettő kerületünkben jár normál nyolcadik osztályba. Hárman szakmunkások, négyen most járnak szakmunkásképzőbe. Októberben a gyerekek egy alkoholelvonón lévő anya főiskolás lányát is behozták a csoportba. A többiek - 25-en - ha dolgoznak, segédmunkások. Közülük kettőt "kilépett" munkakönyvi bejegyzéssel sikerült decemberben elhelyeznem. A csoportból jelenleg csak egy fiúnak nincs munkaviszonya. Két gyermek állami gondozott.

A csoportalapító Csoki, a Dolgozók Iskoláját nagy ivben elkerülte, a munkahelyéről is kimaradt, hogy minél több időt tölthessen ivással és szipuzással. A szipuzásról - legalább is remélhetőleg - sikerült időközben leszoktatni. Most újra jár iskolába és folyamatosan dolgozik. Mindenesetre neki köszönhetem, hogy a narkotimok elleni küzdelem alapelemeit, illetve az itt tapasztalható tanácstalanságot és szervezetlenséget sikerült megismernem.

A csoporttagok teljes homogenitása négy dologban nyilvánul meg:

1. Minden gyerek szülője munkás. /Októberben egy értelmiségi családból két gyerekkel is szaporodtunk./
2. Legalább az egyik szülő /van ahol mindkettő/ súlyos alkoholista. Közülük kettőt kényszer alkoholelvonó kúrára vitettem, a harmadikat pedig sikerült rávennem, hogy önként jelentkezék elvonásra.
3. Mindegyik család szétbomlott, gyakran váltakozó élettársak, új testvér, vagy testvérek. Négy szülő idegill. elmebeteg. Jelenleg három családtag van börtönben.
4. Lakáskörülményeik többé-kevésbé megfelelőek, sőt van egy-két kimondottan szép lakás is. Öt kivételével kerületünk lakosai.

Egyes családokban ezen kívül kiugró jellegzetességek is találhatók. Közülük az egyik: a 18 éves lány anyja a 25 éves élettársától állapotos. Az anya családjában van még egy 14 éves fiú /szintén csoporttag/ és egy óvodáskorú kisfiú.

A gyerekek közül börtönben még egy sem volt ugyan, de öt kivételével - egyénileg, vagy csoportosan - már kapcsolatba kerültek a rendőrséggel, amennyiben közveszélyes munkakerülésért, közterületi italozásért, kisebb lopásokért szabálysértési büntetéseket róttak ki rájuk, illetve szüleikre. Egyet bírói ítélettel próbára bocsátottak, hármuk ellen jelenleg is folyik rendőrségi eljárás.

A foglalkozásokon eleinte meglepően és gyanusan illedelmesen viselkedtek. Kiöltözködtek, a próbárabocsátott fiú váltócipőt hozott. Eltávozásra /WC/ kézfelemeléssel kértek engedélyt. Másnap az egyes helyiségekben észlelt kutatási nyomok és a WC-

ben talált féldecis üvegek figyelmeztettek, hogy semmi ok az elbizakodottságra.

Kezdetben a pszichológus vezette önismereti csoportfoglalkozások sikeresek voltak. Különösen a szituatív játékokat élvezték.

Amikor azonban előtérbe került, hogy ezeknek a foglalkozásoknak megkövetelt szabályai vannak, és csak azok és akkor vehetnek részt, akik rendszeresen és pontosan megjelennek és fegyelmetten viselkednek, a kezdeti lelkesedés lelohadt. Kéthárom gyerek kivételével a többi komolytalankodott, el-elmaradoztak, megsértődtek, majd új barátokkal jelentkeztek ismét. Tehát a rendszeres foglalkozás lehetetlenné vált számukra.

Rájöttünk, hogy ezeknél a gyerekeknél mindent a primitív örömök szintjén kell elkezdni, ezért a továbbiakban az önismereti csoportok helyett is klubszerű foglalkozásokat tartottam.

A klubfoglalkozásokba a továbbiakban külső társadalmi munkatársakat vontam be, akik felváltva segítettek munkámat. A két elkötelezett férfi közül a riporter börtönszociológus, a tanár hivatásos pártfogó volt és jelenleg szociológiát hallgat.

A gyerekek hamar megszerették őket. A saját életük jellemző részleteiről tartott, képekkel illusztrált, kötetlen beszélgetések nagyon népszerűek voltak. A továbbiakban nagy mértékben járultak hozzá a csoportszellem kialakításához.

A klubnapok általában játékokból és kötetlen beszélgetésből álltak.

A játékokra mindig előre felkészültem. Igen jól sikerültek azok, amelyeken előre elkészített kártyákon egyszer kívánságok,

máskor pedig tulajdonságok szerepeltek. Közülük mindenkinek hármat-hármát lehetett huzni illetve cserélni.

Kívánságaik között első helyen az egészség és a pénz-vagyon, a második helyen a boldog családi élet szerepelt, de néhányan gitárt és menő szerelést is szerettek volna. Kulturkívánságaik /könyv, színház, hangverseny/ egyáltalán nem voltak.

Az igazi szerelem utáni vágy, elsősorban a lányok kívánságaik között, előkelő helyen szerepelt. Viszont volt olyan kislány is, aki a gazdag, menő partnert előbbre tartotta a szerelemnél.

A tulajdonságok között a legtöbbre a bátorságot értékelték. A szerénység, a szorgalmas munka viszont az utolsó helyre került. A jóság és szépség a középmezőnyben foglalt helyet.

Közös beszélgetéseink fő témája, amire mindig visszatértek: saját családjuk, környezetük, az iskola és a munkahely. A nyit'eszűek /több ilyen is van köztük/ ezen túllépnek és már mélyebb társadalmi problémákat is feszegetnek.

A beszélgetések során elhangzott néhány markáns vélemény:

Az egyik /borkombinátban segédmunkás/:

"Születésnapom volt. Loptam két üveg vermutot. Persze a rendőrök elcsíptek, szabálysértésért megbüntettek. Munkahelyemen fegyelmissel csökkentették a béremet. Én 200 R értékűt loptam, a főnököm ennek tizszeresét lopja rendszeresen, és semmi baja sem történik. Körülöttem mindenki lop. Amikor ezt az igazgatónak elmondtam, azt mondta, jobb, ha befogom a szám és kirugott."

A másik /18 éves lány/:

"A mutter leküldött lejmolni, mert nincs miből főzni. Közben az ablakból lesett és észrevette, hogy egy fiu hozzáért a mellemhez. Lekurvázott, belémrugott. Pedig tessék elhinni, hogy én még a seggét is kinyalom, mert állapotos."

A harmadik /a csoport egyik esze, 16 éves/:

"A banda összefog. Közülünk egy, az arra vetődő járó-kelőnek egy falevelet kínál loo R-ért eladásra. De elmondjuk azt is, hogy ha nem fizet, akkor megverjük. Négyszemközt elárulja, hogy egyedül ezt nem merné megtenni."

Ugyan ő /más alkalommal/:

"Ma Magyarországon mindenki lop és csal. Hát hiszen maguk is tudják, hogy mit csinálnak az orvosok. És mi van az üzemekben?

A szakoktatónk délig ül és beszélget. A szakmára nem tanít minket. Egy órakor hazamegy. Elhatároztam, hogy én is szakoktató leszek. Apám festő. Gyakran megyek vele és általában mi is becsapjuk megrendelőinket."

A negyedik /14 éves fiu, részegen jön be/:

"Állami gondozásba akarok menni, félek, hogy megölöm apámat. Mikor viteti már őt az alkoholelvonóba?"

/Miközben ezt intézem, a gyerek iszik, szipuzik és csavarog./

Az ötödik /14 éves, zokogva/:

"Megmondom a nevelőapámnak, hogy az anyámtól tudom, hogy a kisöcsém nem is tőle van, és most is van több palija".

A hatodik /19 éves fiu/:

Apja otthagya őket, anyja elmebeteg. Vidéki nevelőszülőkhöz kihelyezett 13 éves testvérét rendszeresen látogatja:

"Anyám megint átvert. Én helyeztem el konyhásnak, azt

mondta, dolgozik és kiderült, hogy már két hónapja kilépett." /Később elárulta, hogy két hónapja már ő sem dolgozik és jogosítvány nélkül vezet használt kocsiját. Jelenleg rendőrségi eljárás folyik ellene és most tudta meg, hogy kislánya született. Ez érzelmileg mélyebben érinti, mint a rendőrségi eljárás.

A hetedik /16 éves lány/:

Apja 3 év előtti öngyilkosságát ő fedezte fel. Anyja jelenlegi élettársa erőszakos nemi közösülésért kirótt öt éves börtönbüntetésből szabadult. A lányt kidobták otthonából. Jelenleg egy barátnője fogadta be. Előző munkahelyéről kilépett. Egy hónapi munkanélküliség után sikerült számára munkahelyet találnom. 13 éves huga most is otthon tartózkodik.

A nyolcadik /18 éves fiu/:

Vezető beosztású mérnök apja elköltözött hazulról. Anyja alkoholist. /Most intézem kényszer elvonókuráját./ Két általános iskolás kis huga is van otthon. Éjjeli telefonon: "Anyám most hívta a rendőrséget, mert részeg paliját felpofoztam. Mit csináljak?"

Abban mindannyian megegyeznek, hogy mindenki, az egész környezetük /rendőr, tanár, szakoktató, főnök/ aljas rohadt, szemétláda. Van, aki szüleit is idesorolja, de ellenkezőleg akad olyan is, aki a "Hunyadi SS" páncélosadosztályba önként jelentkezett, megrögzött alkoholistá apját szentnek tekinti. De a banda tagjai egymásban sem biznak. Tulburjánhó kritikai érzékük mellett saját hibáikkal szemben ugyancsak elnézőek.

Mindig akad köztük egy-két bekötött karu, vagy lábu. Elárulják, hogy egy kis betegszabadság érdekében nem átalják leforrázni, vagy megválni magukat.

Belső érzésvilágukat, sőt titkolt büntetteiket is őszintén feltárják, néha még engem is szeretnének részeltetni belőle.

Töredék egy beszélgetésből:

- Beteg? - kérdezi tőlem az egyik fiu.
- Miért, olyan rosszul nézek ki?
- Nem, de azért egy kis pihenés biztosan jól esne.
- Elegend van belőlem?
- Dehogyan, de loptam egy csomó táppénz papírt. Odaadok egyet, állítsa ki magának tetszése szerint. /!!!/

A szobánk átrendezéséhez furnérlemezre és szögekre lenne szükség. A vásárlásra felajánlott pénzt felháborodottan utasítják vissza. "Lopunk mi az üzemből annyit, amennyi csak kell."

Félrevezetnek, becsapnak, megbizhatatlanok még akkor is, ha saját ügyeik intézésében szeretnék segíteni nekik:

- iskolai mulasztások tisztázása,
- munkakönyvi problémák megoldása,
- orvosi segítség megszervezése,
- új munkahelyre ajánlás,
- felajánlott korrepetálásban való részvétel,
- szabálysértési eljárás intézése, stb. érdekében

személyesen szerettem volna velük együtt eljárni, közreműködni.

Volt amikor 3-4 alkalommal is hiába váraкоztam a megbeszélt helyen és időben. Ha nem jönnek és úgy látom helyesnek, rohanok a családhoz. Délelőtti 11 óra. Az alkoholista apa meztelenül fekszik. Fia egyáltalában nem érdekli, azt sem tudja, melyik iskolába jár. Hogy beszélgetésünkkel se zavarjuk, pénzt ad a fiúnak, hogy a szipu-elvonó kezelést presszóban beszéljük meg. A lépcsőházban röhögve mondja a fiu: Jól jön neki a pénz, vesz rajta egy lemezt.

Csak bizalmas beszélgetések során, négy szemközt vallják be, hogy vágnak a tiszta szerelemre. Ugyanakkor a csoportban a szerelemről cinikusan beszélnek, a szexről durván és trágárul nyilatkoznak. Elmesélik a szexpartik lefolyását. Megpörgetnek egy üveget, és akire megálláskor rámutat, az egy-egy ruhadarabot levesz.

Számukra a legnagyobb ünnep a születés- és névnap. Egymás megajándékozására az utolsó fillérjüket sem sajnálják "mert ez így illik".

A csoportban több ilyen ünnepük is volt. Egymást virággal és tortával köszöntötték. Jókívánságaik között egyértelműen első volt a jó családi élet és a sok gyerek. Egyébként is minden alkalmat felhasználtunk arra, hogy odafigyeljenek egymásra.

Például:

- A kórházban meglátogattuk az elvonókurán lévő szipuzó gyereket.
- A csoportvezetőnek eltört a bokája. A Honvéd Kórházba, a szigorúan szabályozott látogatási rendet megkerülve, ketten is bejutottak társukhoz. Mivel én csak igen nehezen megszerzett engedéllyel kerültem be, elképedésemet látva: "Mi nem ismerünk lehetetlent" - jelentették ki.
- A csoport egyik tagja állami gondozásba került. Szakiskolai évvégi ballagására a nagynénje rendezett ünnepi vacsorát. Erre meghívott minket is. Öten voltunk ott. Majd meglátogattuk a nevelőotthonban az ugyancsak állami gondozásba vett két kistestvérét. A közeli Közértben ajándékot vásároltunk a kicsiknek. Utóbb derült csak ki, hogy az ajándékok között egy tábla lopott csoki is volt.

Nagy ellenállásuk ellenére, végül "kegyet gyakoroltak" velem, és április 13.-án eljöttek színházba is. Az Ifjusági Pó-

dium színpadán láttunk egy állami gondozott gyerekről szóló stúdió előadást. Szerintem a darab hamis volt, de nekik mégis nagyon tetszett. A darabot követő vita során a rendezővel is közölték véleményüket.

Szeptemberben a Radnóti Irodalmi Színpadon a Lumpácus Vagabundusz című musicalt néztük meg. Itt már 27-en voltunk. Ezt követően gyakran kérdezik, mikor megyünk legközelebb színházba.

A július 6-8-ig tartó Soproni Ifjúsági Napokon 14 taggal csoportunk is résztvett. Ez volt egyébként az első anyagi támogatás, amelyet a kerületi Ifjúsági Alaptól kaptunk. /Októbertől kezdődőleg ugyanebből az alaptól sikerült két társadalmi munkatársam részére tiszteletdíjat kieszközölnöm./

A soproni találkozóra az egész országból több ezer fiatal jött össze. A kulturprogramokkal szemben az enyémekek merev ellenállást tanúsítottak. A nagycenki Széchenyi és a fertődi Esterházi kastélyba szervezett kiránduláson tanár kísérettel együtt mindössze öten képviseltük a csoportot.

A diszkóban viszont teljes létszámmal résztvettek. A camping többszáz fiataljával harmónikus összhangban, állandóan ittak.

Amikor a pénzük elfogyott, a Főtéren lejmoltak. Hazafelé az autóbuszon a legjobb módú és legokosabb fiú egy bűvös kockát kínált fel nekem megvételre. Kiderült, hogy lopta!

A csoport működésének egy éves mérlege:

- A legfontosabbnak tartom, hogy italozásuk mértéke - legalább is a Nevelési Tanácsadón belül - korlátozódott. Közös megegyezéssel, csak ünnepeken /születés- és névnap, karácsony/ alkalmából két üveg pezsgőből koccintunk kb. 16-an. Kinti italozásukat azonban egyáltalán nem korlátozták.
- A trágár beszédről nem sikerült leszokniok, mert a "jaj bocsánat!" után újra csak "b... meg a k...anyád"-dal folytatják.
- Titkos szavazással ifjúsági vezetőt és helyettesét választottunk közülük. Ezt a vezetői megbízatást - a kezdeti gunyolódás után - egyre komolyabban veszi a megválasztott /próbára bocsátott/ fiu.

Naplót vezetnek, amely eleinte nem ment zökkenőmentesen, mert az ujonnan jöttek nevük, életkoruk és címük leírását először elhárították "hogyne, hogy átadjanak a rendőrségnek". Amire az egyik régi tag nevetve legyintett: "Ugyan! Itt? Te állat!"

A vezetőhelyettes 17 éves, intelligens fiu. Szigoruan bizalmasan közli velem, hogy önkéntes rendőrnek akar jelentkezni, de nagyon nem lenne jó, ha ezt a gyerekek megtudnák. A Nevelési Tanácsadóban szeretne dolgozni, milyen iskolát kell neki ehhez elvégezni, mert gyerekekkel szeretne foglalkozni.

Az egyik - akkor már négy hónapja munkaviszony nélküli fiu - /azóta már elhelyeztem felszolgálónak/ 60 R-ot talált a WC-ben. Miután a csoportból senkinek sem hiányzott a pénze, az irodában leadta.

Októberben /a nyári szünet utáni második összejövetelünkön/ rock-lemezem és egy magnó kazettám eltűnt. Közöltem velük, hogy

nekem nagyon hiányzik. Három hét elteltével az egyik fiu kitárja a szekrényajtót: "Nézze mit találtam! Na jó, elvállalom én vittem el." A kazetta még nem került elő.

Nagyon nagy sikere van riporter munkatársam készítette egyéni és csoport felvételeknek. A saját magukról készített nagyméretű másolatok gyakran tűnnek el pillanatok alatt. De azért bőven jut belőle a falak diszitésére is.

Ma már néhány szülő magától is megkeres. Tanácsot és segítséget várnak tőlem.

Számukra a Nevelési Tanácsadó a nélkülözött otthon illúzióját adja. Itt otthonosan védve érzik magukat, elsősorban azért, mert odafigyelnek rájuk, tapasztalhatják, hogy személyüket fontosnak tartják, megtorlás nélkül, őszintén kitárulkozhatnak, és figyelembe veszik véleményüket. Itt meleg van, hasonló társakat találhatnak és nem utolsó sorban ott van a konyha a délről maradt levessel, főzelékkel. Van mindig egy üveg pecsényezsir, és a hozott hagymához kenyér is akad.

Eddig jutottunk.

Nem tudom, hogy amit tettünk, helyesen tettük-e?

Végül is az sem biztos, hogy ezek a gyerekek és problémáik teljes egészükben a Nevelési Tanácsadó profiljába tartoznak-e, de ha nem, akkor hová?

Csak a 3-18 éves koru általános iskolába és gimnáziumba járó gyerekek tartoznak a Nevelési Tanácsadóhoz. Az állami gondozásból és a börtönből kikerült fiatalokat utógondozó, illetve hivatásos pártfogó gondjaira bizzák. A szakmunkásképzőbe, szakiskolába, szakközépiskolába járó fiatalokkal pedig a Szakoktatási Tanácsadó foglalkozik.

És azok a 16 évet betöltött dolgozó fiatalok, akik nem állami gondozottak, és a börtönt sem járták még meg, ők nem tartoznak a magyar ifjúsághoz? Rájuk nem érvényes az ifjúságpolitika?

Ki, vagy kik foglalkoznak velük szervezetten?

Képtelen voltam őket elutasítani azzal, hogy ez nem az én dolgom. Hová is küldhettem volna őket? A Hazafias Népfront Csatládvédelmi Tanácsához? Vagy a KISZ Agit-Prop Iroda érdekvédelmi csoportjához?

Mert ha előttünk sem világos, hogy hová forduljanak életviteli problémáikkal ezek a fiatalok, hogyan várhatjuk ezt el tőlük? Olyanoktól, akiknek amúgy sincs kapcsolatteremtő képességük, olyanoktól, akik súlyos értékzavarokkal küzdenek.

Kiábrándultak, de néhány elkeseredett időszakon kívül szeretnek élni, szeretnének az ő elképzeléseik szerint "jól" élni. Szeretnének adidas cipőben járni, marlborót szivni, martinit inni, nyugati kocsin száguldozni, kacsalábon forgó villát építeni.

Társadalmi helyzetük nem teszi lehetővé, hogy intellektuális büntetteket kövessenek el, és így segédmunkási keresetüket gyakran lopással egészítik ki.

"Ők a deviáns t.b.z.-sek /társadalmi beilleszkedési zavaros fazonok/. Rejtélyes személyiségük titkát pszichológusok, szociológusok, kriminológusok, pedagógusok, alkoholgondozók és neurológusok feszegetik és kutatják". /Bence J. Élet és Irodalom./

De nincs olyan, aki birkatürelemmel meghallgatja őket, és olyan intézmény sincs, amely - ha otthonukból kidobják - befogadná őket. Az sincs, aki harcolna jogos kívánságaikért és érdekeikért, kunyerálással, vagy ha kell a sajtó és rádióval való fenyegetőzéssel.

Mert nem elég a négyszemközti beszélgetésekkel kiegészített heti két foglalkozás sem. Mindegyikért külön-külön meg kell harcolni!

Ennek ellenére mégis vannak, akik ezt a feladatot vállalják. De ha ők maguk képtelenek kezdeményezésüket nagydobra venni, ki figyel föl rájuk jóakarattal és segítőkészen?

A Nevelési Tanácsadó anyagi lehetősége korlátozott. Rexet és pergetős focit csak ez év októberében kapott a csoport.

A rendezvények költségeit /színházjegyek, beteglátogatások, a szexológus honorárium, mikulás, karácsony, lemezek, üditők stb./ saját zsebemből fizettem.

Ugyanakkor a tulóráimat számolni is felesleges, mert a Nevelési Tanácsadóban a túlmunka úgy sem fizethető.

Minden ilyen és ehhez hasonló kezdeményezés - bármennyire is fontos lenne a társadalom számára - erkölcsi és anyagi támogatás nélkül törvényszerűen megbukik.

A mi esetünkben ez az erkölcsi támogatás az utolsó pillanatban érkezett, a Hazafias Népfront Országos Tanácsától /dr. Gayer Gyuláné, Vass Csaba/ és a Fővárosi Tanács VB Művelődésügyi Főosztályától /dr. Horányi Györgyné/. Segítségüket köszönöm.

AZ UTÓGONDOZÁS ÉS A CSALÁDGONDOZÁS

KAPCSOLATA⁺

Az utógondozás kialakulása intézetünkben

33 éves intézetünk az 1960-as évek közepéig régi típusu foglalkoztató intézet volt, ahol a fiatalok 18 éves korukig éltek. Fő feladata kezdetben - minimális elméleti anyag nyújtása mellett - a növendékek munkára nevelése volt. A jó környezeti adottság, a kialakuló személyi feltételek lehetővé tették, hogy az itt élő növendékek nagy része 18 éves korára jó munkaképességű, munkaszerető fiatallá vált.

Már korán elkezdődött egyfajta gondoskodás végzős növendékeink elhelyezésével, munkába állításával kapcsolatban. Rájöttek arra is - főleg a segélykérő levelek vagy jelentkezések nyomán -, hogy a kikerült fiatalokat nem lehet teljesen magukra hagyni, sorsukat figyelemmel kell kísérni, szükség esetén beavatkozni, segíteni. /.../

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány. A szerzők eredetileg 2 dolgozatot nyújtottak be hasonló témakörben. Az itt közölt tanulmány "Esetközlések" című fejezetének 3 esetismertetését a szerzők "Kapcsolat a nevelőotthonban élő gyermekek családjával" c. pályamunkájából vettük át. Terjedelmi okok miatt nem tudjuk közölni mind a két tanulmányt, és úgy véljük, hogy eljárásunk nem megengedhetetlen. Annál is inkább mert - mint ez a tanulmányból kitűnik - az intézet utógondozói, pedagógusai családgondozói feladatokat is ellátnak, a két tevékenység /utógondozás-családgondozás/ egymást feltételezve folyik.

Az akkori tantestület már 1963-ban több üzemmel és vállalattal alakított ki jó kapcsolatot, ahol a fiatalokat a mostani védőmunkahelyekhez hasonlóan helyeztük el. A munkahelyekkel való együttműködés egyik feltétele az volt, hogy a fiuk utógondozását vállalnunk kellett.

1965-től, egy jól bevált gyakorlat kimunkálása után, a győgyepedagógiai iskolareform nyomán profilváltozás következett be intézetünkben. Ekkor került sor a kisegítő iskola és az új típusú foglalkoztató iskola bevezetésére.

/.../

Ma intézetünkben 215 növendék tanul a két iskolatípusban. Növendékeink kb. 60%-a /a debilisek/ a kisegítő iskolába, kb. 40%-a /az imbecillisek/ a foglalkoztató iskolába jár. A növendékek 50-60%-a állami gondozott, 36%-uk cigány.

A kisegítő iskola célja, hogy az enyhén sérült értelmi fogyatékos gyermekekben speciális nevelőmunkával kifejlessze a szocialista ember személyiségvonásait. Meg kell ismertetni a tanulókkal a korszerű alpműveltség elemeit, meg kell értetni az alapvető természeti és társadalmi jelenségeket, meg kell tanítani a szocialista erkölcs szabályait, ki kell fejleszteni a szocialista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokat, meg kell szerettetni a fizikai munkát, ki kell fejleszteni a munkakészséget. Ezeket a fő célkitűzéseket az 1970-es években az 1970-ben életbe lépett tanterv alapján valósítottuk meg.

Az 1979-ben életbe lépő új nevelési és oktatási terv alapelvei célul tűzik ki a korszerű, továbbépíthető alpműveltség nyújtását, szakma tanulását, az életvitelt megalapozó képességek minél teljesebb kibontakoztatását és ezzel a társada-

lomba történő minél harmonikusabb beilleszkedés megvalósítását.

Ha a kisegítő iskola teljesíti ezeket a feladatokat, akkor elősegíti az értelmi fogyatékosok rehabilitációját. E rehabilitáción olyan tevékenységet értünk, amely az értelmi fogyatékos egyén képességeit - a lehetőség határain belül - olyan szintre emeli, hogy a társadalom számára hasznos munkát tudjon végezni. Célja: a szociális integráció.

A foglalkoztató iskolában a középsúlyos fokban sérült értelmi fogyatékos /imbecillis/ gyermekek nevelését, oktatását, képzését látjuk el. Az iskolatípus célja: az imbecillis gyermekeket úgy fejleszteni, hogy a képességeikhez mért munkafeladatokat eredményesen tudják végrehajtani, és olyan egyszerű társas kapcsolatokat tudjanak fenntartani, amelyekkel a társadalom védő feltételei mellett, megfelelő irányítással, kiegyensúlyozott emberi életet élhetnek.

A gyermekek nevelőotthonunkban élnek, ahová a megyei tanács Művelődésügyi Osztálya utalja be azokat, akiknek iskoláztatása a szülői környezetben nem oldható meg az iskolatípus hiánya, a gyermek nehezen nevelhetősége, negatív környezet vagy egyéb ok miatt. Ide kerülnek azok az állami gondozott gyermekek is, akiket a Gyermekvédő Intézet a fenti okok miatt nem tud nevelőszülőnél elhelyezni.

Az 1965-ös profilváltozás gondjai átmenetileg elterelték a figyelmet az utógondozásról. Ez azonban nem tarthatott sokáig, mert egyre-másra érkeztek a rendőrségi és bírósági megkezesések volt növendékeink kudarcát jelezve. Az új profil másfajta utógondozási gyakorlatot követelt, hiszen most már növendékeink 16 éves korukban hagyták el az intézetet.

/.../

Az utógondozó munkáját ma lényegileg négy nagy feladatscsoportra oszthatjuk. Ezek: az intézetben végzett megelőző tevékenység; pályaválasztási munka; az elhelyezés; a távozott növendékek utógondozása.

Az utógondozás és a család

1. A család megismerése

Mint már említettük, az utógondozói munka egy része az intézetben folyik. Az utógondozónak nagyon alaposan meg kell ismernie a gyermekeket és környezetüket, hiszen csak így alakulhat ki köztük az a szoros érzelmi kapcsolat, amely szükséges a későbbi munkához. Az intézetben végzett megelőző tevékenység során jól kell ismerni a gyermeket a nevelőotthoni környezetben is. Állandó kapcsolatot kell tartani elsősorban az intézetet elhagyni készülő növendékek osztályfőnökeivel, nevelőtanáráival, gyermekfelügyelőivel /"nevelői hármas"/, a pszichológiai vizsgálatokat végző nevelővel. Meg kell ismerni a gyermek szüleit, hozzátartozóit. Az utógondozó jelen van a gyermekek érkezésénél, és rögtön ismerkedik a szülőkkel. A tanév folyamán, szoros kapcsolatban lévén a gyermekek nevelőivel, kiszűri a problémás környezetű gyermekeket, erről feljegyzést készít. Szülői látogatások, szülői értekezletek alkalmával már ezekre koncentrálni, elbeszélgetni velük, igyekszik jó kapcsolatot kialakítani, kilátásba helyezni látogatását. Végül a gyermek nevelőinek tapasztalatait felhasználva családlátogatást végez egyedül

vagy a "nevelői hármasság" valamelyik tagjával. A családlátogatók alkalmával barátságosan, megértően viselkedik. A felmerült panasztól függően közelíti meg a szülőket, kideríti az okokat, és megpróbál segíteni. Pl. jelzés érkezik az osztályfőnöktől, hogy a szülők a gyermeket elhanyagolják. Nem irnak, nem jelentkezik, a gyermek emiatt bánatos, visszaesik a tanulásban stb. Kéri a családlátogatást, illetve a környezettanulmányt. Ilyenkor az utógondozó azzal a céllal közelíti meg a családot, hogy megtudja, mi az oka a gyermek elhanyagolásának. Legjobb esetben a szülők sok gondjuk, bajuk miatt feledkeztek meg a gyermekről. Ilyenkor felvilágosítja a szülőket, hogy távolmaradásuk milyen hátrányosan érinti gyermekük fejlődését, kéri őket, hogy többet törődjenek vele. Ez általában eredményre vezet. Máskor viszont súlyosabb a helyzet: pl. az apa alkoholista, elissza a keresetet, a család anyagi és erkölcsi romlásba kerül. Itt a segítség már komolyabb eszközöket igényel. Az utógondozó felkeresi az illetékes tanács gyámügyi előadóját és ott kér segítséget. Számtalan ok, számtalan beavatkozási lehetőség fordul elő.

Az utógondozó az iskolai szünetek előtt - szükség szerint - környezettanulmányt készít az állami gondozott növendékek hozzátartozóinál, ha nem látszik megnyugtatónak a gyermek szünidei tartózkodása. Ehhez a munkához is a helyi tanács gyámügyi előadójának, hivatásos pártfogójának a segítségét, véleményét kéri. A hozzátartozók bizalmát megnyerve tanácsokat ad: hogyan fogadják a gyermeket, hogyan bánjanak vele, felelősségi felelősség tudatukat.

Szünetekben is meglátogat egy-egy otthon tartózkodó álla-

mi gondozott gyermekeket. Ha valami nincs rendben, pl. a gyerek csavarog, szintén a felelősségükre hivatkozik, és tanácsokkal látja el őket.

Vannak olyan növendékeink, akiknek a szünidei otthon tartózkodását a gyámhatóság nem engedélyezi. A gyámhatóságnál történő előzetes tájékozódás után ezekhez a családokhoz is ellátogat. Feltárja a tiltás okát, megbeszéli velük a teendőket, hogy ti. mit kell tenniük ahhoz, hogy az engedélyt megkapják. Nem egy esetben a család hatásunkra változtatott magatartásán, kérszünk megkapták az engedélyt, és a legtöbb esetben nem is került sor ennek a visszavonására.

Szükség van az utógondozó előzetes családlátogatásaira, hiszen a későbbi utógondozás során ismételten kapcsolatba kerül a szülőkkel, és - ha bizalmukat már előzően megnyerte, ha teljesen ismeri a körülményeket - könnyebben tud a gyermek érdekében beavatkozni.

2. Pályaválasztás

Az iskolát elvégző fiatalok munkába állítása, elhelyezése nagy gond az iskolának, a nevelőknek.

A kisegítő iskolai tanterv feladatává teszi az iskolának, hogy növendékeivel megszerettesse a munkát, hogy a tanulók dolgoz, becsületes emberekké váljanak: "A társadalom ma azt várja a kisegítő iskolától, hogy iskolai oktató-nevelőmunkával fejlessze ki tanítványaiban mindazon képességeket, amelyek a termelőmunkában való részvételhez és a szocialista társadalomban a harmonikus közösségi és zavartalan egyéni élethez szükségesek."

E követelmények megvalósítását pályaválasztási munkánkkal segítjük elő. A rendszeres és folyamatos munkára nevelés mellett meg kell ismertetni tanulóinkat a számukra elérhető pályákkal, munkalehetőségekkel. Ugy kell nevelnünk, hogy gyermekeink reálisan lássák helyzetüket, jövőjüket, és csak azok felé a pályák felé orientálódjanak, amelyeket el is érhetnek.

Pályaválasztási munkánkat három szakaszban valósítjuk meg. Az előkészítő szakaszban /1., 2., 3. osztály/ elsősorban a kötelességérzetet alakítjuk ki növendékeinkben. A második szakasz /4., 5., 6. osztály/ már a fizikai munka megszerettetésének, a munkaöröm kialakításának, a munkában való kitartásnak, a reális lehetőségek megismertetésének korszaka. Az utolsó szakaszban /7., 8. osztály/ a tanulóknak már teljesen reálisan kell látniuk helyzetüket, képesnek kell lenniük termelőmunka végzésére, és ki kell alakulni a munkaerkölcsnek.

Az így előkészített értelmi foggyatékos fiatalok örömmel készülnek az "életre", és valószínűleg helyt is fognak állni. Az iskola végeztével birtokolják azt a tudást és azokat a magatartási normákat, amelyeket az élet követel tőlük.

A kisegítő iskolát végzett fiataloknak, zárt iskolarendszerünk miatt, korlátozottak a lehetőségeik.

A mi intézetünk gyakorlatában az alábbi lehetőségek szerepelnek:

- szakmunkásképzés szakmunkásképző intézetekben /a legjobbaknak/;
- kisegítő továbbképző iskola;
- kisegítő továbbképző tagozat;
- munkahely;

- védőmunkahely;
- szociális foglalkoztató intézetek.

Pályairányításunkat úgy kell végezni, hogy tanulóink a fenti lehetőségek közül válasszanak. Ennek a pályairányításnak fő gondjait az osztályfőnöknek kell vállalni, sokat segíthet az egész nevelői közösség. Összehangolt nevelőmunkával elérhetjük, hogy a pályaválasztás küszöbére érve növendékeink a mi irányításunkkal helyesen lássák helyzetüket, és megfelelően válasszanak.

Sajátos szerepe van a pályaválasztási munkában az utógondozónak: ő tartja a kapcsolatot az elhelyezést biztosító üzemekkel, vállalatokkal, egyéb munkahelyekkel, szakmunkásképzők vezetőivel, a védőmunkahelyeket biztosító dunakeszi intézetben működő Módszertani Vizsgáló Csoporttal, a Pályaválasztási Tanácsadóval. Új elhelyezési lehetőségeket derít fel.

Az "utógondozói beszélgetések" során, az elhelyezett és utógondozott növendékeknél szerzett tapasztalatai alapján, beszél a pályaválasztás előtt álló növendékeknek a várható helyzetekről. A gyermekek a konkrét esetek alapján, az általuk ismert, már eltávozott fiatalok sorsán keresztül egyre tisztább képet kapnak, és ez nagyban segíti döntésüket. Ugyanakkor e beszélgetések során az utógondozó is megismeri a gyermekek elképzeléseit, és be tudja őket sorolni a lehetőségekbe. Javasol, irányít, biztat.

A látogatóba visszatérő, már elhelyezett fiatalok és a végzős növendékeink között találkozókat, beszélgetéseket szervez. Ilyenkor a volt növendékek elmondják tapasztalataikat, nehézségeiket, örömeiket.

Gyakran szervez látogatásokat leendő munkahelyekre, ahol a gyermekek megismerik a munkát, a vezetőket, leendő munkatársait.

Az utógondozó keresi fel először a munkahelyeket, egyéb elhelyezési lehetőségeket. Előkészíti a talajt, patronáló szervet vagy személyt keres a növendékek számára.

Az előkészítő munka során sorra felkeresi a többnyire már ismerős családokat. Felméri őket, mennyire lehet számítani rájuk a gyermek munkába állításában. Nem állami gondozottak esetében törekszünk arra, hogy a gyermek lehetőleg családi háttérből álljon munkába, így hosszú időn keresztül biztosítva legyen számára a családi gondoskodás. Sok esetben a nem állami gondozott gyermekek szüleinek is segítséget nyújtunk az elhelyezésben, olyan esetben, amikor a szülők lakóhelyén nincs megfelelő munkalehetőség, vagy a gyermek tovább akar tanulni. Más esetekben a családi háttér nem alkalmas a gyermek munkába állítására. Ilyenkor elhelyezéséről mi gondoskodunk, de törekszünk arra, hogy a fiatal kapcsolatban maradjon a családdal. A családot pedig úgy próbáljuk irányítani, hogy a fiataalt ne hátráltassák, ne "huzzák le", hanem velünk együtt támogassák, segítsék. Előfordulhat pl. olyan eset is, amikor a közeli kereset reményében hátráltatják a gyermeket a továbbtanulásban.

Az intézetből való távozás előtt /az utolsó évben/ a pszichológus és az utógondozó segítségével elvégezzük vagy elvégeztetjük a megfelelő vizsgálatokat tanulóinkkal.

A Pályaválasztási Tanácsadó és a Módszertani Vizsgáló Csoport munkatársai végeznek vizsgálatokat, és a nevelői kollektíva véleményét is figyelembe véve hozzák meg javaslataikat.

Ezt a folyamatot megelőzik a növendékekkel való egyéni beszélgetések, amelynek során a "nevelői hármás" tisztába jön a gyermek elképzeléseivel. Erre az időre már ismerjük a szülők elgondolásait is. A gyermekekkel történő beszélgetések során megpróbáljuk a lehetőségeknek, a képességeiknek megfelelő reális pálya felé irányítani őket.

Ezután összeül egy-egy gyermek vagy gyermekcsoport sorsát megbeszélő nevelői közösség: az igazgató, az iskolai és nevelőotthoni igazgatóhelyettesek, az osztályfőnök, a nevelőtanár, a gyermekfelügyelő, az uttörőcsapatvezető, a gyakorlati foglalkozás tanára, a pszichológus, az utógondozó, vagyis mindenki, akihez a gyermeknek köze van, aki ismeri, aki sorsát intézni fogja.

Ilyenkor megnézzük a gyermek vizsgálati anyagát, elemezzük képességeit, ezeket összevetjük a tanuló és a szülők elképzeléseivel és a lehetőségekkel. Végül megszületik a kollektív döntés a gyermek elhelyezésére.

3. Állami gondozottak családja és a pályaválasztás

Külön gondot jelent az állami gondozott gyermekeknek a munkába állítása, elhelyezése. Sok esetben - általában cigánygyermekről van szó -, nincs semmiféle családi háttérük. A szülőket, a hozzátartozókat nem ismerjük, a gyermeknek nincs hová mennie, nincs kivel kapcsolatot tartania. Teljesen ránk vannak utalva. Különös gonddal foglalkozunk ezekkel a gyerekekkel, hiszen tudjuk, hogy elhelyezésük után - ha nem törődnek velük - teljesen magukban állnának a világban. Ezek a fiatalok

azok, akik az intézetből kikerülve elvesztik állandó lakásukat, akik nálunk töltik a szabadságot, akik bennünket keresnek fel problémáikkal. És még jó, ha így történik, és nem az aluljárók bandáival vagy egyéb kétes elemekkel keresnek kapcsolatot. Ezek a fiatalok szorulnak rá legjobban az utógondozásra, ők a legsebezhetőbbek, a legveszélyeztetettebbek.

Éppen ezért a teljesen egyedülálló állami gondozott növénydeikeinknél igyekszünk felkutatni a szülőket, hozzátartozókat. Ha valamennyire is elfogadható körülményeket találunk, megpróbáljuk összehozni a gyermeket a családdal. Nem azért, hogy a család gondoskodjék róla, csupán azért, hogy a gyermek érezze: nem áll teljesen egyedül, vannak hozzátartozói, akiket meglátogathat, akikkel kapcsolatot alakíthat ki. Utógondozásunk során természetesen különös figyelemmel kísérvük ezeket a kapcsolatokat. Nem engedjük, hogy a család - keresőt látva a fiatalban - befogadja, kihasználja őt. Ha azonban olyan körülményeket találunk, amelyek megfelelőek lennének a fiatal számára, akkor segítjük, támogatjuk a befogadást.

Más esetekben ismerjük az intézetben élő állami gondozott gyermekek családját, a hozzátartozókat. Ha a környezet valamennyire is megfelelő, a gyámhatóság engedélyezi a gyermek szünidei hazautazását, sőt, az 5 napos munkahét bevezetésével, a hétvégi hazatávozásokat is. Ha nincs ilyen engedély, az utógondozó családlátogatásai során családgondozói tevékenységgel igyekszik úgy befolyásolni a környezetet, hogy kérésünkre a gyámhatóság - a mi felelősségünk és ellenőrzésünk alapján - engedélyezi a hétvégi hazatávozásokat.

Ezzel részben az a célunk, hogy a gyermek számára olyan

hátteret biztosítsunk, ahonnan majd munkába tudjuk állítani, természetesen az utógondozó állandó figyelme mellett. Másrészt pedig az a célunk, hogy a gyermek gyakori hazautazásai során jól megismerje ezt a környezetet, és dönteni tudjon, hogy végképp hozzájuk köti-e a sorsát vagy nem, hogy munkába állása után is csak a látogatások szintjén kíván velük kapcsolatot tartani, vagy még úgy sem.

Nem egy esetben végzős növendékeink reálisan meg tudják ítélni a helyzetet, és saját józan megfontolásuk alapján döntöttek az önálló életvitel mellett. Voltak olyan esetek is, amikor a fiatal az önálló életvitelt választotta, és később, a család életének rendezése után, visszatért hozzájuk. Természetesen mindez az utógondozó állandó törődése, helyeslése mellett történik. Sokszor éppen az utógondozó hatására rendeződik a család helyzete annyira, hogy képes legyen a gyermek befogadására.

Szülő nélküli állami gondozottak esetében legkedvezőbb a nevelőszülői háttér. A gyermek kicsi korában nevelőszülőknél volt, a nevelőszülők megszerették, és az intézetbe kerülés után továbbra is tartják a kapcsolatot, látogatják, hazaviszik. Ha a körülményeik megfelelőek, ha szeretik a gyermeket, ha alkalmasak rá, támogatjuk és segítjük a nevelőszülői háttérből való munkába állást.

Ugyanez vonatkozik a megfelelő vérszerinti hozzátartozókkal /testvér, nagyszülő, rokon/ való kapcsolat kiépítésére, a családi háttér kialakítására.

Mindez igen nagy felelősséget ró utógondozásunkra, hiszen előfordulhat téves döntés is. Éppen ezért ezek az esetek igénylik a legnagyobb odafigyelést, szükség esetén a gyors és határozott beavatkozást.

4. Az utógondozó családgondozói tevékenysége a növendékek távo- zása után

Az intézeti előkészítő és pályairányítási munka után kezdődik a tulajdonképpeni utógondozói munka, amelynek keretében látogatjuk volt növendékeinket a munkahelyen, az iskolában, a munkásszálláson, a kollégiumban, a családnál. Kapcsolatot tartunk a munkahelyi vagy iskolai és a társadalmi vezetőkkel. Ezt a kapcsolatot úgy építjük ki, hogy a fent említett vezetők partnerei legyenek az utógondozónak a rehabilitáció megvalósításában.

Minden esetben növendékeink elfogadtatása, tulajdonságainak őszinte feltárása a legfontosabb. Az utógondozó először mindig a vállalat vezetőjét keresi fel. Ha e tárgyalások sikeresek, akkor felveszi a kapcsolatot a személyzeti vezetővel, a leendő munkahely közvetlen vezetőjével és a társadalmi szervek vezetőivel. Nem egy esetben valamelyik társadalmi szervezet veszi pártfogásba a fiatalot vagy a fiatalokat. Az utógondozó az előzetes megbeszélés alkalmával megtalálja azt a személyt /vagy csoportot/ aki /vagy amely/ vállalja a fiatal segítségét, patronálását. Tulajdonképpen társadalmi pártfogót keres.

Az utógondozás szerteágazó, sokoldalú munkájából kiragadjuk az eltávozott növendékek családjával való kapcsolattartás módszereit.

Mint már említettük az eltávozott növendék családjával való kapcsolatnak az az előfeltétele, hogy már az intézetben töltött évek alatt jól megismerjük a családot.

A jó családi háttérrel rendelkező növendékeink /a nem ál-

lami gondozottak/ az iskola befejezése után hazatérnek a szülőkhöz, és a továbbiakban a szülők gondoskodnak a gyermek elhelyezéséről. Legtöbb esetben ezek a szülők is kérnek segítséget, meghallgatják javaslatainkat, tanácsainkat, és ennek megfelelően állítják munkába gyermeküket. Ezek az esetek jelentik a legkevesebb problémát az utógondozás számára. Az utógondozó azonban ezeket a családokat is felkeresi, még a munkahelyekre is ellátogat. Probléma esetén segítséget nyújt a szülőnek, a fiatalnak.

Voltak és vannak olyan állami gondozott növendékeink, akiknél az intézetben töltött évek alatt rendeződött a szülők vagy a közeli hozzátartozók helyzete, és szeretnék befogadni a gyermeket. A környezet alapos megismerése, a megfelelő munkahely megtalálása után javaslatot teszünk a megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetnek, hogy engedélyezze a fiatal hazatérését, ugyanis az állami gondozottság még tart. A Gyermekvédő Intézet - bízva utógondozásunkban - ezt rendszerint megengedi. Ezekben az esetekben is igen nagy gondossággal, felelősségérzettel kell végezni a munkát. Gyakran cigánycsaládokról van szó, ahol a helyzet egyik napról a másikra megváltozhat. A gyakori látogatás során az utógondozási munka a család befolyásolását, a fiatalnak a családba való beilleszkedését, tehát valójában családgondozói feladatok végzését jelenti.

Előfordul olyan eset is, amikor a fiatal változtatni akar. Szeretne elmenni más, jobb munkahelyre, szeretné magát önállósítani, úgy, hogy azért megmaradjon a családdal. Ilyen esetben segítünk a fiatalnak az önállósulási törekvések megvalósításában, ugyanakkor a családdal is rendezzük a dolgot. Meggyőzzük

Őket arról, hogy így lesz jobb a fiatalnak, természetesen csak akkor, ha ez valóban így is van. Ezzel elérjük azt, hogy a család a távozás miatt nem haragszik meg, a kapcsolat fennmarad. A fiatal a hétvégeket, a szabadságot otthon tölti, van hová hazamenni.

Nagyjából ugyanez a helyzet, ha a gyermeket volt nevelőszülője fogadja be, azzal a különbséggel, hogy ritkábban következik be változás a fiatal életében.

A szakmunkásképzőbe, munkahelyre, védőmunkahelyre elhelyezett állami gondozott növendékeink körében is előfordulhat hazatérési vágy. Az intézeti évek alatt nem volt kapcsolatuk a családdal, hozzátartozókkal, vagy ez a kapcsolat igen gyenge volt. A környezet nem volt alkalmas a fiatal befogadására, ezért szóba sem jöhetett a "hazatérés" gondolata. Később azonban a fiatal, talán azért, mert nem tudott a szabadidejével mit kezdeni, talán mert vágyott a családi életre, meg-meglátogatta a szülőket vagy a hozzátartozókat. Megpróbálták rábeszél-
ni, hogy menjen haza. Jó esetben időben tudomást szereztünk az eseményekről, és ilyenkor próbáltuk megakadályozni, vagy mindenképpen megnyugtatóan rendezni a dolgokat. Rosszabb esetben a könnyen befolyásolható fiatal meggondolatlanul, hirtelen döntött. Egyik napról a másikra otthagytá az iskolát vagy a munkahelyet, és hazaköltözött. Mi az iskola vagy a munkahely értesítése alapján szereztünk tudomást az eseményekről. A megoldás ilyenkor már nehezebb, de nem lehetetlen. A fiatal érdekében történő gondos helyzetelemzés szabja meg az utógondozó lépéseit. Vagy meg kell győzni a fiatalot és a családot a lépés helytelenségéről, és vissza kell állítani az eredeti helyzetet, il-

letve, ha a környezet és a fiatal viszonya valamennyire is megnyugtatónak látszik, belenyugodni az adott helyzetbe. Természetesen az utógondozó számára ez ismét külön feladatot jelent, hiszen most már ezt a családot is be kell vonni gondozói tevékenységébe.

Közben az utógondozó végzi a munkáját, jár-kezel az országban, sok családdal, tanácsi vezetővel, gyámügyessel, gyermekvédő dolgozóval, intézmények pedagógusaival találkozik. Előfordult már olyan eset is, hogy a növendék távozása, elhelyezése után találja meg annak családját. Megismeri a környezetet, és ha lehetőséget lát, összehozza a fiataalt a családdal. Máskor az eltávozott fiatal keresi meg hozzátartozóit, és veszi fel velük a kapcsolatot. Az utógondozó a környezettanulmány, a családdal való beszélgetések, a fiatal helyzetének ismerete alapján megpróbálja az előre látható leghelyesebb utat választani, és erről mind a fiataalt, mind a családot meggyőzni.

A változások leggyakrabban a 18. életév elérése után állnak be. Az állami gondozás megszűnik. Erről értesítik a szülőket, a fiataalt. Vagy a szülő, vagy a fiatal, vagy mindkét fél érdeklődni kezd, megkeresik egymást. A találkozás az említett változásokat hozhatja maga után.

Minden esetben talán az a legfontosabb, hogy az utógondozó megtalálja a hangot a legegyszerűbb, a legnehezebb körülmények között élő cigányemberekkel éppúgy, mint az észérvekkel meggyőzhető, rendesen dolgozó családokkal. Barátságos, határozott felleléssel, a család gondjainak megértésével el kell érnie, hogy a fiatal jövőjét komolyan vegyék, érvényesülését ne akadályozzák, hanem inkább segítsék.

5. A családot alapító volt növendékek körében végzett család-gondozói tevékenység

Az utógondozási munka során, az utógondozói munkakörön túl, kialakult még egy érdekes tevékenység.

Volt növendékeink megnősülnek, családot alapítanak. Rehabilitációjuk erre az időre rendszerint befejeződik, utógondozásuk megszűnik. Mi örülünk, hogy volt növendékünk révbe jutott, és megkezdheti a teljes emberi életet.

Az utógondozó - megfelelő kapcsolat esetén - jelen van a fiatal életének ezen a fontos fordulópontján. Megismeri a leendő házastársat, annak családját. A kapcsolat - levelezés után - rendszerint továbbra is fennmarad. A fiatal büszkén írja le munkasikereit, beszámol keresetéről, az első gyermek születéséről és más fontos eseményekről. Jelzi a kudarcokat is, esetleg a házasság problémáit is, hiszen, ahogy bárki másnál, a mi volt növendékeinknél is előfordulhatnak válságok a házasságban. Máskor a feleség keres fel bennünket levélben vagy személyesen, vagy éppen a feleség családja panaszkodik. Utógondozásunk ilyen esetekben sem lehet tétlen, hiába irtuk be volt növendékünk neve mellé, hogy utógondozása megszűnt. Most már a volt növendék családi ügyeinek rendezése a feladat. Gyakran egy-egy jótanáccsal, egy-egy hivatalos ügyben való közvetlen segítséggel rendezni lehet a család ügyeit, máskor viszont segíteni kell lakásügyben, részt venni a válóperen, a gyermekelhelyezési tárgyaláson, vagy egyéb komoly élethelyzetek rendezésében. Itt is az esetek sokféleségével találkozunk és mindig a leghelyesebb ut felé kell terelni a fiatalot vagy fiatalokat.

Esetközléseka/ Az utógondozás köréből

Utógondozói munkánk során felmerülő számtalan eset közül választottunk néhány viszonylag egyszerűbb esetet, ahol az utógondozás a család valamiféle irányításával, gondozásával próbál intézetünkben eltávozott növendékeink számára háttérrel biztosítani.

Bonyolultabb eseteink közül akár egynek az ismertetése is meghaladná a munka kereteit.

N.Cs.

1979. április 11.-én került intézetünkbe az 5. osztályos 14 éves, állami gondozott fiú.

1965-ben született ...-ban. A háromgyermekes családban ő a legfiatalabb gyermek, egy illetve három évvel idősebb fiútestvérei mellett. Az apa írástudatlan segédmunkás, az anya is csak 3 elemi végzett, de szorgalmas emberek, anyagi viszonyaik elfogadhatók.

N.Cs. későn kezdett beszélni, az iskolában sokat küszködött beszédhibája, olvasási nehézségei miatt. Az általános iskola 1. osztályát ismételnie kellett, de így sem felelt meg a követelményeknek. Testalkata is rendellenességre utal. Tulajdonképpen sokat eszik, kövér, "pocakja" van, ezért társai csúfolják.

1973-ban került sor a gyermek gyógypedagógiai áttelepítésére. Ezután a lakóhelyén jár kisegítő iskolába. Az iskolában szeretik. Rendes, igyekvő, de olvasási-írási nehézségei tovább-

ra is megmaradnak, teljesen a kiségitő iskolai követelményeknek sem felel meg, valószínűleg részkiesése van.

1978-ban meghal az édesapa, az anya pedig súlyos betegséggel kórházba kerül. A gyermekeket állami gondozásba veszik és diákotthonba kerülnek. Közben az édesanya is meghalt, és az immár teljesen árva gyermek intézetünkbe került. 15 éves testvére szakmunkásképzőbe megy, a legnagyobb, 17 éves testvér viszonylag önálló, dolgozik és a családi házban marad.

Cs. 14 évesen kerül az 5. osztályba, tehát tulkoros. Fé-lünk, hogy a tul kövér, enyhén beszédhibás gyermek társai gúnyolódásának céltáblája lesz, minden elővigyázatosságunk ellenére.

Szerencsére nem így történt. Rövid ideig tartó csendes szemlélődés, tájékozódás után Cs. nagyon ügyesen beilleszkedett mind az intézeti, mind az osztályközösségbe. Szeretetreméltó egyénisége, határozottsága, igen jó közösségi magatartása miatt a felnőttek és a gyermekek egyaránt hamar megszerették. A gyermekközösség határozottsága, segítőkészsége miatt befogadta. Testi ereje és igen jó munkakészsége tekintélyt biztosít számára. Tanulási nehézségei, főleg az olvasás-írás tekintetében továbbra is megmaradnak, de kiegyensúlyozott személyisége, igyekezte, nagy munkaszeretete, jó munkakészsége ellensúlyozza ezeket.

A család nem törődik a gyermekkel. A testvérek valószínűleg saját gondjaikkal vannak elfoglalva, a rokonok egyelőre nem jelentkeznek.

1980-ban kiderült, hogy anyai nagyszülei egy, az intézetünkhöz közeli községben laknak. A gyermekkel együtt felkeres-

tük a nagyszülőket. Idős, beteges emberek, az unokát szívesen fogadják. Cs-t a hétvégeken hazaengedtük a nagyszülőkhöz, segített a ház körül, igyekezett magát hasznossá tenni. A kapcsolat, sajnos, kb. fél évig tartott. A nagyszülők annyira előre-
 gedtek, hogy maguk is gondozásra szorultak, a gyermeket nem fogadták.

Cs-t még ugyanebben az évben felkereste a legidősebb bátyja, aki megigérte, hogy most már tartani fogják a kapcsolatot, testvére a szünetekben hazamehet hozzá, azonban hosszú ideig nem jelentkezett, így tanulónk továbbra is kapcsolat nélkül maradt.

Közben szépen halad az iskolában. Mindvégig megbízható, kötelességtudó, igen jó közösségi gyermek. Mindenki szereti. Az utolsó év pedagógiai jellemzésében olvashatjuk: "Szomatikusan tulfejlett, mozgása, járása harmonikus ... Praktikus feladathelyzetekben jól, verbális, elvont logikai feladatokban közepesen teljesít. Figyelme leköthető, emlékezete átlagos. Aktiv, szorgalmas, kitartó gyermek. Kicsit kapkodó. Környezetét rendszerben tartja. Önállóan vásárol és közlekedik. Társaival szemben fellépése határozott, kissé erőszakos, szinte kényszeríti őket a vállalt közösségi feladatok végrehajtására. Felnőttekkel szemben udvarias, tisztelettudó... Olvasása-írása gyenge, számolásból jó. Nagyon jól dolgozik gyakorlati foglalkozási órákon. Önálló munkát is rá lehet bízni."

Elérkezett a pályaválasztás időszaka. Az első félév vége felé kezdtünk foglalkozni elhelyezésével. Cs. nagyon szeretne visszakerülni szülővárosába, testvéréhez. Igen határozott kérésére 1982 januárjában osztályfőnökével együtt felkerestük a

most már 21 éves, önállóan élő testvérét, hogy megbeszéljük vele Cs. kívánságát.

A legidősebb testvér a vendéglátóiparban dolgozik, pincér. Keresete megfelelő. A szülőktől örökölt 2 szobás, félkomfortos házban lakik. A ház a három fiué, tehát Cs.-nek joga van hazamenni a szülőktől örökölt lakásba. A testvér, bár még ő is fiatal, elég komoly gondolkodásúnak látszik, szívesen fogadná hazatérő testvérét, elhelyezkedésében segitené. Ugyanakkor tudtuk meg, hogy a középső testvér a szolnoki Gyermekvárosban él, szakmunkástanuló.

1982. január 28.-án felkerestük a szülőváros gyámügyi előadóját. Előadtuk N.Cs. kérését és a hazatérési tervet. A gyámügyi előadó ígéretet tett arra, hogy áttanulmányozza a körülményeket és választ ad.

1982. március 10.-én ismét felkerestük. Közölte, hogy a körülményeket jónak találta, és beleegyezik N.Cs. hazatérésébe. Valószínűleg a Pannónia Szörmeüzemben lehet számára munkát találni. Természetesen mindezeket megbeszéltük a GYIVI igazgatójával is. Megállapodtunk abban, hogy Cs. állami gondozása 18 éves koráig megmarad, és ha az otthoni elhelyezés körül problémák lesznek, gondoskodni fogunk újabb elhelyezésről.

1982. június 5.-én N.Cs. távozott intézetünkől. A GYIVI hivatatos pártfogót rendelt mellé. Nem a szörmeüzembe ment dolgozni, hanem testvére segítségével a szomszédos község szövetkezeti tejboltjába került segédmunkásnak, ahova naponta eljárt dolgozni. Rövidesen meglátogattuk munkahelyén, ahol nagyon elégedettek voltak vele. A fiatal ugyanakkor örömmel ujságolta, hogy a lakást is szépen elrendezték, kérte, hogy ott is látogassuk meg.

1982. szeptember 14.-én felkerestük a Járási Hivatal gyámügyi előadóját, hogy a helyzetről ott is tájékozódjunk. Közölték, hogy Cs-vel nincsen probléma, de aggodalomra ad okot, hogy a Szolnokon tanuló középső testvér 18 éves kora után /megszűnt az állami gondozása/ otthagyta a szolnoki Szakmunkásképzőt, hazajött, felvette 36.000 R árvajáradékát, és rövid idő alatt elszórta. Cs.-nek szintén 36.000 R évjáradéka van, amellyel 18 éves kora után rendelkezhet. Tanácskoztunk arról, hogyan akadályozzuk meg, hogy Cs. a pénzt bátyjához hasonlóan költse el. Megállapodtunk abban, hogy figyelemmel kísérjük életét, és meggyőzzük arról, hogy pénzét hagyja takaréokban, vagy hasznos dologba fektesse be. A rendőrség ifjúsági csoportjával is felvettük a kapcsolatot, és kértük, kísérjék figyelemmel a három testvér sorsát, különös figyelemmel a középső testvér esetleges rossz hatására.

Közben utógondozói látogatásunk során meggyőződünk arról, hogy a középső testvér - valószínűleg testvérei hatására - javított életmódján, rendesen dolgozik.

Cs-t rövidesen, még 1982 augusztusában, a szövetkezet a ...-i tejboltból a lakásához közel eső szövetkezeti boltba helyezte. 1983. január 18.-án meglátogattuk a lakásán. Tul nagy rendet nem találtunk, de szabadkozott, szégyellte, és azt mondta, hogy most kivételesen nem volt ideje takarítani. Intettük, hogy amikor rövidesen megkapja a 36.000 R árvajáradékot legyen nagyon meggondolt. Azt tanácsoltuk, hogy hagyja a pénzt takaréokban, és majd megbeszéljük, hogyan használja fel.

Ugyanakkor tájékozódunk a munkahelyen is. Ott nagyon elégedettek a szorgalmas, tisztelettudó fiatal munkájával. Felke-

restük a Járási Hivatal gyámügyi előadóját is, kértük, kísérvék figyelemmel az N. gyerekeket. Jól dolgozó, becsületes fiatalok, de éppen fiatalságuknál fogva még odafigyelésre szorulnak. Kértük, hogy probléma esetén mindenképpen értesítsenek bennünket.

1983. március 9.-én ismét felkerestük N.Cs.-t. Nyugtalanul tájékoztatott bennünket arról, hogy nem tudja miért, munkahelyéről különböző orvosi vizsgálatokra küldik. A munkahelyen érdeklődve kiderült, hogy bolti eladót kívánnak belőle képezni, és ezért van szükség a vizsgálatokra. Cs. megnyugodott.

1983 nyarán N.Cs. megkapta a 36 ezer forint árvajáradékot. 16 ezer forintért butort vásárolt, a többit a takarékbán hagyta. A lakást szépen rendbehozták. Mindegyik fiúnak külön szobája van. A két nagyobb testvér a két szobában lakik. Cs.-nek a konyhát alakították át szobává, amelyet az új butorral szépen berendezett. A kamrából alakították ki a konyhát. Mind a három fiu rendszeresen dolgozik. Munkahelyén továbbra is elégedettek Cs.-vel.

Ugy érezzük, sikerült a három árva fiatal sorsát úgy rendezni, hogy érezzék összetartozásukat, segítsék egymást. Sokat segítettek ebben a munkában a járási és községi tanács gyámügyisei és a rendőrség.

Elmondhatjuk talán még azt is, hogy N.Cs. a maga szorgalmával, munkaszeretetével példa idősebb testvérei előtt is, és ő maga is sokat tett és tesz azért, hogy a testvérek élete rendezett mederben folyjék.

T. Miklós

1962. májusában született A. Ilona, 15 éves leányanya gyermekeként. Az anya, mint később megtudtuk, "szégyene" miatt öngyilkosságot kísérelt meg. A gyermeket a szülőotthonban hagyta, így rögtön állami gondozásba került.

A csecsemőotthonból 1967-ben H. Józsefné ...-i nevelőszülő vette magához. Miklós itt járt általános iskolába. Tanulási nehézségek miatt mind az 1., mind a 2. osztályt kétszer járta. Ezután a gyermeket a GYIVI 1971-ben a ...-i nevelőotthonban helyezte el. Itt járt tovább általános iskolába, és a 3. osztály eredménytelen elvégzése után került sor a gyógypedagógiai áthelyezésre. Ezek után került hozzánk, 1973. augusztus 3.-án.

A kisegítő 3. osztályába iskoláztuk be. Intézetünkben iskolai pályafutása zavartalan volt. Kezdetben sok gondot, törődést okozott felzárkóztatása, de a későbbiekben szépen fejlődött. Nem tartozott a legjobb tanulók közé, de utolsó évei eredményesek voltak.

Jól beilleszkedett a közösségbe, de mindig fájlalta, hogy nincsenek hozzátartozói, nem tud családjáról, nincs semmiféle kapcsolata.

Nagyobb korában eszébe jutott volt nevelőszülője, és kérte, hogy vegyük fel vele a kapcsolatot, szeretné meglátogatni. Többször irt neki levelet is. 1977. március 8.-án levelet kaptunk a ...-i gyermekvédelmi felügyelőtől: "Gondozottjuk, T. Miklós, az utóbbi időben többször irt levelet özv. H. Józsefné volt nevelőszülőjének, akitől már évekkal ezelőtt elkerült. A nevelőszülő a kiskorut nem vállalta egy esetben sem az iskolai

szünetek idejére, és most sem tudja fogadni, még egy napra sem. A nevelőszülő idős, egyedül élő asszony, aki maga is gondozásra szorulna. Kérem, sziveskedjenek megmagyarázni Miklósnak, hogy nevelőmamája nem tudja fogadni." Ezután Miklós kérésére, vele együtt meglátogattuk az idős asszonyt. Saját szemével győződött meg róla, hogy volt nevelőszülőjétől nem várhat semmit.

Továbbra is gyötörte a "kinti" kapcsolat hiánya, bár az intézetben nagyon jól érezte magát.

Idézet az 1974. június 11.-i osztályfőnöki feljegyzésből: "Érzelmi élete labilis. A felnőttekhez ragaszkodik, szeretetre vágyik. Társaival szembeni viselkedése szeszélyes, változó. Igen érzékeny, sértődékeny. Kedélyállapota kissé melankolikus."

Az évek során azonban személyisége pozitív irányban fejlődött. Nyolcadik osztályos korára sokat komolyodott, az intézetet megszerette. Belátta, hogy mindenki segíteni akar neki. Társaival jó baráti kapcsolatot alakított ki. A tanulásban tapasztalt jó eredményei alapján a tantestület továbbtanulásra javasolta.

Az előzetes vizsgálatok és a szükséges utógondozói ügyintézés után 1979. szeptember 2.-án továbbtanuló társaival együtt a pilisvörösvári Szakmunkásképző Intézetbe kísértük, ahol hidegburkoló szakmunkástanuló lett.

1979. október 9.-én az intézetbe látogattunk, ahol beiskolázott tanulóinkról érdeklődtünk. Miklós egyelőre beilleszkedett, problémát nem okoz. Ugyanezt tapasztaltuk 1979. november 21.-i látogatásunk alkalmával is. Tanulmányi előmenetele is megfelelő. Ebben az évben a karácsonyi ünnepeket az intézetünkben töltötte, mivel nem volt hová mennie. Itt jól érezte magát,

viselkedésével nem volt semmi baj. Ittlévő gyermekeinknek "élménybeszámolókat" tartott a "kinti" világról.

A szakmunkásképzőben az első évet sikeresen végezte. Közben állandóan izgatta a családja. Honnan jött? Kik voltak a szülei? Milyen lehet az anyja? Mint állami gondozottat, a pomázi GYIVI kötelékébe helyezték. Ott is érdeklődött származásáról. Igy lassan sikerült felderítenie, hogy anyai nagyanyja, Cs. Zoltánné az intézetünk szomszédságában lévő városban lakik. Amellett, hogy a szünetek alatt továbbra is látogatott bennünket, felkereste a ...-on élő nagyanyát. A nagyanya együtt él a gyermek anyai nagynénjével, a keresztanyjával. Az idős emberek szívesen látták a fiataalt, aki most már az iskolai szünetek nagy részét itt töltötte. Nagyanyjától szerzett tudomást anyjáról és apjáról. Kiderült, hogy az anya férjhez ment, ... város környékén él, 5 gyermeke van. Az apa pedig, érdekes módon, itt ...-ban, szinte az intézetünk szomszédságában él. Most derült ki az is, hogy Miklós neve az anyai nagyanya leánykori nevével azonos, mivel az apa nem vállalta, és nem engedte nevének felvételét sem. Ezért volt nehéz felderíteni a családi viszonyokat. Most már - a nagyanyával és a keresztanyjával helyreállított kapcsolat után - találkozni akart apjával, anyjával is.

1980 nyarán felkerestük Miklóssal együtt az apát, aki tudni sem akar a gyerekekről, nem vállalja, szerinte nem ő volt az apa. Egyébként is elesett, züllött, alkoholista. Rábeszélésünk-re Miklós nem erőltette a kapcsolat felvételét.

Ugyanezen a nyáron felkereste az édesanyját, és felvette vele a kapcsolatot. A család elég rossz körülmények között él. Miklós belátta, hogy pillanatnyilag rajta segíteni nem tudnak, inkább az ő segítségére szorulnak.

1980. szeptember 11.-én meglátogattuk a szakmunkásképzőben, ahol nem volt rá semmi panasz. Viszont októberi látogatásunk alkalmával kiderült, hogy ott akarja hagyni az intézetet és ...-re akar menni, az édesanyjához. A kollégium vezetője és nevelőtanárai elmondták, hogy a másodéves T. Miklós életében a rokonság megtalálása igen nagy változást és nyugtalanságot okozott. Mindenáron abba akarja hagyni a tanulást, édesanyjához akar menni, hogy segíthessen rajta és őt kis mostohatestvérén.

A szakmunkásképző intézet nevelőinek, a kollégium vezetőjének, nevelőtanárainak segítségével, több utógondozói látogatás alkalmával végül sikerült lebeszélni Miklóst az elhamarkodott lépésről. Végül megértette: ha valóban segíteni akar, akkor előbb be kell fejeznie az iskolát.

A fiatal valóban zaklatott idegállapotban volt. Kicsi korában senki nem törődött vele, most viszont már egyaránt befogadná a nagyanya, a keresztanya, az édesanya. Féltő, hogy csupán a keresetére van szükség.

1980. október 13.-án felkerestük a nagymamát. Tőle tudtuk meg Miklós születése körüli bonyodalmakat. 15 éves leánya "megesett", a férfi nem vállalta a gyermeket. A nagyanyának nagyon sok gondja volt. Szűkös körülmények között éltek, vele élt testvére, és két súlyosan fogyatékos fiugyermeget nevelt, akik még mindig vele vannak. Örültek Miklós megjelenésének, és szívesen vennék, ha hozzájuk költözne.

A két idős nő lelkére beszéltünk, hogy a világért se beszéljék le Miklóst a tanulás folytatásáról. A fáradtságos nevelőmunkát ne hátráltassák, ha már eddig nem törődtek a gyermekkel. Megértették, és ígéretet tettek, hogy ezután inkább a tanulás folytatását szorgalmazzák.

1981. januárjában T. Miklóst meglátogatta édesanyja a szakmunkásképző intézetben, de a nevelőknek ígéretet tett arra, hogy nem csalogatja haza a fiát, inkább biztatni fogja.

Közben Miklós levelezett velünk, látogatott bennünket is, így sikerült a közvetlen jó kapcsolatot megtartani és vigyázni rá. Az iskolából is csupa jót hallottunk róla. Szorgalma példamutató, szabad idejében már mint szakmunkás dolgozik különböző magánépitkezéseken. Jó gyakorlati munkája miatt az iskola hozzájárult a munkavállalásához.

Az 1981-82-es tanévben Miklós már harmadéves ipari tanuló, problémamentes.

A látogatások során tanárai megnyugtattak bennünket, hogy jó eredménnyel be fogja fejezni az iskolát. Az anyával szoros kapcsolatot tart fenn.

1982. június 12.-én a pilisvörösvári szakmunkásképző intézetben ballagáson vettünk részt. Több tanítványunkkal együtt Miklós is ballagott. Itt találkoztunk az édesanyjával is.

T. Miklós hidegburkoló szakmunkás lett. Édesanyjához költözött, ott helyezkedett el, jól keres. A ...-i rokonsággal tartja a kapcsolatot. Célja: házépítés, hogy anyja és testvérei jobb körülmények közé kerüljenek. Hatására a nagymama és az anyja már elhidegült kapcsolata újra helyreállt, látogatják egymást.

Ez az eset jó példája annak, hogy a család után vágyakozó fiatal nagy erőfeszítések után megtalálta és összehozta hozzátartozóit. A mi munkánk itt az volt, hogy - egyrészt az ő meggyőzése, másrészt a fellelt hozzátartozók befolyásolása útján - segítettünk a fiatalnak abban, hogy tanulmányait befejezze.

D. Béla

1958-ban született ...-n, cigányszülők gyermekeként. ...városban élnek. Az édesapa 1959-ben elhagyta a családot. Az anya ezután 10 évig együttélt egy férfival, aki 1969-ben meghalt. Ettől az élettársától még két gyermeke született, majd különböző férfiaktól még három. Az anya időnként alkalmi munkát vállal, azonban főleg a családi pótlékból élnek.

D. Béla tanköteles korában általános iskolába kerül, igen sok probléma van viselkedésével, tanulásával, iskolakerülésével.

Idézet az általános iskolai környezettanulmányból: "Nagyon rossz anyagi körülmények között élnek. Lakásuk egy kicsi szoba-konyha. Földes, elhanyagolt, piszkos. A butorzat is igen hiányos. Ott lakik velük az anya volt élettársának asszonyleánya férjével és három gyermekével. Az anya iszákos. Gyakoriak a családi veszekedések, a trágár, durva beszéd."

Vélemény a tanulóról: "Nyugtalan, kötekedő, durva. Hosszabb ideig nem tud a tanulói közösségbe beilleszkedni. Társait fenyegeti. Indulatos, több alkalommal verekedett."

Osztályismétlések után kerül sor a gyógypedagógiai áttelepítésre. Ezután Béla kisegítő iskolába jár lakóhelyén. A rossz otthoni körülmények, az anya iszákossága, iskolakerülés, csavargás miatt kerül 1971-ben állami gondozásba, és intézetünkbe helyezik.

1971. december 6.-án jött hozzánk a kisegítő 5. osztályába. Eleinte sok problémát okozott engedély nélküli távozásaiival. Nagyon ragaszkodott édesanyjához, hozzá szökött. Természetesen

mindig visszahoztuk. Értelmes fiúnak találtuk, ezért próbáltuk megértetni vele, hogy nincs értelme szökéseinek. Próbáljon rendszeren tanulni, dolgozni, az iskolát befejezni, ezzel segíthet legtöbbet édesanyján. Megbeszéltük vele azt is, hogy lehetővé tesszük számára a szünetekben történő hazautazást. Lassan megnyugodott, és szépen beilleszkedett intézetünk életébe. Az iskolában panaszmentesen viselkedett.

6. osztályos korában írja róla osztályfőnöke: "Magatartása problémamentes lett. Értelmes, logikus gondolkodásra képes tanuló. A szerzett ismereteket tudja és alkalmazza. Az olvasásban ugyan beszédhibája akadályozza, de az olvasottakat megérti. Szeret olvasni, jól számol."

1974-ben szép eredménnyel végezte el a 7. osztályt. Ekkorra már komoly, megbízható, jól dolgozó fiú. Tulkorossága miatt felnőttebbnek tűnik társainál, kitűnik komolyságával. A vidám játékokban, gyerekes szórakozásokban nem vesz részt, de a sportban szép eredményei vannak.

1974 nyarán gyámhatósági engedéllyel édesanyjához távozik. Szeptemberben nem jön vissza. Ekkorra már betöltötte a 16. életévén, tehát nem tanköteles, de állami gondozott lévén intézetünk kötelékébe tartozik. Többször keressük, vissza akarjuk hozni, de nem sikerül. Valószínűleg tudatosan került el a találkozást, környezete segített neki ebben.

1974 októberében sikerült beszélni az anyjával, aki elmondta, hogy fia együtt él egy 21 éves nővel, gyermeket várnak, Béla alkalmi munkát végez a Köztisztasági Vállalatnál.

Ezzel elkezdődött D. Béla kálváriája, amelyet végig figyelemmel kísértünk, segíteni is próbáltunk, de a jellegzetesen

könnyelmű, dologtalan cigány környezet, gondolkodásmód sok akadályt gördített a jobb sorsra érdemes fiatal útjába.

Béla a "családalapítással" kész tények elé állított bennünket, és most már e tényekhez igazodva kellett megtalálni a lehetőségeket, hogy megakadályozzuk a fiatal teljes elkallódását, elzüllesztését.

A legnagyobb probléma az, hogy nincs munkakönyve, ezért csak alkalmi munkákat vállalhat. Kérte állami gondozásának megszüntetését a Gyermekvédtől, hogy munkakönyvet kaphasson és állandó munkát vállalhasson. Mi is beszéltünk a Gyermekvédő Intézet igazgatójával D. Béláról. Arra a közös elhatározásra jutottunk, hogy valóban jó lenne megszüntetni az állami gondozottságot. Az igazgató elindította a folyamatot.

Többször meglátogattuk a családot. D. Béla együtt él anyjával és feleségével. A két asszony nem érti meg egymást. A fiatal nő Béla anyjára panaszkodik, aki iszákosságával, veszekedéseivel pokollá teszi az életüket. Az anya a fiatal nőt átkozza, aki "elcsábitotta" tőle a fiát. Béla a két nő között őrlődik. Szeretné, ha megértenék egymást, de örökös harcuk alatt hol az egyikhez, hol a másikhoz huz.

1975. április 15.-i látogatásunk alkalmával az édesanyával nem lehetett beszélni, részegen feküdt. Az élettárs kedvetlen, haragos. A lakás rendetlen, piszkos. Béla is otthon volt. Élettársa előtt nem akart nyilatkozni, de elkisért bennünket, és nagyon elkeseredve beszélt mostani helyzetéről. Nagyon megbánta, hogy nem jött vissza az intézetbe, és nem fejezte be az iskolát. Szeretne tanulni és rendes emberként dolgozni. Élettársától szeretne megszabadulni, de nem tud. Hiába kül-

di, nem megy el. Kéri a segítségünket. Elmagyaráztuk neki, hogy ezt a helyzetet saját maga teremtette magának. Az állami gondozás meg fog szűnni. Segíteni fogunk a munkakönyv megszerzésében, elhelyezkedésben, de pillanatnyilag többet nem tehetünk. Segíteni tudunk még esetleg abban, hogy a 8. osztályt elvégezze.

Hamarosan felkerestük a ...-i gyámhatóságot, ahol érdeklődtünk, hogy áll D. Béla állami gondozása megszüntetésének ügye. Közölték, hogy folyamatban van.

Itthon, az intézetben sokat gondolkodtunk, hogy mit tehetnénk a fiatalért. A GYIVI igazgatójával is megbeszéltük Béla helyzetét. Elhelyezést nyerhetne a Jászberényi Ifjumunkás Otthonban, ahonnan dolgozni járna, és közben segítenénk neki, hogy levizsgázhasson a kisegítő iskola 8. osztályából. Utána segítségünkkel még tovább is tanulhatna.

Amikor 1975. április 22.-i látogatásunk alkalmával mindezeket közöltük Bélával, a következőket mondta: "Gyuri bácsi! Tudom, hogy nekem az intézet mindig, most is, csak jót akar, csak az én érdekeimet nézik. Legyen szíves nekem olyan segítséget nyújtani, hogy az állami gondozásom megszűnjön, és munkakönyvet kapjak. Lehetőségem van arra, hogy a Köztisztasági Vállalatnál kocsira kerüljek dolgozni. Nagyon szeretnék édesanyámon és élettársamon segíteni. Az a szándékom, ha munkába állok, esti tagozaton elvégzem az általános iskolát és gépkocsivezetői jogosítványt szerzek."

Mit tehattunk? Megigértük, hogy segítünk, hiszen valóban sokáig huzódik az állami gondozás megszüntetése.

Felkerestük a város gyámügyi előadóját, kértük segítsen. Azt a választ kaptuk, hogy előbb környezettanulmányt végeznek,

de hogy erre a sok munka miatt mikor kerül sor, azt nem tudják.

1975. május 20.-án ismét találkoztunk Bélával. Előzőleg tájékoztunk a gyámhatóságon, ahol közölték velünk, hogy D.Béla állami gondozottsága kb. 3 hét múlva megszűnik. Megbeszéltük Bélával a teendőket.

Sajnos, még az év végén is állami gondozott volt, munkakönyvet kiváltani nem tudott. Csak 1976-ban szűnt meg állami gondozott státusza. Ezután kiváltotta a munkakönyvét, és elhelyezkedett állandó munkásként a Köztisztasági Vállalatnál, ahol régi vágya teljesült: gépkocsira került. Munkájával elégedettek, elég szépen keres.

Közben a családi élet is zajlott. Megszületett a gyermek. A veszekedések tovább tartottak. Az asszony mindenért Béla anyját okolja. Bélát többször otthagya, gyermekével együtt hazament szüleihez, de Béla mindig visszahívta, mert ragaszkodott a gyermekhez.

Egyik alkalommal Béla boldogan ujságolta, hogy elzavarta élettársát, mert megismerkedett egy magyar lánnyal, őt szereti, vele él együtt. Sokat beszélgettünk vele ezekről a dolgokról. Felvetettük a gyermek iránti felelősség kérdését. Nem akar gondoskodni a gyermekéről? Az is olyan hányatott életet fog élni, mint ő?

A magyar lánnyal való kapcsolat hamar megszakadt, és ismét visszafogadta volt élettársát gyermekével együtt.

Tudomásunkra jutott, hogy D. Bélának rendőrségi ügye van.

1976. szeptember 29.-én felkerestük a családot. Az élettársa fogadott bennünket, karján a hathónapos kis ifju D. Bélával. Az anya ismét az eszméletlenségig részeg volt. A fiatal-

asszony elmondta, hogy Béla motorkerékpárt lopott, ezért 3 hónapi elzárásra ítélték, de az ítéletet 3 évre felfüggesztették. Béla otthagyta előző munkahelyét, és a Dohányfermentálóban dolgozik, jól keres.

Bélával is találkoztunk. Igérte, hogy soha többé nem nyúl a máséhoz. Becsületesen fog dolgozni, hogy ne legyen vele semmi baj, ne kelljen börtönbe mennie.

Családi élete továbbra is zavaros. Az élettárs időnként elhagyja, majd visszajön. Kisfiuk 8 hónapos korában meghalt.

1977. október 19.-én meglátogattuk a családot. Elrettentő kép fogadott bennünket. A butorok legnagyobb részét eladták, a lakás szennyes, egészségtelen. Az anya, az élettárs nem dolgozik, Béla ismét visszatért a Köztisztasági Vállalathoz. Kérdeztük, miért nem próbál családi körülményein és környezetén változtatni. Elkecserevedve felelt, akárhogy igyekszik, nem sikerül. Beszélgetésünk során tanácsokkal láttuk el.

1978. május 25.-i látogatásunk alkalmával, nagy meglepetésünkre, rend és tisztaság fogadott bennünket. Béla a régi munkahelyén dolgozik, jól néz ki. A család hangulata békésebb, az anya nem iszik. Az élettárs ismét gyermeket vár.

1978. augusztusában megszületik a gyermek. Az anya a szülőtthonban hagyja, állami gondozásba kerül. Ezért Béla megszüntette élettársával a kapcsolatot. Sokat komolyodott, eltökölt szándéka megfelelő körülményeket teremteni, hogy kivehesse gyermekét az állami gondozásból.

1980. október 13.-i látogatásunk alkalmával új körülményeket találunk. Béla visszafogadta élettársát, az anya dolgozik, nem iszik. A lakás rendes, tiszta, új butorokkal berendezett. A

kisfiut ki akarják venni az állami gondozásból, és ők akarják nevelni.

Érdeklődésünkre a gyámhatóságon elmondták, hogy a kedvező környezettanulmány, a szülők életének rendeződése miatt D.-ék visszakapják gyermeküket.

Legközelebbi látogatásunk alkalmával, 1981. május 7.-én már otthonukban találkoztunk a 3 éves kisfiuval, akit nagyon szeretnek mind a ketten és szépen nevelik. A gyermek rendes, tiszta, egészséges.

További látogatásaink során meggyőződöttünk róla, hogy a család nyugvópontra került. Viszonylag rendesen, jól élnek. Béla szépen keres, édesanyja is dolgozik. A gyermeket rendesen nevelik.

Utoljára 1983. május 17.-én látogattuk őket.

Ez az eset azt mutatja be, hogyan próbálkozik egy kimondottan negatív környezetben élő cigányfiatal rendezni valamilyenre családi életét. Hosszu évekbe tellett, amíg ez sikerült neki. Sokkal több segítségre lett volna szüksége, mint amennyit mi nyújtani tudtunk.

b/ A családgondozás köréből

Több száz esetből ragadtunk ki néhány jellegzetest, amelyben, úgy gondoljuk, családgondozási munkát is végeztünk. Az esetközléseket az utógondozói, osztályfőnöki feljegyzések, pszichológiai vizsgálatok és a gyermekek egyéb iratai alapján állítottuk össze.

V. Ferenc

1980. augusztus 25.-én érkezett intézetünkbe a kisegítő 1. osztályba, a 10 éves V. Ferenc. A Gyermekvédő Intézet hozta a mi V. megyei intézetünkbe az x-i /C megye/ kisfiút. A két gyermekvédő között csere történt, hogy a gyermek minél távolabb kerüljön a szülői háztól. Most vették állami gondozásba az ottani kisegítő iskola ifjúságvédelmi felelősének kezdeményezésére. A gyermek nem járt iskolába, csavargott. Csavargásai közben agresszíven viselkedett a hasonló koru gyermekekkel. Az iskolában is összeférhetetlen, "rossz" gyermek volt.

Itt, az intézetben, csendes, szófogadó gyermeknek ismertük meg. Állandó vágyakozás élt benne a szülők, főleg az édesanya után. Eleinte nem tudott másra gondolni, csak az elhagyott otthonra.

1980. szeptember 7.-én felkeresett bennünket a gyermek édesanyja. Jó megjelenésű, rendesen öltözött, kedvesen viselkedő cigányasszony, akinek állandó munkahelye van. Gyermekéhez nagyon ragaszkodó anyát ismertünk meg benne. Az anya és a gyermek bensőséges kapcsolatáról pár órás ittléte alatt meggyőződünk. Elmondta, hogy a gyermekkel valóban voltak problémák. Munkája, három gyermeke, romló házassága, rossz lakásviszonyai miatt nem figyelt fel kellőképpen a gyermek dolgaira. Nem tudta, hogy "mi készül ellene", senki nem közölte vele, hogy hová viszik gyermekét. Amikor megtudta, hogy Ferike H-ra került, azonnal vonatra ült, és eljött meglátogatni, és velünk is akart találkozni. Szeretné hazavinni a gyermeket. Ők nem bűnözők, csak éppen szerencsétlenek. Nem büntethetik meg a gyermek el-

szakításával. Kéri segítségünket.

Az édesanyját hallgatva bizony úgy éreztük, hogy a hatóságok ebben az esetben talán valóban nem voltak elég körültekintőek, bár a körülményeket nem ismertük teljesen.

Mi a gyermeket nem adhattuk ki az anyának, de igyekeztünk megnyugtatni, hogy utánanézőnk a dolognak és megpróbálunk segíteni. Elmagyaráztuk neki, hogy a gyermeket nem viheti el, törvénytellenes lenne, súlyosabb dolgokat vonna maga után. Megnyugtattuk, hogy a gyermeknek jó helye van az intézetben, mindenki szereti. A gyermeknek is megmagyaráztuk, hogy maradjon nyugodtan, próbálunk segíteni. Az anya elmondta, hogy három kisgyermeke és a nagy távolság miatt nem tud gyakran látogatóba járni, de kéri, hogy telefonálhasson. Természetesen közöltük vele, hogy bármikor telefonálhat. Az anya kissé megnyugodva távozott.

Másnap levelet irtunk a Városi Tanács VB. Igazgatási Osztályára x-be, amelyben leirtuk az anya kétségbeesett helyzetét, kértük, vizsgálják meg az ügyet, és próbáljanak a gyermek x-be történő visszahelyezésével segíteni.

1980. szeptember 14.-én megkaptuk a választ a tanácstól, lényege a következő: A szülők 1979. szeptember 29.-től külön élnek és a három kiskoru gyermek nevelése az anyára maradt, aki Ferenc nevű fia megfelelő nevelését ellátni nem tudta. A gyereket a GYIVI-be karhatalommal szállították be, ahonnan többször megszökött. Ezért kellett más megyébe helyezni. Az anya lakása emberi tartózkodásra alkalmatlan, életveszélyesnek nyilvánították. A fentiek miatt az állami gondozás megszüntetésére nincs mód.

Felvetődött bennünk a kérdés, hogy ha az anya lakása élet-

veszélyes, hogyan lehet ott három kicsi gyermekkel.

Közben az édesanya gyakran telefonált, érdeklődött, tájékozódott. A gyermeket itt az intézetben nagyon megszerettük. Kedves, ragaszkodó, kötelességtudó, jól tanuló gyermeknek ismertük meg, akiről el sem tudtuk képzelni az agresszivitást. Az anya közölte velünk, hogy ismételten kéri az állami gondozás megszüntetését.

Közeledett a karácsony. Mi engedélyt kértünk arra, hogy a gyermek a téli szünetet otthon tölthesse, az x-i tanács gyámügyi előadója azonban nem engedélyezte.

Ekkor, 1980. december 14.-én x-be mentünk /utógondozó, osztályfőnök/ a gyermekkel együtt. Felkerestük a gyámügyi előadót. Az előadó elmondta, hogy az édesapa visszaköltözött a családhöz, de még nem rendeződött teljesen a családi helyzet, lakásügyük még nem oldódott meg. Mi tájékoztattuk őt a gyermek kifogástalan magatartásáról, és kértük hozzájárulását ahhoz, hogy a gyermek pár napig otthon lehessen a téli szünet alatt. A hozzájárulást megkaptuk. Ezután ellátogattunk Ferike anyai nagyanyjához, ahol igen nagy szeretettel fogadták a gyermeket. Ez a lakás, ez a környezet alkalmasnak látszott arra, hogy a gyermek a szünetet ott tölthesse. Majd az apai nagyszülőkhez, illetve a szülőkhez mentünk, ugyanis az apai nagyszülők házában egy külön kis szobában laktak a szülők. Itt is kitörő örömmel fogadták a gyermeket, és csak akkor szomorodtak el, amikor megtudták, hogy nem véglegesen vittük haza. Találkoztunk az édesapával is. Elmagyaráztuk az egész családnak, hogy a gyermek állami gondozását csak akkor fogják megszüntetni, ha a családi viszonyok és a lakáskörülmények megváltoznak. Hosszan beszél-

gettünk az apával arról, hogy mit kell tennie, hogy a gyermeket visszakapják. Az apa ígéretet tett arra, hogy a téli szünet előtt eljön H.-ba a gyermekért és rendes időben vissza is hozza az intézetbe. Ez meg is történt. A család bizakodott.

1981. január 28.-án megjött az elutasító végzés. Ennek indoklásából: "V. Ferencné szülő ismételten az állami gondozás megszüntetése iránti kérelemmel fordult a gyámhatósághoz, immár hatodik alkalommal. Legutóbb 1980. október 31.-én hozott határozatommal utasítottam el a kérelmét, hiszen az állami gondozás elrendelése óta eltelt idő alatt sem a szülő lakáskörülményeiben, sem pedig a gyermek magatartásában lényeges változás nem állott elő, ezért jelen esetben is kénytelen voltam a szülő kérését elutasítani."

Ez az indoklás elgondolkodtatott bennünket, főleg a gyermek magatartására vonatkozó rész, hiszen mi igenis határozott javulást észleltünk, és ezt nem is tartottuk titokban. A rossz lakáskörülmények pedig sajnálatosak, de nem büntethetők. Megvoltunk győződve arról, ha valaki türelmesen és alaposan megmagyarázza a szülőknek és a gyermeknek, hogy az otthon-tartózkodás feltétele a pontos iskolába járás és a rendes viselkedés, akkor ezt teljesítették volna.

1981. január 29.-én ismét felkerestük az x-i gyámügyi előadót, aki már ismerősként fogadott bennünket. Sikerült hosszasan beszélgetni a családról. Az előadó továbbra is a rossz lakáskörülményekkel és az anya nehéz helyzetével érvelt. Mi pedig próbáltuk meggyőzni arról, hogy az ilyen erős érzelmi kapcsolat megszakítása nem vezethet jóra. Sikerült is meggyőzni annyira, hogy vele együtt mentünk el a lakásügyi osztályra, a-

hol segítséget kértünk a család számára. Megígérték, hogy rövidesen lakást fognak kapni, hiszen már régen bent van a kérelmük.

Ezután saját szemünkkel győződünk meg arról, hogy a lakás valóban nagyon rossz. Az édesanyával beszélgettünk, türelemre intettük.

V. Ferenc 1981. februárjában megszökött intézetünkéből. Nagy izgalma okozott, mert nagyon hideg volt, és a gyermek kabát, pénz nélkül ment el. HATHATÓS, gyors intézkedésünkre pár óra múlva Z.-ből hoztuk vissza Ferikét. Haragudni nem tudtunk rá, hiszen könnyes szemmel csak azt hajtogatta, hogy az édesanyjához indult. Ujra elmondtuk neki, hogy ezzel csak nehezíti a szülők és a saját helyzetét. Ha szökik, akkor még később kerülhet haza. Megértette, többször nem szökött meg.

Ettől kezdve még inkább törekedtünk arra, hogy a gyermek hazamehessen.

1982 tavaszán kapták meg a szülők a lakást. Ekkor ismét kérték az állami gondozás megszüntetését. Mivel biztatást kaptak, belenyugodtak abba, hogy a gyermek a tanév végéig az intézetünkben maradjon. Közben rendszeresen látogatták, szünetekre hazavitték, pontosan visszahozták, tehát bizonyítottak.

1982-ben a nyári szünetre hazavitték a gyermeket. Ők úgy gondolták, hogy végleg, mert szeptemberig biztosan elintéződik az ügyük. Mi ugyan figyelmeztettük őket, hogy ha nem jön meg a végzés, szeptemberben vissza kell hozni a gyermeket, de reménykedtünk benne, hogy erre nem kerül sor, hiszen tudtunk róla, hogy az állami gondozás megszüntetése folyamatban van.

Sajnos azonban szeptemberig nem jött meg a végzés. V.-ék

nem hozták vissza a gyermeket többszöri felszólításunkra sem.

Ekkor, 1982. október 14.-én ismét felkerekedtünk /utógondozó és igazgatóhelyettes/ és elmentünk x-be. Először ismét a tanács gyámügyi előadójához mentünk, aki tájékoztatott bennünket arról, hogy a család körülményei megváltoztak. Egy háromszobás lakást vásároltak a tanácstól, a szülők együtt élnek, Ferike állami gondozásának megszüntetése folyamatban van. A baj csak az, hogy a gyermek nem jár iskolába. Az apa kijelentette, hogy nem viszi vissza a gyermeket H.-ba. Mi előadtuk azt a tervünket, hogy elmegyünk a kisegítő iskolába, és megkérjük az igazgatót, hogy iskolázza be a gyermeket ideiglenesen, és ha megjön a végzés az állami gondozás megszüntetéséről, akkor véglegesítheti a helyzetet. A gyámügyi előadó beleegyezett ebbe a lehetőségbe.

Elmentünk az iskolába, és kérésünkre az igazgató beleegyezett ebbe a nem teljesen legális beiskolázásba.

Ezután felkerestük a családot. Meggyőződünk róla, hogy a család rendesen él. Az édesapa véglegesen visszaköltözött. Mindkét szülő rendesen dolgozik, a gyermekek rendesek, tiszták. Az apával és a gyermekkel együtt visszamentünk az iskolába, ahol megbeszéltük, hogy V. Ferenc másnap jelentkezni fog, és becsületesen jár az iskolába. Sikerült meggyőzni a szülőket és a gyermeket is arról, hogy most már rajtuk fog mulni, a gyermek rendes iskolába járásán, a viselkedésén, hogy együtt maradhasanak. Megértették. Ferike rendesen járt iskolába.

1982. december 10.-én kaptuk meg a végzést az állami gondozás megszüntetéséről. Most már "hivatalosan" is járhatott a gyermek az x-i iskolába és együtt lehetett a családjával. Azóta

panaszt nem hallottunk, és ezzel pontot tehattünk V. Ferenc ügyére.

Ugy érezzük, hogy a család gondjának komolyan vételével, a család helyzetének rendezésével, megértésünkkel és konkrét segítségnyújtásunkkal hozzájárultunk egy család és egy gyermek sorsának rendezéséhez.

F. István

1970. októberében M. Anna leányanyának megszületett István nevű kisfia. M. Anna félárva, csak az anyja él, aki a szülés körüli időkben férjhez ment. A férjnek négy apró gyermeke van, csak úgy hajlandó befogadni a családba a még fiatal leányanyát, ha megszabadul gyermekétől. Így az anya a szülőotthonban hagyta a gyermeket, aki azonnal állami gondozásba került.

A kis F. István kétéves korában a csecsemőotthonból P.Sándorné nevelőszülőhöz került. Azzal adták ki a kisfiut, hogy nagyon kell rá vigyázni, mert beteg, asztmás. Valóban sok gond volt vele, óvodába sem járhatott. Az ápolás, a féltő gondoskodás hatására állapota javulni kezdett. Erősen ragaszkodott a nevelőanyához. A ragaszkodó, kedves gyermeket a nevelőszülő is nagyon megszerette, erős érzelmi kapcsolat alakult ki köztük.

A gyermek tanköteles korában, áthelyezés után, a kisegítő iskolába került. A nevelőszülővel való állandó szoros kapcsolaton kívül másfelé kötődni nem tudott. Gátlásos, félénk, visszahúzódó gyermek lett, az iskolában nem haladt rendesen, így intézetünkbe utalták.

1981. augusztus 31.-én hozta el a nevelőszülő, és beisko-

láztuk a kisegítő iskola második osztályába. A nevelőszülővel hosszasan elbeszélgettünk. Elmondta, hogyan került hozzá a kisfiu, és hogy ő mennyire szereti, sajátjának érzi. Belátja, hogy a gyermeknek szüksége lehet az intézeti nevelésre, hogy félénksége, gátlásossága oldódjék, és jobban haladjon a tanulásban. Ő továbbra is gyermekének tekintí Istvánt, látogatni fogja, hahazaviszi, levelet, csomagot küld neki. Együttal elmondta azt is, hogy a gyermek anyja, M. Anna - a már férjezett Sz. Gyuláné - és édesanyja, gyámhatósági engedéllyel alkalmanként látogatják a gyermeket, valószínűleg az intézetbe is el fognak jönni. A nevelőszülő még azt is elmondta, hogy a vér szerinti hozzátartozók eléggé ellenségesek vele szemben.

A gyermek elég hamar beilleszkedett az intézeti közösségbe. Amikor látta, hogy nincs elszakítva nevelőanyjától, megnyugodott, félénksége oldódott, és a tanulással sem voltak problémák. A nevelőszülő valóban gyakran látogatta, gyakran hahazavitte, és mindenképpen nagy szeretettel vette körül a kisfiut.

Akkor kezdődött a baj, amikor a vér szerinti anya és nagyanya kereste fel intézetünkben a gyermeket. A gyermek valószínűleg régebbi ijesztgetések hatására /"majd elintézzük, hogy elvegyenek a nevelőanyádtól!"/ sirva fakadt, és nem akart velük szóba állni. Ez az anyának és a nagyanyának rosszul esett, és ők is, a gyermek is, zaklatott idegállapotba kerültek.

Az 1982. február 7.-i látogatás alkalmával a vér szerinti anya és nagymama a gyermek előtt megengedhetetlen hangot használt a nevelőszülővel szemben, ezért az igazgatói irodába hivatuk őket. Az anya elmondta, hogy kérte a gyermek állami gondo-

zásának megszüntetését, most már szívesen magához venné, de a gyámhatóság elutasította kérését. A nagymama is sirva panaszkolta, hogy Istvánka az egyetlen vér szerinti unokája, ő is szívesen magához venné. Próbáltuk őket megnyugtatni, hogy utánanézünk a dolognak, és a gyermekekre nézve legjobb megoldást fogjuk támogatni.

1982. február 19.-én az anya és a nagymama lakóhelyére P.-be látogattunk /utógondozó, osztályfőnök, nevelőotthoni igazgatóhelyettes/. Először a községi tanácsházán a kirendeltség vezetőjét kerestük fel. Ő elmondta, hogy jól ismeri mind az anya, mind a nagymama családi viszonyait. Mindkét családban igen sok a probléma. Tudta, hogy Sz. Gyuláné leányanyaként szülte Istvankát. Később férjhez ment Sz. Gyulához, aki három leánygyermeket hozott a házasságba. A gyermekek sok esetben kénytelenek az utcán tartózkodni, mert a veszekedések alkalmával nincs hova menniük. Nem egy esetben éjszaka hozzá, a kirendeltség vezetőjéhez mentek segítséget kérni. A két kisebb gyermek állami gondozásba vétele is felmerült már. A férj első felesége és egyik testvére gyanus körülmények között halt meg.

Nem jobb a helyzet a nagymama házában sem. M. Antal a második férje a nagymamának. Nagyon rosszul élnek, sokat veszekednek, a férj szintén iszákos. A nagymama saját maga kérte elhelyezését szociális otthonba.

E tájékoztatás után a kirendeltség vezetőjével együtt felkerestük Z.-ben K. Ilona gyámügyi előadót, aki szintén sokat foglalkozott a családdal. Elmondta, hogy az anya és a nagymama kérésére megadták a láthatási engedélyt azzal, hogy keressék fel a gyermekeket, és igyekezzenek jó kapcsolatot kialakítani ve-

le. Ez azonban, sajnos, nem sikerült. A kapcsolat úgy elromlott, hogy később nem is látogatták a gyermeket. Egy alkalommal hozzájárult a gyámhatóság, hogy István az édesanyjánál töltsen a karácsonyt. El is vitték a gyermeket, ő azonban két nap után visszament a nevelőszülőhöz. A gyámügyi előadó azt is elmondta, hogy a napokban F. István állami gondozásának megszüntetését a megyei gyámhatóság elutasította, de a láthatást továbbra is engedélyezte.

Most már a gyámügyi előadóval együtt mentünk el először a nagyanya, M. Antalné lakására. A lakás rendes, tiszta, de a hangulat rossz. A házaspár nem ért egyet még István dolgában sem. Próbáltuk meggyőzni a nagymamát arról, hogy a kisfiút az ő érdekében egyelőre hagyja békén. Később a gyermek majd maga fogja eldönteni, hogy felveszi-e velük a kapcsolatot. Jelenleg ragaszkodik az őt kicsi kora óta nevelő nevelőszülőhöz. Megkérdeztük, hogyan akarja magához venni a gyereket, amikor maga is gondozásra szorul, hiszen szociális otthoni elhelyezését kérte. Elkeseredve ugyan, de megígérte, hogy nem háborgatja Istvánt.

Ezután az anyát, Sz. Gyulánét kerestük fel. A lakásban nagy rendetlenség volt. Az anya "ideges". Őt is meggyőztük arról, hogy egyelőre a gyermeknek jobb helye van az intézetben, illetve a nevelőszülőnél. A kirendeltség vezetője ígéretet tett arra, hogy a láthatási engedélyt nem vonják vissza mindaddig, amíg a gyermek és a nevelőszülő kapcsolatát nem zavarják. Levelezésen, egy-egy látogatáson keresztül továbbra is kapcsolatot tarthatnak a gyermekkel. Az anya elfogadta érveinket.

A kirendeltség vezetője és a gyámügyi előadó még elmondták nekünk, hogy ismerik F. István nevelőszüleit. Rendes emberek,

jó körülmények között élnek. Nem volt saját gyermekük, és ezért magukhoz vettek egy állami gondozott kisleányt. Szépen felnevelték, a leány férjhez ment. A fiatal pár a nevelőszülők szomszédságában, az ő segítségével épített háromszobás házat. A kapcsolat most is nagyon jó köztük. A leány férjhezmenetele után vette magához Istvánt P. Sándorné.

Visszatérve az intézetbe, sokat töprengtünk F. Istvánka sorsán. Megértettük az anyát és a nagyanyát is, hisz Istvánka az egyedüli vér szerinti unokája a nagymamának, illetve egyedüli vér szerinti gyermeke az anyának. De nem értettük meg, hogy ha kicsi korában olyan könnyen lemondtak róla, miért ragaszkodnak most hozzá "tiz körömmel"?

Meghallgattuk a gyermeket is. Sirva tiltakozik, amikor anyját, nagyanyját emlegetjük, ő csak anyukáját /nevelőanyját/ szereti, csak hozzá akar menni.

1982. február 23.-án a megyei GYIVI igazgatóját is tájékoztattuk F. István ügyében végzett munkánkról, majd beszámoltunk tapasztalatainkról a megyei tanács gyámügyi előadójának is.

Elhatároztuk, hogy meglátogatjuk a nevelőszülőket is. 1982. március 2.-án ellátogattunk P. Sándorékhoz T.-be. Itt is meggyőződünk arról, hogy a nevelőszülők és a gyermek kapcsolata jó, harmonikus. A családban nyugalom van, a lakás rendes, tiszta, a gyermek valóban otthon érzi magát. A találkozás megerősített minket abban, hogy minden segítséget meg kell adnunk a nevelőszülőknek, hogy továbbra is nyugodt körülmények között nevelhesse a kisfiut.

Elmentünk a helyi tanács gyámügyi előadójához is, tőle is

véleményt kértünk. A gyámügyi előadó és a GYIVI helyi képviselője jól ismerte a P. családot. A nevelőszülők szerint is alkalmasabbak a gyermek nevelésére, mint az édesanya, illetve nagyanya.

Ezek után megnyugtattuk P.-éket. Neveljék továbbra is olyan szeretettel Istvándát, mint eddig, senki sem fogja őket háborgatni.

Több mint fél év telt el nyugalomban, amikor ismét megjelent intézetünkben a kisfiu nagyanyja. Ugy értesült, hogy P. Sándorné, a nevelőszülő, saját nevére akarja iratni az ő unokáját. Ebbe ő nem egyezik bele. Volt a GYIVI-ben is, ott is élt panaszával. Mi nem tudtunk P. Sándorné szándékáról /később kiderült, hogy nem is volt igaz/. Ismét elmentünk P.-be és felkerestük az igazán segítő szándéku és a községet jól ismerő kirendeltségvezetőt.

Vele együtt ismét elmentünk M. Antalékhoz. Emlékeztettük a nagyanyát korábbi megállapodásunkra, de hajthatatlan volt. Szórta az átkokat a nevelőszülőre, és követelte az unokáját.

Több mint két órai beszélgetés után sikerült a nagyanyával megértetni, hogy mi - még ha akarnánk - sem tudnánk az unokáját rákényszeríteni arra, hogy hozzá ragaszkodjék.

Az anya nem mutatott olyan elszántságot, mint a nagyanya. Belenyugodott, hogy havonta egyszer látogathatja gyermekét.

Eltelt pár hónap, mi ismét levelet kaptunk a nagymamától. Kéri a gyermek állami gondozásának megszüntetését, de addig is a gyermek ne a nevelőszülőhöz, hanem hozzá járjon haza.

Ismételten meghallgattuk a most már 3. osztályba járó F. Istvánt. A gyermek elmondta, hogy nagyon szereti nevelőszüleit,

akik kétéves kora óta nevelik, és minden hét végén hazaviszik T.-be. Tud arról, hogy az igazi anyukája P.-ben lakik. Emlékszik arra is, hogy már találkoztak, de ő a nevelőanyukát szereti.

Levélben ismét a P.-i tanács kirendeltség vezetőjéhez fordultunk. Változott-e a helyzet M. Antaléknál? Röviden ismertettük a nagyanya újabb kivánságát. A lelkiismeretes községi vezető válaszában több pontban felsorolja, hogy a családok helyzete nem javult, sőt romlott, és semmiképpen nem javasolja a gyermek hazaadását. Idézet a levél befejező soraiból: "Megjegyezni kívánom még, hogy az idős házaspárt korukra való tekintettel tisztelem, de sohasem tudnék megnyugodni, hogy egy gyermek az én jóhiszemű, de téves információm miatt a jó helyről a pusztulásba kerülne, amikor már közel áll ahhoz, hogy maga dönthet sorsa felől."

1983. április 23.-án levelet irtunk a nagyanyának. Leirtuk, hogy a gyermek állami gondozásának megszüntetését sem mi nem javasoljuk, sem az illetékes hatóság. A gyermek érdeke azt kívánja, hogy továbbra is a nevelőszülőnél maradjon.

Azóta csend van a gyermek körül. De meddig?

Ebben az esetben világosan látszott, hogy a gyermek érdekében nekünk a nevelőszülőt kell támogatnunk, gondoskodásunkat arra a családra kell kiterjeszteni, amelyik otthont adott a gyermeknek.

H. György

1983. február 11.-én került hozzánk a GYIVI-ből a kisegítő 4. osztályos H. György, akit 1982. augusztus 23.-án vettek állami gondozásba három fiatalabb testvérével együtt. /.../

A határozat indoklásából: "H. Jánosné 4 kiskoru gyermeket nevel egyedül, mivel élettársa börtönbüntetését tölti. A szülők a tanácstól kapott lakásukat elherdálták, és jelenleg a család önkényes beköltözőként tartózkodik a Cs. uti barakklakásban. A lakás berendezése, tisztasága a minimális követelményeknek sem felel meg, a kiskoruak gondozatlanok, piszkosak, több esetben tetvesek voltak." Dátum: 1982. május 18.

Az ügyészi iratokból kiderül, hogy a gyermek a családnak szállást adó idős nőtől 70 ezer forintot lopott. Ezt a pénzt átadta apjának. Mivel a gyermek 14 éven aluli, büntetőeljárást nem indítottak ellene, az apát viszont letartóztatták.

A bűncselekmény pontos dátumát nem tudjuk, de az biztos, hogy az apa börtönből való szabadulása és a gyermek állami gondozásba vétele után történt. Feltesszük a kérdést: miért nem foganatosították az állami gondozásba vételt? Miért maradtak a gyermekek továbbra is az anyánál? Ha beviszik a gyermekeket a GYIVI-be, és megfelelő elhelyezésükről gondoskodnak, a bűncselekmény megelőzhető lett volna.

Az iratokból kiderül az is, hogy a család /az anya három gyermekével/ az apa letartóztatása után előző lakásából ismeretlen helyre távozott.

A gyermeket kísérő, a GYIVI-ben készült vizsgálati feljegyzésből: "Visszatartott indulat, agresszivitás jellemzi. A

viselkedés szocializáltsági zavarai közül az ellenszegülés, megbizhatatlanság jellemzi."

Mi ezeket a negativumokat nem tapasztaltuk. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a Gyermekvédőben végzett vizsgálat hamis volt, csupán azt, hogy a családtól elszakított, az új környezettel még szembenálló gyermek vizsgálata nem mindig nyújt valószínű képet.

Sokat beszélgettünk H. Györggyel. Jóindulatu, értelmes fiúnak ismertük meg. Érezni lehetett, hogy nagyon szereti anyját, ragaszkodik testvéreihez. Ugy tűnt, hogy a pénzt is azért lopta el, hogy testvérein segítsen, hiszen magának egy fillért sem tartott meg. A pénzt a szállásadó a párnája alatt egy kenődobbe csavarva tartotta, onnan vette el a gyermek. Valószínűleg nem volt tisztában a mennyiséggel, nem számolta meg. Nem kizárt, hogy az apa biztatta a lopásra, bár ezt a gyermek nem vallotta be.

H. Gyuri nagyon vágyakozott anyja, testvérei után. Megígértük neki, hogy felkutatjuk a családot, és ha itt az intézetben rendesen viselkedik, lehetővé tesszük, hogy találkozzék velük. A gyermek bizonyított, így mi is megtartottuk ígéretünket. Az utógondozó szinte detektívmunkával derítette fel a család tartózkodási helyét. V.-ben találtuk meg a lakásnak nem nevezhető tartózkodási helyet, ahol 1983. február 21.-én meglátogattuk őket.

Az épület romos, hiányos tetőzettel, beüvegezetlen ablakokkal. A hiányokat rongyokkal, fóliával pótolták. A környék szemétkerakóhely. Bezárkózva egy szobaszerű helyiségben találtuk meg a három gyereket. Csaknem teljesen meztelenek voltak,

egy-egy kis rongyos ingszerű holmi volt rajtuk. Anyjuk nem volt ott. A szobában két rossz fekhelyen és egy füstölgő kályhán kívül csak különböző halmokba rakott és szétszórt szennyes ruhát találtunk. Szinte hihetetlen, hogy ma ilyen körülmények között emberek élhetnek. A gyerekek kedvesek, barátságosak voltak: egy 7 éves kislány, egy 8 éves kisfiú, egy 12 éves kislány. Ismét feltesszük a kérdést: hogy lehettek ezek a gyerekek 1983. februárjában az anyánál, amikor 1982. május 18.-án állami gondozásba vették őket?

A gyermekek elmondták, hogy ők Gyurika testvérei. Amikor R.-ben laktak, jártak iskolába. Édesanyjuk azért nincs otthon, mert dolgozik a Köztisztasági Vállalatnál. Édesapjukat, Cs. Kálmánt három hónapja letartóztatták, mert elköltötte Gyurika lopott pénzét. Édesanyjuk összeállt egy bácsival, és idejöttek lakni. A bácsi goromba, és sokat iszik. Most is elzavarták a munkahelyéről, mert részeg volt.

Részlet a látogatásunk alkalmával készített magnófelvételtől:

Kopogtatás.

Utógondozó /U/: Gyerekek!

Gyerekhang /Gy/: Ki az?

U : Gyuri bácsi van itt, onnan, ahol a testvéred van, Gyuszkó.

Tudod, már voltam itt.

Ajtónyikorgás.

Gy: Tessék bejönni...Csókolom...csókolom.

U : Jaj de ügyesek vagytok!

Gy: Pontosan mosunk.

U : Mostok?

Gy: Igen, igen.

Gy: Anyukám, izé...nagymamánál van, én meg mosni szoktam. Hát Gyurka hazajön már?

U : Kicsoda?

Gy: Hát Gyurka!

U : Hát hogy jönne haza?

Gy: Mert husvétkor azt mondta anyukám, hogy hazajön.

U : Aha!...Te mit csinálsz?

Gy: Hát mosok.

U : Te is kislány vagy?

Gy: Fiu!

U : Hát akkor...két ilyen lány és a fiu mos?

Gy: /nevetés/ Szokott mosni ő is.

U : Anyuka most nem dolgozik?

Gy: Most nem, nagymamánál van.

U : A nagymama hol van?

Gy: A Stromfeld utcában. Nem az én mamám, csak úgy mondjuk neki, hogy mama.

U : Aha! Kinek a mamája?

Gy: Nem nekünk. Csak attól lopta Gyurka a pénzt.

U : Attól a mamától?

Gy: Igen.

U : És mennyit lopott Gyurka?

Gy: ...24...500...

U : No de azt mondják ,hetvenet.

Gy: Nem! Csak ráhazudták, hogy több legyen, hogy többet üljön bent.

U : Aha! Anyuka mikor ment el?

Gy: Dél...fél...negyed tizenkettőkor.

U : És apukátok hol van? ... vagy az a bácsi, akivel anyuka él?

Gy: Az anyukámmal.

U : Ja az is element?

Gy: Igen, az utcaseprőkhöz azért egy hétig nem megy, mert most másik munkahelyet keresnek, meg azért, mert ivott. Észrevette a főnök, hogy ivott bent a munkahelyen.

U : Kicsoda?

Gy: A Laci bácsi.

U : A Laci bácsi mióta lakik itt?

Gy: Mivelünk jött ide. 3 vagy 4 hónapja hogy együtt vannak.

U : És a ti apukátok mikor ment el a börtönbe?

Gy: Két hónapja körülbelül.

U : És miért került ő börtönbe?

Gy: Azért, mert azt mondta anyukám, hogy vigye vissza a pénzt,
és akkor apukám meg megörült a pénznek, és nem vitte vissza.

U : És meddig lesz apukád börtönben?

Gy: Nem tudjuk, még nem volt az ítélet.

U : Még nem?

Gy: Nem. /Hová tegyem? Hagyd, még ki kell mosni, meg öblögetni is kell!/
[Aztán a székbe ül.]

U : Persze, még öblögetni. Te hány éves vagy?

Gy: Én? Nyolc.

U : Téged hogy hívnak?

Gy: Julia.

U : Julia, jaj de szép neved van. Te vagy a legfiatalabb?...
És téged hogy hívnak?

Gy: R. Péter.

U : Peti! Te hány éves vagy?

Gy: Én? Tíz lesznek.

U : És téged hogy hívnak?

Gy: Ilona.

U : Ili, te vagy a legidősebb? És te vagy most itt a házaszszonegy?

Gy: Igen.

U : És mit főztél ma?

Gy: Mátka? Krumplit főztem, levest, az már elfogyott, meg izé... csináltam izé...olyan pörkölt zafatot és beleraktam.

U : A krumplit?

Gy: Igen.

U : Hát te ilyen ügyes vagy?

Gy: Igen.

U : És ki pucolja meg a krumplit?

Gy: Én.

U : Aztán még anyuka is abból eszik ,amit te főztél?

Gy: Igen, ha hazajön.

U : Az iskolába nem jártok még?

Gy: Még nem, majd még...az anyukám még nem ment be, mert idáig még dolgozott....azt mondta a jövő héten lehet, hogy kezdünk járni.

Gy: Mi nem mentünk be a Gyurkához.

U : Nem? Miért nem jöttetek Gyurkához?

Gy: Anyukám nem engedett, mert kevés volt a pénze.

U : Kevés volt a pénze.

Gy: Igen. Mi azt hittük, most kapja, de majd a másik hónap kapja 12.-én.

U : No és, mit csináltok ti itt egész nap?

Gy: Mosunk...főzünk...takarítunk.

U : Na és nem jártok iskolába?

Gy:.....mi nem.....

U : Ezt a mostani apukákat hogy hívják. Bandi bácsi?

Gy: Nem. Várjunk...milyen Laci...Kovács László.

U : Neki is vannak gyerekei?

Gy: Nincs...nem tudom.

U : Nem tudod. Nem szokott benneteket bántani?

Gy: Engem csak egyszer.

U : Mit csinált veled?

Gy: Odaizélt, azért mert oda...ráültem az asztalra.

U : Mit csinált?

Gy: Oda...izé...odavágott az ágyra.

U : S nem sirtál?

Gy: Nem, nem, kinevettem.

U : Miért nevettél?

Gy: Azért, mert nem fájt.

U : Be volt egy kicsit csiccsantva?

Gy: Igen.

U : Sűrűn be szokott csiccsantani?

Gy: Igen.

U : És akkor goromba egy kicsit?

Gy: Hát...édesapukám az nem szokott. Az sohase bántott minket.

U : Édesapátok most van először börtönben?

Gy: Nem. Már harmadszor. Tíz évig ott laktunk...-en, meg...-án is laktunk, és idejött ennek a keresztapja, három éve, és azután, azóta csinálja. Pedig lova volt, és akkor mikor ...izé...eleresztették, mert a többi cigányok loptak, és apukám mindig vesz inkább.

U : Ti is cigányok vagytok?

Gy: Igen. Oláh cigányok.

U : Oláh? Hát te nem is úgy nézel ki, mint aki cigány. Hát te fehérbőrű vagy. Nem?

Gy: De...

U : Hát mit jelent az, hogy oláh cigány?

Gy: /érthetetlen/...oláh cigányul.

U : Pl. Milyen?

Gy: Fél magyar, fél cigány, de ő nem tud cigányul.

U : Te tudsz cigányul?

Gy: Igen. Apuka nem is tud.

U : Gyurika is tud cigányul?

Gy: Igen.

U : Hát mondjál nekem valamit cigányul.

Gy: Szokeresz a fakeresz.

U : Szokeresz?

Gy: ...nevetés...

U : És ha én azt akarom mondani: igen, mit kell mondanom?

Gy: Szocik.

Gy: Igen, szocik.

U : Á, hát te honnan tudod? Nem tudsz cigányul.

Gy: De tud egy-két szót, ő is tud.

U : Hát ha apuka és anyuka nem dolgozik, miből éltek?

Gy: Csak máma nem dolgozik.

U : De hát azt mondtad, elzavarták.

Gy: Csak Laci bácsit. Anyukám dolgozik, csak máma ment el.

U : Anyukát nem zavarták el?

Gy: Nem. A vendéglátóba megy, a bé... étterembe...

U : A Béke étterembe?

Gy: Igen, ez az, nem, nem, a Bástya étterembe.

Gy: Taxival jött a bácsi?

U : Taxival. Na, figyeljetelek ide. Tudjátok, hogy ez micsoda?

Gy: Lemezjátszó.

U : Nem, magnó.

Gy: Hadd nyissam már fel!

U : Na ,figgyelj ide! Téged hogy hívnak? Mutatkozz be!

Gy: R. Ilona.

U : Na , Ilona mit üzensz Gyuszikának?

Gy: Azt, hogy vigyázzon magára, hogy jó... hamarabb kiszabadul.

U : Hát miért? Ő nincs bezárva... Hát mondjad csak! Be van ő zárva?

Gy: Nem tudom.

U : Anyuka mit mond?

Gy: Ő más iskolába jár ,már nem lesz tárgyalás.

U : Nem lesz tárgyalás?

Gy: Nem, neki Gyurkának nem lesz.

U : Miért nem lesz tárgyalás?

Gy: Bácsi! Én mondok valamit. Volt itt öt fiatal gyerek. Azt mondta az egyik, hogy a ...izé...ő a...mi is a neve? 21 éves, ő a nevelője. Izé Kis Eper.

U : Honnan volt itt az a Kis Eper?

Gy: Nem tudjuk, azzal a Gyurival jött ide, aki...az is ott volt az intézetben... S akkor azt mondta, ha akarja kihozza a Gyurkát, de én azt mondtam, hogy ne hozd ki, hadd tanuljon tovább.

U : Nem úgy hívták, hogy Juhász Sanyi?

Gy: Nem tudjuk.

U : Nem Hévízi Péter? Nem ismeritek?

Gy:

U : No de hát az nem nevelő volt, hát azt láthattátok, ha azt mondja, hogy ha akarja, kihozza a Gyurit.

Gy: Igen.

U : Ti elhittétek, hogy ő nevelő?

Gy: Nem, én nem. Azt mondta, hogy ki akarta szöktetni.
/Csinálja már!/

U : Kit akart kiszöktetni?

Gy: A Gyurkát. És mondtuk neki, ki ne merd, mert anyámnak szólnunk, mert úgy mondjuk neki, hogy anyám.

U : Na most! Te mit üzensz Gyurkának?

Gy: Én?

U : Mutatkozz be szépen!

Gy: R. Péter.

U : Na Peti! Mondjál valamit Gyurkának, le fogom neki játszani.

Gy: Hogy vigyázzon rá, magára, szépen tanuljon. Csókoltassuk mind a hárman.

Gy: Én még nem mondtam neki!

U : És téged, hogy hívnak?

Gy: R. Julia.

U : Hát te Julia? Nincs rajtad kombiné. Meztelenül vagy.

Gy: Kimossuk.

U : Kimossátok? No, üzensz valamit Gyurkának? No beszélj!

Gy: Hogy vigyázzon rá.

U : Ki vigyázzon rá?

Gy: A Gyurka. Szeret.

U : Szeret téged? Hát te, Julia, miért nem jársz iskolába? Nem fogsz tudni olvasni.

Gy: Tudok.

Gy: Én azt üzenem a Gyurkának...

U : Ki az az én?

Gy: Ili. Hogy vigyázzon magára, szépen tanuljon, szeressük mind a hárman.

Gy: Én mondom! Szeressük mind a hárman, Ilit is, Petit is, engem is.

U : No, de én félek attól, ha nem jártok iskolába, akkor mi lesz veletek?

Gy: Anyukám....lehet, hogy majd bejárunk.

U : Hová?

Gy: Iskolába.

Gy: Én óvodába járok.

Gy: Nem tudjuk, hol kell kérni papírt.

U : És hogyha intézetbe visznek benneteket?

Gy: Akkor anyukám kivált.

U : No de hát iskolába kell járni!

Gy: Csinálja már!

U : Még egy kicsit csinálom. Tudtok-e valami szépet? Énekelni tudtok-e?

Gy: Én...én...én /közösén énekelnek/

U : Ez cigányul van? Mit énekeltek? Magyarul hogy van?

Gy: Nem tudjuk magyarul.

1983. március 1.-én ismét felkerestük a családot, hiszen az anyával szerettünk volna találkozni. Az anya most sem volt otthon. A gyermekek viszont most is ott voltak. Mondták, hogy egész nap egyedül vannak.

A tapasztaltakra felhívtuk a v.-i városi tanács gyámügyi előadójának figyelmét, aki tőlünk tudta meg a család tartózkodási helyét.

1983. március 18.-án H. Györgyöt beidézték az apa tárgyalására. Megkérdezték, akar-e vallomást tenni. A gyermek nem akart tanuskodni, így nem kérdeztek tőle semmit. A tárgyalás szünetében találkoztunk a kárvallott szállásadónővel. Elmondta,

hogy ők a férjével együtt nagyon szerették és sajnálták az anyát és a gyermekeket, ezért fogadták be őket a lakásba. Nekik nem volt gyermekük, magányosnak érezték magukat. A durva apát, R. Györgyöt nem szerették, de az anya és a gyermekek miatt eltűrték.

Ezen a napon Gyurival elmentünk a család tartózkodási helyére is, ahol otthon volt mindenki. Gyurikát kitörő örömmel, igen nagy szeretettel fogadta a három testvére. Mindnyájan zokogtak a meghatottságtól. Sikerült őket megnyugtatni. H. György maga is nagyon csodálkozott, hogy édesanyja és testvérei ilyen körülmények között élnek. Sikerült az anyával is kapcsolatot teremteni. Elmagyaráztuk neki, hogy próbáljon változtatni a körülményeken, mert gyermekeit így nem tarthatja meg. Gyuri maga is megértette, hogy neki becsületesen kell tanulni, dolgozni, hogy később segíthessen a családon.

1983. április 20.-án a megyei GYIVI-ben találkoztunk H. György három testvérével. Kiderült, hogy anyjukat 26 napra lecsukták, és ők idekerültek. A gyámhatóságon érdeklődtünk a bebörtönzés okáról. Az anya több alkalommal beköltözött szanált lakásokba gyermekeivel. A kirótt birságot nem tudta kifizetni, ezért kellett börtönbe mennie.

Az anya 1983. május 6.-án, kiszabadulása után, látogatóba jött intézetünkbe. Elkísérte az az idős nő, akinél előzőleg laktak, akit megloptak. Elmondják, hogy az idős házaspár visszafogadta a családot szeretetből, szánalomból, és azért, hogy állami gondozásban lévő gyermekei látogathassák az anyát. Fizetni sem kell nekik, időnként segítenek az idős házaspárnak. A rendőrség elég sűrűn felkeresi a családot, mert az új élet-

társ sokszor közbotrányt okozóan viselkedik. Az anya elmondja, hogy szabadulni szeretne tőle, mert vele szemben is durva, agresszív. Az anya nagyon ragaszkodik gyermekeihez, szeretné, ha Gyurika a nyári szünetet nála tölthetné. Ismételten arra kértük, hogy rendezze viszonyait, mert csak úgy remélheti a gyermek otthoni tartózkodását, ha nem is egész nyárra, de bizonyos időre.

1983. május 18.-án látogatást tettünk az anyánál. Nagytakarítás, festés közben találtuk őket. Dolgoztak, hogy a lakás megfelelővé váljon a gyermek fogadására.

Megbeszéltük az anyával, hogy a gyermek még nem töltheti otthon a nyári szünetet, de pár napra hazavisszük. Ehhez a gyámhatóság is hozzájárult.

1983. június 29.-én, ígéretünkhöz hiven, három napra hazavittük Gyurkát az édesanyjához. A körülményeket viszonylag rendben találtuk, bár az agresszív élettárs még mindig együtt él az anyával.

A gyermeket előzőleg elvittük Zs.-be, abba az intézetbe, ahol a három testvér tartózkodik. A találkozásról magnófelvétel készült. /Ld. alább./

Az anya felelőtlenségét jelzi, hogy kórházban tartózkodó szomszédasszonyának 2 és 3 éves gyermekét magához vette, holtott körülményei miatt ezt nem engedhetné meg magának.

Ugy tűnik, H. György és testvérei esetében a gyermekek valóban jobb helyen vannak az intézetben, mint az anyánál, bármennyire szeretik is egymást. Az anya nem tud a nehézségekkel megküzdeni. Célunk az, hogy a kapcsolat ne szűnjön meg, a gyermekek találkozzanak egymással és az anyával. Mivel a gyermekek

értelmesek, jószándékuak, remény van arra, hogy érettebb korukban ismét együtt lehetnek.

Részlet a H. György testvéreivel készült interjuból. Helyszín: Zs.-i nevelőotthon.

Utógondozó/U/: No eljöttelek megint meglátogatni. Hol találkozunk utoljára?

Ilona/I/: Otthon...a...GYIVI-ben.

U : Hogy kerülték a GYIVI-be?

I : A...jött a tanácsi és azt mondta, hogy viszi anyukát a munkahelyre....Én már gondoltam az autóról, hogy intézeti. Már amikor megláttam az autót, akkor rögtön tudtam.

U : No, most figyelj ide! Emlékszel, amikor én kint voltam nálatok először? Emlékszel, amikor a magnóbeszélgetés volt?

I : Igen.

U : Én akkor azt mondtam, hogy nem jártok iskolába, ez ugyesem lehet, és előfordulhat, hogy intézetbe hoznak benneteket is. Igaz?

I : Igen.

U : Most bekövetkezett?

I : Igen.

U : És hogy érzed magad?

I : Én nem jól.

U : Figyelj ide! Akkor volt jobb, amikor nem jártatok iskolába? ... és egyedül voltatok?

I : Hát...jó otthon, de most olyan szívesen járnék iskolába, ha most hazamehetnék.

U : No, most figyelj ide! Kit hoztam én hozzád ide látogatóba?

I : Gyurit.

U : No Gyuszikám! Én tudom, hogy egy nevelőotthonban nem olyan élet, mint odahaza, de mondd el Te Ilinek, hogy érzed magad.

Gyuri/Gy/: Jól.

U : Hát mesélj neki arról, hogy mit szoktál a nevelőotthonban csinálni.

Gy: Játszunk...kirándulunk a Balatonra.

I : Voltatok ott Ábrahámhegyen?

Gy: Voltunk.

I : Olyan jó volt ott.

U : Te is voltál?

I : Igen. Olyan jól éreztem magam. Olyan csukásokat ugrottam, belelábaltam a Balatonban. Mindig alámerültem, a víz alatt, azt az uszógumival ugráltam befelé.

Gy: Azután mentek Ők, amikor mi visszajöttünk onnan.

U : Gyuszikám, te még mészhöz valahová kirándulni?

Gy: Nem. Gyalogturán voltam és a Balatonon.

U : Ili! Beszéltem édesanyáddal, ő azt mondta, hogy volt már itt látogatni.

I : Volt.

U : Tudod, hogy édesanyádék visszaköltöztek ahhoz az öreg nénihez?

I : Tudom.

U : És az öreg néni azért fogadta vissza anyukát, mert anyukáéknak nem volt hol lakni. Én most Gyuszikát hazaviszem két napra.

I : Hadd menjek már én is Gyuri bácsi! Tessék már megbeszélni!

U : Figyelj ide! Gyuszikát is csak azért viszem el két napra, mert ő már nagy fiú, és ha nem fogja magát jól érezni, akkor megbeszéltük Gyuszikával, akármikor visszajön. Így van Gyurikám?

Gy: Igen.

U : Na most azt tudni kell, hogy anyukáék ott laknak ennél az öreg néninél, s ennél a néninél a könyhában laknak, s csak egy ágy van. És ott anyuka azzal a bácsival alszik, akivel együtt él. Hogy hívják?

I : Laci bácsi.

U : No, és hát Gyurka is az öreg néni szobájában fog aludni. Most nekünk az a célunk, hogy anyukának segítsünk, hogy megfelelő lakást kapjon.

I : Akkor hazamehetek? Végleg?

U : Végleg hazamehetsz, de ahhoz még évek kellenek.

I : Jaaaaj!

U : Neked mi a fő feladatod? Meg Gyurkának? Meg a másik testvérednek?

I : Az, hogy jól viselkedjek.

U : És hogy ne kerülj olyan sorsra, mint az édesanyád. Mert ti tudjátok a legjobban, édesanyátoknak milyen sorsa volt édesapátokkal. Igen? Véleményed szerint milyen sorsa volt?

I : Nem volt jó.

U : Mi azt szeretnénk, és azért hoztak ide benneteket a nevelőotthonba, hogy tanuljatok, szorgalmasak legyetek.

I : Igen, de ha hazamegyek, akkor járni fogok iskolába.

Gy: Ezt előbb kellett volna már megcsinálni!

U : Bizony.

Gy: Még ide nem kerültetek.

U : És utána most az legyen a gondotok kislányom, hogy itt becsületesen tanuljatok, és nekünk az a célunk, hogy benneteket felkészítsünk az életre. Nem egyedül vagy. Tudom, hogy nem könnyű, de azért ebbe bele kell nyugodni. Érted-e?

Ajtónyikorgás.

Az igazgatónő hozza a másik két kislányt.

A gyerekek sirnak, zokognak és ölelgetik, csókolgatják egymást.

Részlet az anya lakásán készült magnófelvételből:

U : Jó napot nagymama!

Lakásadónő/L/: Jó napot! Hogy tetszik lenni?

U : Csak így öregesen.

Gyuri/Gy/: Jó napot kívánok!

L : Szerbusz.

U : No, meghoztam a fiut.

Anya/A/: Nagyon szépen köszönöm.

U : Gyuszika! Eredj, nézzél körül!

A : Gyere!

/Állatok hangja, csirke, kacsa, ló stb./

U : Hát ez a két kicsi?

L : Baba született...kettes...egy fiu, egy lány. És ezek már itt vannak. Behozta éjszaka.

U : És az apjuk hol van?

L : A börtönben.

U : Mit csinált?

L : Valami férfit leütött...Kis mocskok. Nem győzők rájuk mosni.

U : És most ki eteti ezeket a gyerekeket?

L : Én etetem, meg mosdom, meg kimosom.

A : Drága Gyuri bácsi! Meddig lehet itthon ez a gyerek?

U : Vasárnapig.

A : Tovább nem lehetne?

U : Nem, nem, nem anyuka!

A : Aztán most már egyáltalán nem jöhet haza ez a gyerek?

U : Hát hazajöhet, majd meglátja ő is, hogy érzi magát itthon, hogy viselkedik, időben visszajön.

Gy: Ezek kik?

A : Hát Elvirának a gyerekei.

U : Hogy hívják őket?

A : Ezek...

U : A vezetéknévük?

A : Hát, én azt nem is tudom.

U : Most magánál vannak vagy a mamánál?

A : A mamánál. Nem énnálam. Hát én dolgozok, csak most beteg-állományban vagyok.

U : Voltunk a két kislánynál.

A : Mondta a kisgyerek. Én irtam nekik. Megvan a címük. Voltam náluk többször is. A Petike egyáltalán nem ír levelet. Mennyit irtam nekik! Pénzt küldtem mindegyiknek külön-külön.

Gy: El is küldték a levelet, amit te irtál nekik. Visszaküldték tőlem.

A : Miért?

Gy: Azt mondták, mert szétszórják, elvesztik.

U : Ezeknek a gyerekeknek hogy hívják az apjukat?

L : Hát a Zsiga. Én csak úgy tudom, Zsiga.

U : És nagymama, ha valami történik ezekkel a gyerekekkel itt? Megharapja a kutya vagy megrugja a ló.

L : Nem, vigyázunk mi. Itt vagyunk hárman-négyen.

A : Nem történhet itt ezeknek semmi bajuk.

L : Isten őrizz! Kutya nem bántja. Ez úgy megy, mintha a mienk volna. Mosdás, öltöztetés, evés, minden.

U : Az anyjuk most szült?

A : Nem, már megszült.

U : És mikor jön haza?

A : A napokban várjuk őket.

U : És akkor ők hova mennek?

A : Van Őnekik lakásuk. Csak hát most ott nincs, aki vigyázzon rájuk. Apukájuk is a kórházba került.

U : No, és akkor most Gyuszi a nagymamánál fog aludni?

A : A nagymamánál bent a szobában.

U : Gyurikám?

Gy: Jó.

U : És akkor vasárnap találkozunk.

Gy: Jó. Mikor? Reggel vagy délután?

U : Délután.

Gy: Vacsorára?

U : Vacsorára. Ugy 6 óra felé legyél ott!

- . -

Befejezés

Amikor utógondozásról beszélünk, egyuttal családgondozásról is szó van. Láthattuk: az utógondozó munkájának egy részét családgondozói feladatok képezik, az utógondozás tapasztalatai utat mutatnak a családgondozás számára is. Sajnos, ma még az utógondozás nálunk kialakult formája sem terjedt el eléggé. Mi fontosnak tartjuk, hogy minden; a mienkhez hasonló intézetben, sőt, nem csupán értelmi fogyatékosok intézeteiben, hanem minden - állami gondozottakat nevelő - intézetben legyen utógondozó. Csak így válhat az utógondozás preventív jellegűvé, és csak így valósulhat meg a távlati cél: a fiatalok társadalmi beilleszkedése, amelynek fő vonalai a munkahelyi, a közéleti és a magánéleti beilleszkedés.

A preventív, tervszerű, hatékony utógondozás - mint láttuk - nem az intézet kapuján való kilépéssel kezdődik, hanem sokkal hamarább. Ezt "kirendelt" utógondozó /pártfogó/ megvalósítani nem tudja. Az utógondozást jogi alapokról át kell helyezni érzelmi alapokra. Ebből következik, hogy az utógondozó /pártfogó/ nem lehet hivatalnok, hanem munkáját szenvedéllyel, elkötelezettséggel, elhivatottsággal végző ember.

Az utóbbi időben a gyermekvédelem területén elszaporodtak a jogászok, akik szintén lehetnek jó pedagógiai érzékkel megáldott, egyszerű emberek, sajnos azonban, legtöbbjük egy-egy gyermek sorsát "eset"-nek tekinti, a papírhalmaz mögött nem látja az embert.

Az utógondozásnak, a családgondozásnak a pedagógiai optimizmus talaján kell állnia. Hinni kell a munkában, bizni kell az emberben. Sajnos, találkoztunk hivatásos pártfogóval, aki így nyilatkozott: "...akármit csinálunk, ezekből nem lesz semmi. Iszákos csavargó lesz valamennyi." Az ilyen elfásult, peszsimista emberek ne vállaljanak gyermekvédelemmel, családgondozással kapcsolatos munkát.

Hinnünk kell abban, hogy munkánk fontos, hatékony, eredményes.

Az utógondozás preventív tevékenység, tehát eredményességét felmérni nehéz. Nem tudhatjuk pontosan, mi lett volna a fiatalal, ha nem részesül utógondozásban. Előfordul, hogy a fiatal erőfeszítéseink ellenére is lejtőre kerül, hiszen nem lehetünk mindig mellette. Ez lehangoló és elkeserítő számunkra, de nem szegheti kedvünket, ilyenkor a sokkal nagyobb számú pozitív esetre kell gondolnunk.

Álljon itt példaként egyik vizsgálódásunk eredménye. Az 1981. február 1.-i állapotot rögzítettük.

1972-től 1980-ig kisegítő iskolánkban 86 tanuló végzett.

Közülük utógondozott:	55,8%
Utógondozása megszűnt:	44,2%
Jól beilleszkedett:	72 %
még tanul:	23,2%
önálló életet él:	43 %
családot alapított:	5,8%
Beilleszkedése problémás volt, de sikerült:	7 %
birósági ügye nem volt:	4,6%
rendőrségi ügye volt:	2,3%
Beilleszkedése még nem sikerült:	21 %
birósági ügye nem volt:	13,9%
birósági ügye volt	4,6%
rendőrségi ügye volt:	2,3%

A többség jól beilleszkedett, és ez a fontos. Természetesen nagyon fájó számunkra, hogy bírósági, illetve rendőrségi ügyei is voltak volt növendékeinknek. Bánt ez bennünket akkor is, ha ez a százalék az összalakosság fiatalokú bűnözési statisztikájával összehasonlítva alacsonynak mondható, főleg, ha arra gondolunk, hogy értelmi fogyatékos fiataljaink befolyásolhatóságuknál fogva különösen veszélyeztetettek, főként a csoportos bűnelkövetések esetén, amikor az értelmesebb bűnöző fiatalokhoz csapódnak.

Ezekből az esetekből is tanulnunk kell, és a tapasztalatokat fel kell használni további munkánkban. Egy-egy sajnálatos eset kapcsán új megelőző nevelési feladat jelentkezik. Te-

hát a csüggedés, pesszimizmus helyett cselekedni kell, hogy az elkeserítő jelenségek számát csökkentsük, megszüntessük.

x x x

Az utógondozás tapasztalatai alapján meghatározható, milyen legyen a családgondozói tevékenység.

1. A családgondozó személyének kiválasztása nagyon fontos feladat. Ezt a munkát hivatásnak kell tekinteni. Ismerni, szeretni kell az embereket, a családokat, bízni kell bennük. Csak ezzel az elhivatottsággal tudja munkáját végezni. Semmiképpen ne váljon hivatalnokká, mint annyi más gyermekvédelemmel foglalkozó dolgozó, akik a családokat, gyermekeket csak az aktákból ismerik, akik papirokkal fegyverzik fel magukat. Ismernie kell az életet a maga sokszor elborzasztó valóságában.

2. A fentiekből következik, hogy a családgondozó számára mindenképpen szabad mozgási lehetőséget kell biztosítani. Ha lehet, gépkocsit használjon, hogy gyorsan tudjon mozogni. Utógondozási munkánk mutatja, hogy a feladatok milyen szerteágazóak. Egy-egy látogatás sok másikat von maga után. Legjobb mindennek azonnal utánanézni, ilyenkor fontos a gyors és szabad mozgás. Munkaidejének nagyobb részét kint, a munkaterületen kellene töltenie és kevesebbet a hivatalban.

3. Mindezekből következik, hogy munkájához a legnagyobb segítséget kell biztosítani. Ismerjék, becsüljék munkáját. Intézkedései hatékonyak legyenek. Ha pl. tanácsi keretben működik, tanácsülésein ismertessék feladatait, biztosítsák az egész tanácsi apparátus támogatásáról. Kiemelt feladatnak kell tekinteni.

CSALÁDGONDOZÁS A NEVELŐÖTTHONI

UTÓGONDOZÁSBAN⁺

/.../ A társadalom egyre több segítséget ad ahhoz, hogy a család funkcióinak /gazdálkodó és fogyasztó egység, a gyermekek elsődleges szocializálásának pótolhatatlan színtere, a gyermek és a felnőtt érzelmi stabilizálását biztosító, érzelmi igényeit elsődlegesen kielégítő keret, az egyén mindennapi regenerálódását biztosító tér/ maradéktalanul megfeleljen. A segítségnyújtás különböző intézményes formái mellett kiemelt feladatként kezeli a család védelmét, gondozását. A speciális szükségletek igénye különböző főhatóságok irányítása alá tartozó különböző szakhálózatok, illetve juttatási formák egymástól független létrejöttét eredményezte. Ma a családgondozás sokféle szakfeladathoz kapcsolódva folyik különféle szervezetek, intézmények keretében. Ennek a megoldásnak az az előnye, hogy a speciális probléma megoldásához biztosítja a szakszerűséget, de hátránya a széttagoltság, a párhuzamosság, és az, hogy egymás intézkedéseinek ismerete még egyazon családon belül sem biztosított. A gondokat tetézi, hogy a szakági gondozóhálózatok túlterheltek, az intézkedések többnyire egy-egy probléma megoldására korlátozódnak, így a családgondozás sokszor csak tüneti kezelés. Az lenne az ideális, ha a gondozás az egyén és a család helyzetét

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

együttesen javítaná, a kedvezőbb állapotot stabilizálná, a súlyosabb problémák megjelenését megelőzné, vagyis a lehetséges mértékű komplexitással szolgálná a prevenciót.

A szakági gondozás egyik friss hajtása a volt állami gondozottak utógondozása. Létjogosultságát az a fejlődéslélektani megállapítás is alátámasztja, hogy a felnőtté válás folyamata az ifjkor második szakaszára, a 21-25 éves korra tevődik. /.../ Ez a fejlődési folyamat nem problémamentes, elég gyakori a fejlődésben való stagnálás, az alacsonyabb életkori sajátságoknak megfelelő szinten történő megrekedés.

A fejlődésben megrekedtek analizáló, általánosító, értékelő képessége fejletlen. Életszemléletük az anyagi érdekeltség szintjén reked meg, kulturális érdeklődésük kialakulatlan. E jelenség oka az, hogy az egyén pszichikus képességeinek fejlődése nem spontán érés, nemcsak biológiai differenciálódás eredménye. A kifejlődésben meghatározó a céltudatos oktató, nevelő, képző munka, valamint - az oktatáson belül és az oktatáson túl - ezeknek a pszichikus képességeknek az állandó, aktiv működtetése.

A pszichikus képességek aktiv működtetésének hiányos volta lehet az oka annak, hogy a nevelőotthonból kikerült ifjak egy részére a fejlődésben megrekedtség a jellemző, állapotuk helyes irányu változásához szaksegítséget igényelnek. A megfelelően fejlődő, a családban felnövő fiatalok esetében is szükség van az irányításra, segítségre, ezt a szülők meg is adják. A nevelőotthonban felnövekedőknél az utógondozó feladata a fiatal irányítása, segítése.

A nevelőotthoni utógondozás országos hálózata még nem tel-

jes, a kialakulás kezdetén tart. Egyes nevelőotthonok - felismerve e munka szükségességét - létrehoztak ilyen munkakört intézményükön belül. Az utógondozók - egymás munkáját sem ismerve - különböző módszerekkel dolgoznak, egymástól elszigetelten, az utógondozói munkát különböző formában, képességeik, lelkiismeretük, szakképzettségük és összeköttetések szerint végzik. Tudomásom szerint a gyermekvédelmi intézményekben országszerte összesen 31 utógondozó dolgozik. Az utógondozók a megyén kívülre költöző gondozottaik további figyelemmel kísérését nem tudják egymástól kérni, mert a gondozói hálózat szétagolt. Nevelőotthonon belüli feladataik is különbözőek.

Speciális utógondozó képzés nincs, az utógondozók pedagógus képesítéssel végzik munkájukat. Nincs szakmai fórum, nincs továbbképzési lehetőség. /.../

A nevelőotthoni utógondozó tevékenysége egyrészt a nevelőotthonba került gyermekek családjára irányul a visszahelyezés érdekében, másrészt pedig a nagykorúvá vált volt állami gondozottak önálló életkezdésére, az általuk alapított család gondozására. 1983 áprilisában statisztikát készítettünk az elmúlt öt év utógondozottainak helyzetéről. Nevelőotthonunk 108 utógondozottjából szüleinél él 21 fő, testvérénél 4 fő. Tehát az ifjak 23%-a visszakerült abba a családba, ahonnan nagyrészt környezeti okból emelkedett ki. Ez a magas arányszám szinte kiált a család-gondozói munkáért. A statisztika szerint a 108 fő utógondozottból házasságot kötött 43 fő, élettársi közösségben él 11 fő. Egy gyermeke van 23 főnek, kettő 14 főnek. Gyermekes családban él 34%-uk. Az utógondozó a párválasztás kérdésének segítségével, a személyiség fejlesztésével, a jó házasság előfeltételei-

nek megteremtésével is foglalkozik, így tehát munkájának minden mozzanata tulajdonképpen családvédelmi prevenció. /.../

Utógondozói munkám során kapcsolatot tartok a nevelőotthonból kikerült fiatalokkal. A kikerülőkkel történő beszélgetések témái a következők:

1. A munkahely. Felveszem a jövőendő munkahellyel a kapcsolatot. A munkahelyi beilleszkedés szerintem döntően attól függ, sikerül-e a munkahelyi kollektívában olyan társadalmi pártfogót vagy pártfogókat találni, akik a kezdeti nehézségek leküzdésében segítik a munkakezdő fiataalt, és jelzik nekem, ha problémát látnak.
2. Hová kíván kiköltözni a nevelőotthonból?
Ezt követi a munkásszálláson való elhelyezés, albérlet keresés, esetleg kapcsolatfelvétel a családdal, itt pontosan rögzítve, hogy mit, mennyiért nyújtanak a gyerekek. Szükség esetén a gyereket lebeszélem a hazatelepülésről.
Igyekszem a munkásszálló gondnokát, a főbérelőket, a családtagokat megnyerni, hogy segítsék, kísérik figyelemmel a fiatalokat, szükség esetén értesítsenek.
3. Jövőendő fizetésének beosztását tételszerűen beszéljük meg.
4. Állami támogatásról tájékoztatom.
5. A lakáskérelem beadását is megbeszéljük, ismertetem a lakásrendeletet.
6. Az önálló otthonteremtés távlati céljának elfogadtatására is törekszem, megbeszéljük e cél elérésének módjait, főleg az ifjúsági takarékbetétkönyv váltását szorgalmazom.
7. Beszélgetünk a továbbtanulásról.
8. Beszélgetünk a szabadidő helyes eltöltéséről.

A félfogadásokra a már véglegesen kikerült volt állami gondozottak is bejárnak. Igyekszem elérni, hogy problémáikkal felkereszenek. Az aktív megfigyelés másik módja a látogatás a munkahelyen és az otthonukban. Látogatásaim kiterjednek a benn lévő gyermekek családjára, a védőnői hálózat, a gyermekorvosi hálózat, alkoholista szülőknél a helyi egészségügyi osztály, a vöröskeresztes titkárok, családvédelmi felelősök, a szülők munkahelyén a HNF nőfelelőseinek segítségét kérem az otthoni körülmények rendezésére. Különösen fontos ez akkor, ha nevelőotthonból hazaadják a kiskorut. Ilyenkor a hazaadás előtt és után is többször felkeresem a családot, elbeszélgetünk, és kérem az említett szakági gondozók, társadalmi gondozók segítségét.

Hadd tegyem szemléletessé ezt a munkát egy konkrét példával:

G. Pál és Géza 5 és 10 éves kiskorúakat hazaadták, mivel a szülők lakást kaptak, és beköltöztek a tanyáról a modern városi lakásba. A gondozás megszüntetése előtt elbeszélgettem az édesanyjával, aki postai takarítónő. Megbeszéltem, hogy Gézát iskolai napközibe, Pált napközis óvodába adja. Megnéztem a lakást, hogy biztosított-e a gyermekek gondozása, van-e külön fekhelyük stb. Beszéltem a vezető védőnővel, kértem fokozott figyelmüket, felkerestem a városi vöröskereszt titkárát, őt arra kértem, hogy a területi családvédelmi felelős, az óvodai, iskolai és a szülők munkahelyének vöröskeresztes alapszerve vállaljon patronálást a gyermekek és a család felett. Géza jegyei az iskolában romlottak, maga az édesanya kért levélben, hogy menjek ki, beszéljek a fiúval. A látogatásom alkalmával el is beszélgettünk, majd ismét beszéltem a védőnővel és a vöröskeresztes titkárral. Azóta újabb probléma nem merült fel.

Látogatásaim nagyobb része a felnőtt utógondozottakra irányul. Segítem hivatalos ügyeik intézését /a ki- és bejelentkezést, lakáskérelmek beadását, állami támogatás kérelmek meg-

írását, hivatalokba kísérem őket, az intézkedéseket szorgalmazom, szociális segélyt intézek stb./.

Erre példa a következő konkrét eset:

R. Gyuláék egy gyermekes házaspár, mindketten állami gondozottak voltak. Szükséglakást kaptak, amelyről kiderült, hogy nem fűthető, mert a kéménybe más lakások gázkonvektorait kötötték be. Az IKV kijelentette, hogy nem érdemes ide bevezetni a gázt, a szénnel történő fűtést azonban a kéményseprő megtiltotta, hivatalos igazolást is adva róla. Az IKV a lakáshivatalhoz küldte őket, kérjenek másik lakást. A fiatal férjet katonának vitték, a második gyermekét váró fiatalasszony 18 hónapos gyermekével katonai családi segélyből él /a segély intézésében segítségére voltam a szociálpolitikai előadónál, részére már két alkalommal intéztem rendkívüli segélyt is/. A lakáshivatal a félfogadáson megjelent fiatalasszonnyal nem tárgyalt, pedig vitte a szakvéleményt, hogy a lakás a robbanásveszély miatt nem fűthető szénnel. A következő félfogadásra együtt mentünk el, és csak erélyes fellépésre kaptuk meg a szükséges felvilágosítást, hogy menjünk el az IKV Műszaki Osztályához, onnan jelezzék írásban a problémát, akkor majd újra felveszik a családot a szükséglakásra várók névsorába. Az ügyintézőt meggyőztem arról, hogy ismételt sorállásunk igazságtalan, hiszen a házaspár egyszer már sorra került, és nem ők tehetnek arról, hogy a lakás lakhatatlan. Ezután elmentünk az IKV Műszaki Osztályára, beszéltem az illetékes előadóval, és még azon a héten átírtak a lakáshivatalhoz. Ismét beszélve a lakáshivatal ügyintézőjével, ígéretet kaptunk, hogy ha az Építésügyi- és Városfejlesztési Minisztériumból megjön a válasz felterjesztésükre, soron kívül rendezik a problémát. A napokban várjuk az új lakás kiutalását.

A látogatásaim alkalmával folytatott egyéni beszélgetéseim célzottak, figyelembe veszik a gondozott személyiségének fejlettségi szintjét. Minden problémájuk megoldásánál, döntéseiknél arra törekszem, hogy megbeszélve a céljaik eléréséhez vezető cselekedetek alternatíváit, megtanítsam őket egyedül, fele-

lősen dönteni. Segítem őket terveik, céljaik és a reális megvalósítási lehetőségek együttes figyelembevételére. Segítségem kiterjed a jövedelem megfelelő beosztására, a szabadidő helyes megtervezésére, az önképzés igényének felkeltésére, a háztartás megfelelő vezetésének kialakítására, párkapcsolati problémák megoldására, megfelelő párválasztás segítésére, elhamarkodott házasságkötésről való lebeszélésre, lányoknál a nem kívánt terhesség megelőzésének megtanítására. A fennálló házasságnál házassági konfliktusok megoldására, családtervezésre, terhesség esetén a megfelelő terhesélelmód, gyermeknevelés megtanítására. Segítem a munkahelyi konfliktusok megoldását, kivédve ezzel a gyakori munkahelyváltogatást.

Statisztikánk szerint a 108 utógondozott 45%-a első, 29%-a második, 19%-a harmadik munkahelyén dolgozik, bár az adatok hi-telességéből levon, hogy ez bemondás alapján készült. A jó utógondozói munka is hozzájárul ahhoz, hogy a gondozottak életvitele stabilan normális, pénzükből kijönnek, munkahelyükön tartósan megállják a helyüket, céljaik reálisak, párválasztásuk felelősségteljes, nem elhamarkodott, gyermekeik tervezetten születnek, jól nevelik őket, döntéseik egyre önállóbbak.

Éves munkaterv szerint végzem feladataimat, munkámról időnként tájékoztatom a nevelőotthon igazgatóját, szükség esetén kikérem a volt csoportnevelő segítségét, tanácsát, félévi nevelési értekezleteken beszámolok a munkámról. Napi munkámról munkanaplót vezetek.

A gondozottak érdekében kapcsolatot tartok a munkahelyekkel, munkásszállókkal, a népességnyelvántartóval, a Kiegészítő Parancsnoksággal, a Munkaügyi Információs Irodával, a városi

Vöröskereszt titkáraival, a HNF Nőbizottságával, hiszen a társadalmi pártfogókkal, segítőkkel együtt érhetjük el a zökkenőmentes beilleszkedést, előzhetjük meg a devianciát. Segítségük nélkül az utógondozói munka elképzelhetetlen, hiszen nem tudok ott lenni mind a 108 gyermek mellett a munkahelyen és a lakóhelyen, nem tudok mindig segíteni a napi felmerülő problémáknál, ott vannak viszont a munkatársak, a munkahelyi vezetők, a főbér-
lők, a munkásszállók gondnokai, a családtagok. Amennyiben sikerül személyes beszélgetéssel megnyerni egy-egy embert vagy kollektívát a kikerült fiatal segítségére, vagy legalább a problémák jelzésére, a beilleszkedés kevesebb zökkenővel történik. A társadalmi segítők megnyerését mindig személyesen, az adott utógondozó személyére vonatkozóan végzem.

Néhány példával szeretném ezt bemutatni:

S. Károly dieselmozdonszerelő szakmunkás pótvizsgát tett tavaly. Kisebb bűncselekmény miatt felfüggesztett szabadságvesztést kapott, és a gyámhatóság engem mint utógondozót bízott meg a pártfogói feladatok ellátásával. Még nem töltötte be 18. évét, amikor vizsgáit letette. A MÁV Fűtőház, ahol szakmai gyakorlatát töltötte, nem fogadta dolgozóként. Sikerült a MÁV Gépállomás lakatos műhelyében elhelyezni. A gépállomás munkaügyi előadónője személyes beszélgetés eredményeként elvállalta, hogy figyelemmel kíséri Károlyt. A MÁV munkásszállásán helyeztem el, a szálló gondozónője is ígérte, hogy segíti, figyeli a fiút. A munkaügyi előadónő segítette első keresete beosztásában, együtt vásároltak Karcsinak ruhaneműt. Egy igazolatlan hiányzása és késése után azonnal jelzett, együtt beszéltünk erről Karcsival, aki azóta rendszeren, pontosan jár munkahelyére. Három hónapos munkaviszony után már 500 R jutalmat kapott. Ez év májusától nehézgépkezelői tanfolyamra küldték Budapestre. A munkásszálló gondnoknője is figyelemmel kísérte, segítségével sikerült ita-
lozó szállótársáról leválasztani. Az először előforduló kimara-

dása, ittassága alkalmával telefonon üzenetet kaptam, beküldte hozzám Karcsit, mindketten elbeszélgettünk vele. Partnerkapcsolatait is figyeli, tanácsolja.

Cs. György 17 éves, szalámigyári segédmunkás, a nevelőotthonból albérletbe kívánt költözni. Együtt kerestünk albérletet, találtunk is szobát 900 R-ért egy időse, egyedülálló néninél, központi fűtéses, összkomfortos lakásban. A néni vállalta, hogy segíti Gyurit. Bensőséges kapcsolat alakult ki az időse nő és Gyuri között, a néni segíti pénzét beosztani, megjavítja ruháit, süteményt süt neki. Gyuri megtakarított pénzéből TV-t vásárolt, amit együtt néznek. Segítségével rábeszéltem Gyurit, hogy szakmunkás tanfolyamra jelentkezzenek, most már vizsgáira készül. A néni jelezte azt is, hogy a fiu anyagi megfontolásokból ott akarja hagyni a munkahelyét, erről együttesen beszéltük le. Gyuri rendezetten él, tanul, dolgozik, reális céljai vannak, lakáskérelmét beadtuk.

Z. Ágnes 16 éves mult, férjhez ment, így került ki a nevelőotthonból, ahol nehezen kezelhető, az irányítást nehezen tűrő kislány volt. Bár képességei jók, nem tanult. A KÖJÁL-nál szereztem neki munkahelyet, irodai kisegítő munkakörben. Meghalt édesanyja lakásába költözött, amelyet a GYIVI igazgatójának hathatós utánjárásával kapott meg. Tetemes összegű árvajáradékot is kapott, amikor kikerült. Az iroda vezetőjének segítségével sikerült megnyernem, aki olyan komolyan vette feladatát, hogy a bírósági ítélettel pártfogói felügyeletre ítélt kislány társadalmi pártfogását is elvállalta. Ő kezeli a kislány takarékbetétkönyvét. Együtt választottuk le nemkívánatos társaságáról, családjá körébe is meghívta. Ő figyelmeztetett rá, hogy a kislány inni kezdett, s mivel pszichoterápiára jár, a terápia vezetőjének segítségét kértük. Ágnes már rájött, hogy az ivás nem megoldás. /.../

A segítőkkal való folyamatos kapcsolattartás elengedhetetlenül fontos része a munkának. Legtöbbször én keresem fel őket, de szükség esetén ők is jeleznek, inkább csak telefonon. Fontosak ezek a beszélgetések, hiszen sokszor érik kudarcok őket, a

társadalmi pártfogói munkában, de a beszélgetés, köszönetem, a feszültséget oldó szavak ismét töretlenné teszik segítő szándékukat.

Elengedhetetlen az együttműködés az egyéb szakági családgondozókkal is. Kölcsönösen tájékoztatjuk egymást, a szükséges intézkedéseket egymástól kérjük. Munkámat segíti, személyes kapcsolatomban a védőnői hálózattal és a szociálpolitikai előadókkal.

A nevelőotthonon belül mindig kérhetem az igazgató, a pszichológus és a csoportnevelők segítségét. Ugy érzem, munkám tárgyi feltételei adottak, biztosított számomra a szoba a félfogadások egyéni beszélgetéseihez, összvonalas bérletet kapok a látogatások lebonyolításához, vidéki utjaim költségeit számlán elszámolom. Jónak tartanám, ha az utógondozók munkavégzésükhöz - más területi gondozókhoz /védőnők, házi szociális gondozónők/ hasonlóan - esőköpenyt, ruhát, cipőt, táskát kapnának.

Az utógondozói munka személyi feltételeinél elsősorban az empátiás, humanista személyiségjegyeket említeném. Szükséges még az élettapasztalat, saját gyermek nevelésével kapcsolatosan is. Nem tudományos meghatározás, de szerintem a lényegét fejezi ki, hogy a jó utógondozó legyen "édesanya lelkiütemű", személy szerint fogadja el gondozottait minden körülmények között, sőt sokszor azok ellenére, csupán a helytelen cselekedetet ítélve el, nem az embert.

Feltétlenül rendelkeznie kell jó kapcsolatteremtő, szervező, probléma-megoldó, frusztrációtűrő képességgel, pedagógiai optimizmussal, humorral, megfelelő szakképesítéssel, és jó ha van személyes összeköttetése is. /.../

Dr. TRINGER LÁSZLÓ - HORVÁTH JULIANNA

LAIKUS SZEMÉLYEK RÉSZVÉTELE
A MENTÁLHIGIÉNÉS GONDOZÁSBAN⁺

Történeti előzmények

Mindannyiunk számára nyilvánvaló, hogy az intézményes egészségügyi ellátás egyetlen formája sem képes arra, hogy minden gyógyulni kívánó számára egyenlő esélyeket biztosítson. A pszichiátriai betegségekben és különféle lelki zavarokban szenvedők lehetőségei még kedvezőtlenebbek. Századunkban az egyes országokban a pszichiátriai szolgálatok kiterjedt hálózata épült ki. Ezek a hálózatok azonban nem képesek lépést tartani az igények növekedésével. A klinikákon Juhász és munkatársai által végzett epidemiológiai vizsgálatok Budapest VIII. kerületének két orvosi körzetében 35% körüli neurozis-morbiditást észlelt. Ugyanilyen arányban fordulnak elő lelki zavarok a vidéki lakosság körében is.

Számos fejlett országban, így Magyarországon is nagyobb arányban növekednek az egészségügyi kiadások, mint a nemzeti jövedelem. Anélkül, hogy elmélyednénk ennek a bonyolult problémának az elemzésében, csupán annak a megállapítására szorítkozunk, hogy a pénzügyi lehetőségek mindenhol gátat szabnak a szolgáltatások vég nélküli bővítésének.

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Néfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

A lakossági igények feszítő növekedése magával hozta a pszichiátriai intézmények strukturális átalakulását is. Ez az átalakulás a monolitikus, elmekórházakra épülő rendszer fella-
 zulását, sokszínűvé válását eredményezte, átmeneti intézmények,
 alternatív ellátási formák sokfélesége jött létre az idők folya-
 mán. Egyikben-másikban régi, sajnálatos módon elfelejtett gon-
 dolatok élednek újjá modern formában. Például a kanadai Onta-
 rióban létrehozott betegotthonok a családi ápolási telepekre
 emlékeztetnek. Hasonlóak Párizs XIII. kerületének foye-i. A
 pszichiátriai szolgáltatások elégtelenségei különösen a pszicho-
 terápiás kezelésre vagy gondozásra szorulóknak esetében mutatkozik
 meg. Az igények és a lehetőségek között olyan mély szakadék tá-
 tong, amelynek áthidalására belátható időn belül nem lesz le-
 hetőség.

Társadalmunk építésének kezdeti időszakában az a naiv fel-
 fogás uralkodott, hogy a társadalmi feltételeknek az egyén szá-
 mára kedvezőbbé válásával párhuzamosan a lelki betegségek meg-
 fognak szűnni. Bár ez a felfogás már messze a múlté, intézmé-
 nyeink strukturája - kevés kivételtől eltekintve - még ma is
 ezt a korábbi felfogást tükrözi, amely szerint a lelki betegsé-
 gek ellátása nem tartozik az egészségügy feladatkörébe. Az é-
 letszinvonal növekedésével párhuzamosan a lelki zavarok aránya
 - paradox módon - növekszik. Ennek egyik magyarázata nyilvánva-
 lóan az, hogy a lelki egészséggel szemben támasztott igények
 egyuttal az életminőséggel szemben támasztott igények is, és az
 anyagi létfeltételeknek csak bizonyos szintje fölött jelentkez-
 nek. /Tipikusan ebbe a kategóriába tartoznak például a szexuá-
 lis élet zavarai./ Olyan jelenséggel állunk itt szemben, amely

- rendszerüktől függetlenül - egyformán érinti a modern társadalmakat.

Minthogy a pszichoterápiás intézmények jelenlegi és jövőbeli lehetőségei nyilvánvalóan elégtelenek arra, hogy a pszichoterápiás beszélgetés iránti igényt kielégítsék, minden olyan lehetőséget mérlegelni kell, amely a "láthatatlan" terapeuták által nyújtott segítséget lehetővé teszi. /Ilyen "láthatatlan" terapeuták pl. a tanárok, jogászok, lelkészek, előljárók, barátok stb./

Számos próbálkozás történt már az említett szakadék áthidalására. Ezek két fő típusba sorolhatók. Az egyik megoldás a betegek öntevékeny klubokba, öngyógyító csoportokba tömörülése. Ezek legismertebb példája a Névtelen Alkoholisták mozgalma. Hasonlóak a mi alkoholelles klubjaink is. A drogfogyasztók öngyógyító klubját nálunk Gerevich szervezte meg. Neurotikusok számára 1974-ben szerveztünk klubot, amely éveken keresztül sikerrel működött. A másik típusu próbálkozás a társadalomban fellelhető erőforrásokra támaszkodik, és önkéntes személyes segítségét veszi igénybe a pszichiátriai betegek gondozásában.

Laikusok bevonása a pszichiátriai ellátásba nem újkeletű dolog. Kezdetben az önkéntesek az elmeorvóházakban elfekvő, hospitalizált betegek életét igyekeztek színesebbé tenni. Elsősorban egyetemi hallgatókat próbáltak megnyerni az ügynek. /Amerikában pl. Greenblatt és Kantor, 1962-ben. Az NSZK-ban 1968-ban Kulenkampf kezdeményezésére alakult meg az első, egyetemi és főiskolai hallgatókból álló csoport. Nagyjából ugyanekkor Tübingenben is elkezdett dolgozni egy csoport az egyetemi idegklinikán./ Ezek a csoportok főleg az intézményeken belül tevékeny-

kedtek, és csak ritkán foglalkoztak az otthonukban élő betegekkel.

Frentzel 1970-től kezdődően dolgozik olyan önkéntesekkel, akik elsősorban pszichológiai segítséget nyújtanak, és kontaktus lehetőséget igyekeznek teremteni magányos betegek részére. A müncheni "Psychosoziale Hilfe" nevű szervezetnek már több csoportja működik. Jellemző rájuk, hogy igen nagy súlyt fektetnek a képzésre és a munkatársak közötti csoportszellem kialakítására.

Haase a landecki klinika felügyelete alatt szervezett az előbbinél lazább, de nagyobb létszámú laikus segítőcsoportot, amelynek tagjai főleg beteglátogatással foglalkoznak a klinikai ellátás területén. A beteget a klinikáról való eltávozásakor felvilágosítják a szolgálat munkájáról, s ha igénybe kívánja azt venni egy, a lakóhelyéhez közeli "pártfogót" jelölnek ki a számára.

A laikusok elmeügyi szolgálatba való bevonására más kezdeményezések is születtek. Legismertebbek a telefon elsősegély szolgálatok, amelyek hazánkban is sikerrel működnek.

Saját önkéntes csoportunk felépítése és működése

Régi törekvésünk, hogy a pszichoterápiás segítséget minél több rászoruló számára tegyük elérhetővé. Ebből a megfontolásból nagy súlyt fektettünk a nem orvos egészségügyi szakdolgozók pszichoterápiás kiképzésére és a terápiába való bevonására. A gyakorlat igazolta, hogy ez a törekvés beváltja a hozzá fűzött reményeket. Ápolóink ma már önállóan hajtanak végre egyes terá-

piás programokat. További lépésként 1981 elején önkéntesekből álló csoportot szerveztünk.

Ez a szolgálat olyan önként vállalkozó, legalább érettségizett személyekből áll /foglalkozásuk egyébként lényegtelen/ akik vállalják, hogy klinikánk elbocsátott betegei számára pszichológiai támogatást, kontaktus lehetőséget biztosítanak. A csoport a klinika felügyelete alá tartozó társadalmi szervezatként működik, s a klinika vezetősége által elfogadott alapszabályzattal rendelkezik. A Közösségi Önkéntes Segélyszolgálatnak nevezett csoport szabályzata pontosan körülhatárolja a feladatkört, és megszabja, hogyan illeszkedik az a klinika gyógyító, gondozó és rehabilitációs tevékenységébe. Rögzíti, hogy kik lehetnek a szolgálat tagjai, megszabja a kiképzés és a szupervízió formáit. Külön kitér a szabályzat a minimálisan elvárt feladatokra, pontosan körülhatárolja a munkatárs és a pártfogolt beteg kapcsolatát.

A munkatársak. A jelenleg 17 főből álló csoport tagjai informális uton kerültek velünk kapcsolatba. Egy részük korábban neurózis miatt intenzív csoportpszichoterápiás programban vett részt, és jelentősen javult, vagy teljesen tünetmentessé vált. Nagyobb részük családos, 1/4-3/4 a férfiak és nők aránya. Dolgoznak a csoportban egészségügyi végzettséggel rendelkező személyek, köztük orvos is. Foglalkozásuk szerint főleg értelmiségiek.

A szolgálat tevékenysége. Elsősorban olyan betegeket veszünk gondozásba, akik betegségük következtében elmagányosodtak, vagy pedig eleve kontaktus hiányban szenvedtek, és ez betegségüket is jelentős mértékben meghatározta. A gondozás mini-

málisan heti egy személyes kapcsolatfelvételt jelent, ez azonban szükség esetén a lehetőségek szerint tovább bővíthető, személyesen vagy telefonon. A munkatársak tehát vállalják, hogy pártfogoltjaikra legalább heti két, három órát szánnak. A kapcsolatfelvétel látogatások formájában már a klinikai tartózkodás idején megkezdődik. A beteget nemegyszer a pártfogója kíséri haza. A gondozás történhet a beteg lakásán, eszpresszóban, séta, látogatás, kulturális program keretében. Arra törekszenek, hogy a beteggel beszélgessenek, kulturális és társas élményekhez segítsék őket. Időnként több munkatárssal együtt közös kirándulásokat vagy más programokat szerveznek.

Munkatársaink tevékenységében tehát pszichoterápiás mozzanatok is rejlenek. Ugy tűnik, hogy laikusok is értékes pszichoterápiás hatást fejthetnek ki, ha rendelkeznek a személyiséghez kötött pszichoterápiás alapváltozókkal /empátia, elfogadás, kongruencia/. Számos vizsgálat szól amellett, hogy a szociális környezetből származó pszichoterápiás segítség /barátok, családtagok, kollégák/ éppúgy eredményes lehet, mint a szakszerű pszichoterápia /Truex, Mitchell/. Saját összehasonlító vizsgálatunkban a legmagasabb foku empátiás válaszokat a szolgálat egyik munkatársa adta, fiatal orvosokat, pszichológusokat és egyetemi hallgatókat is tulszárnyalva. Strupp és Hadley is hangsúlyozza, hogy a pszichoterápiában olyan "nem specifikus" hatótényezőkkel kell számolni, amelyek mind a hivatásosoknál, mind a laikusoknál szerepelhetnek. Joggal beszélhetünk tehát laikus-pszichoterápiáról abban az értelemben, hogy a segítő kapcsolat keretében pszichoterápiás hatótényezők is érvényesülnek.

A szolgálat tagjainak képzése. A leírt tevékenységen kívül a munkatársak hetente egyszer találkoznak. Ez alatt a két óra alatt részben előadásokat hallgatnak az orvosi pszichológia, a szociálpszichológia és a pszichoterápia tárgyköréből, és olvasási segédanyagot is kapnak. Másrészt gyakorlati képzésben részesülnek, önmagukon gyakorolják a segítő kapcsolat felvételének és kiépítésének technikáját. A nem-direktív pszichoterápiák alapelveit hasznosítjuk. Ezen túlmenően megbeszéljük a betegekkel kapcsolatos problémákat, és a munkatársak beszámolnak a tevékenységükről /szupervízió/.

A munkatársak motivációja. Önkéntes tevékenységről lévén szó, gondosan megvizsgáljuk a jelentkezők indítékait. Igyekezünk olyanokat felvenni, akik sok szabadidővel rendelkeznek, érdeklődnek problémákkal küszködő embertársaik iránt, és készek segíteni rajtuk. Bizonyos foku humanisztikus, altruista beállítódás kívánatos. Súlyosan patológiás személy természetesen nem alkalmas erre a tevékenységre. Enyhe vagy nagymértékben győgult neurotikus állapot nem lehet akadály, sőt, azt látjuk, hogy a csoportpszichoterápiában való részvétel /betegként/ a későbbiekben jelentősen javítja a kommunikációt, fejleszti az empátiás készséget. Számos munkatársunk indítéka elsősorban az, hogy szeretne "valami értelmeset" csinálni. Részben nyugdíjasok, részben a foglalkozásuk nem elégíti ki őket. Természetesen munkatársaink sem problémamentesek, sőt néhányan kisebb-nagyobb mértékben neurotikusak. A szolgálat mint csoport, számukra komoly segítséget jelent, és átmenetet képez az öngyógyító csoportok felé.

A csoport tevékenységének, életének alakulása. Munkánk kezdetén a csoport tevékenységéről a következő elképzeléseink voltak: a csoport tevékenységének legfontosabb mozzanata a személyes kapcsolatok megteremtése és fenntartása, valamint közös programokon való részvételek lehetőségének biztosítása. Ugy gondoltuk, hogy ezáltal a patronáltak egymáshoz is közelebb kerülnek, bővíthetik kapcsolataikat, esetleg kialakulhat egy kis közösség. Munkánkat ezeknek az elképzeléseknek megfelelően, de a gyakorlat közben kialakuló igényeknek engedve végeztük. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a patronáltak számára a közös programoknál sokkal fontosabb az, amit a személyes kapcsolat jelent, az, hogy van aki rendszeresen felhívja és találkozik vele, és ha beszélni szeretne valakivel, van kit felhívnia. A közös programokban való részvételt betegségük, állapotuk és hosszú magányosságuk is nehezíti. Állapotuk javulásával ez egy kicsit oldódik, de akkor figyelmük nem annyira a csoportunk felé fordul, hanem, ha van rá lehetőségük, inkább elhanyagolt, régebbi családi és baráti kapcsolataikat kezdik feleleveníteni. Többnyire ilyenkor sem szakad meg a segítő kapcsolat, csak valamivel lazábbá válik. A közös összejövetelek, programok a csoporttagok számára fontosak, de ha valaki a betegek közül is szívesen részt venne ezeken, erre megvan a lehetőség. Ennek megfelelően tevékenységünknek két, szorosan összefonódó területe van: a csoport belső szerveződése, tevékenysége és a patronáltakkal való foglalkozás.

A csoport belső élete. A csoportösszejövetelek legfontosabb funkciója kezdetben a tagok képzése, majd - amikor már patronáltjaink is voltak - a tagok szupervíziója volt. Természetesen az esetmegbeszélések közben egyre gyakrabban került sor

személyes problémák megvitatására is. Lassan kialakult a tagok közössége, spontán programok szerveződtek, barátságok alakultak ki. A csoportfoglalkozások jó légköre és a bővülő ismeretanyag eredményeként a csoporttagok egyre aktívabban vettek részt a csoportvezető mellett a szupervízióban és a problémák megbeszélésében. Az összejövetelek fontosságát tanúsítja, hogy aki csak teheti, a megszokott időben ugyanugy eljár a foglalkozásra a nyári szünet idején is, mint különben, hogy találkozhasson a többiekkel.

A segítő kapcsolatok alakulása. Az osztályon fekvő betegek közül az orvos javaslata alapján választjuk ki azokat a betegeket, akiknek arra van szükségük, amit a szolgáltatás tud nyújtani. A megismerkedésnél az egyik legfontosabb szempontunk az, hogy amennyire csak lehetséges, kerüljünk mindenféle hivatalos jelleget. A kapcsolatok kezdetén az ismerkedéssel párhuzamosan alakul ki az az optimális kapcsolatbeli közelség-távolság, ami a patronáltunknak és a munkatársunknak is a legelfogadhatóbb. A kapcsolatok mélysége nagyon különböző. A szolgálat tagjai egy kapcsolat lehetőségét nyújtják, és az, hogy ebbe a patronált mennyire tud belemenni, az főleg betegsége jellegétől, aktuális állapotától függ. Van olyan patronáltunk, aki a személyes kapcsolatot lehetőleg elkerüli, de az nagyon fontos számára, hogy telefonon felhívják és ő is felhívhat valakit. Van olyan kapcsolat is, amely két év alatt mély és bizalmas kapcsolattá fejlődött. Ez segíti át a patronáltat gyakran visszatérő rossz állapotán. Több alkalommal fordult munkatársunkhoz azzal, hogy öngyilkossági gondolatai vannak /volt is már több öngyilkossági kísérlete/. Valamennyi esetben sikerült őt átsegíteni ezeken a

a súlyos helyzeteken.

Egy másik kapcsolatban egy súlyosan mozgássérült embernek nyújt munkatársunk segítséget ahhoz, hogy közvetlen környezetén kívül mással is lehessen kapcsolata. Munkatársunk sokkal megértőbb tud lenni vele, mint a közvetlen környezete, amellyel a nehéz terhek viselése miatt a betegnek egyre nehezebb normális kapcsolatot fenntartania.

Volt olyan patronáltunk is, akinél kezdetben még az jelentette a problémát, hogy mindennapi teendőinek ellátására rá tudjuk venni, és ki tudjuk mozditani otthonról. Ez az állapot nagyon lassan ugyan, de kezdett feloldódni. Az eltelt két év óta újra munkát vállalt, elkezdte lassanként felujítani kapcsolatait, és a családon belüli helyzete is normalizálódott. Munkatársunk még mindig tartja vele a kapcsolatot, bár most már sokkal ritkábban találkoznak.

Egyik - parafréniában szenvedő - betegünk, állapotának rosszabbodása idején csak a munkatársunkat engedi be magához. Ez a beteg korábban, betegségének kiújulása esetén hetekig elzárkózott a világtól, és csak a véletlenül mulott, hogy végül is felvételre került. Pártfogója a betegség kiújulását azonnal észreveszi, és maga kíséri be a klinikára.

Eddigi tevékenységünk értékelése. Kisebb kezdeti fluktuáció után a tagság állandósult, és valódi csoporttá szerveződött. Először a képzésen volt a hangsúly, és személyenként legfeljebb egy beteget vettek pártfogásba. Tevékenységüket a betegek és a kezelőorvosok megelégedésére végzik. Ilyen munka eredményességét számszerűen lemérni alig lehetséges.

Az eltelt két év alatt 12 beteget vettünk gondozásba, kö-

zülök 3 mániás-depressziós pszichózisban szenved, egy pedig parafréniában. A többi beteg vagy idült neurotikus depresszió, vagy más neurózis állapotában van.

Az a legjellemzőbb, hogy - időnként vagy állandóan - mindegyik betegnél öngyilkossági veszéllyel kell számolnunk, a szociális izoláció és a betegség együttes fennállása miatt. Betegeink felénél a gondozásbavétel előtt már előfordult öngyilkossági kísérlet. A gondozásbavétel óta egyetlen betegünk sem kísérelt meg öngyilkosságot. Klinikai ujjafelvételre is csupán egy esetben, parafréniás betegünknel került sor.

Ugy gondoljuk, hasonló csoportok bármely nagyobb pszichiátriai intézmény mellett működhetnének, és hozzájárulhatnának rossz mentálhigiénés paramétereink javításához.

DIÓSI JÁNOSNÉ

AZ ALKOHOLISTÁK ÉRDEKÉBEN VÉGZETT
CSALÁDGONDOZÓI MUNKA⁺

Írásom témájául azért az alkoholizmust választottam, mert tapasztalatom szerint a "családgondozás" keretében ezen a területen tesszük a legkevesebbet. Ugyanis az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem szervezett kereteken belül történik, az időskorúak gondozására is igen sok intézkedés történt, egészségügyi ellátásunk pedig minden korosztályt tekintve igen magas színvonalu. Az alkoholista családokkal való törődés azonban - véleményem szerint - nincs megoldva, intézkedés csak súlyos esetekben történik /alkoholelvonó kezelésnek hatósági uton történő elrendelése/.

Ma már, sajnos, azt mondjuk, hogy az alkoholizmus népbetegség. Ezért ellene küzdeni kell, és a küzdelmet csak úgy lehet megnyerni, ha a kiváltó okot ismerjük, s olyan módszereket alkalmazunk, amilyeneket más népbetegségek leküzdésénél. Kitermelődött egy alkoholista réteg, ezzel számolnunk kell, de senki számára nem lehet közömbös, hogy a felnövekvő nemzedék milyen lesz. Ahhoz, hogy egy egészséges nemzedék nőjön fel az első és legfontosabb lépés a megelőzés lenne. Ennek egyik eleme a felvilágosító tevékenység.

⁺ Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Családgondozó Klubjának 1983. évi közös pályázatára készült tanulmány.

A felvilágosító munka színvonala, tartalma, gyakorisága ma még sok kívánnivalót hagy maga után, hiszen csak az ital káros hatásait emelik ki. Keveset foglalkoznak a kulturált ivási szokások kialakításával. Több és hatékonyabb előadásra, ismeretterjesztésre lenne szükség, ahol nemcsak tilalomfákat állítanak fel, hanem felhívják a figyelmet arra, hogy az alkoholizmus is betegség, amelyből ki lehet gyógyulni, s ismertetnék a különböző kezelési lehetőségeket. Hangsúlyozni kellene, hogy az alkoholizmus olyan betegség, amely kellő időben felismerve - a beteg együttműködésével - gyógyítható. A társadalom tagjaiban tudatossá kell tenni, hogy ne csak mosolygó elnézéssel vagy megvetéssel tekintsenek az alkoholistákra, hanem a talpraállásban is segítsék őket.

/.../

A felvilágosító munkán tulmenően fontos lépésnek tartom a felkutatást. Jelenleg csak azokat az alkoholistákat gyógykezelik, akik botrányt okoznak, vagy akiknek évek óta tartó italozását a család megunja, és jelenti az egészségügyi hatóságnak. Az önkéntes elvonókezelések száma alacsony. A hosszú évek óta tartó, rendszeres és tulzott mértékű italozás esetében azonban a pár hetes kezelések nem hozzák meg a kívánt eredményt. Ezért lenne szükség a minél korábban történő felkutatásra.

Feladatául tűzném ki minden munkahelyi vezetőnek, társadalmi szervnek, orvosnak, védőnőnek, pedagógusnak, hogy az alkoholisták felkutatásában, jelzésében nyujtsanak segítséget. Elképesztő az a közöny, ahogy az alkoholizmust általában kezelik. Van és volt alkalmam több fórumon elbeszélgetni az alkoholizmusról, így tudom, hogy ezt a dolgot - szinte kivétel nél-

kül - mindenki magánügynek tekinti, és nem kíván beleavatkozni. /.../

Ha végigkísérjük egy ember életutját, látjuk, hogy egy alkohlista családba beleszülető gyermek körülményeiről is tudnunk kell. Tudnia kellene az orvosnak, és a védőnőnek is, akik rendszeresen látogatják az újszülöttet. S mivel gyakran látogatják, tudomást szereznek arról, hogy a családban a szülők italozó életmódot folytatnak-e. Nincs tudomásom róla, hogy védőnő az orvosán keresztül javaslatot tett volna alkoholelvonó kezelésre. De ugyanezt lehet elmondani az iskolai nevelőközösségről. A nevelők észreveszik, hogy melyik gyermeknek italoznak a szülei /ez főként falusi viszonylatban érvényes/, de ritka az az eset, hogy ezt valahol jelzik is. Jobban oda kellene figyelni azokra a gyermekekre, akik rendszeresen fáradtan vagy készületlenül érkeznek az iskolába. A tanári családlátogatásoknál is gyakran fény derül a szülők életmódjára. /.../

Fontos lenne a gyengébb tanulmányi eredményű gyermekek családi környezetének mélyebb megismerése. Ezeknél a gyermekeknél fennáll annak a veszélye, hogy nem tudnak továbbtanulni, az általános iskola befejezése után csak lézengenek, igen könnyen rossz társaságba keverednek, és még kevésbé lehet őket ellenőrizni. Mivel ebben a korban könnyen befolyásolhatók, rossz társaságba keveredve - egy alkohlista családi háttérrel - igen könnyen ők maguk is alkoholistává, munkakerülővé, esetleg bűnözővé válhatnak.

Növelni kéne az ellenőrzések számát az italkimérő helyeken is. Nagyon sok bejelentést kapunk, hogy a szülők italozásaik során magukkal viszik a gyermekeket, akik záróráig a kocsmában

ülnek a szülőkkel, esetleg kóstolgatnak is az italból. Az ilyen gyerekek szinte életük részének tekintik a kocsmát, természetesnek tartják, hogy esténként ott kell lenniük, s még tetszik is nekik, hogy ők vihetik el a pultról a szülőknek az italt. Természetesen nem kívánom felmenteni az italboltok dolgozóit sem, hisz gyermekeknek nem szolgálhatnának ki szeszestalt.

Tudom, hogy az alkoholisták bejelentése, felkutatása hálatlan, népszerűtlen feladat, de - szerintem - az, aki nem ad ilyen esetekben segítséget, pedig tudja, hogy nagy baj van, úgy jár el, mintha megtagadná az elsősegélyt egy sérülttől. Gondolok itt elsősorban a munkahelyi vezetőkre. Ismerik italozó dolgozóikat, munkatársaikat, de a legritkább esetben próbálnak segíteni. Addig, amig valamilyen komoly probléma nincs, nem tesznek semmit; ha pedig probléma van, akkor rendszerint már súlyosak a következmények. Ismert az alkohol figyelemcsökkentő hatása, és ezen túlmenően az alkohol károsan hat a munkahelyi légkörre is. A munkahelyi vezetőket felelősebbé kellene tenni ezen a téren. Nem lenne szabad elnézni a gyakori munkahelyi ivást /s itt nemcsak a névnapi italozásokra gondolok/. Igen dicséretes, hogy néhány nagyüzem létrehozott alkoholizmus elleni bizottságot, sajnos azonban számuk még csekély. Ezért lenne szükség erélyesebb fellépésre a munkahelyeken. Hiányzik azonban a vezetők személyes példamutatása. Amig ugyanis a vezetők protokoll címén isznak, addig nem várható eredmény a beosztottaknál. Hiszen így a dolgozónak van alapja arra hivatkozni, hogy a főnök is iszik. A különbség csak annyi, hogy a "kis" dolgozót mindenki látja, ha ittasan tántorog, a főnököt pedig a hivatali, vállalati kocsik szállítja haza.

Az üzemi és körzeti orvosok sem tesznek azonban eleget az alkoholisták bejelentésének. Holott sok olyan betegségről van tudomásuk, amelynél tulzott mértékű alkoholfogyasztásra lehet következtetni. Ez főként vidéken igaz, ahol a körzeti orvos szinte az egész falut ismeri. /.../

Sajnos a hatóság útján elrendelt kezelések sem vezetnek kellő eredményre. Kevés ugyanis a kezelésre fenntartott ágyak száma /legalábbis Nógrád megyében/. Ennek az a következménye, hogy a betegek zöme a két-három hetes kezelés után visszaesik. Véleményem szerint az ilyen rövid ideig tartó kezelések csak az "ital-éhség" fokozódását eredményezik, az elbocsátás után a beteg első útja az italboltba vezet, és haza már hullarészegen érkezik. Visszatérő alkoholistáink arról panaszkodnak, hogy sokkal többet isznak kezelés után, mint amennyit előtte ittak. Köztudott dolog, hogy az alkoholisták akaratgyenge emberek /ha nem azok lennének, nem kerülne sor kezelésükre/, így a rövid kezelésnek csak igen csekély eredménye lehet. Ezért növelni kellene az e célra szolgáló kórházi ágyak számát, és több olyan lehetőséget kell teremteni, amely a kezelés eredményességét, tartósságát segítik elő. Sok alkoholista kéri az "Esperal" nevű készítmény beültetését. Sajnos - hiánya miatt - megyénkben ritkán lehet sort keríteni erre. Emiatt kötelező kezelést kell elrendelni, amelynek esetleg nincs eredménye, és az illető iszik tovább.

Érdemesnek tartanám átdolgozni a munkaterápiás intézeti gyógykezelésre vonatkozó rendeletet, annak ellenére, hogy nemrég módosították. Nagy hiányossága ennek a rendeletnek, hogy nem ad lehetőséget az önkéntességre. Pedig az az alkoholista,

aki eljut odáig, hogy a két éves kezelést önként vállalja, megérdemelné, hogy erre lehetősége legyen. Volt olyan 22 éves alkoholistám, aki önként ment volna Nagyfára, mert a kórházi kezelések eredménytelenek voltak, de a jogszabály által előírt különböző bűncselekmények nem voltak bizonyíthatók. Ma már halott.

Nem megoldott a már kezelt alkoholisták gondozása, utógondozása, rehabilitációja. Az e feladattal megbízott gondozóintézetek igen leterheltek, hiszen elsősorban idegbeteg-gondozással foglalkoznak. Az elvonókezelések sikere pedig gyakran függ az utógondozástól. A kórházban, munkaterápiás intézetben a beteg védett környezetben van, visszakerülve az életbe azonban ez a védettség megszűnik, s a kísértéseknek nehéz ellenállni. A kezelés és gondozás során meg kellene ismerni az ivást kiváltó tényezőt /mint kórokat/. Pszichiáteri türelemre és alaposágra lenne szükség, mert minden alkoholista valami miatt iszik. Akár családi, munkahelyi probléma, vagy más egyéb ok a kiváltó tényező, azt meg kellene ismerni, hogy segítséget tudjunk nyújtani, s megóvjuk a beteget a visszaeséstől. Ehhez azonban megfelelő szakemberekre lenne szükség. A gondozóintézet dolgozói, orvosai annyira leterheltek, hogy ilyen jellegű munkára, alaposágra nincs idejük. Szükséges lenne, hogy minden alkoholgondozó intézet rendelkezze elegendő és megfelelő képzettségű szakemberrel, akik az okfeltáró munkában hatékonyan részt tudnának venni. Enélkül elképzelhetetlen a rehabilitáció.

A problémák fokozottabban jelentkeznek a két éves munkaterápiás kezelések után. A kikerült betegek zömének családi élete felbomlott, nincs munkahelyük, esetleg lakásuk sem, sok-

szor találkoznak megalázó megjegyzésekkel. Nem ismerem a munkaterápiás intézet belső rendjét, "életritmusát", nem tudom, hogy mennyit tudnak a betegekkel foglalkozni, mennyire ismertetik azt, hogy mi vár rájuk, ha kikerülnek az intézetből. Valószínűnek tartom, hogy sok mindenre fény derül, ezért azokban az esetekben, amikor fokozott segítségre szorul a kezelt, az intézet értesíthetné a helyi tanácsot, nemcsak az elbocsátásról, hanem arról is, hogy milyen segítségre lenne az illetőnek szüksége.

A leirtakon tulmenően, többet lehetne hasznosítani a külföldön elért eredményekből, módszerekből, hiszen az eddig hozott rendelkezések nem jártak a kellő eredménnyel. A szeszesitalok ára, választéka még mindig olyan színteg mozog, hogy bárki megveheti. Az időnkénti áremelések nem olyan mértékűek, hogy meggondolásra készítsék a vásárlót. Tudom, hogy van természetes igény az alkoholfogyasztás iránt, s azt is, hogy a nép-gazdasági bevételek nagy részét a szeszesitalok forgalmazása teszi ki, de nem tudom, hogy az alkoholizmus okozta károk /s itt mindent beleérték/ megéri-e a bevételt. Nem vagyok közgazdász, csak alkoholistákkal foglalkozó ügyintéző, aki látja, hallja a családi tragédiákat, s tudja, hogy mennyi egzisztencia törik ketté, válik semmivé az ital miatt. Bár az emberek zöme nem alkoholista, tud kulturáltan inni, azt hiszem, mégis úgy kellene az italárakat megszabni, hogy az a vásárlókat meggondolásra intse. Azt hiszem, nem véletlen, hogy az I. osztályú és osztályon felüli szórakozóhelyeken nem rendszeres és mindennapos a lerészegedés.

Tudom, hogy e betegség elleni küzdelem igen összetett, de be kell építeni a családgondozásba, hogy utánpótlását visszaszorítsuk. /.../

FÜGGELEK

MERRE TARTSON A SZOCIÁLIS MUNKA?⁺

Amikor a szociális munkások nyújtotta szolgálatokról, szolgáltatásokról van szó, többnyire ott a hallgatólágos feltételezés, hogy bármi jobb a semminél. Ez részben abból adódik, hogy a szociális munkások, akiknek többsége tulterheltnak érzi magát, nem jutnak hozzá, hogy feltegyék maguknak a kérdést: mire való a munkájuk, szükség lenne-e valamilyen irányváltoztatásra. Mint-hogy tulterheltek, ritkán képesek arra, hogy nyomon kövessék klienseik tapasztalatait. S a szokásosnál is kevésbé hajlanak erre, ha a felelősségek igazgatásilag elkülönült területekre nyulnak át. Ahogy az amerikai költő, Robert Frost írta: "Nem mondhatók érzéketlennek, csak épp a szolgálati uthoz tapadnak." Persze, mindig reméljük, hogy a koordinálás legalább a felelősségek e feldarabolásának véget vet.

A Seebohm jelentés⁺⁺ gyakorlatilag nem teszi fel a szociális munka hatékonyságára vonatkozó kérdést. Pedig ezt aligha mellőzhetjük, ha azt akarjuk megvizsgálni, kielégítőek-e a jelentésben foglalt javaslatok. A szociális munka, mint szakma sem szentel tul sok figyelmet ennek az egészen alapvető kérdésnek. Holott ha nem adunk rá világos és pozitív választ, csupán

⁺ Which Way for Social Work? In: E.Butterworth, R.Holman /eds/: Social Welfare in Modern Britain. Fontana, 1977. 167-173.o.

⁺⁺ A Seebohm jelentés teljes címe: "Report of the Committee on Local Authority and Allied Personal Social Services". HMSO, 1968. Tartalma a területi szociálpolitikai hálózat működésének vizsgálata, a személyes szociális szolgálatokra, azaz a szociális munkára helyezett hangsúllyal.

hit kérdése marad, hogy valóban szükség van-e szociális munkásra, ráadásul a jelenleginél nagyobb számban.

"Lányok a szakközépben"

Az Egyesült Államokban valamivel több kísérlet történt a szociális munka értékelésére és hatékonyságának mérésére. A legismertebb példa erre valószínűleg a "Lányok a szakközépben" vizsgálat, amely a szociális munka során 200 lánynál végzett tanácsadás hatását vizsgálja, ugyanekkora kontrollcsoporttal összehasonlítva. Azért térek ki a tanulmányra kicsit részletesen, mert úgy tűnik, jól illusztrálja a szociális munka mindenütt meglévő néhány problémáját.

E könyv roppant óvatos következtetése az volt, hogy "az /objektív/ tesztek alapján kevésbé mutatható ki a tanácsadás hatása, és a következtetést negatív módon kell megfogalmaznunk, ha azt kérdezik, vajon végeredményben hatékony volt-e a szociális munka révén történő beavatkozás potenciálisan problémás középiskolás lányok esetében". Lényeges eltérés volt az objektív tesztek által kimutatott eredményesség és az érdekelt szociális munkások szubjektív értékelése között. Ennek alapján hasonlították a kutatók a szociális munkások véleményét ahhoz a szóláshoz, hogy "az operáció sikerült, de a beteg meghalt". Valójában a szociális munkások több figyelmet szenteltek annak, ahogyan a lányok a tanácsadás idején viselkedtek, mint annak, ahogyan a tanácsadás ezen időn túl magatartásukra hatott. Ez a pszichoterápiás módszerben mindig bennrejlő veszély: a szociális munkást oly mértékben leköti a klienssel való kapcsolat kiépítése, hogy

elfeledkezhet arról, miért is törekszik e kapcsolatra.

A "Lányok a szakközépben" c. tanulmányt, mind módszerét, mind az elméleti elemzést tekintve, sok bírálat érheti, s néhányat meg is fogalmaztak. Természetesen túláltalánosították az eredményeket, amelyeket kiterjesztettek általában a szociális munka egészére, s felhasználtak annak általános elítélésére. Ezért azonban nemcsak a tulzó publicisztikát kell elítélni, hanem azt a szakmát is, amely következetesen elhanyagolta saját hatékonyságának értékelését. A módszerek érvényessége ellenőrzésének hiányát, azt hiszem, részben az magyarázza, hogy számos szociális munkás úgy gondolja, hogy saját munkáját magának az esetkezelésnek a menete során, illetve a kollégákkal és feljebbvalókkal való esetmegbeszélés során ellenőrzi. A "siker" kritériumát tehát önmagukra, nem pedig a kliensre vonatkoztatják. Valószínűleg sokuk számára maga az utazás, azaz az esetkezelés vagy csoportmegbeszélés vált uticéllá. Azokat a klienseket, akik nem hajlandók nehézségeiket ilyen módon megvitatni, "nem-kooperálónak", vagy "kevéssé belátónak" tekintik. Olykor hallani arról, hogy "a kliens hajlandó felhasználni az esetkezelés során kialakuló viszonyt", vagy hogy "képes a nyújtott szolgálat használatára". Végeredményben az a kép is kialakulhat, hogy a kliens vallott kudarcot.

Az alkalmazott technikák gyakran meghatározóak lehetnek a tekintetben, hogy hogyan látja a szociális munkás a kliens problémáját. A "Lányok a szakközépben" világosan kimutatja, hogy a szociális munka különböző technikáinak használata hogyan változtatta meg a szociális munkás véleményét a kliens helyzetéről, s hogyan segített abban, hogy különböző módozatokat keres-

sen a kliens problémájának megoldására. Az egyéni esetkezelések esetén a szociális munkás hajlamosabb volt annak feltételezésére, hogy a kliens torzítja vagy felnagyítja a problémát, mint a csoportmegbeszéléseken. Ez utóbbiak során a szociális munkás gyakran kényszerült a kliens igazának elismerésére, minthogy ilyenkor a lányoknak "inkább volt szavuk". "Amikor a csoport többsége vagy minden tagja, pszichológiai felépítésük különbségei ellenére, szinte egyidejűleg és hasonló módon irta le a külső stresszhelyzetet, akkor lassan a szociális munkás véleménye is megváltozott. E csoportüléseken gyakran kerültek szóba erőszakos cselekmények - öngyilkosság, bandák közötti harc stb. A csoportban világosnak tűnt a beszélgetést vezető számára, hogy e témák jobban kapcsolódtak valóságos eseményekhez, mint a lányok belső gondjaihoz."

Bizonyos értelemben a szerzők szinte visszájára fordítják azt a hagyományos bölcsességet, hogy a mélyen fekvő belső okokat kell "kezelní", s annak érdekében érvelnek, hogy épp azzal kell törődni, amit szokásosan "felületen megjelenő problémának" hívnak. Szerintük a szociális munkásnak sokkal nagyobb figyelmet kell fordítania a kliens segítése érdekében a lehetséges környezeti változtatásra. "Remélhetjük-e", kérdik a szerzők, "hogy az esetkezelővel folytatott heti interjú, vagy a hetenként ismétlődő csoportos tanácsadás döntő hatással lesz, ha a környezeti tényezők gyakorlatilag változatlanok maradnak?" Azt hangsúlyozzák, hogy a szociális munkában ki kell fejleszteni a szociális körülmények változtatásának lehetséges eszközeit, s inkább erre kell törekedni, mint arra, hogy a klienst "belső pszichológiai állapotára ható közvetett erőfeszítésekkel" se-

gítsék. E tanulmány során például azt találták, hogy a szociális munkások nem tulajdonítottak túl nagy fontosságot annak, hogy a lányok anyagi segítséget kapjanak az iskola elvégzéséhez, holott ennek hiánya más, kívánatos célok elérését még nehezebbé tette. Egészében a munka azt hangsúlyozza, hogy az esetkezeléssel kapcsolatos szerepnek nem szabad aránytalanul fontossá válnia, s hogy szükség van új, szakmailag kevésbé divatos segítői eszközökre is.

A szociális munka meghatározása

A szociális munka lényege jobban megérthető társadalmi, mint csak szociálpszichológiai terminusokban. A szociális munkás tájékoztat a jogokról, elérhetővé tesz szolgáltatásokat, segít közvetíteni a szükségleteket a rendelkezési joggal bírók felé, cselekvésre bátorítja az egyént, a családot vagy csoportot saját érdekükben éppúgy, mint a közösség érdekében. Egy ilyen meghatározás azért előnyös, mert sugallja, hogy milyen szerepet tölthet be a szociális munkás a közösségben, tartozzék bármilyen szakághoz vagy szervezethez.

Ilyenformán áthelyeződik a hangsúly a szociális munkában alkalmazható készségekről és technikákról a célokra. Valóban, bár a szociális munkást a "klienssel" való kapcsolatteremtésre készítik fel, a "Lányok a szakközépben" jellegű tanulmányok megmutatják, hogy a tanult készségek hogyan korlátozhatják a helyzet megértésében. Ahogy Forder írja "Penelope Hall szociális szolgálata a modern Angliában" c. könyve új kiadásában: "a szociális szolgáltatásokra vonatkozó információkat rosszul

terjesztik; nem vesznek tudomást azokról a társadalmi és pszichológiai korlátokról, amelyek korlátozzák ezek igénybevételelét; a szakképzett szociális munkások gyakorta inkább törekednek arra, hogy kooperáló klienseket találjanak, hogy készségeiket rajtuk gyakorolják, mint arra, hogy elősegítsék a kliens aktív részvételét a szolgálat céljának elérésében; túl hamar bélyegezték "rosszul kooperálónak", és túl hamar utasították el ezen az alapon azokat, akik nem voltak képesek a szolgáltatás hatékony használatára. Az igénybevevők kritikáját, még ha az építő jellegű is, ritkán bátorítják, és rendszerint rossz néven veszik."

Dunába vizet?

Milyen erőssé válhat a szociális munkás tehetetlenségi érzése szerepének szűk értelmezése, az eszközök és a rendelkezésre álló források hiányai miatt? E kérdés sok szociális munkást foglalkoztat, ám eddig alig történt kísérlet arra, hogy a kérdés a szélesebb közvélemény elé kerüljön. /A Seeböhm jelentés is alig, akkor is csak közvetve érinti a kérdést./

Számos szociális munkás valóban úgy érzi, hogy azt a feladatot rótták rá, hogy rábeszélje az embereket az elviselhetetlen elviselésére. Így ellenőrké vagy "szociális nyugtatókká" válnak. E frusztráció ellenére legtöbbször a helyükön maradnak, abban a reményben, hogy hátha mégis tehetnek valami értelmeset. Kielégületlenségük nyilvánvaló jele azonban például az, hogy sokuk milyen erősen támogatja a Gyermek Szegénysége Elleni Csoportot /Child Poverty Action Group/, vagy a Rokkantak Jöve-

delméért Küzdő Csoportot /Disablement Income Group/, melyek mindegyike 1965-ben alakult.

Ugyanakkor számos olyan szociális munkás is van, aki helyteleníti az ilyen érdekcsoportok működését. Előfordul, hogy a gyermekvédelmi osztály vezető munkatársai túl "harciasnak" tartják ifjabb munkatársaik olyan törekvéseit, hogy például írásos magyarázatot szerezzenek be klienseik számára a segélyezésről szóló döntésről. /Sokan egyébként nem is tudnak ezekről a szervezetekről, de számos újabb, a szegények hátrányára működő intézkedésről sem./

A szociális munkások és az egyenlőtlenségek elleni küzdelem

Amikor egy modern ipari, és még osztályjellegű társadalomban vizsgáljuk a szociális munkás szerepét, nem mellőzhetjük annak az alapkérdésnek a vizsgálatát, hogy mi e munka jelentősége az egyenlőtlenségek és privilégiumok szempontjából. Még mindig széles körben él az a vélekedés, hogy a szociális szolgáltatások, mint a "jóléti állam" többi intézménye, az egyenlőtlenséget csökkentő redisztribúció eszközei. E nézet egy tipikus és új megnyilvánulása T.H.Marshalltól /a London School of Economics volt szociológiai professzora és a társadalomtudományi tanszék vezetője/ származik: "A szó szoros értelmében vett szociális szolgáltatások - egészségügy, szociálpolitika, oktatás, lakásügy stb. - kétségkívül mélyen befolyásolták a reáljövedelmek eloszlását." Ez elég világos és kategorikus. Néhány mondattal később azonban Marshall alapvetően megváltoztatja pozícióját: "A cél ez volt..., de nehéz megmondani, hogy mennyi az elért eredmény."

A redisztributív hatás egyébként kétségtelen, mint minden természetbeni szolgáltatás vagy forrás elosztásánál. A fontos kérdés nem is az, hogy "történik-e ujraelosztás". Ennél sokkal bonyolultabb kérdéssort kellene tudni megválaszolni: "Milyen irányu a szociális szolgáltatások elosztása és ujraelosztása? Milyen mértékű? Hogyan történik? Milyen és mennyire tartós a hatás?" Ezeket kellene azután szembesíteni az ujraelosztás irányára és mértékére vonatkozó politikai szándékokkal. A Seeböhm bizottság mellőzte e kérdéseket, amikor azt mérlegelte, hogy milyen a "hatékony családi szolgáltatás".

Létfontosságú lenne pedig annak ismerete, hogy ténylegesen milyen a szociális munkások tevékenységének hatása a források elosztására egy olyan társadalomban, amelyet még mindig meglehetősen mereven rétegeznek a társadalmi osztályok, és ahol a század eleje óta alig csökkent a keresetek eloszlásának egyenlőtlensége. Az 1911. évi népszámlálás idején a szakképzetlen és betanított munkások bérének az átlagbérhez viszonyított aránya nagyjából ugyanaz volt, mint 1960-ban - 79, illetve 86%. Voltak persze ingadozások 1911 óta. De két világháború, a huszas és harmincas évek depressziója, a hidegháború, az 1945 utáni új szociálpolitikai törvényhozás után sem csökkentek a főbb foglalkozási csoportok közötti bér-differenciák. 1911-ben az átlagos segédmunkás bére az átlagos menedzser keresetének 31%-a volt - ez az arány 1960-ra enyhén, 29%-ra csökkent. /.../

1955-ben Richard Titmuss "A jólét társadalmi eloszlása" című könyvében megkérdőjelezte az állami redisztribúció mértékét s azt, hogy a szociális szolgáltatások együttese valóban csökkent-e az egyenlőtlenségeket. Az utóbbi tíz évben számos

tényt publikáltak azokról, akiknek összes forrása mélyen az átlagos életszínvonal alatt van. 1960-ban minden nyolc közül egy háztartás nagyjából olyan szinten élt, mint azok, akik államsegélyre vannak utalva.

A szociális munkások, vagy legalábbis a szakma legtöbbször író vagy megszólaló tagjai részéről mutatkozó érdektelenség a források feletti rendelkezések kérdése iránt legalább két tényhez kapcsolható. Egyfelől a legutóbbi időkig kevesen tudtak arról, hogy milyen tartósnak bizonyult a források és esélyek egyenlőtlensége a "jóléti állam" bevezetése után is, és sok szociális munkás még ma sem érzékeli, hogy mi a jelentősége az egyenlőtlenségek problémájának, vagy annak, hogy ők maguk egy hierarchikus osztálystruktúrában dolgoznak. Nem fordítanak elég figyelmet arra, hogy kapcsolat állhat fenn a források egyszerű hiánya és a személyiség vagy a család "felbomlása" között.

Másfelől számos szociális munkás és szociális igazgatásban dolgozó tudatosan igyekezett megszabadulni a szegények közötti karitatív munkás képétől. Ugy tűnik, egy részük úgy is vélte, hogy ez a legjobb út szakmájuk presztizsének növeléséhez. Lelkesen üdvözölték a "jóléti államot", aggódtak amiatt, hogy a túlgondoskodás sokakat elkényeztet és függőségbe hoz, majd olyan kutatási és gyakorlati területek felé fordultak, amelyek révén inkább a "jobb osztályokkal" kerülhettek kapcsolatba. Ha mégis találkoztak a szegénységgel, ezt inkább a források rossz felhasználásának, mint hiányának igyekeztek betudni. Alátámasztható az az állítás, hogy a szociális munkában a pszicho-dinamikára kerülő hangsúly sokban hozzájárult ahhoz, hogy az ötvenes években a szegények "hangtalanná" és "láthatatlanná" váljanak.

Mindazonáltal a Seebohm bizottság elnökének becslése szerint a szegénység és a rossz lakáskörülmények "okozzák valószínűleg mintegy 60 százalékban azokat a problémákat, amelyeket ma a szociális munkások kezelnek". Az ilyen jellegű állítások, megfelelő tényekkel alátámasztva, sokat segíthetnének abban, hogy megfelelően lehessen kialakítani a cselekvési prioritásokat a szociális szolgáltatások területén. De azt a nézetet is alátámasztja, hogy a szociális munka jelentős része ma egyszerűen halogató művelet. Ha a szociális munkások energiái inkább a szegények felé fordulnak, akkor sok joggal feltételezhető, hogy ez inkább szolgálja majd a társadalmi kontrollt, mint a szociális jólétet vagy a források újraelosztását. Kár, hogy a Seebohm jelentés nem tartalmaz ilyen utalást vagy evidenciát. Ha több figyelem összpontosult volna a családfelbomlások és egyéni frusztrációk anyagi és környezeti okaira, a szociális munka mint szakma jóval korábban vezető szerepet játszhatott volna abban, hogy a társadalom tudomást szerezzen a szegénység tartós fennmaradásáról. Ehelyett az ötvenes évek nagy felfedezése a "problémás család" volt, amelynek problémái belülről indulnak ki. És /a szociális munkások helyett/ másoknak kellett foglalkozniuk a társadalombiztosítási kifizetések színvonalával és az egyéni jogosultságokkal.

A CSALÁDSEGÍTŐ PROGRAMOK REJTETT KÖLTSÉGEI⁺

A társadalom egyre inkább tudatában van annak, hogy a hátrányos helyzetben élők jólétéről gondoskodni kell; ez vezetett, egyebek között, ahhoz, hogy családsegítő programokat dolgozzanak ki. E programok célja, hogy segítsék a gyengének tekintett vagy valamilyen szempontból szűkösen élő családokat. A családsegítő programok egyik típusának az a célja, hogy az ilyen családok gazdasági helyzetét különböző pénzügyi segélyforrásokkal - mint a gyermekek után járó segély, munkanélküli biztosítás és garantált jövedelem-minimum - javítsa. A pénzügyi segítség típusai, amelyekre a szűkösen élő családok törvényesen jogosultak, társadalmanként különböznek egymástól és attól függenek, hogy az egyes társadalmak milyen szintű és típusú felelősséget vállalnak magukra ezen a területen. Más programtípusok a beavatkozást "terápiás", "gyógyító" módon értelmezik. Az ilyen típusú programok célja az, hogy irányítsák, gazdagítsák, segítsék, tanácsokkal lássák el és informálják a családokat, hogy aztán azok képesek legyenek megtalálni azokat a /pénzügyi vagy egyéb/ forrásokat, amelyek rendelkezésükre állnak vagy amelyekre jogosultak. Ezek a programok Izraelben összhangban vannak az általános családjóléti politikával és annak felismerésén alapulnak, hogy a család milyen fontos szerepet játszik a családtagok jólétének és a gyermekek fejlődésének biztosításában. A legtöbb

⁺ A 10. szociológiai világkongresszusra készült előadás.

ilyen programnak meghatározott célja van, és hogy milyen speciális eljárásokat alkalmaznak, az attól függ, hogy a célt hogyan lehet elérni. Ez az írás azt a célt tűzte maga elé, hogy megvizsgálja ezeknek a "gyógyító" családsegítő programoknak az értékét Izraelben.

E tanulmánynak az a központi gondolata, hogy bármilyen segítő programról legyen is szó, ez nemcsak a program kezdeményezői részéről, hanem a "kliensek" részéről is befektetést igényel. Egy jóléti program költségeit a megvalósítók kezdetben szembeállítják a várható nyereségekkel, és rendszerint a későbbiek során is ennek megfelelően értékelik azt. Csak nagyon ritkán számolnak azonban hasonló módon a befektetéssel a kliensek szemszögéből. A befektetés nagyságának felbecsülésénél felismerik és számításba veszik az időt, tudást, feszültséget, érzelmi involválódást, felelősséget és az "önképet", amelyet a program a megvalósító stábtól igényel. Gyakran megfélekedezünk azonban arról, hogy a befektetés hasonlókat igényel a kliensektől is. Nekik is kell időt befektetniük, fel kell fedniük személyiségüket, részt kell venniük feszültségekkel terhes interakciókban és felelősséget kell vállalniuk. Súlyos hibát követünk el, ha nem vesszük figyelembe ezeket a nagyon is reális befektetéseket, és elmulasztjuk egybevetésüket a nyereségekkel, amikor megpróbáljuk felbecsülni, hogy a kliensek számára mi is a program értéke. Az a tény, hogy a kliensek nyernek valamit a programból, önmagában és önmagától még nem jelentheti, hogy a programot érdemes is megcsinálni. Egy segítő program csak akkor értékelhető "nyereségesnek", ha a kliensek nyeresége nagyobb volt, mint a befektetésük. Annak a segítő programnak az értéke, amelyben a kliensek nyernek ugyan

valamit, de befektetésük nagyobb volt, mint a nyereségük, megkérdőjelezendő.

Izrael jóléti politikájának itt következő példái alapján kimutatható, hogy a családsegítő programok eleve rejtett terheket rónak a kliensekre, és mert e terhek rejtettek, a politikacsinálók éppugy, mint a megvalósítók, nagyon kevés figyelmet szentelnek a terhek jelentőségének. A példákat különböző típusú programokból vettük; az első az egyénre irányul, abból a feltételezésből kiindulva, hogy az egyén támogatása az egész család sorsának javulását fogja eredményezni. A másodikban arra történik kísérlet, hogy a család helyzete /működésében és önmaga megszervezésében/ megjavuljon, a harmadikban pedig a család anyagi támogatásától az egész közösség helyzetének javulását várják.

1. Az egyénre koncentrált segítség

Az első példa egy izraeli hadiözvegyekre vonatkozó tanulmányból származik, akik valamennyien anyák, és akiket az 1967. évi 6 napos háború után 3-5 évvel választottam ki. Kétségtelen, hogy az izraeli társadalomban a hadiözvegyeket a köz teljes támogatására, rokonszenvére és figyelmére érdemeseknek tekintik. A nekik nyújtott szolgáltatásokat a hadügyminisztérium égisze alatt, egy speciális rendszer keretében szervezték meg. Bár kezdetben csak anyagi támogatásról volt szó, a hatvanas évek végén a közvélemény a nekik nyújtott szolgáltatások oly mértékű kiterjesztését követelte, hogy e szolgáltatások a problémák széles körét öleljék fel. Az egyik leggyakrabban hangoztatott probléma a házhoz kötött özvegyek magányosságérzése volt. Szinte vala-

mennyi ilyen típusu panaszra adott válasz arra ösztönözte az özvegyeket, hogy vegyenek részt a házon kívül szervezett - és a hadügyminisztérium által finanszírozandó - szabadidős tevékenységekben. A szolgáltatás nem teremtett új kereteket az ilyen típusú tevékenységek számára, hanem a nyilvánosság számára már létezőket használta fel. Az özvegyek egy része megragadta a továbbtanulási lehetőségeket; volt, aki értelmiségi, volt, aki fizikai szakmát tanult. A legtöbb esetben, noha a társadalmi elszigeteltség problémája csak részben oldódott meg, az ujonnan elsajátított szakképzettség lehetőséget nyújtott az özvegyek számára, és ez hosszú távon hasznosnak bizonyult. De az esetek jelentős számában az özvegyeknek korábbról csak csekély tapasztalatuk volt a házon kívüli szabadidős tevékenységekre vonatkozólag, s így alig tudtak kiválasztani olyan szervezett tevékenységeket, amelyekben részt vehetnének. Ilyen esetekben a szociális munkások ajánlásaira hagyatkoztak. A szociális munkások, akik azt tekintették feladatuknak, hogy az özvegyeket kivigyék otthonuk falai közül, bármelyik csoportos tevékenységet alkalmas eszköznek találtak céljuk elérésére. Ösztönözték őket, hogy a legkülönbözőbb, rövid tanfolyamokon /pl. ikebana-készítés, házi varrás, kerámiakészítés stb./ vegyenek részt. Néhányan közülük, akik megfogadták ezt a tanácsot, négy-öt ilyen tanfolyamot is elvégeztek. Az özvegyeknek a tanfolyamokon való részvételbe befektetett óriási energiája ritkán - ha egyáltalán - járt a kívánt haszonnal, és inkább az történt, hogy ugynevezett "kimerült" özvegygé tette őket. Minthogy az otthonhoz és a gyermeknevelés feladataihoz való kötöttségük és társadalmi elszigeteltségük továbbra is fennmaradt, nem tudtak eljutni arra a

pontra, ahonnan magukhoz ragadhatták volna a kezdeményezést, akár hogy annyi energiát halmozzanak fel, hogy zárt környezetükből kitörjenek. Ismételt magyarázatuk során, hogy miért nem tudnak helyzetükön változtatni, ilyeneket mondtak: "Már sokszor megpróbáltam. Elmentem mindazokra a tanfolyamokra, amelyeket ajánlottak nekem. Nehéz volt nekem is, meg a gyerekeimnek is, hogy megszervezzük a dolgot. Egész kellemes volt, amíg tartott, de most ugyanott tartok, mint amikor hozzákezdtém."

Amellett szeretnék érvelni, hogy ilyen esetekben a kliensek biztatása, hogy problémáikat rövid úton oldják meg, nélkülözött mindenfajta "ráfordítás-haszon" számítást. A kliens itt, szinte a dolog természetéből adódóan, korlátozott energiaforrással, társadalmi támogatással, kezdeményezőkésséggel, tudással és releváns tapasztalattal rendelkezett. Az arra irányuló ösztönzés, hogy energiáit amugy is korlátozott, mondhatni, zsákut-cás tevékenységekbe fektesse be, ezeket az energiaforrásokat még tovább csökkentette. Ha a ráfordítást és a hasznot számítjuk, a kliensek ráfordításai nagyon is tulzottnak tűnnek a rövid távu haszonnal szemben. Meg kell említeni, hogy a hivatalos statisztikákban az özvegyek háztartáson kívüli, szervezett tevékenységekben történő nagylétszámú részvételét eredményként értékelik. Nem az a célom, hogy amellett érveljek, hogy a szociális munkások által alkalmazott módszerek szükségszerűen rosszak, vagy hogy létezik egy világos ellenalternativa. Csak azt állítom, hogy a kliensek befektetését nem vették számításba, amikor a módszerekről döntöttek, és akkor sem, amikor a segítő politikát értékelték.

2. A családra koncentrált segítés

Sok ujitó, nagyon specializált profillal rendelkező programnak az volt a szándékolt célja, hogy a jeruzsálemi szegényebbek lakta környékeken élő lakosságot hozzásegítse ahhoz, hogy egyre inkább képesek legyenek megbirkózni problémáikkal. A programok között volt az anyák és óvodáskorú gyermekek részére készült "dusított" házirend; az öregek részére speciális egészségügyi és szociális szolgáltatás; preventív program az ifjúsági bűnözés leküzdésére; ideggyógyászati közklinika; iskolás gyermekek részére tanácsadó szolgálat; házassági tanácsadás; nők öntudatébresztő csoportja; csoportos tanácsadás szülők részére. A környék családjai különböző mértékben éltek ezekkel a szolgáltatásokkal. A családok jelentős része három, négy vagy öt programban is részt vett. E programok különböző, bár egymással nem szükségképpen konfliktusban álló célra irányultak. Ennek eredményeképpen ezek a családok ki voltak téve annak, hogy havonta 8-15 hivatalos látogatójuk legyen. Minden egyes látogatás néhány kérdést, valamint a család életmódjára vonatkozó javaslatokat jelentett. Mindegyik javaslatból a szakértők és a hatóság általi támogatás aurája áradt.

Ha valaki állandóan valamilyen ellenőrzés alatt áll, egyéni eljárásait, teljesítményét, intézkedéseit és elhatározásait "szakértő" értékeli, ennek megvan a maga ára. Legalábbis kételyeket ébreszt az emberben, hogy képes-e helyesen cselekedni. Egy ezen a környéken élő család tanulmányozása során azt találtuk, hogy a családra mint egészre hatással volt, hogy ilyesminek van kitéve. Éppen azokban az esetekben, amikor a családta-

gok - különösen az anya - együttélésükre és mindennapi életükre vonatkozóan sok tanácsot kaptak, önbizalmuk bizonyos fokig megingott. Ilyen irányú panaszainak, amelyeket számtalanszor újra megismételtek, mindig a következő formában adtak hangot: "Minden tőlem telhetőt megteszek. A szociális munkás /gondozónő/ és az iskolai tanácsadó is ezt mondja." Ha ez a már korábban megingott önbizalom valamiféle kudarcral vagy a megfelelő jövőbeni cselekvést illető kételyekkel találkozik, cselekvésképtelenséget eredményez. Az egyik válaszoló ezt a következőképpen fejezte ki:

"Most már egyáltalán nem tudom, hogy mit tegyek. Én azt teszem, amit ők /a különböző szervezetek képviselői/ mondanak, hogy tegyek". Az a készség, hogy bármiféle instrukciót, amit a "szakemberek" mondanak, elfogadjanak, valójában a saját életük és családjuk élete feletti kontroll feladásának készségét jelenti. Ama törekvésükben, hogy kövessék a nekik adott instrukciókat, a családi működés egyensulya veszett el. Családon belül senki sem volt képes dönteni családi célok prioritásáról, és senki sem tudott kiállni véleménye mellett a családra irányuló kívülről jövő javaslatokkal szemben. Egy ilyen helyzetben lévő család, szinte a dolog természetéből adódóan, további segítő-gyógyító programok alanya, amely programok csak a helyzet súlyosbodását szolgálhatják.

Véleményem szerint egy család belső szerkezete a szükségletek és erőforrások, az egyéni és családi célok, valamint a rövid és a hosszú lejáratu tervek rendkívül finom és érzékeny egyensulyán alapul. A család belső egyensulyának a felborulása a segítés, különösen a tulzott segítés lehetséges eredménye. A segítő programokban részt vevők csak ritkán ismernék el, hogy

az önbizalom hiánya és a család által mutatott dezorganizálódás a segítség lehetséges mellékterméke. Szerintük ez általában a személyek és/vagy a család mint egység jellemzője. A szakemberek rendszerint a még mélyebbre hatoló beavatkozást tekintik az igazi orvosságnak, és így ez mint circulus vitiosus folytatódik.

3. Közösségre koncentrált beavatkozás

Izraelben nagyon sok kísérlet történt arra, hogy az alsóbb osztályokhoz tartozó gyermekek és a középosztályi gyermekek iskolai teljesítménye között fennálló szakadékot csökkentsék. Ezek egyike, a HIPPY elnevezésű, a korai gyermekkorral foglalkozó program, hosszú távon is nagyon hatásosnak bizonyult a gyermekek iskolai teljesítményének növelésében. Ez a program egy lánc-tanítási rendszeren alapul: egy szakember instruktorként a laikus instruktorok csoportját arra tanítja, hogy megtanítsák az anyákat arra, hogyan kell gyermekeiket tanítaniuk. A tanítási folyamat írásos anyagok segítségével történik, s ezen írásos anyagok között szerepelnek a gyermekek részére készült feladatok is. A feladatok egyre komplexebbek, és a második év végére elsajátíttatják a gyermekekkel mindazokat a technikákat, tudást és munkaszokásokat, amelyeket az iskolai teljesítmény szempontjából hasznosnak tekintenek. Az anyag olyan, hogy semmiféle szisztematikus vagy rendszerezett tudást nem igényel az anyától. Már a kísérleti stádiumban külön erőfeszítéseket tettek, hogy az eszközöket úgy készítsék el, hogy viszonylagos könnyedséggel vehessenek részt a programban még az analfabéta anyák is - és ez sokszor így is történt. Ugyanebben a stádiumban azokból a csalá-

dokból, ahonnan az anya valamilyen oknál fogva személyesen nem tudott részt venni a programban, egy testvér, esetleg az apa vagy éppen a nagyszülők vettek részt benne. Egyszülős családokat is bevontak a kísérleti programba. A kísérleti stádium után az Oktatási Minisztérium alkalmazta a programot és az alsóbb osztálybeli környékeken országszerte be is vezette. Mint más segítő programok, ez a program is a szükségben élők tágan meghatározott csoportjára irányult. Idővel azonban olyan trend volt megfigyelhető, hogy e népességben belül az erősebb csoportok sokkal inkább vettek részt a programban, mint a gyengébbek. Szinte szabály, hogy az Oktatási Minisztérium által kifejlesztett rendszer eredményeként mostanra kiszorultak a programból az egyszülős családok, illetve azok, amelyekben az anya nem tudott vagy nem akart részt venni a programban.

Három évvel azután, hogy az Oktatási Minisztérium széles körben elfogadta a programot, a részt vevő családok nagyon különböztek azoktól, amelyek a kísérleti stádiumban vettek részt benne. A gyermekek kisebb családokból jöttek, és sok esetben az első vagy a második gyermek jött; az anyáknak magasabb szintű iskolái voltak, mint a kísérleti stádium anyáinak, és úgy tűnt, hogy a kiválasztott családok jobb anyagi helyzetben vannak. A nagyon gyengék - a nagy és szegény családok gyermekei és a nagyon alacsony végzettségű anyák - közül csak nagyon kevesen voltak a program résztvevői között ebben a stádiumban.

Világos, hogy a fejlesztő program jellemzőiben végbement változások - legalábbis részben - annak tulajdoníthatók, hogy az izraeli népesség egészének javult az életszínvonala. Az iskolázottsági szint általános emelkedése, illetve az az általá-

nos tendencia, hogy kisebbek lettek a családok, türköződött a programban részt vevő sokaságban. De ezen az általános tendencián tulmenően amellettt érvelnék, hogy mind a program vezetői, mind résztvevői hozzájárultak /jóllehet öntudatlanul/ egy olyan folyamathoz, amelynek eredményeképpen a gyengébb népesség kihullott. Azon belül, amit nagyon tágan szegény környezetnek definiáltak, a viszonylag erősebb családok követelték a programban való részvételüket, és követeléseik sikeresek voltak. A gyengébbek minden bizonynyul huzódoztak attól, hogy követeljék a részvételt, tudva, hogy versenyhelyzetben kisebbek az esélyeik a sikerre. A leggyengébb családoknak nem volt határozott prioritásuk, ennélfogva még az esetben is, ha megpróbáltak belépni a programba, azok közé kerülhettek, akiket utoljára fogadtak el. A program irányítói nem tettek kísérletet arra, hogy megelőzzék a gyengébb elemek megcsappanását. Az ő tapasztalataik szerint mennél gyengébb volt a sokaság, annál nehezebb volt őket megnyerni a programnak, megelőzni, hogy félbehagyják azt, és rábírní Őket arra, hogy pontosan kövessék az instrukciókat. De ha mindez megtörtént is, az értékelés során kiderült, hogy a család és a gyermek haszna rendszerint az átlag alatt maradt. Ha a sokaság leggyengébb elemeit eleve kizárták a programból, az bizonyithatóan nagyobb sikert eredményezett. Végül, a program tömeges bevezetésének egy bizonyos stádiumában a kialakult szabályok tökéletesen kizárták a gyenge sokaságot. Erre a szabályszerűségekre a program irányítói kettős magyarázatot adtak. Az első: a nyereség nem igazolja a befektetést, a második: a program abahagyása károsabb, mint ha valaki egyáltalán nem vesz részt benne. Minthogy minél gyengébb egy csoport, annál inkább hajla-

mos a kiesésére, ezért kizárásukat védelmükben fogatosított eszköznek minősítették. Nincs rá okom, hogy ne fogadjam el e magyarázatot, de az a véleményem, hogy ez a folyamat számos jóléti segítő programot jellemez. Azok a programok, amelyek eredetileg a legrosszabb körülmények között élő népesség helyzetének javítását szolgálták és sikeresnek is bizonyultak, a jobb körülmények között élők számára válnak vonzóvá. Ha különböző csoportok indulnak harcba ugyanazért a programért, mindig a legrosszabb körülmények között élők esnek ki - kivéve, ha nagyon jól képviselik érdekeiket. Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy ez a folyamat csak sikeres programok esetében jön létre; ha kevésbé sikeres a program, nem versenyeznek érte, és rendszerint továbbra is a legrosszabb körülmények között élőket szolgálja. Ha a program célja, mint ez legalábbis a kiválasztott példákban elmondható, hogy csökkentse a gyengébbek és az erősebbek között húzódó szakadékot, a sikeres program - s ez a sors iróniája - valójában ez ellen hat. Az ilyen programok, amelyek nagyon tárgyan értelmezik a szükségben élőket, nagy haszonnal járnak az erősebb csoportokra nézve, viszont nagyon sok ráfordítást követelnek a gyengébb csoportoktól. Következésképpen, a népességben belül szélesedik a gyengébb és az erősebb elemek közötti szakadék, csökken a gyengék esélye arra, hogy megőrizték helyzetüket, és még sokkal inkább a társadalom peremére kerülnek, mint annak előtte. Anélkül, hogy kisebbiteném annak jelentőségét, hogy a tágab értelmezett gyenge népességben belül az erősebbek nyertek valamit, az a véleményem, hogy az ilyen típusu programok irányítóinak tisztában kell lenniük azzal, hogy a leggyengébbek milyen árat fizetnek ezért.

Következtetés

Egy olyan korszakban, amikor a pénzügyi keretek korlátozzák a társadalmi juttatásokat és a jóléti programokat, egyáltalán nem meglepő, hogy az ilyen programok nyilvánosságot érintő pénzügyi kérdései állnak az érdeklődés homlokterében. Ebben a dolgozatban arra tettem kísérletet, hogy az ilyen programoknak a kliensek oldaláról történő ráfordításaira irányítsam a figyelmet, és azt világítsam meg, hogy ezek milyen nagy befektetést igényelnek tőlük. A kliensek ráfordításainak különböző formái vannak. Az általam említett első példában a kliensek befektetéseit eltékoztatták, minthogy nem kaptak megfelelő ellenszolgáltatást. A második példában a kliensek új technikát, tudást és néha megoldásokat is nyerhettek volna saját problémáikra, de ezért azzal fizettek, hogy önbizalmuk, sorsuk feletti kontrolljuk csökkent, és néha még családjuk belső egyensúlyát illetően is léptek fel zavarok. A harmadik példában a társadalomnak sikerült előrelépést tennie azon cél érdekében, hogy bizonyos mértékig csökkenjen a szakadék a népesség különböző csoportjai között. De ezt a népesség leggyengébb csoportja kellett hogy megfizesse. Ha egyszer majd elismerik, hogy a kliensek részéről is történik befektetés, akkor a legkülönbélebb segítő programok ráfordítás-haszon egyenlegébe a kliensek költségeit is bele kell hogy foglalják.

AGGÁLYOS UTÓSZÓ

Ugy tűnik, hogy a jelen válogatás némi "magyarázatra" szorul, minthogy kötetünk némi aránytalanságot tükröz, annak ellenére - s részben erre irányul "magyarázatunk" -, hogy emögött nem valamiféle szerkesztői koncepció /vagy előítélet/ rejlik, csupán egy egyszerű tény: bizonyos területekről több, másokról kevesebb a megfogalmazott, összegyűjtött információ. A közreadott információk zöme a fiatal korosztályokkal foglalkozik; nem szerepel súlyának megfelelően pl. a cigányok helyzete meg az alkoholizmus, és egyáltalán nincs szó a szegénységről.

Ugyanakkor ebből az "aránytalanságból" nem lehet következtetéseket levonni a szociálpolitikai apparátus különböző pontjain dolgozók érdeklődési körére sem, vagyis nem arról van szó, hogy ők "fontosabbnak" tartják az állami gondozottak sorsának feltárását, mint a szűkülődő öregek helyzetének bemutatását, hanem arról, hogy a szociálpolitikai jellegű tevékenység jelenlegi rendszerében a 6-14 évesekre /talán a 14-18 évesekre is/ koncentrálódik relative a legtöbb figyelem.⁺ Talán ez is - sok más tapasztalattal együtt - eredményezte, hogy a "social work"-

⁺ Elgondolkodtató, hogy e tény kialakulásában mennyire van szerepe az ideológia gyerekekkel kapcsolatos alapértékeinek, amelyek a legkülönbébb tradíciók nyomán alakultak ki, és esetleges - nem is feltétlenül felismert vagy kimondott - gazdaságpolitikai megfontolásoknak: hogy tí. a fiatal korosztályok jelentik a potenciális munkaerőt és problémái az aktív munkaerő figyelmét, energiáit vonják el; és a már rejtettebb - mert a magánszférába visszahúzódott - időskori szociálpolitikai problémák ezért kaptak kisebb figyelmet - egészen az utóbbi évekig. E jelenség talán adalékként szolgál a szociálpolitika és egyéb politikák viszonyához.

ügy, a "családgondozás"⁺, vagy a "családsegítő szolgálat" /és e pillanatban tekintsünk el az egyes kifejezések sok szempontu, ám jogos vitathatóságától/ ennyire előtérbe került - legalábbis a tervek, a feladatok és az óhajok szintjén. Azok, akik az egy- séges szociális munka /családgondozás/ megteremtésének szüksé- gessége mellett érvelnek, tulajdonképpen egyfajta "aránytalan- ság" elkerülését is akarják, nevezetesen: az a véleményük, hogy a család többi tagjára is /ne csak a fiatalokra/ terelődjék "szociálpolitikai figyelem", és - most már a mondottakon tulme- nően - úgy gondolják, hogy több és hasznosabb /anyagi és embe- ri/ segítséget lehet/ne/ nyújtani, ha a gondoskodás a jelenlegi- nél koncentráltabb formában történne. A kötet - meglehetősen el- térő szemléletű - írásainak végkövetkeztetése azonos: szükség van valamilyen családsegítő hálózatra /szervezetre/, jól kép- zett szakemberekkel. Ám a majdani hálózat, szervezet gyakorlati munkájával, felépítésével, értékorientációjával kapcsolatos el- képzések, természetesen szintén heterogének. Van, aki olyan, bárki által felkereshető, "nyitott ajtaju" intézményhálózatot képzel el, amely átfogja az emberi élet szinte valamennyi szin- terét a születéstől a halálig /lakóhelyet, iskolát, munkahelyet, különböző intézményeket/ - feltételezve, hogy életet nehezítő problémák mindenhol előfordulhatnak, és jobb, ha egy-egy család- dal /és problémáival/, szemben a mai intézményi és szakági szét-

⁺ Itt és a továbbiakban egymás szinonimáiként alkalmazzuk a "szociális munka" és a "családgondozás" kifejezéseket. Ha a hivatalos szóhasználatban nem is szerepelnek Magyarországon a "szociális munka" és a "szociális munkás" kifejezések, a "csa- ládgondozás" elnevezéssel illetett tevékenység, főleg, ha fi- gyelembe vesszük a kiterjesztésére ill. egységesítésére írá- nyuló törekvéseket, hasonló területet fedne le - bár még csak kialakulóban van.

tagoltsággal, egy helyen foglalkoznak. Van olyan koncepció is, amely a részvétel teljes önkéntességén alapuló, /családi/ programok széles skáláját nyújtó intézményhálózatot vázol fel, amely az igénybe vevők problémáinak megoldásában is segítséget nyújthat, vagy - programok nélkül - kifejezetten a segítségnyújtásra koncentrál. További tanulmányok egy-egy szűkebb területről kiindulva vetik fel átfogó családsegítő, vagy koncepciójában inkább családgondozó hálózat /szervezet/ szükségességét /idősekkel, alkoholistákkal, gyermekvédelemmel, utógondozással stb. kapcsolatban/.

Mindenkinek igaza van, amikor nem egyszerűen hatástalannak, hanem sok esetben talán veszélyesnek is tartja a jelenlegi szétaprózottságot, és ezen nemcsak az értendő, hogy más-más hivatal, hatóság, személy foglalkozik az egyes családtagokkal, hanem az is, hogy e szétaprózottság következtében egyáltalán nem, vagy csak későn jut el a segítség oda, ahol erre szükség lenne. Egy egységes hálózat létrehozása - vallják - sokkal effektívebbé tehetné ezt a fajta munkát. Ugyanakkor az egységes családgondozás is olyan érem, amelynek két oldala van, és nem biztos, hogy bizonyos esetekben vajon nem éppen az "egységes ügykezelés" válik-e /válna-e/ az ügyfél kárára.

Nemcsak írásos művek, hanem a mindennapi élet számtalan tapasztalata is különböző - és az itt következő szavak mind hangsúlyosak - beállítottságok, értékpreferenciák és előítéletek létéről tanuskodik, amelyek "mögöttes"-ként mindenfajta tevékenységben, megnyilvánulásban jelen vannak. Ha a családgondozói tevékenységet - vagy tágabban: szociális munkát - le akarjuk írni, megfogalmazhatjuk úgy is, mint olyan típusu tevékenységet,

amely - az eltérő beállítottságu "művelők" következtében - a különböző értékválasztásokon alapuló gyakorlati döntések sorozata. Ezért könnyen elképzelhető olyan helyzet is, hogy egy egységes rendszerben - az egységes megítélés, formalizálás és ennek hatásaként gyakorta föllépő megmerevedés, az egyéni szituációkhoz való alkalmazkodóképesség csökkenése következtében - olyanoktól is megvonódik a segítség, akik a mai, valóban nem eléggé hatékony, szétaprózott rendszerben megkapják ezt.

A magunk részéről nem akarunk állást foglalni a szociális munkával kapcsolatban éppen megindult vitában, ehhez a jelenlegi hazai gyakorlatról is rendszerezettebb és alaposabb ismeretekre lenne szükség. /Bizonyos "témákkal" kapcsolatban egyszerűen friss alapkutatások hiányoznak a jobb tájékozódáshoz - pl. szegénység, vagy olyan "résztémák" mint az állami gondozás./ Saját tapasztalataink és - főleg - az itt közölt munkák alapján azonban a fentiekben túl is vannak aggályaink, amelyek nem egyszerűen ismerethiányból fakadnak: Van-e, lehet-e biztosíték arra nézve, hogy egy egységes hálózat mindenkor, minden helyzetben az igénybe vevők, és nem az ügykezelők érdekeinek megfelelően tevékenykedik. Hiszen - és erről sem szabad megfeledkeznünk: a jövőendő családgondozónak, vagy nevezzük inkább szociális munkásnak, nem személyénél, hanem státusánál fogva az ügyfelek valamilyen szinten szükségképpen ki vannak szolgáltatva. Szükségképpen, hiszen ha másképp nem is, legalább azért, hogy a lakosság minden olyan egyedetől eltérően, akik nem szorulnak segítségre, akiknek így függetlenebb, "felnöttebb" és "inkognitósabb" életvitelre van lehetőségük, az ő életük nyitott, pl. a szociális munkás is belelát: megítéli munkatevékenységüket, szabadidő eltöl-

tési szokásaikat, a családtagok egymáshoz való viszonyát stb., sőt, tanácsokkal látja el őket. Mindezt - irónia nélkül mondván - a segítség szándékával. De ez a fajta megkülönböztetett figyelem /"gondoskodás"/ egyben inkább hierarchikus, mint partneri viszonyt teremt/het/, azaz egyfajta kiszolgáltatottságot is.

Továbbá: milyen alapelvek jegyében születnek meg a szociális munka célkitűzései, milyen elmélet áll majd a gyakorlati szociális munka mögött, milyen lesz az a társadalomkép, amely megközelítésének eszköze a szociális munka. Beleszólhatnak-e a célkitűzésekbe - ha egyelőre ténylegesen nem is szavakkal, hanem helyzetük felhívó jellegénél fogva - azok, akikre a szociális munka legfőképpen irányul: a kulturálisan és társadalmilag lemaradók, leszakadtak, a szociálisan elesettek? Hogy valóban az ő érdekükben történjék a szociális munka alapvető céljainak meghatározása, ahhoz - legalábbis nagy részben - annak beismerése, és az ebből adódó gyakorlati konzekvenciák levonása kell, hogy problémáik nem egyéni ügyetlenségek, tehetségtelenségek, véletlen balszerencsék következményei, hanem a gazdaság és a társadalom működése teremti őket; a gyakorlatra irányuló munkában is meg kell tenni azt a lépést, amelyet az elmélet már régen megtett: túllépni a végül és mindig individuális okot kereső-kutató magatartáson akkor, ha társadalmi problémákról van szó. Társadalmi problémáról, és nem pusztán társadalmi beilleszkedési zavarról van szó, annak ellenére, hogy - ha nem is mindenki és mindenütt - ma egyre gyakrabban így neveznek számos szociális gyökerű problémát, hiszen az individuum legfeljebb a működési zavar következtében előállott beilleszkedési zavar konkrét megjelenési formáját "állítja elő" - szegény vagy alko-

holista, kábítószert fogyaszt, vagy bűnözik, vagy akár halmozza ezeket. Félreértések elkerülése végett: nem akarjuk egy merev determinista álláspontra helyezkedve az egyén felelősségét tagadni, de úgy véljük, hogy a "kinálatból" nem lehet pusztán a társadalomra kellemesebbet kiragadni, mert egy ilyen beállított-ságra épülő gyakorlat mindent megtesz ugyan azért, hogy például az egyre több alkoholista számára egyre több alkoholelvonó legyen - de ettől a kiváltó okok nem enyhülnek.

Egy további szempontot, amely szintén a gyakorlatot meghatározó alapelvek tisztázásának szükségessége mellett érvel, talán leginkább egy példával tudnánk megvilágítani. Ismert tény, hogy az elmúlt évtizedek számos szociálpolitikai intézkedésének elérni kívánt hatását rontotta - furcsa módon - az a gazdaság/politika/i célkitűzés, amely létrehozatalában /szintén/ szerepet játszott. Pl. a családi pótlék a gyermeknevelés családi költségeit volt hivatva állami támogatással csökkenteni. Folyósítását azonban meghatározott időtartamu folyamatos munkaviszonyhoz kötötték - ezzel viszont gyakorlatilag kizárták a juttatásból az alkalmi- és időnymunkásokat, akikre mint ilyenekre volt /és van/ a gazdaságnak szüksége /- hogy még milyen egyéb, elsősorban munkahelyi szociálpolitikai juttatásból maradtak, maradnak ki, annak feltárása nem ennek az irásnak a feladata/.

Folytatva a kérdéseket: lehet-e, és kell-e egyáltalán valamilyen befolyással lennie a szociális munkának az iskola, és főleg a munka világában, olyan területeken tehát, ahol az emberi viszonyok termelődnek, vagy ez már a tevékenység parttalanná szélesedését jelentené?

Lesznek-e az új szervezetnek alkalmas és hatásos eszközei

a problémák megoldására; mitől fog másképpen, hatásosabban működni a rendszer, mint a mai /gyámügyi, szociális, alkoholgondozó stb./ apparátusok?

Konkréten, a kötetben szereplő tanulmányokhoz kapcsolódva: el tudják-e majd érni az ilyen szervezetek képviselői, hogy például a cigánygyerekek egy részét ne az intézeti életre szocializálják, és az igen költséges /bár kétségtelenül már kiépített/ állami gondozás helyett /- ez szokott e szocializációban az első állomás lenni -/ elérjék, hogy pénzt. pl. lakáshelyzetek megoldására juttassanak a családok - akár csak átmeneti - szétosztása helyett? Ez természetesen nemcsak eszközök kérdése, nem egy-egy "felelős" értékválasztásán mulik, hanem legalább ennyire a szociális munka mint olyan mögöttes alapelvein, hisz az eszközök választékát, használatuk sorrendjét ezek fogják kialakítani. Felületi kezelés-e vagy problémamegoldás hetes intézményekbe /bölcsődébe, óvodába, iskolába/ utalás "szűk pincelakásokból" ahelyett, hogy - mielőtt még felbomlanak - "normális" lakáskörülményekhez "segítsenek" családokat. /Csak zárójelben: "segítség" - holott talán "normális" lakáshoz való jogról kellene beszélnünk./ Kétségtelen: a mai intézményrendszer ennél nem sokkal többre képes optimális működés esetén sem. De vajon - ismételjük - hatékonyabb lesz-e egy új intézményrendszer a mainál? Hogyan lehet azzá? Kit tekint majd szociálpolitikai alannak? Mert - a lakáskérdésnél maradva: annak kell tekinteni mindenkit, aki lakásproblémáját önerőből nem tudja megoldani /vagy még azok egy részét is, akik erre képesek?/, és ebből a szempontból talán nem is olyan egyértelmű, hogy előnyben részesítendő az, akinek már van gyereke, azzal szemben, akinek még nincs.

Tekintsünk el azonban a lakáshelyzettől konkrétan, és általában a rossz helyzeteket teremtő hiányoktól.

Értelmes cél-e egy olyan kiterjedt családgondozói hálózat létrehozása, amelyet egyik szerzőnk - gyermekvédelmi szakember lévén, természetesen - gyermekekkel kapcsolatban fogalmaz meg, /de az érintettek-célzottak köre a különféle demográfiai és deviancia jegyek mentén hossza folytatható/: "A jó családgondozói hálózatnak minden gyerekről tudnia kell, mert minden gyermekkel az általa és körülményei által igényelt mértékben kell foglalkozni."?

Felmerül a kérdés, hogy lehet-e, célravezető-e, és főleg: szabad-e családok életébe ilyen módon belenyulni, és nem célravezetőbb alapelv-e /és itt most alapelvekről van szó, amelyeknek lehet, hogy egy-egy pillanatban nincsenek meg a gazdasági feltételei, de mint alapelvek mindenképpen hatnak még szűkös körülmények között is/ rossz egyéni helyzetek részbeni ellensúlyozására univerzális és valóban jó közösségi ellátási formákat fejleszteni, és rossz /ál/közösségi megoldások helyett közösségi alapokból finanszírozott jó, egyénre szóló ellátási formákat /bár ez kétségkívül költségesebb, mint az - akármilyen kiterjedt - családgondozás és a jelenlegi állami ellátás/: kellemes és vonzó óvodákat, iskolákat, és nem megőrző jellegű napközi ellátást /kellő számú és felkészültségű tanárral, elegendő térrel és kalóriával/, otthoni ellátást /ápolással, étkezéssel/ az idősek számára, szociális otthonba szipkázás helyett, és önszerveződésen alapuló csoportok állami támogatását /pénzzel, helyiséggel/ bürokratikus, /fél/hatósági állami intézmények helyett. Ilyenformán akár intenzívebb gondozásra szoruló öregek ellátása

is megoldható lenne, önkéntes alapon szervezett és részben önel-
látó, "emberi" méretű otthonokban a mai, sokszor több száz fős
szociális otthonok helyett, akár településenként is. Mindemel-
lett természetesen a hagyományos családgondozói, mentálhigiénés
szolgálatra is szükség van - de csak olyan mértékben, amennyire
az egyének, családok maguk tartanak erre igényt. És az is való-
színű, hogy - mint végső eszközre - alkalmanként hatósági beavat-
kozásra is szükség van.

Tudatában vagyunk annak, hogy a fentiek - elsősorban vagy
kizárólag - egyéni helyzetek javítását célzó elképzelések, ho-
lott a legkülönbébb alapokon kialakuló csoportok és társadalmi
rétegek lehetnek és vannak is a mindenkori átlaghoz képest hát-
rányos helyzetben. Az előbbi kérdéssor folytatásként felvetendő:
mit tekinthet a munkájának egy szociális munkás etnikai vagy
szociális szegregációkban, magyarán emberi lakóhelynek csak té-
nyénél, de nem alkalmasságánál fogva nevezhető zsufolt, közmű
nélküli cigánytelepen, vagy egy minden szempontból lerobbant vá-
rosrészben stb.? A gyakorlat oldaláról tovább konkretizálva a
már eddig is említett kérdéseket: hogyan viszonyul majd a szo-
ciális munkás ezek létéhez, megszüntetésük eddigi módjához és
eredményéhez - a "felszámoláshoz", hogy a gyakorlatban elterjedt
kifejezéssel éljünk, amikor is valami, az érintettek számára a-
lapvetően fontosat: szokásokat, egyfajta biztonságot, védettsé-
get is nyújtó kapcsolatrendszert valóban felszámoltak, a meg-
változtatás, a javítás deklarált céljával, felülről-kivülről és
sokszor erőszakkal, ráadásul számos esetben - pl. ha cigányte-
lepről volt szó - az elhagyottnál is rosszabb telepet hozva lét-
re. Ha pedig a szociális munkás dolga csak az egyéni segítség-

nyújtás /segélymegindítás, munkaszerzés stb./ lesz - elismerve ennek létjogosultságát, a ma égető hiánya miatti fontosságát, és azt is, hogy az érintettek szempontjából ez a szó szoros értelmében létfontosságú -, akkor a szociális munka még csak egyéni panacea. Pedig a szociális munka hitelét az adja, az általa elérhető eredményt pedig az határozza meg, hogy milyen állásponthoz foglal el olyan kérdésekben, mint szegénység, létminimum, léthez való jog és ennek velejárói. Visszatérve a kötetben közölt írásokhoz: napjainkban - tudomásunk szerint - az egyéni esetmunkán túlmenő, közösségi megoldásokat kutató, ill. egész közösségek /csoportok/ helyzetváltoztatását célzó-segítő szociális munka Magyarországon nem folyik. Ennek hiánya tükröződik a gondolkodásban is - szerzőinkében és a miénkben egyaránt.

Végül még egy problémáról. A jövő szociális munkásai egy, már kialakult közegben fognak dolgozni. Munkatársaik azok a gyermekvédelmi szakemberek, családgondozók, tanácsai dolgozók, óvónők és tanárok, védőnők és orvosok stb. lesznek, akiknek munkáját, munkastilusát, szemléletét óhatatlanul befolyásolja személyes és munkahelyi érdekük ;mint óvónők és pedagógusok minél kevesebb "veszélyeztetett" gyereket kívánnak maguknak - mai munkafeltételeik mellett teljesen érthetően; mint gyámügyi vagy szociálpolitikai apparátusbeliek minél kevesebb segélyezendőt a rendelkezésre álló keretek jobb /könnyebb, igazságosabb, olykor talán csak kényszerűségből annak tartott/ elosztása érdekében; mint családgondozók, minél inkább "együttműködésre hajlamos" családokat; mint nevelőintézeti szakemberek, minél több gyereket a férőhelyek kihasználása érdekében stb. Hogy a szociális munkának a különböző szakapparátusbeli munkákhoz viszonyított megké-

settsége milyen nehézségeket okozhat, arra vonatkozóan csak néhány konkrét példára utalunk, ismét meritve a kötetben szereplő tanulmányokból. Mit tesz a jövő jól felkészített szociális munkása abban a - egyébként nagyon jóindulatu - közegben, ahol egy, a "kezelt" réteg értékeitől teljesen eltérő értékrendszerrel /egyben nyilvánvalóan eltérő szociális helyzettel és életkörülményekkel/ rendelkező nevelőotthoni családgondozó felelőtlennek minősíti azt az asszonyt, aki - miközben albérletét takarítva várja haza próbálátogatásra állami gondozott gyerekeit - átmene- tileg befogadja a szomszédasszonya két gyerekeit is. /Pótolva e- gyébként ezzel egy szinte teljesen hiányzó szociálpolitikai el- látást./ Miközben szociográfiákból és szociológiai tanulmányok- ból tudni lehet arról a szolidaritás-hálóról, amely kétségbeej- tő élethelyzetekben vergődő emberek számára a fennmaradást egyál- talán lehetővé teszi, mi a biztosíték arra, hogy a szociális munkás számára ez nem marad ugyanolyan "holt tudás", mint a szo- ciológus számára, abban az értelemben, hogy különböző beavatko- zások nyomán ezek a hálók újra és újra összetöretnek /ld. pél- dával a szanálások történetével foglalkozó - publikált és kéz- iratos - írásokat/. Mi a biztosíték arra, hogy a jövő szakembe- re rendelkezik majd annyi kompetenciával egy gyámhatósággal szemben, hogy elérje azt, hogy a már nem iskolaköteles cigány- fiúnak megszüntessék állami gondozott státusát, hogy ily módon, munkakönyvét kiváltva, rendszeres keresethez juthasson /- és ebből a szempontból az már csupán mellékes adalék, hogy erre már csak születendő gyermeke miatt is égető szüksége van/. És hogyan tud majd a jövő családgondozója saját értékrendszerére épített segítséget nyújtani a "segítették" értékrendszerének

tiszteletben tartása mellett, autonómiájuk megsértése nélkül? Egyáltalán: feladata lesz-e majd a kijárás? Meg tud-e majd bírkozni azzal a szemlélettel, amely szociálpolitikai tettként könyvel el a cigánytelepek hatósági ellenőrzését /arról nem értesültünk, hogy e szemlélet jegyében ezen milyen gyakorlat értendő/; azzal a szemlélettel, amely erényként könyvel el a családok élete utáni leskelődést /- ismét csak irónia nélkül: nem öncélúan alkalmazva ilyen módszert, hanem kliensei, adott esetben gyerekek érdekében/.

A kérdésekre adott válasz attól is függ, hogy milyen intézmény keretein belül folyik majd a szociális munka: milyen hatáskörrel, és milyen lesz a hierarchikus viszony a szociális munkás és a jelenleg már működő szakapparátusok képviselői között. Ugy tűnik, hogy a mai családgondozói munkakörök és a különböző hatósági munkakörök közötti kapcsolatok, amelyek nem valamiféle vertikum mentén szerveződnek, kiszolgáltatott helyzetben tartják a családgondozót - és ebből következően, kliensét is. Legfeljebb szerencsés mellékkörülmény, de nincs elvi jelentősége, ha a családgondozó és a szakapparátusbeliek közötti viszony harmonikus. E harmonia ui. felettébb törékeny, a jövőendő szociális munkás kliensének érdeke nem feltétlenül esik egybe a szakapparátus /pl. egy gyámhatóság vagy egy alkoholgondozó/ képviselőjének - munkahely diktálta - érdekével. A kötetben szereplő családgondozók ilyen tapasztalatokról is számot adtak.

Befejezésként ismét kötetünk egyik tanulmányára utalva: számba vehető-e /és ki fogja számba venni/, hogy a meginduló szociális munka milyen erőfeszítéseket és befektetéseket igényel a "megcélzottaktól", és hogy mindezek arányban vannak-e a várha-

tó hozadékkal. Nem felesleges talán hangsúlyoznunk, hogy a szociális munka célja nem csupán "változtatás", sőt: beavatkozni akkor és csak akkor szabad, ha az érintetteket valóban, általuk is megélhetően, érzékelhetően jobb helyzetbe hozza, és e beavatkozás általuk is működtethető, alkalmazható ismereteket, információkat közvetít. Sőt, e munka igazi eredményének, ideális esetben, csak az tekinthető, ha azoknak a legkülönbébbb eszközöknek az igénybevételére, amelyeket a szociális munkás "kijárása" során alkalmaz, maga a kliens válik képessé. Ha nem ezt tekintjük elérendőnek, akkor ilyen munkára talán nem is lenne szükség, hiszen hatósági, rendészeti és rendőrségi feladatok elvégzésére már vannak apparátusok. /Ennyit talán feltétlenül megfogalmazhatunk előre is a szociális munkás munkahelyi érdekéről./

E több oldalról megfogalmazott és nem rendszerezetten lejegyzett "aggály" nem szól sem az egységes szervezetben integrált/integrálandó szociális munka, sem a szociális munkás funkciója ellen. Mindössze ki akar monda/t/ni más országokban már megtapasztalt ambivalenciákat, továbbá azt, hogy a most legjobbnak ítélt megoldás sem a lehető megoldások legjobbika, pusztán pillanatnyilag és az ügyfelek érdekében a jelenleginél több pozitív lehetőséget kínáló megoldás. Még akkor is, ha egyelőre inkább az egyéni helyzet-javításra vannak konkrét elképzelések.

Kötetünket néhány külföldi munka részletével fejeztük be. A szociális munka évtizedes hagyományokkal rendelkezik a nyugati országokban. Ez a tradicionális előny egyben azt is jelenti, hogy pregnánsan megfogalmazták - megfogalmazhatták - a szociális munka problémáit is: céljait és értékeit, lehetséges, különböző

elméleti alapvetéseit, és azt az "árat" is, amelyet kezelők és kezeltek egyaránt fizetnek érte. A szemelvényekben érintett kérdések érvényességéből - véleményünk szerint - nem von le az, hogy gazdaságilag és szociálisan egyaránt eltérő környezetben fogalmazódtak meg. Azt a kérdést viszont feltétlenül felveti, hogy be lehet-e építeni ab ovo külföldi tapasztalatokat, főleg, ami az alapelveket, a munka lényegi célját stb. illeti, avagy e folyamat minden egyes szereplőjének /"adónak" és "kapónak" egyaránt/, hazai viszonyok között, gyakorlati társadalmi tanulási folyamaton kell átmennie, és ennek eredményeképpen itt és most /pontosabban: itt és majd/ megfogalmazódnak az érvényes, konkrét, operacionalizált kérdések a szociális munka gyakorlatára vonatkozóan. E tanulási folyamat sikeréhez azonban mindenképpen hozzájárul/hat/ az "előzetes irodalmi felkészülés" is.

x x x

